

Bartın Üniversitesi
Bartın ve Yöresi Tarih-Kültür Araştırmaları
Uygulama ve Araştırma Merkezi

Çeşm-i Cihan

Tarih, Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi

ISSN: 2149-5866

Cilt: 9 Sayı: 2
KIŞ 2022

BARTIN

Sahibi / Owner

Doç. Dr. İbrahim GÜMÜŞ
Bartın ve Yöresi Tarih – Kültür Araştırmaları Uyg. ve Araş. Merkezi (BAYTAM) Müdürü

Editör / Editor

Doç. Dr. İbrahim GÜMÜŞ

Editör Yardımcısı / Assistant of Editor

Dr. Öğr. Üyesi Musa SALAN

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Ali Yakıcı (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Mete TAŞLIOVA (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Öcal OĞUZ (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Can Şen (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Haluk ÖNER (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Macit BALIK (Bartın Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Emine ÇAKIR (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülşah HALICI (Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz TOP (Bartın Üniversitesi)

Bilim Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Abdulkadir Emeksiz (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Alsou KAMALİEVA (Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Alyona Yuldaşkıızı BALTABAYEVA (Ahmet Yesevi University, Kazakistan)
Prof. Dr. Gous Mashkoor Khan (Jawaharlal Nehru University, Hindistan)
Prof. Dr. Ramiz ASKER (Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan)
Prof. Dr. İbrahim DİLEK (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin EKİCİ (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Muharrem KAYA (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Prof. Dr. Naciye YILDIZ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Nezir TEMUR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ruhi ERSOY (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat YAZICI (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Eşgane BABAYEVA (AMİA Nizamı Edebiyat Enstitüsü, Azerbaycan)
Doç. Dr. Naila ASKAR (Dicle Üniversitesi)
Doç. Dr. Şerife Seher EROL ÇALIŞKAN (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Xhemile ABDİU (Tiran University, Arnavutluk)
Doç. Dr. ALTAY (Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevda KAMAN (Bartın Üniversitesi)
Dr. Ferya ERSÖZ (Fransa)
Dr. Nejla KAYALI ORTA (University of Uppsala, Sweden)

Dizgi / Typographic
Arş. Gör. Ahmet CAN

İletişim Adresi / Correspondence Address

Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
74100 Merkez - BARTIN

Telefon / Phone

0378 501 12 03

Faks / Fax

0378 501 10 15

e-mail

cesmicihandergi@bartin.edu.tr

Internet

<http://baytam.bartın.edu.tr/> <http://dergipark.gov.tr/cesmicihan>

© **Copyright:** BÜ Bartın ve Yöresi Tarih – Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi (BAYTAM). **Çeşm-i Cihan yılda iki sayı olarak yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.** Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir. Dergi yayın kurallarına <http://dergipark.gov.tr/cesmicihan> adresinden ulaşılabilir.

Dergimizin Tarandığı İndeksler

ÇEŞM-İ CİHAN
Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi

Cilt: 9 Sayı: 2

ISSN: 2149-5866

KİŞ 2022

İÇİNDEKİLER

Doç. Dr. İbrahim GÜMÜŞ Editörden	1
--	---

MAKALELER

Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Huri YİĞİT Türkülere Yansıyan Yönleriyle Askerlik Sistemi	2
Dr. Öğr. Kadri KURAM - Ayşe KOCABAŞ Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Dil Bilgisinin Sunumu: Yeni İstanbul C1 Örneği.....	33
Dr. Öğretmen Salih KÖSE - Dr. Öğr. Üyesi Savaş KARAGÖZLÜ Sadece Türklerin Kullandığı Arapça Kökenli Kişi Adları Üzerine.....	47
Sedanur KARCI Giyim Kuşam Konulu Tatar Türkçesi Atasözlerinin Paralellik Açısından İncelenmesi	67
Tuncay ÇOLAK Faruk Nafiz Çamlıbel'in <i>Canavar</i> Piyesinde Kurgu ve Temalar	84
SEVCAN SAĞLAM Buket Uzuner'in Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu Adlı Romanında Mekân Unsuru	96
Doç. Dr. Yücel NAMAL - Öğr. Gör. Melek TOPARLAK ŞAHİN Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi (1921-1930)	107
Ali Rıza YILMAZ 767 Numaralı Nüfus Defterine Göre Keçenos Kazası'nda Sosyal Hayat	139

ÇEVİRİ

İsmail NAJARA / Çev. Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK İsrail Najara için İlham Kaynağı Olarak Yabancı (Yahudilere Ait Olmayan) Şarkılar	161
---	-----

EDİTÖRDEN

Merhaba kıymetli okur,

T.C. Bartın Üniversitesi Bartın ve Yöresi Tarih - Kültür Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezinin süreli yayını olan ÇEŞM-İ CİHAN Tarih - Kültür ve Sanat Araştırmaları E - Dergisi'nin Kış 2022 sayısı ile karşınızdayız. Dergimiz MLA, Sobiad, SIS, ESJI gibi uluslararası indeksler tarafından taranmaktadır.

Dergimizin 9. cildinin 2. sayısında farklı disiplinlerden 8 özgün makale ve 1 çeviri yer almaktadır. Farklı alanlardan kıymetli araştırmacıların çalışmalarının alanlarına katkı sağlayacağını umuyoruz. Çalışmalarıyla dergimize katkıda bulunan değerli araştırmacılarımıza ve dergi hakemliğini kabul ederek dergimize yaptıkları katkı için de hakemlerimize şükranlarımızı sunuyoruz. Bu sayının teknik hazırlığını üstlenen Arş. Gör. Ahmet CAN ve editör yardımcımız Dr. Öğr. Üyesi Musa SALAN başta olmak üzere emeği geçen herkese katkı ve desteklerinden ötürü teşekkür ederiz.

Yaz 2022'de yayımlanacak olan 18. sayıda görüşmek dileğiyle...

Doç. Dr. İbrahim GÜMÜŞ
Editör

TÜRKÜLERE YANSIYAN YÖNLERİYLE ASKERLİK SİSTEMİ Dr. Öğr. Üyesi Neslihan Huri YİĞİT *

Öz: Askerlik, Türk milleti için peygamber ocağı sayılan, erkekler için asıl hayatın başladığı, öncesi ve sonrasıyla önemli bir eşik kabul edilen önemli bir olgudur. Her ne kadar askere gitmek ve asker olmak erkekler nezdinde yaşanan bir durum gibi görünse de, dolaylı olarak aile kurumunu, kadınları (anne, eş, evlat, kardeş gibi) ve toplumsal yapıyı da etkileyen bir forma sahiptir. Erkeğin iş gücü olarak aileden uzaklaşması, kadınların hasretliği ve gurbeti duygusal olarak babaya, abiye göre daha derinden yaşaması ve yansıtması, toplumun askerliğini yapan ile yapmamış olana bakışı (iş verme, evlenme, olgunlaşma/erginlenme bakımından) gibi olgular askerlik etrafında şekillenen durumlardan sadece birazıdır. Askerlik ile toplumsal yapı arasındaki bu etkileşim, askerliğin hukuki statüsü dışında folklorik bir dünyanın meydana gelmesine de aracılık etmiştir. Bu dünyanın en geniş yansımaları "türkü" formuyla yakılmış ezgilerde bulmak mümkündür.

Bu çalışmada türkü metinlerinden yola çıkarak askerlik olgusu, şu başlıklar etrafında irdelenecektir: Askere gitme ve asker gönderme aşamasında yaşananlar, askerlik süresince yaşananlar, asker tarafından ve ailesi tarafından çekilen hasretin ifade edilişi, geride kalanlarca askerlik kurumuna dair yakınmaların türkülerde yansımaları, gurur kaynağı olarak Mehmetçiğin ve vatanın türkülerde yansımaları, şehitlik mertebesi ile ilgili türküler, askerlikle ilgili terimlerin türkülerde yansımaları. Eldeki verilerin genişliği dikkate alınarak çalışma TRT repertuarına kayıtlı türkülerle sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Askerlik, Sözlü Tarih, Şehitlik, Ağıt.

MILITARY SYSTEM REDOUND ON ANATOLIAN FOLK SONGS

Abstract: Military service is an important phenomenon that regarded as the home of the prophet for the Turkish nation. It accepted that the real life begins for men and an important threshold for them before and after. Although joining the army or being a soldier seems to be a situation experienced by men, but it has a form that indirectly affects the family, women (such as mother, wife, child, sibling) and social structure. There are some situations that are shaped around military service: Men's alienation from the family as a workforce, women's homesickness and longing emotionally experience and reflect more deeply than their father or older brother, and society's view of those who have done their military service and those who have not done it (in terms of employment, marriage, maturation / initiation). This interaction between military service and social structure was formed a folkloric world apart from the legal status of military service. It is possible to find the widest reflection of this world in melodies sung in the form of "folk song".

In this study, phenomenon of military service will be examined under the following headings based on the texts of the folk songs: What happened during the process of sending off the military or joining the army, what happened during the military service, the expression of the longing suffered by the soldier and his family, the reflection of Turkish soldiers and homeland to folk songs as a source of pride, folk songs about martyrdom and reflection of terms related to military service. Considering the breadth of the available data, the study was limited to the folk songs recorded in the TRT repertoire.

Keywords: Folk Song, Military Service, Oral History, Martyrdom, Lament.

* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halkbilimi Bölümü, ORCID: 0000-0001-6890-2850, neslihan.yigit@cumhuriyet.edu.tr.

Giriş

Halk şiirinin yaygın bir türü olan türkü; halkın duygu, düşünce ve hayal dünyasını, ruh halini, neşesini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştıkları hadiseleri yansıtan, hece ölçüsüyle, bir veya dört mısralı bentlerle çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen; her türlü ortamda icra edilen, manzum ve ezgili anonim bir üründür (Yakıcı, 2013, 58; Kaya, 1999, 132). Halkın beşikten mezara kadar yaşantısının her anını anlatabilecek, duygu ve düşünce dünyasını yansıtılabileceği ve tarihî zemin içinde gerçekleşen olayları belgelendirebilecek binlerce türkü vardır. Türkülerin “kültürel müzik seleksiyonu” içinde sadece güçlü ve etkili olanlarının kayıt altına alınabildiği (Ayan, 2018, 36) düşünüldüğünde, toplumların belleklerindeki türkü sayısını tespit etmek pek mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte türkülerin sözlü kültürde, kuşaktan kuşağa aktarımı esnasında sözlerinde ve ezgilerinde bazı değişimler görülür ve bu değişimler türkülerin farklı varyantlarının oluşmasını sağlar (Gümüş, 2016, 171). Bu durum da yine türkülerin sayısının artmasına sebep olur. Ayrıca tarihin her safhasında türkü yakıldığı olgusu da yadsınamaz bir gerçektir.

Türkülerin konuları itibariyle birçok çeşidinin olduğu bilinmektedir. Bunlar arasında geçiş dönemi olarak nitelendirilen doğum, askerlik, evlilik, ölüm gibi süreçlerle ilgili türkülerin konu itibariyle ağırlık kazandığı söylenebilir. Duygu yoğunluğunun en üst seviyeye çıktığı bu eşiklerde bireylerin topluma mâl olmuş ezgiler üretmeleri, insan tabiatının bir gereği olan “dışa vurma” eyleminin tezahürü olarak algılanmalı ve yorumlanmalıdır. “Toplumsal yaşamda halkın yaşayarak ürettiği bu türküler, edebiyat ve müzikle ilgili olmasının yanında -tarihî bilgi verenleri- aynı zamanda birer sözlü tarih metni” (Fidan, 2019, 101) olarak kabul görmektedir. Gerek tarihi belge niteliği taşımaları gerekse psikolojinin dışavurumunu en yoğun haliyle yansıtan “asker/askerlik” türkülerini de halk müziği geleneği içinde yerini almıştır. “Konusuna göre türküler” başlığı altında, “asker türkülerini ve tarihî olaylarla ilgili türküler” alt başlığı ile yerleştirilen sözlü kültür ürünü bu metinler, geçmişten günümüze insanların günlük hayatta yapıp ettiklerinin, deneyimlerinin, savaşlarının, maruz kaldıkları afetlerin; bunların sonucunda sevinçlerinin, hüznlerinin sözlü bellekle somutlaştırılmasıyla ortaya çıkmış ve sözlü gelenekteki eğitim kanallarıyla nesillere bilgi aktarmıştır (Fidan, 2019, 101).

Askerlikle ilgili türküler tek bir mekâna ve belli bir zamana bağlı olmaksızın asker uğurlama törenlerinde, savaş meydanlarında ve kışlalarda ana oluşum-aktarım bağlamı kazanmalarına rağmen geride kalanlarca duygu yoğunluğunun yaşandığı her yerde icra

edilmişlerdir. Bu türkülere oluşturucu-icracı tip açısından bakıldığında, türkülerin üç tarzda ortaya çıktıklarını söylemek mümkündür: 1- Askere giden kişiye yakınları tarafından yakılmış olan türküler, 2- Askerin yakmış olduğu türküler, 3- Türkü yakıcılar, âşıklar tarafından askere gidenin ve/veya geride kalanların ağzından yakılmış türküler (Fidan, 2019, 102). Yakıcıları ve icracıları bağlamına göre değişen askerlik türküleri bu çalışma kapsamında metin odaklı olarak icracılarından ve icra ortamlarından bağımsız bir şekilde anlambilim açısından konularına göre bir tasnife tâbi tutularak incelenecektir.

1. Askerlik Sisteminin Türkülere Yansıyan Yönleri

Askerlik sisteminin türkülere yansıyan yönlerini ele almadan önce geçmişten günümüze Türkiye'deki askere alınma süreçlerine göz atmak gerekir. Türkiye'de askerlik sistemi, tarih içerisinde üç ana dönemde, farklı uygulamalar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunlar 1846 yılına kadar uygulanan devşirme ve pencik usulü, 1846 yılından 1886 yılına kadar uygulanan kura usulü ve 1886 yılından itibaren günümüze kadar uygulanan zorunlu askerlik diğer bir adıyla “yükümlülük” sistemidir. Devşirme ve pençik usulünde askerliğin süresi belirsiz iken, kura usulünde beş yıl askerlik, yedi yıl da redif (yedek) askerlik durumu vardır. Redif askerler yedi yıl boyunca yılda bir ay askerî eğitim için ilçe merkezlerine çağrılırlar (Özgün, 2005, 73). 1886'da getirilen “yükümlülük” sisteminde askerlik hizmet süresi 20 yıl olarak belirlenmiş, bu sürenin altı yılı birliklerde, kalan süre rediflikte geçirilecektir (Özgün, 2005, 75). Bunun yanında varlıklı ve ticaretle uğraşan mükellefler ile Hıristiyan halk için, “bedel” adı verilen değişik askerlik usulleri de uygulanmıştır (Özgün, 2017, 56-57). 1970 yılında ise askerlik 20 aya indirilmiş ve tekrar kura usulüne geçilerek gereğinden fazla bireyin askere alınmasının önüne geçilmek istenmiş, kuraya tabi olmadan askere gitmek isteyenlerin doğrudan alınması sağlanmıştır (Vatandaş Gazetesi, 1970, 1). Burada dikkat çeken nokta redif uygulamasına benzer bir uygulamanın hayata geçirilmesi için teklif sunulmuş olmasıdır: Kura sonucu askere alınmayacak kişiler yurt savunması ve kalkınması ile ilgili konularda yetiştirilecek ya da görevlendirileceklerdir (Vatandaş Gazetesi, 1970, 1).

Askere alınma yaşı 20'dir. Ancak türkülere yansıyan kısmıyla bu yaşın daha küçük olabildiği görülmektedir. 1828-1829 Türk-Rus Savaşı, 1827-1830 Cezayir'in Fransızlarca işgali sonucu gerçekleşen seferberlik, 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, ardından Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Balkan Savaşı (1912-1913), I. Dünya Savaşı (1914-1918) - özellikle Yemen Hicaz Cephesi- ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922) süresince uzun yıllar askerlik yapan gençler olduğu gibi küçük yaşlarda silahaltına alınıp cepheye gönderilen askerler de olmuştur (Üçer, 2013, 111).

Anadolu sahası türkülerine askerlik süreciyle ilgili durumların yansımaları irdelendiğinde gerek askerlerce gerekse onların geride kalan yakınları tarafından pek çok noktanın türkülerle konu edildiği görülmektedir. TRT repertuarına *kırık hava* ve *uzun hava* olarak iki bölümde kayıtlı olan yaklaşık 6500 türkü askerlikle bağlantılı konular itibarıyla sekiz başlık altında değerlendirilebilir. Burada şunu belirtmekte yarar vardır. Daha önce yapılan araştırma ve incelemelerde türkülerin konularına göre sınıflandırılması neticesinde “asker-askerlik” türküleri başlığı ile sınıflandırılan ezgiler, benzer çalışmalara konu edilmiştir. Bu araştırma kapsamında ise TRT türkü repertuarında, sınıflandırıldığı tematik alan fark etmeksizin askerliğe dair bütün olay ve olguları içine alan türküler çalışma sahasına dâhil edilmiştir. Türkülerin incelenmesinde rutin olan askere gitme ve seferberlik emri ile askere alınma süreçleri birbirinden ayrı tutulmamıştır.

1.1. Askere Gitme/Asker Gönderme Aşamasında Yaşananlar

Askerlik toplumsal anlamda “peygamber ocağı” olarak nitelendirilen kutsal bir mekânda kutsal bir görevin ifa edilmesi şeklinde kabul görmektedir. Bu sebeple böyle bir mekânda her bireyin askerlik görevini yerine getirmesi gerektiği düşünülür. Eğitim boyutunda bakıldığında asker ocağı, adam olma ocağıdır. “Adam olmak” deyimi “terbiye olmuş olmak, iyi yetişmiş olmak, iş tutmuş bulunmak, mevki sahibi olmak” gibi anlamlar içerirse de askerlik kültürü çerçevesinde bir nevi erginlenmenin tamamlanmasıdır. “Bu ölçütü yerine getirmeyene son zamanlara kadar toplumda iyi gözle bakılmamış, evlenmesine müsaade edilmemiştir” (Fidan, 2019, 109). Toplumun böylesi önem atfettiği askerlik, erkekler için hayatlarının en önemli geçiş dönemlerinden biri olarak, askere gitme veya askere gönderme aşamalarında hem asker hem de ailesi ve çevresi için büyük önem arz etmektedir.

Sözlü tarihin yansımalarını da bulduğumuz türkülerde askere gitme aşamasının ilk adımları 1846-1886 arasında uygulanan kura usulü ile askere gitme sistemiyle görülür. Bir Kocaeli-Kandıra türkü olan *Kur’a Kâğıtları Alı Yeşilli* (4328) ve Sakarya-Arifiye yöresine ait *Kur’a Kâğıtları Akli Kareli* (5153) türküsünde kura kâğıtlarının çekilmesiyle askerlerin yaşadıkları duygular ifade edilmiştir:

Kur’a kâğıtları alı yeşilli
Ben babama ısmarladım eşimi
Kim ayletmiş benim kız kardeşimi

Ağlar anam ağlar babam gelmez ölürüm
Devletin yoluna kurban olurum
(...)

Kur'a kâğıtları Üsküdar aştı

Üçlülerin dörtlülerin tebdili şaştı

Üç aylık gelini bıraktı kaçtı

Sinop yöresine ait *Beyler (de) Bahçesinde Kandiller Yanar* (4363) türküsünde erkeğin askere alınacağına belli olması şöyle anlatılır: “(...) *Beyler (de) bahçesinde kurra çekilir / Kurrası çıkanın boynu bükülür / Anneler babalar yola dökülür // Ağla hey gözlerim gan ağla ayrılık günüdür / Söyle hey dillerim sen söyle muhabbetin sonudur*”.

Yağmur Yağar Tıpır Tıpır Yerlere (1200), *Güvercinim Süt Beyaz* (2889) türkülerinde askerliğin belli olması “pusula” terimi ile anlatılmıştır. “Tezkere” anlamında kullanılan pusula kelimesi türkülerde askere çağrılmanın ilan edilmesi şeklinde yer almaktadır: “*Yağmur (da) yağar tıpır tıpır yerlere (yerlere aman) / Ben ağlarım yalan gelir ellere (de ellere de sürmelim ellere) / Pusulam (da) çıkmış asgere gidiyon (gidiyon aman) / Ben gidersem sarar mısın ellere (de ellere de sürmelim ellere)*”.

Güvercinim Süt Beyaz (2889) türküsünde gizli gizli birbirini seven gençlerden kızın sevdasını herkese duyurmasından dolayı kırıldığını anlatan erkeğin, pusula kâğıdının gelmesiyle beraber sevdiğinden “güle güle ayrılmak” istediği anlatılır: “(...) *Yük üstünde sarımsak / Bir ay bâri sarılsak / Pusulalar geliyor (da) / Güle güle ayrılısak (ninna ninna)*”.

İstanbul Saraydan Azim Ferman Geldi (2141) türküsü ile *Ateş Aldı Elimi de Kolumu* (358) türküsü bir “ferman”la askere alınma sürecini anlatmaktadır. Saraydan ya da devletten gelen fermanla seferberlik emredilmiştir ve askerinin boynu kıldan incedir. Birinci türküde asker geride kime bırakacağını bilemediği “duvaklı gelin”ini Allah’a emanet edip Budinya’ya sefere gider. İkinci türküde ise; “*Ateş aldı elimi de kolumu (aman aman) / Devletin fermanı büktü (benim de) belimi (canım) / Kim ağılatmış benim nazlı yarimi (aman aman)*” diyen asker Cezayir’e gönderilmiştir.

Türkülerde askere alınma yaşıyla ilgili bilgilere de rastlamak mümkündür. 4147 repertuar numaralı Bitlis türküsünde “*Ahlat'ın altında küçük iskele / On sekiz yaşında gittim askere*” diyerek askere gitme yaşı bildirilir. 1915 numaralı Antalya türküsünde “*Kaleden indirdiler / Tirene bindirdiler / Daha on dört yaşında / Cepheye gönderdiler*” diyerek erken yaşta cepheye gönderilen askerinin yaşadıkları anlatılır. *Ceviz Oynamaya Geldim Odana* (3587) türküsünde küçük yaşta evlenen kızın, yine küçük yaşta askere alınan eşinin arkasından yaktığı dizeler askere alınma yaşında bir tutarlılığın olmadığını gösterir: “*Asker*

bayrağını burca diktiler / Küçücük yârimi asker ettiler / Ben doymadan o yâri de alıp gittiler // Aman aman olmuyor / Eş eşini bulmuyor / Kara yağız genç oğlan / Niye gönlün olmuyor”.

Askere gitme yaşıyla ilgili olarak hicri yılların kısaltılmış şekilde türkülerde yansıdığı görülmektedir. Bu türküler arasında *Hey Onbeşli Onbeşli* (1616) adıyla bilinen Tokat türküsü ilk sırayı alır. “*Hey onbeşli onbeşli / Tokat yolları taşlı / Onbeşliler gidiyor / Kızların gözü yaşlı*” dizeleriyle başlayan türkünün farklı hikâyeleri olsa da askere giden hicri 1315 doğumlu gençleri anlatmak için yakıldığı genel kabul görmektedir. İkinci türkü ise 4656 repertuar numaralı Bursa-Karacabey türküsüdür: “Onlular” hitabı ile hicri 1310, Miladi 1894 doğumlu olanların I. Dünya Savaşı’nda (1914) Arap topraklarına asker olarak gönderilmesine işaret edilmektedir. Türkünün tam metni şu şekildedir:

Tiren düdüğünü öter
Türlü türlü diller döker
Aldı gitti yarimi yar yanıyom eyvah
Şam tarafına çeker

Tarlaya ekdim gabak
Yollara döktüm gombak
Onlular tamam asker yar yanıyom eyvah
Şam tarafına çeker

Mısır ekdim bir sıra
Yarım gitti Mısır’a
Benim şevkatli babam yar yanıyom eyvah
Kızlara da geldi sıra

Askere alınma sürecinde yukarıda bahsi geçen “bedel” ödeyerek askerlikten muaf olma durumu da türkülerde yansımıştır. 4379 repertuar numaralı Rumeli-Kırcaali türküsünde “*Alı da verin püsküllü çantamı takayım koluma / Babam da bana bedeller tutmuyor gideyim yoluma*” diyerek “bedel”le askerden muaf olmak için şartlarının tutmadığını anlatan bir asker vardır. Bir Erzincan (4833) türküsünde ise bedel ödemenin zengine mahsus olduğu, garibanın belinin askerlikten yana da büküldüğü şu dizelerle anlatılır: “*Avan tepesinde bir top atıldı / O topun sesine ay gün tutuldu / Zengin olan bedel verdi kurtuldu / Fukaranın iyce beli büküldü*”.

Getir Anam Püsküllü Çantamı (4107) türküsünde ise babası bedel parasını ödemediği için annesine şikâyette bulunan bir asker vardır. Bedel ödeyecek durumu olmasına rağmen

kendisine bu miktarı vermeyen babasını “dünya malına tamah etmiş” biri olarak anlatan askerin Vudova Ovasında şehit düşüp Balkanlarda gömüldüğü türküde haber verilir. “*Çalınsin mahlemde (bre çalınsin) zurna davullar / Babam da bir düğün yapacak dünyada angılsın*” dizeleriyle son bulan türkü, bedel parasının muhtemelen düğün parası olarak ayrılıp askere verilmediğini anımsatmaya çalışır.

Askere alınma sürecinde türkülere yansıyan bir diğer konu ise “askerlik yerleri”dir. Özellikle deniz aşırı bölgelere askere gitmek zorunda kalmak hem giden için hem de gönderen için oldukça zordur. Türkülerde Anadolu sınırları haricindeki askerlik bölgelerinin hep yakınılan yerler olduğu dikkati çekmektedir.

“*Kaleden indirdiler / Kır ata bindirdiler / Üç günlük güvey iken / Yemen'e gönderdiler*” (490); “*Yemen Yemen şanlı Yemen / Taşı toprağı kanlı Yemen / Ben Yemen'e dayanamam / Verin beni Edirne'ye*” (3329); “*Kırat kırat nallı kırat / Yemen'in yolları ırak / Ben Yemen'e dayanamam / Beni Erzincan'a bırak*” (4615); “*İstihkâma indirdiler / Allı gömlek giydirdiler / Bir ananın bir oğlunu / Ta Yemen'e gönderdiler*” (3747) dizelerinde görüldüğü üzere Yemen'e asker olarak gitmenin sıkıntılı bir yolculuk olduğu vurgulanmaktadır. *Bir İncecik Yolum Gider Yemen'e* (5151) türküsünde de Yemen'de vurulup orada tedavi gören askerlerin ahvalinden haber verilir. *Yemen Türküsü* olarak da bilinen Rize yöresine ait *Asçer Etiler Beni* (4298) türküsünde kurası Yemen'e çıkan bir askerin duyguları şöyle aktarılır: “*Asçer ettiler beni / Kuram çıktı Yemen'e / Sol taraftan vuruldum / Kanum aktı çimene // Tüfeğümde beş fişek / Olduk Yemen'e direk / Ağlasun analar / Millet için elursek (...)*”.

Yemen denildiğinde *Havada Bulut Yok Bu Ne Dumandır* (341) türküsü mutlaka zikredilmelidir. Muş yöresine ait olan türküde Yemen, askerlik için “gidip de gelinmeyen bir yer” olarak tasvir edilmektedir. Bazı türkülerde Yemen'in yollarının dik oluşuna dair anlatımlar bu türküde de kendine yer bulmuştur:

Havada bulut yok bu ne dumandır
Mehlede ölüm yok bu ne şivandır
Şu Yemen elleri ne de yamandır

Ano Yemen'dir gülü çemendir
Giden gelmiyor acep nedendir

Şu dağın ardında redif sesi var
Varın bakın çantasında nesi var
Bir çift pabuç ile bir de fesi var

Burası Huş'tur¹ yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep ne iştir

Kışlanın önünde çalınır sazlar
Ayağım yalnayak yüreğim sızlar
Yemen'e gidene ağlıyor kızlar

Burası Huş'tur yolu yokuştur
Giden gelmiyor acep ne iştir

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun "Türküler Dolusu" isimli şiirinde de Yemen en derin acıların mekânı olarak zikredilir ve buranın haberinin türkülerden alındığı belirtilir: "*Ah bu türküler köy türküleri / Dilimizin tuzu biberi / Memleket ahvalini onlardan sor / Kitaplarda değil türkülerde ara Yemen'i / Öleni kalanı gidip gelmeyi / Ben türkülerden aldım haberi*" (Çelik, 1996, 79).

Yemen haricinde Cezayir de pek çok türküye sıkıntılı bir askerlik yeri olarak yansımıştır². Cezayir'e asker olarak gönderilmek "cezalandırılmak" gibi düşünüldüğünden burası türkülerde "ceza yeri" olarak adlandırıldığı olmuştur. *Ateş Aldı Elimi de Kolumu* (358), *Cezayir'dir Koçyiğidin Vatanı* (2065), *Cezayir'in Harmanları Savrulur* (4819), *Günindi'den Gündoğdu'ya Top Atıldı-Cezayir Çeşitlemesi* (4765) türkülerinde Cezayir'e asker olarak gidenlerin unutulup kaldığından ve annelerin yavrularından ayrı düştüğünden bahsedilir. Cezayir Çeşitlemesi'nde Cezayir'in nasıl bir yer olduğu, oradaki sosyal hayat ayrıntılı olarak tasvir edilir ve "Cezayir ölüm yeri efendim" diyerek türkü tamamlanır: "(...) *Cezayir'in yüksektedir evleri / İçindedir ağaları beyleri / Türkçe değil Arapçadır dilleri // Sokakları mermer taşlı / Cezayir ölüm yeri efendim*".

Bir İstanbul türküsünde (5013) ise "*Gemiye bineceğim / Askere gideceğim / Merak etme sevdiğim / Ben yine geleceğim*" diyerek askere gitme vasıtasının gemi olduğu söylenerek uzak bir mesafe işaret edilmektedir. 1850'li yıllardan itibaren (Tamçelik, 2000, 488) askerlerin cepheden cepheye taşınmasında, halkın sürgüne gönderilmesinde, çalışmak için gurbete çıkılmasında trenin sıkça kullanıldığı görülür. Sosyal hayattaki bu kullanım yaygınlığı türkülere de aynı oranda yansımıştır. Bir Yozgat Boğazlayan türküsünde (889) bir askerın trenle Sarıkamış'a doğru yol aldığı anlatılır: "*Tirene bindi de savuştu m'ola / Erzurum dağlarını aşdı m'ola (...) Kara gözlerine gurban olduğum / Asger elbisesi yakışdı m'ola*". Askerlik yeri olarak ifade edilmese de

¹ Yemen'in başkenti Sana ile Taiz şehirleri arasındaki bir Türk kalesinin ismidir.

² Ayrıntılı bilgi için bkz: (Mirzaoğlu, 2015, 179-191); (Duygulu, 1991).

askerin cepheye giderken oluşturduğu görüntü, “katar katar” yol aldığı bir güzergâhın toplumun belleğinde bıraktığı izi Kastamonu yöresine ait *Asker Gatar Gatar Olmuş Gidiyor* (2790) türküsü anlatır:

Asger gatar gatar olmuş gidiyor
Bulgar dağlarını seyran ediyor
Analar babalar figan ediyor

Gitti kömür gözlüm eyleyemedim
Ar ettim derdimi söyleyemedim

Gartal guşun ganadından al olur
Nazlı yârin yanağında bal olur
Sevip sevip ayrılması zor olur

Yaktı ciğerimi karlı buz gibi
Gözü yaşlı gelinler ağlar kız gibi

Türküde bahsi geçen Bulgar Dağları, Konya, Niğde ve Mersin illerine yayılmış, Orta Torosların kuzey doğu uzantısının güney sınırını oluşturan Bolkar Dağlarının halk arasındaki söyleyiş şeklidir. Askerlerin kitleler halinde ilerleyişinin oluşturduğu görüntünün acısı ve ailelerin gözyaşı dökmesi türkünün son dizesinde daha vurucu bir ifade ile anlatılır: *Gözü yaşlı gelinler ağlar kız gibi*. Türküde gelinlerin duygularını apaçık ortaya koymasının hoş karşılanmadığı, evlenmemiş ise sıkıntısını rahatlıkla dile getirebileceği algısı vardır. Ama askerin dağların yanı sıra büyük bir bilinmezliğe doğru yol alışı gelinleri bile ulu orta ağlatmaktadır.

Askere gitme sürecinde yaşananlarla ilgili son türkü yukarıdaki türkülerden farklı bir konuya değinmektedir. Askerlik folkloru kapsamında incelenen askere gitme sürecindeki âdetlere göre asker kişiye harçlık verilmesi, iç çamaşırı, gömlek gibi kıyafetler hediye edilmesi gelenek halini almıştır (Ketre, 1999, 462; Şenocak, 2020, 51). Antalya-Elmalı yöresine ait bir türküde (492) asker “*Ben askere gidiyom neler ilazım*” diye sorar. Türkünün bağlantı kısmında cevabı, askerliğini mülazım (teğmen) olarak yapan bir kişinin şu şekilde verdiği görülmektedir: “*Allah de de dorunum Allah de / Mini mini metelik toplayiver / Ağaların cebini yoklayiver.*” Askere gidecek olana özellikle zengin kimseler tarafından harçlık verilmesi geleneğinin türkülere yansiyacak kadar eski bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Askerliğin Engel Olduğu Durumlar

Askerlik toplumsal hayatın düzenlenmesinde erkekler için önemli bir eşiktir. Askerliğin öncesi ve sonrası ile evlenme, iş kurma, güven verme, terbiye edilmiş olma gibi pek çok noktada askerlik, erkeğin “asıl hayatı”na adım atması için bir basamak halindedir. TRT repertuarına kayıtlı 22 türküde askerliğin hem erkekler hem de kadınlar için çeşitli engeller/zorluklar barındırdığından bahsedilir. Bu engellerin başında sevme-sevilme-evlenmeye dair engeller göze çarpar.

Türkülerin büyük çoğunluğu askerliğin yapılmamasından dolayı evlenmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir: “*Kız Feride Feride / Kınalı elleri de / Seni alacağım ama / Askerlik var geride*” (3026); “*İlimon ektim taşa (ilimon yar aman) / (Amanın) bitmedi kaldı kışa (vay vay) / Kız ben seni alırdım (ilimon yar aman) / (Amanın) askerlik geldi başa (Tezkere geldi bize)*” (4253); “*Et aldım elim yağlı / Şal guşak belde bağlı / Gız ben seni (yemin olsun) alcem ya / Başım askere bağlı*” (3419); “*Tabancam kara dağlı / Kır atım ona bağlı / Kız ben seni alırım (Nazmiye'm) / Başım askere bağlı*” (3588). Erkek bu türkülerde askerlik engelinin ortadan kalmasıyla sevdiğini kendine eş alacağını bildirmektedir. Bir Erzurum Tortum (1405) türküsünde ise kız sevdiğine askere gidip gelince kendisini almasını söyler: “*Al işli gey al eyle / Al da beni yâr eyle / Git askere gel eyle / Al da beni yâr eyle*”. *Bahçede Erik Dalı* (1358) türküsünde de sevdiği askerden gelince onunla evlenebilmek için kimseye varmadığı söyleyen bir kızın duyguları dile getirilir.

Anadolu'daki türkülerde asker bir yâr sevmenin de bahtsızlık örneği olduğu sıkça vurgulanır: “*Ah çekmecemin (aman aman) / Ah anahtarı (yavrum da) altından / Ah bir yar sevdim (aman aman) / Ah asker oldu (aman da) bahtımdan*” (3610); “*Entaresin ben bıçtım (de) / Yeni sevdaya düştüm / Ne kötü talihim var (da) / Asker oğlana düştüm*” (4801); “*Gemilerde talim var / Bahriyeli yârim var / O da gitti sefere / Ne talihsiz başım var*” (252); “*Karşiki kışlada talim var / Bahriyeli yarım var / O da gitti gelmedi / Ah ne talihsiz başım var*” (186). Bu dizelerde anlatıldığı gibi asker kişinin seferden geri dönüp dönmeyeceği belli olmadığı için, “asker yâr sevme” durumu şanssızlık/bahtsızlık olarak nitelendirilmektedir. *Pencereden Perde Ben* (18) türküsünde erkek “*Haydi de telleniver / Birazıcık eyleniver / Asker oldum gidiyom (Baygın Hamide'm) / Kaderine sayıver*” diyerek kızın kötü kaderinden dem vurmaktadır. *Nazoğlunu Manisa'da Vurdular* (4537) türküsünde de erkek kendisinin asker olduğunu ve Ayşe kızın ona gönül bağlamamasını ve arkasından mendil sallamamasını salık verir. Asker sevmenin bahtsızlığını farklı bir şekilde ifade eden bir diğer türkü ise *Teyyareler Yürüdü* (4780) türküsüdür: “*Teyyareler çift gider / İçinde şehit gider / Teyyarede yar sevenin / Emeği boşa gider / Sevdiği boşa gider*.” *Askerlere Giydirmişler Kareyi* (4741) türküsünde bir kadın yaşadığı tecrübelerden yola çıkarak kızlara şu öğüdü verir: “*Kışlanın önünde yayılan gazlar / Benim yarım*

asker olmuş a kızlar / Asker oğlanlara varmayın kızlar / Dön dedim yarimi döndüremedim / Mektuplar yazdırdım kandıramadım”.

Eğil Kavağım Eğil (3452) türküsünde ise kendisinin üstüne yâr seven, sevdiğine kırılan erkek “*Kavakta kuru dal var (bi danem aman) / Ayakta mavi şalvar / Asker oldum gidiyom (güzelim aman) / El aç Allah’a yalvar*” diyerek askerliğin kavuşmalarının önünde ciddi bir engel olduğunu anlatmaya çalışmaktadır. *Kara Basma İz Olur* (2306) türküsünde de benzer şekilde erkek kendisiyle denk olduğunu düşündüğü kızı ikna etmek için “*Kara basma kayarsın / Sen benimle ayarsın / Asker olduğum zaman / Günlerimi sayarsın*” diyerek, kızın sonradan pişmanlık yaşamaması için vakit varken evlenmek gerektiğini ifade etmektedir.

Dama Bulgur Sererler (201), *Ovalar Ovalar Engin Ovalar* (4173), *Kelemin Dürmesine* (4611), *Çıra Çattım Yanmadı* (546), *Şalın Bir Ucu Yerdedir* (3370) türkülerinde de askerliğin sevmeye, evlenmeye, kavuşmaya engel olduğu; askerliğin bitmesinin ise vuslat için ön koşul olduğu anlatılmaya çalışılır. Türküler arasında sadece bir türkü kavuşmaya engel olan askerliğin ortadan kalktığını haber veren olumlu bir ileti taşımaktadır. Kırklareli yöresine ait *Harman Yerini Süpürdüm* (706) türküsünde bu kavuşma şöyle anlatılır: “*Harman yerini süpürdüm / Bağdaş kurdum ben oturdum / Kahirlenme ela gözlüm / Ben askerliğimi bitirdim // Harman yerini savuştum / Mor çiçekli dağlar aştım / Esmе rüzgâr yağma yağmur / Ben muradıma kavuştum”.*

Son türkü haricindeki türkülerin askerliğe dair olumsuz imajlar taşıdığı görülmektedir. Bu durumun uzun askerlik sürelerinden ve birbiri ardına devam eden savaşlardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Askerlik kurumunun halk arasında sahip olduğu olumlu/kutsal imaj ise hiçbir surette değerini yitirmemektedir.

1.3. Askerlik Süresince Yaşananlar

Askerlerin ve yakınlarının, askerlik süresince yaşadıklarını anlatan 15 türkü vardır. Bu türkülerde ne zaman ve nereye askere gidildiği, uzun askerlik süresinden yakınma, sılıya duyulan özlem, mektup alma ve göndermeye dair dilekler, düşmanla savaşma arzusu/motivasyonu, yaralı olarak hastanede yatma durumu ile gelinlerin çektikleri sıkıntılar dile getirilmektedir. Kars yöresine ait *Üç Yüz On İki'de Gettim Askere* (5149) türküsünde hicri 1312'de (miladi 1896) askere giden erkeğin ağzından askere gidişi, hastaneye yatışı, ailesinin durumundan habersiz oluşu ve son olarak yüzbaşı tarafından ölüm saatinin ilan edilişi anlatılmaktadır:

Üç yüz on iki'de gettim askere
Dediler ki sana haram tezkire
Mevlam gısmet etsin alım tezkire

Neçe bir bekleyim hastahanayı

Hastahanelerin üzü savuhdur
Dışardan içeri gelenim yohdur
Atamın anamın haberi yohdur
Neçe bir bekleyim hastahanayı

Tohtur gol ağası³ geldi yanıma
Çekti bileğimi aldı eline
Dedi bu da gitti ölüm heddine
Neçe bir bekleyim hastahanayı

Asker Etiler Beni (Uçun Kuşlar Uçun) (3902) türküsünde kendisine denizde “kıdemli çavuş” olarak görev tevdi edilen bir askerin “Gölcük çöllerinde” asker olduğu ve ailesinden bîhaber şekilde kuşlardan haber soruşu anlatılır. Türkünün devamında askerliğin olmazsa olmaz kurallarından biri kabul edilen üst rütbelisine selam verme durumundan da bahsedilir. Bir anlamda komutanın gelmesiyle beraber askerin, büründüğü özlemde, hüznü ruh halinden uzaklaştığı anlaşılır: “(...) Güverteye çıktım uzandım yattım / Komutan gelince selâma kalktım / Anayı babayı yâri sılaya attım // Uçun kuşlar uçun İzmir’e doğru.” Bir başka İzmir türküsünde (4042) de astın üstüne selam vermesi teamülü işlenmiştir: “Kapının önünde bir binek taşı / Çekin kıratı binsin binbaşı / Selama durmuş nefer onbaşı / Vatanın uğruna giden Osman’ım”.

Ankara yöresine ait *Asker Oldum Vatana (Zalif'im)* (3820) türküsünde gençliklerinin ilk çağlarındaki “toy”ların asker ocağında/kışlada adam edildiğinden bahsedilir: “Asker oldum vatana (Zalif'im) / Gidiyon mu kıtana (Zalif'im) / Gışla boyu yol boyu (Zalif'im) / Adam ederler toyu (Zalif'im) (...)”. Yukarıda bahsedildiği üzere asker ocağı erkekler için sosyal, psikolojik bir tür eğitim mekânıdır. Bu eğitim süresince askerlerin belli kurallarla disiplin altına alınmaya çalışıldığı bilinmektedir.

Gökçe Ağacın Kilimi (Asker Yârim) (3751) türküsünde genç kadın, askerdeki eşinin subaylar izin vermemesinden dolayı gelemediğini, “Subaylar izin verse / Can olur gelir yarım” diyerek anlatır. Aynı türkünün devamında kadın “Oğlan askere gidince / Gelin çeker çileyi” diyerek askerlik süresince geride gelin olarak kalan kadının yaşadığı sıkıntılardan dem vurur. *Ben Gül İdim Bülbül Kırdı Dalımı* (4092) türküsünde askerde piyade olarak görev yapan erkeğin “Yazım buymuş eremedim murade” diyerek askerden dönememesi halinde yârini kimlerin alacağına dair endişelerini ifade ettiği görülür: “(...) Ben ölürsem kimler tutar yasımı / Kâdir

³ Yüzbaşı.

Mevlam o yazmıştır yazımı / Benden sonra kimler sarar yârimi // Yandı dağlar yandı da dağlar ko yansın / Ben yanmışım gayrı (dostlar) arkadaşlar yanmasın”.

Askerlik boyunca annesini, babasını, yârini düşünen askerlerin eski dönemlerde onlardan haber alabilmek için başvurdukları yollar ya memlekete gidip gelenlerden haber sormak ya da mektup beklemektir. Türkülere yansıyan halleriyle mektup yazmak/yazdırmak veya mektup beklemek askerlik sürecinin en önemli aşamalarından biridir. Birçoğu okuma yazma bilmeyen askerlerin ya da asker yakınlarının mektuplarını da başkalarına yazdırdığı, bu sebeple duygularını açıkça söyleyemedikleri anlaşılır. *Tirene Bindi de Savuştu M'ola* (889) türküsünde yeni evli eş, askerdeki eşine “Okumuş değilim bir mektup yazam / Ellerin yazdığı bu kadar olur” diye seslenir. *Bir Mektup Yazdırdım Urfa'lı Kızına* (2272) türküsünde ise sevdiği kıza mektup yazdıran asker, kızıdan olumsuz karşılık alması, akabinde de yaralanıp hastaneye düşüşü anlatılır. Türkünün son dörtlüğünde yaralanan askerlerin künyelerinin karakollara verildiği ve bu şekilde ailelerine haber ulaştırıldığı da öğrenilmektedir: “(...) Bir mektup yazdırdım (anam) dört ucu kara / Künyemiz verildi (anam) karakollara / Anam duyar ise (anam) düşer yollara / Di nenni nenni esmerim nenni askerim nenni”. Benzer bir hastane sahnesi *Bir İncecik Yolum Gider Yemen'e* (5151) türküsünde okunur. Yemen'e asker olarak gönderilen erkek cephede vurulduğunu ve kanının çimene döküldüğünü anlatarak “Öldüğümü bildirmeyin anneme” diye seslenir. Türkünün devamında hastane, yerini yeşil çadıra bırakmıştır ve annesi babası mektup bekleyen birçok yiğidin orada yatmakta olduğu anlatılır: “(...) Yemen yolu amman al yeşil çadır (efem) / Çadır içinde kaç yiğit yatır / Anneler babalar mektuba bakır (efem) // Ay karanlık gece vurdular beni / Yarin yazmasına sardılar beni.”

Türkünün sonunda geçen “yârin yazması” ise Anadolu'da yakılan birçok türküye konu olmuş bir nesnedir. Zira erkek, hasretini dindirebilmek için yârinden onun kokusunun sindiği bir yazma alır ve onu her zaman koynunda taşır. Yaralandığında ise o yokluk ortamında yaraya basılan ilk ilaç, yârin yazması olur.

Kırat Kırat Nallı Kırat (4615) adlı Giresun türküsünde askerliği Yemen'e çıkan asker, Yemen'in uzak yollarının olduğunu, çavuşunun şehit düştüğünü ve annesinin acaba bunu duyup duymadığını dile getirir. Türkünün devamında ise Yemen cephesinin bir tasviri şöyle aktarılır: “(...) Askerler bağlar matara / Toplar yüklenmiş katıra / Sabahaca yatamıyom / Neler geliyor hatıra // Gitme Yemen'e Yemen'e / Yemen sıcak dayanaman / Kalk borusu çalınınca / Sen küçüksün uyanaman”.

Bir Sandığım Vardır Sırmadan Telden (2079) türküsünde yârinden ayrı düşen bir asker, yurt savunması motivasyonu ile hareket edişine dair duyguları anlatılır: “Bir yanım Erzincan

vermem Bayburt'u / Yıkılsın düşmanın tacı ile yurdu / Sağolası anam beni doğurdu / Vurun gardaş vurun gelen düşmandır". Türkünün devamında ise Erzurum'un düşmanlar arasında pay edilmiş olduğundan bahsedilip bu senenin kötü bir sene olduğu "*Gide de gelmiye bu kötü sene*" dizesiyle özetlenir. Benzer bir motivasyonu ve askerlerin yaşadıklarını *Çanakkale İçinde Aynalı Çarşı* (461) türküsünde buluruz. Çanakkale Zaferi'nin simgesi haline gelen bu Kastamonu türküsünde asker, annesine "*Ana ben gidiyom düşmana karşı*" diyerek bir anlamda vedalaşmaktadır. Türküde 13. Tümen'in savaşmak için yol aldığı, askerlerin kimisinin nişanlı kimisinin evli olduğu haber verilir. Bu savaş öyle büyüktür ki geride kalanlar, cepheye gidenlerin dönüşlerinden umudu kesmiştir. "*Çanakkale içinde bir dolu testi / Analar babalar mektubu kesti*" dizeleri yaşanan sıkıntılı durumu ve askerinin özlemi yansıtılmaya çalışılır.

Askerlik sürecinde yaşananlar sadece askerler tarafından yaşananlarla sınırlı değildir. Her ne kadar apaçık ifade edilmesi hoş görülme de geride kalan eş, sevgili, anne, kardeş gibi kişilerin duygu ve düşünceleri de kimi zaman türkülerde yansıtılır. Bu kapsamda içinde serzeniş barındıran iki türkü vardır. İlk türküde (889) yeni evli bir eş, askerdeki eşine "*Adam sılasından böyle mi bezer*" diye seslenerek neden gelmediğine ve mektup yazmadığına dair kırınglığını anlatmaya çalışır. Akabinde ise kaynanasıyla yaşadıklarını şu dizelerle açığa vurur: "(...) *Haftadan haftaya mektubun yazar / Gönder mektubunu gönlüm eyleyim // Amman aman amman asger / Yeni yârini ister / Ne karışır kaynanam / Bir oğlan beni besler*".

Bir Emir Geldi de Asker Yürüdü (499)⁴ türküsünde ise cepheden "öldü" haberi verilen askerinin, sağ salim evine döndükten sonra eşinin babasıyla evlendiğini öğrenmesi ve buna dair serzenişleri anlatılır. Türküde cephede ölen kişilerin künyelerinin askerlik şubesine gönderildiği ve bu yolla ailelerinin haberdar edildiği anlaşılmaktadır:

Oğlu söylüyor:

Bir emir geldi de asker yürüdü
Karşıkı dağları duman bürüdü
Dört kitabın hangisinde var idi
Hayın babam nasıl aldın yarimi

Baba söylüyor:

Şubeye gittim de bir haber soram

⁴ Bu türkünün bir varyantı bozlak formunda, Zalim Baba adıyla Seyhan civarında, Karakayalı bir Türkmen'den derlenmiştir. Türkünün ilk bendi "*Çantamı kısandım askermi sandın? Çekilen bayrağı düğünmü sandın? Askere gideni ölürmü sandın? Zalim baba nasıl aldın gelini?*" şeklinde başlar. İkinci bent "*Bir emir geldi de öldü dediler*" dizesiyle başlar, babanın "*eller almasın/götürmesin*" diye gelinini kendine aldığını anlattığı bölümlerle devam eder. Ayrıntılı bilgi için bkz: (Öztürk, 1995, 106-111).

Katibin elinde künyeni görem
Ağlayı ağlayı gözümde olam
Oğlum seni bana öldü dediler
(Yavrum seni bana öldü dediler)

Oğlu eşine söylüyor:
Pınarın başında söylenen sözler
Gelin sen de yok mu utanır yüzler
İnsan sevdiğini sılada gözler
Hain gelin nasıl vardın babama

Eşi cevap veriyor:
Kaleden kaleye atılamadım
Kırıldı terazim tartılamadım
Acılı acılı söyleme oğlan
Babanın elinden kurtulamadım
(Zalımın elinden kurtulamadım)

Türküde bahsi geçen durumun açıklaması yine bir başka türküde şu dizelerle ifade edilir:
“*Gapımızın önü sırapınarlar / İçerler suyunu beni anarlar / Askere gideni öldü sayarlar*” (948).

Türkülerden de anlaşıldığı üzere askerlik süreci sadece askere giden kişi tarafından yaşananlarla sınırlı olmayıp geride kalanlarca da yaşanan sıkıntılı bir dönem olduğu görülmektedir. Bu süreçte umut bağlanan tek unsur askerin ailesine mektup ulaştırarak hayatta olduğunu bildirmesidir. Diğer taraftan ailenin askere mektup göndererek hem onun yaşadığı umudu canlı tutulmakta hem de askerin özleminin dizginlemesine yardımcı olunmaktadır. Künye ise cepheden gelmesi istenmeyen bir işaret olarak türkülere yansımıştır.

1.4. Asker ve Ailesi Tarafından Çekilen Hasretin İfade Edilişi

Askerliğin en zor yanı şüphesiz hasretlik çekilmesidir. Çıkılan yolculuktan geri dönülüp dönülmeyeceği, dönülecekse bile vuslatın ne zaman olacağını bilinmemesi askerliği, giden için olduğu kadar kalan için de zor hale getirmektedir. Anadolu türkülerinin aşk ve sevdadan sonra en yoğun işlediği tema olan ayrılık-gurbet temasıyla yakılmış yüzlerce türkü vardır. Bu türkülerin yakılmasına sebep olan olaylardan biri de askerliktir.

Asker Yolu Beklerim (1799) türküsünde günleri sayarak asker yolu bekleyen bir genç kızın duyguları anlatılır. Hasretlik o kadar ağır basmıştır ki yârinin küs olduğu bacısıyla bile barışmıştır. Bu yakınlık yârinin kanından birine yakın olup bir nebze olsun hasretliğini hafifletmek içindir. *Şu Kışlanın Kapısına* (2345) türküsünde geçen “*Yüce dağlar olmasaydı /*

Laleleri solmasaydı / Ölüm Allah'ın emri de / Şu ayrılık olmasaydı” dizeleri askere gönderdiği eşini hasretle bekleyen bir kadının yüreğinden dökülmüştür. Öyle ki kadın, asker eşi gelmeden süslü yatakta yatamayacağını dile getirir: “*Kır atımın beli ince / Ölürüm yâr görmeyince / Telli yatak serdiremem / Asker yârim gelmeyince*”.

Ayrılığı ölümle eş tutan bir Kıbrıs türküsünde (3368) ata binerek askere giden yârinin arkasından dayanması güç olan hasretliğini şu dizelerle anlatır: “*Garanfilim gatmer oldu / Ayrılık yeter oldu / Şimdi ayrılığımız / Ölümden beter oldu*”. Bu türküler haricinde *Bahçede Erik Dalı* (1358), *Potininin Tabanı* (3287), *Baltayı Vurdum Meşeye* (3289), *Peştemalin Bağları* (3500), *Ceviz Oynamaya Geldim Odana* (3587), *Gara Tiren Gay da Gel* (4017), *Bedirik Soku Dibi Mill'olur* (4127), *Bayrağım Benek Benek* (4788), *Hana Vardım Han Kapısı Sürgülü* (5108) türkülerinde askere gidenlerin arkasından ağlayan, henüz onlara doyamadıklarını dile getiren ve tez vakitte gelmelerini dileyen sevgililerin duyguları aktarılır. “*O yaylalar yaylalar / Çimen bağladınız mı / Ben askere gidende / Gızlar ağladınız mı?*” (2737) dizelerinde ise askere giden delikanlıların arkasından gözyaşı dökülmesinin normal olduğu anlatılmaya çalışılır. Askerliğin hayatın olağan akışındaki bir süreç olduğunu düşünen erkek ise herkesin askere gittiğini söyleyerek kızın oturup ağlıyor olmasını garipsemektedir: “*Duvar üstünde duvar / (aman) Ne var sevdiğim ne var / Oturmuş da ağlıyor / (aman) Asker olmadık kim var?*” (4974).

Biz Hepimiz Üç Kardaş (138) türküsünde bir asker hasretliğe sabretmenin zorluğunu “*Asker oldum gidiyum (da) / Görele bizim tabur / Yar aklıma gelende (de) / Nasıl edeyim sabur*” dizeleriyle anlatır. *Asker Oldum Giydım Yelek* (4220) ve *Harman Yeri Sürmeli* (5136) türkülerinde askerdeki eşlerle hasret giderebilmek için birlikten izin alınması gerektiği, bunun da ancak aileden gelen mektupla mümkün olabileceği haber verilmektedir: “*Suna gelin suna gelin / Tez mektup yaz bana gelin / İzin alıp sana gelim*”. Askere giden yârin/eşin ardından tezkerenin çabuk gelmesini dilemek de askerliğin türkülere yansıyan bir başka boyutudur: “*Evlerinin önü dere / Yârim gidiyor askere (hey aman) / Çabucak gelse tezkere / Sarsam onu beş on kere (hey aman)*” (4687). *Elmayı Dildim Dildim* (2016) türküsünde ise askere gitmeden önce sevdiğinin kıymetini bilemediğini dile getiren bir kız vardır: “*Elmayı dildim dildim / Çamura düştü sildim / Ben senin kıymetini (kara gözlüm) / Asker olunca bildim.*”

Yârin vefasızlığı Anadolu sahası türkülerinde zaman zaman işlenmiştir. Askerlik etrafında yakılan türkülerde özlem, hasretlik, kaybetme korkusu gibi duygular yoğun olarak işlenirken vefasız olma durumuyla bağlantılı tedirginliği *Dut Ağacı Dut Verir* (2927) türküsünde bulunur: “*Yeşilim suya düştü / Ağladım gözüm şişdi / Sevenlerin içinde / Ayrılık bize düştü // Amanın amanın neye yanyom / Yârim asker ona yanyom / Elin oğlu güvenemiyom*”. Uzun

askerlik süresi, erkeğin başka birini sevmesi ya da geride bıraktığı sevgiliyi unutmasını tetikleyici bir unsur olarak yorumlanabilir.

Bir askerin arkasından duyulan hasreti anlatan türkülerin genellikle sevgililer/eşler arasında yoğunlaştığı görülse de özellikle ana-oğul hasretliğine değinen türküler de vardır. Rize Çayeli yöresine ait *Asker Ettiler Beni* (2903) türküsünde kurası Yemen'e çıkan bir askerin oradaki askerlerin annelerinin duygularını aktardığı görülmektedir: “*Askerim gideyirum (da) / Uğradım handan hana / Ateş oldi yanayi (da) / Bizi doğuran ana.*”

1.5. Askerlik Kurumuna Dair Yakınmaların Türkülere Yansıması

Askerlik her ne kadar halk arasında peygamber ocağı olarak görülüp kutsal kabul edilse de 20. yüzyılın ilk çeyreğinde art arda gerçekleşen savaşlardaki kayıplar, sisteme dair bazı serzenişleri de beraberinde getirmiştir. Bu serzenişlerin türkülerde askerlik olgusundan ziyade askerlikteki bazı uygulamalar üzerinden yapıldığı anlaşılmaktadır. Yukarıda bahsi geçen üç farklı askere alınma uygulamasından biri olan redif olarak bekleme veya uzun süre terhis olamama askerliğe dair yakınmaların başında gelir. *Bozarık Bozarık Dağların Otu* (4579) türküsünde, eşi redif asker olarak ayrılan ve hala kavuşamamış olan bir gelinin İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak'a yaptığı serzenişler vardır: “(...) *Bir kuş saldı İstanbul'a öttü mü / İzinliler silasına getti mi / Selam söylen İsmet'inen Fevzi'ye / Redif askerinin günü yetti mi?*”

Askerlikle ilintili konuları bulabileceğimiz türkülerin büyük çoğunluğu farklı konuları da beraberinde işlemiştir. Aşağıda tam metinleri verilen türküler ise tamamıyla askerlikten bahsetmesi yönüyle birer istisna kabul edilebilir. Türküler bütün dizeleriyle askerliğin hem giden hem de geride kalanlar için zorluğunu, askerde yaşananları ve askere gidenlerin dönülmez bir yola girdiklerini anlatmaktadır. *Askere Giydirmişler Kareyi* (4741) türküsü bir kadın ağzı türkü olarak, bir kadının askerdeki eşinin hasretinden yakınırken bir taraftan da mektuplardan öğrendiği düşünülen kışladaki yaşamla ilgili halleri aktarır:

(...) Kışlanın önünde selvi söğütler

Oturmuş binbaşı asker öğütler

Yarından ayrılan nazlı yiğitler

Yeşilli yazmalar koynumda galdı

Goyak sevilerim garnımda galdı

(...)

Kışlanın önünde bir pınar akar

İçen askerleri kor gibi yakar

O nazlı yarinin belini büker

Yaz ayları geçti güz ayları ne zaman gelir

Gayirma sevdiğim çok durmaz gelir

Eğil Dağlar Eğil Üstünden Aşam (4934) türküsü TRT repertuarına “Asker Türküsü” adıyla da kayıt edilmiştir. Kastamonu yöresine ait bu türkü, yukarıdaki türkünün aksine askere giden erkek tarafından askerliğe dair sıkıntıları duyurmak için yakılmıştır:

(...)Çalınan davulu düğün mü sandın
Al yeşil bayrağı gelin mi sandın
Askere gidene gelir mi sandın

Bağlantı:

Aldılar yarım elimden uyan uyansın
Buna taştan yürek ister nasıl dayansın

Kalenin kapısı demir değil mi
Demir eriten kömür değil mi
Harbe gitmek Hak'tan emir değil mi
Bağlantı (...)

Askerliğe dair yakınmalardan bir diğeri ise askere gidilen yer ile alakalıdır. Askere gitme aşamasında yaşananları anlattığımız başlık altında bir kısmını verdiğimiz bu yerler Yemen, Cezayir, Balkanlar, Mısır ve Şam taraflarıdır. *Tiren Dūdūğünü Öter* (4656) türküsünde I. Dünya Savaşı'nda (1914) Hicri 1310, Miladi 1894 doğumlu olanların Şam ve Mısır taraflarına askere alınması konu edilir. Hicaz Demiryolu Hattı kullanılarak askerlerin götürüldüğü anlaşılan türküde, o dönem bütün erkeklerin askere alındığından ve sıranın artık kızlara geldiğinden de bahsedilir: “*Mısır ektim bir sıra / Yârim gitti Mısır'a / Benim şevkatli babam (yar yanıyom eyvah) / Kızlara da geldi sıra.*”

Askerlik yeri olarak yakınılan bölgelerden bir diğeri Balkanlar'daki şehirlerdir. Belgrad üzerine yakılan iki türküde de asker, annesine hitaben orada kurban olarak kaldığını ve dönüşünün olmadığını anlatmaya çalışır. İlk türküde (3267), “*Zemun⁵ yolu gezilir mi / Tabur yola dizilir mi / Ağla beni anneciğim / Zemun'a dek gezilir mi?*” dizeleri Zemun'un Anadolu'ya uzaklığı sebebiyle o bölgeye gitmenin -kendince- yanlışlığını dile getirir. Ancak türkünün devamında düşmanın geldiğinin haber verildiği ve askerinin bu uğurda ölümü göze aldığı görülür. Son kıtada annenin ağzından yakılan şu dizeler ise askerinin şehit düştüğünün haberidir: “*Mapushane kapısına / Nail oldum yapısına / Asker oğlum kurban gitti / Kilit vurun kapısına.*” *Belgrad Yolu*

⁵ Zemun: Belgrad'da bir kale.

Uzun Urgan (3278) türküsü de benzer dizelerle yakılmışken türkünün sonunda askerin evli ve üç çocuğunun olduğu öğrenilir: “*Bütün asker nöbet tutar / Tabutumdan kanlar akar / Ağla benim anneciğim / Üç evladım yola bakar.*”

Doksan Üç Harbi Türküsü olarak da bilinen *Şıpka'nın Önünde Bir Uzun Servi* (5152) türküsü de bir askerin seferberlik yapılan bölgelerden biri olan Şıpka'dan şikâyetlerini dile getirir. Kimi askerlerin nişanlı kimilerinin evli olduğunu haber veren asker “*Adın da yerlere batsın aman Şıpka Balkanı / Sebebi sen değil mi aman akıttın kanı / Sebebi sen değil mi aman moskof kıralı*” diyerek içini döker. Türkünün sonunda birçok şehit verildiğini anlatan asker, Şıpka'ya gidenlerin ve şehit düşenlerin “babayiğitler” olduğunu söyler. Bu türkü aynı zamanda askere giden kişilerin, arkalarında eşlerini ve çocukları bırakmış olmalarının askerlik sürecini zorlaştırdığını da göstermektedir. *İstanbul (Trabzon)'un Etirafı Meteris* (1154) türküsünde de seferberlik emri ile Trabzon'dan yola çıkan askerlerin Balkanlar'a kadar ilerlediği, son zamanlara hasretliğin iyice kendilerini zorladığı ifade edilir: “*Vara vara vardım Balkan aresi / Bu hasretlik var mı da bunun çaresi / Sende sevda bende kurşun yarası // Of ayrılık yenilede büktü belimi / Seferberlik ne yamanca yıktın evimi köyümü.*”

Bu türkülerin haricinde *Cezayir'dir Koçyiğidin Vatanı* (2065), *Cezayir'in Harmanları Savrulur* (4819), *Günindi'den Gündoğdu'ya Top Atıldı-Cezayir Çeşitlemesi* (4765) türkülerinde de Cezayir bölgesi ölüm yeri olarak anlatılır. Cezayir'e gidenlerin dönüşlerinin olmadığı ve nice koç yiğitlerin orada “al kanlara boyandığı” dile getirilir.

Rumeli yöresine ait *Yemen Yemen Şanlı Yemen* (3747) türküsünde “*Bir ananın bir oğlunu / Ta Yemen'e gönderdiler*” serzenişiyle kendi şanlı da olsa “*toprakları kanlı Yemen*” dizesiyle o bölgenin sıkıntısı gösterilmeye çalışılır. Ağıt formunda yakılmış bir Erzurum türküsünde (794), yeni gelinin Yemen'e giden eşinin arkasından yaşadığı acı ve söylediği yakınmalar duyulur: “*Mızıka çalındı düğün mü sandın / Al beyaz bayrağı gelin mi sandın / Yemen'e gideni gelir mi sandın (...) Ağamı yolladım Yemen eline / Çifte tabancalar takmış beline / Ayrılmak olur mu taze geline.*”

Askerlik yeri olarak sıkıntılarını dile getirildiği son türkü Samsun Vezirköprü yöresine ait *İzmir Ellerinde Naneler Biter* (5150) türküsüdür. Türkü bir askerin ağzından annesine hitaben yakılmıştır. Asker, yaşadığı hasretliğin ölümden beter olduğunu, çetelerin tüfeklerini yağlayarak hazırlık yaptığını ve canını millete satarak “dini bir uğruna” şehit düşenlerin kervanına katıldığını anlatır: “*(...) Sabahtan kalktım da çantama baktım (çantama baktım) / Cephanem tükendi düşmana çattım (düşmana çattım) / Anne bu canımı millete sattım (millete sattım) /*

⁶ Şıpka: Kuzey ve Güney Bulgaristan'ı birbirine bağlayan, 1326 metrede bulunan geçit.

Dinibir uğruna giden aslanlar (giden yavrular): “Dini bir” söylemi her ne kadar coğrafi olarak bir yeri işaret etmiyorsa da kelime anlamıyla Anadolu toprakları haricindeki yerleri ifade etmek için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Aynı toprakların insanları olmamalarına rağmen din birliği çatısı altında toplanan kişiler, birbirlerinin topraklarını korumak için savaş vermişlerdir.

Askere giden kişiler arkalarında birçok kişiyi bırakarak giderler. Gönderenler bir kişiyi askere yolcu etseler de asker onlarca kişinin hasretini çeker. Eğer ki arkalarında bıraktıkları eşleri ve çocukları ise askerlik süreci daha zorlaşmaktadır. Doğrudan askerlik kurumu ile ilgili olmamakla beraber, askerliğe dair yakınılan unsurlardan biri de askerlerin medeni durumlarıdır. “*Uzun olur bahçelerin selvisi / Ne zorumuş askerlerin evlisi*” (4739); “*Bütün asker nöbet tutar / Tabutumdan kanlar akar / Ağla benim anneciğim / Üç evladım yola bakar*” (3278); “*Gümüş cezvelerim kaynar ocakta / Yunan çöllerinde kaldım sıcakta / Altı aylık yavrum kaldı kucakta*” (4934); “*İmanım bandırma sevdiğim candırma ayrılmam vazgeçmem / Ben ayrıldım askerlik (düşmanlar) ayırdı yarimden eşimden*” (4527), “*Gemideyim gemide / Ayağım yemenide (aman annem ayağım yemenide) / Alma Mevlam canımı / Sevdiğim var geride (aman annem nişanım var geride)*” (4852) dizeleri askerlerin kışlada yaşadıklarını özetleyen ifadelerdir.

Evli olarak askere gitmenin zorluğu yukarıdaki türkülerde askerin ağzından dile getirilmiştir. Bu sıkıntıların diğer tarafında geride kalan kadının eş ve sevgili olarak yaşadığı zorluklar da vardır. *Dama Goydum Yakacak* (875) türküsünde asker, sevdiğini kime emanet edeceğini bilemez halde askere gider. Türkünün devamında henüz evli olmadıkları anlaşılan sevgililerden kıza, töreler gereği dünürücü gelebileceği korkusu vardır: “*Dama goydum yakacak (ah da gara gözlüm) / Şimdi tren kalkacak / Ben askere gidiyom (ah da gara gözlüm) / Sana kimler bakacak*”.

Askerliğe dair yakınmaların belki de en acısı bir kadının “asker eşi” ve “gelin” olarak yaşadığı sıkıntılardır. *Verdiğin Yazmayı Bürüneyim Mi* (3998) türküsünün birinci bölümünde gurbette gelin olduğu anlaşılan bir kadının serzenişleri vardır: “(...) *Her ana gurbete gız mı başışlar // Aylar on beş on beş gine gurbet tükenmez / Ellerin köylerinde de bu hasretlik çekilmez*”. “*Ben ölünce dertli koyun adımı*”, “*Bu mektubu yazan ne dertli yürek*” dizeleriyle derdini anlatan kadın, annesinden yana bile bahtının gülmediğini ifade eder. Türkünün ikinci bölümünde ise “asker karısı” olarak hiçbir yere sığamadığını şu dizelerle anlatır:

(...) Gesi bağlarında dolandım taşa
Gardaş ekmeğini kakarlar başa
Çalıştım çalıştım emeğim boşa

Eğil dağlar eğil bir gül alayım mı
Asker karısıyım nerde kalayım

(hey hey)
Evereğin bayırına düzüne
Ellerin anası gider gızına
Benim anam hiç bakmıyor yüzüme (...)

Askerlik kurumuna dair bu yakınmaların ifade edildiği yukarıdaki türkülerin aksine *Oy Miralay Miralay* (371) türküsünde ironik bir serzeniş vardır: “*Oy miralay miralay / Askerin alay alay / Al kızları askere / Askerlik olsun kolay*”. Türkünün devamında sevgilisine olan hasretliğini anlatan asker, dünyasının zindana döndüğünü, sevgisine darılmayı bile özlediğini anlatır.

1.6. Gurur Kaynağı Olarak Mehmetçiğin ve Vatanın Türkülere Yansması

Türküler, yoğun duyguların damıtılmış halde dile dökülmesidir. Askerlikle özdeşleşen hasretlik, gurbet, ölüm acısı gibi temalar Anadolu türkülerinde sıkça işlenmiştir. Bunun yanında az da olsa askerliğin, vatana hizmet etmenin gurur kaynağı olduğuna değinen türküler de vardır. Yukarıda işlenen türkülerde baskın çıkan duygular her ne kadar olumsuz olsa da birkaç dize ile “vatan savunması”nın her şeyin üstünde olduğu, asker olmanın hayatın olağan akışının en önemli parçası olduğunun altı çizilir. Bunların haricinde iki türküde baskın şekilde asker ocağının ve vatan savunmasının hiçbir şeye değişilemeyeceği vurgusu yapılır. İlki uzun hava formunda okunan destan türünde bir Nizip türküsüdür (979):

Karşı dağda kara tabur ordu var agam ordu var
Karşı dağda kara çadır ordu var agam ordu var
Her yiğidin de yüreğinde derdi var agam derdi var aslan derdi var
Her yiğidin de yüreğinde derdi var agam derdi var yavrum derdi var
Herkesin de vatani var yurdu var agam yurdu var
Vatan için ben bu dağda gezerim yavrum gezerim aslan gezerim
Türklük namına canım feda ederim yavrum ederim aslan ederim

Aliverin Sandığımdan Kürkümü (2255) türküsünde de düşmana karşı savaşılan Cafer isimli bir askerin “*Cafer öldü vatan millet sağ olsun / Sağ olsun da düşmanlara dağ olsun*” diyerek vatan savunmasının önemine dikkat çektiği görülür. Âşık Veysel’in dilinden dökülen TRT repertuarına *Denizaltı Dumlupınar Kazası* (5162) adıyla kayıtlı türküde de aynı duyguların tercümesi bulunur:

“Memleket uğrunda can veren hasta / Vatan sağol demiş en son nefeste / Seksen bir kahraman aynı kafeste / Bir yolu çıkmadık derede kaldı, // Vay anam anam derdime yanam / Çatal yürek gerek buna dayana derde dayana”. Kurtuluş Savaşı’ndaki mücadelelerden bir sahneyi anlatan *Kütahya’yı Kara Duman Bürüdü* (4761) türküsünde askere mücadele gücü veren, vatan için candan geçilmesi gerektiğini öğütleyen söylemler vardır: “*Vur aslan vur vur da dönme sen geri / Perişan olsun düşmanların askeri*”.

Vatan savunmasına dair güzelleme şeklinde okunabilecek bir başka türkü Sivas Zara yöresine ait *Gine Yüksелеcek Türk Hava Kuşu* (981) türküsüdür. İsmet İnönü’ye dair övgülerin de yer aldığı türküde Mehmetçik şahin olarak nitelendirilir ve İnönü’nün de tecrübeleriyle baykuşları yurda sokmayacakları anlatılır: “*Nur olsun atanın yattığı yerler / Zaferler kazandı kahraman erler / Aslan toprağına giremez eller / Tecrübeler görmüş başkanımız var.*”

Atımı Bayledim Delikli Taşa (2791) türküsünde ise annesine seslenen bir askerin duyguları okunur. Mustafa Kemal Atatürk’e ve yarbaylarına övgüyle başlayan türküde asker “*Anne ben bu canı vatana sattım*” diyerek verdiği mücadeleyi anlatır. Iğdır yöresine ait *Asker Olup Vatana Hizmet Eylemem Men* (3245) türküsünde de asker sevdiğine olan aşkını ve hasretini anlatırken diğer taraftan vatan sevgisinin daha ağır bastığını ve vatanını ondan ve canından daha çok sevdiğini ifade eder: “*Asker olup vatana hizmet eylemem men / Çağrılmadan asker olup giderem men / Giderem gurbet ele yar sana gurban // Gurban olim vatana vatanın bayrağına / Onu candan severem gurban olim ayına / Ayın yıldızına onu candan severem.*”

Bir Muş türküsünde (3824) ise vatanın elden gittiğini, bu sebeple yas tuttuğunu ifade eden kişi, “*Ağla gözüm ağla gör neler oldu / Vatanı terk eden hainler oldu*” diyerek topraklarının vatan savunmasından kaçanlardan dolayı kaybedildiğini ima eder. Amasya’nın gençlerini anlatan *Kilo Kilo Elmalar* (3800) türküsünde “*Amasya’nın bardağı / Biri olmasa bir dağı / Mehmediyle şan dolu (ley ley ley leylam) (Mehmetçiği şanlıdır) / Carcurum⁷ erat yatağı*” dizeleri doğrudan askerlikten ziyade vatan hizmetinde bulunan Mehmetçiğin övülmesi durumuna işaret eder.

Bu türkülerin yanı sıra Mehmetçiğin vatan için önemine değinen, onların cansiperane mücadelelerini öven ve vatan savunmasının tarihini aktaran türküler de vardır. Ancak bu türkülerin büyük çoğunluğu repertuar dışında bulunmaktadır.

1.7. Şehitlik Mertebesi İle İlgili Türküler

Sözlükte “kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölen kimse” olarak tanımlanan şehit, dini anlamda da pek çok övgüye ve müjdeye mazhar olması yönüyle arzulanan bir makamdır. Vatan

⁷ 15. Er Eğitim Tugayı’nın halk arasındaki adı.

uğruna düşmanla çarpışan askerlerin, birçok türküde “beklemeyin, dönmeyeceğiz” şeklinde söylemleri yukarıdaki bölümlerde zaman zaman işaret edilmişti. Doğrudan şehitlik makamına erişilme durumunun da ayrıyeten türkülere konu edildiği görülmektedir. Bu türkülerde şehitlik makamının yüceliğine rağmen yüreği yanan annelerin duygularına da yer verilir.

Tarih boyunca Türk milletinin vermiş olduğu kıran kırana savaşlarda binlerce asker şehit olmuş ve cephelerde bu şehitlerin oluşturduğu acı görüntüler türküler aracılığıyla canlı tutulmaya çalışılmıştır: “Şıpka'nın içinde aman sıra söğütler aman aman / Baş başa yatıyor aman yerde şehitler / Şıpka'ya gidenler aman babayiğitler” (5152); “Geminin direkleri / Elmas gibi parlıyor / Şehitler sıralanmış / Bütün cihan ağlıyor (...) Dayanmaz annem dayanmaz buna canlar yürekler” (4852). Tarihin belki de en elim olayı olarak kaydedilen 1915 yılında Sarıkamış'ta 90 bin askerin donarak şehit olduğu hadise, *Sarıkamış Altınbulak* (777) ağıtıyla ölümsüzleştirilmiştir. Bu olayda üç oğlunu şehit veren bir anne şehitleri şöyle anar: “Yüzbaşılar binbaşılar / Tabur taburu karşılar / Yağmur yağıp gün değince / Yatan şehitler ışılar”.

Kars sınırında düşman askeriyle yapılan mücadeleyi anlatan *Karadağ'da Düşman Topu Patlıyor* (1142) türküsünde komutanın askerlerini motive etmek amacıyla, şehitlikle beraber Cennet köşkü verileceğini müjdelar: “Vurun evlatlarım Allah aşkına / Şehit olanımız cennet köşküne / Atın aslanlarım Allah aşkına / Şehit olanımız cennet köşküne”.

Sivastapol Önünde Yatan Gemiler (2827) türküsünde asker “Anacığım anacığım bana ağlama / Eğer gelmez isem kara bağlama” diyerek bir anlamda şehitliğin mukaddes bir makam olarak geride kalanların yüreğine ferahlık vermesini ister. Asker türkünün devamında şehitler için “Vadesinden evvel ölen yiğitler” ifadesini kullanır. “Çektim Zemun'un düzüne / Şimayzeri aldım dizime / Dediler düşman geliyor / Ölümü aldım gözüme” (3267); “Ağlar annem ağlar gelmez ölürüm / Devletin yoluna kurban olurum” (5153) diyen askerler vatan savunmasının her şeyden önce geldiğini bildirirler. *Ordumuz Gitti Muş'a Dayandı* (3013) türküsünde taşı toprağı kana boyanan Muş ve Bitlis'in durumunu görüp yüreği yanan asker ise annesine bir nebze de olsa umut olmak ister: “Yüzbaşım gitti gelmedi halâ / Ağlama aney belki gelirem” diye seslenmektedir. *Teyyareler Yürüdü* (4780) türküsünde bir annenin askerden dönmeyen oğlunun ardından yaşadıkları, askerin gözünden anlatılmaya çalışılır:

(...) Gidin bulutlar gidin
Anneme selam edin
Annem beni sorarsa
Öldü gömüldü deyin

Teyyareler uçuyor
Fırıl fırıl dönüyor
Annem onları görünce
Dağa taşa çıkıyor

Teyyareler çift gider
İçinde şehit gider
Teyyarede yar sevenin
Emeği boşa gider
Sevdiği boşa gider

Aynı acının ikinci kez aynı düzeyde yaşanamayacağı olgusu üzerinden hareket edilirse, şehitlik haberinin alınması esnasındaki duygu yoğunluğu ile yakılmış ağıtların, türkülerin hatırda tutulup sonrasında kayıt altına alınamama ihtimali yüksektir. Bu sebepten askerlik öncesinde ve süresince yaşananlarla ilgili durumların ve olayların şehitlikle ilgili olanlara nazaran türkülerde daha canlı ve geniş şekilde yer bulduğunu söylemek mümkündür.

Şehitlik olgusunu farklı bir bakış açısıyla ele alan türküler de vardır. Bu türkülerde “yâr yolunda ölenlerin” şehit sayılması gerektiği inancı işlenmiştir. “*Şu karşiki haneyler / Yıkılsın meyhaneler / Acep şehit olur mu / Yar yoluna ölenler*” (4717) şeklinde sorulan soruya başka bir türkü “*Sarı olur (aman) üst yakanın geveni / Ben bilemedim (aman da) peşim sıra geleni / Şehit derler (aman) yâr yoluna öleni*” (1056) diye cevaplar. “*Ortaca'da evimiz / Suyu düştü sevimiz / Bu sevimiz uğruna / Şehit olsun birimiz*” (198) dizeleri de sevgi uğruna ölenin şehit sayılması gerektiğine dair isteği anlatır.

1.8. Askerlikle İlgili Terimlerin Türkülere Yansıması

Askerlikle ilgili türkülerin her birinde kurumda kullanılan terimlerin en azı birine yer verilmiştir. Bu terimlerin zaman zaman yöresel ağız özellikleriyle söylendiği ve repertuara da bu şekilde kaydedildiği görülmektedir. Buraya kadarki başlıklar altında yer verilmemiş, ancak içinde askerlikle ilgili terimleri ihtiva eden türküler bu başlık altında incelenecektir.

“Askerlik görevinin bittiğini belirten belge, pusula” (TDK Sözlük) olarak adlandırılan *tezkere* türkülerde bazen sevindirici bir haber, bir müjde şeklinde bazen de arzulanan bir hedef olarak yansımaktadır. “*Şen ol Bayburt şen ol sende nem kaldı / Teskirem yanaştı üç günüm kaldı / Bayburt kalesinde yeleşim kaldı*” (672, 2595). “*Şu binanın üst yanı / Altı da berber dükkânı / Teskereli geliyor / Hacıların Osman'ı (yan Osman'ım yan)*” (1523). “*Var get oğlan var get sılaya var get / Tezkeren yapıldı Haydar'ım al get*” (948).

Tezkerenin farklı bir ifadesi de *terhis olmaktır*. Sözlükte “askerlik ödevini bitirenleri ordudan bırakma” (TDK Sözlük) şeklinde tanımlanan terim, sevinçle beklenen ve ulaşmak için günlerin sayıldığı bir olaydır: “*Tarlada bostan olur mu / Dillere destan olur mu / Benim yârim askerden (kara gözlüm) / Acep terhis olur mu*” (3309).

“Terhis edildikleri halde ihtiyaç halinde yeniden askere alınan, yedeğe ayrılan erler” (TDK Sözlük) için kullanılan *redif* terimi türkülerde tezkere ve terhis terimlerinden daha fazla yansımıştır. Bu durumu, askerliği bitirip dönmenin zorluğu hatta savaş ortamında imkânsızlığı şeklinde yorumlamak mümkündür. “*Şu dağın ardında redif sesi var / Varın bakın çantasında nesi var / Bir çift pabuç ile bir de fesi var*” (341); “*Bir kuş saldım İstanbul'a öttü mü / İzinliler sılasına getti mi / Selam söylen İsmet'inen Fevzi'ye / Redif askerinin günü yetti mi*” (4579). Son dizelerde geçen *izinli* tabiri askerden kısa süreliğine ayrılma şekli olarak tanımlanmaktadır. Savaş ortamında izinli olma durumu nadiren gerçekleşse de birkaç türküye yansımıştır: “*Cendermeyim cenderme (amanın amanın) / Beni yoldan gönderme (kız sana hayranım) / Ben bir izinlilyem (amanın amanın) / Canıma kasteyleme (kız sana hayranım)*” (773). Elazığ yöresine ait aşağıdaki türkü (5177), askerlik sürecinin özeti gibidir:

Pembe çiti bağlama (of anam nazlı yar)
Asker oldum ağlama (he hele di gel gel)
Askerliğim üç aylık (of anam nazlı yar)
Ellere bel bağlama (he hele di gel gel)

Dağdan gelirim dağdan (of anam nazlı yar)
Belimde sarı yağdan (he hele di gel gel)
Baba ver bedelimi (of anam nazlı yar)
Ayrırma beni yardan (he hele di gel gel)

Dağları delemedim (of anam nazlı yar)
Yol bulup gelemedim (he hele di gel gel)
İzinim el elinde (of anam nazlı yar)
İzinsiz gelemedim (he hele di gel gel)”.

Redif asker uygulamasının farklı bir adlandırması olan *ihtiyat* terimi “terhis edildiği halde ihtiyaç halinde yeniden askere alınan kişi, yedek asker” (TDK Sözlük) anlamında kullanılmaktadır. Bu haliyle bir türküye konu edildiği görülür: “*İhtiyatlar silah çatmış yolun*

üstüne (*hey aman aman*) / *Nazlı da yarım gelivermiş sol dizin üstüne (adaş aman amman) / Gözüm yaşım durmaz akar gül yüzün üstüne (hey aman aman)*” (342).

“Askerlikten muaf olmak için ödenen para” (TDK Sözlük) anlamına gelen *bedel* sözcüğü türkülerde yârdan ayrılmamanın anahtarı şeklinde kullanılır. Yukarıdaki bölümlerde incelenen bazı türkülerde (4107, 4379, 4833, 5177) *bedel* uygulaması ile ilgili yakınmalar vardır. *Pencereden Yel Gelir* (1646) türküsünde ise babanın ödemediği bedeli sevgilinin ödeyeceği dile getirilir: “*Duvarı deleceğim / Yanına geleceğim / Yârim asker olursa / Bedelini vereceğim*”.

Türkülerde askerlikle ilgili rütbe bildiren terimlere de rastlanır. Eski dönemlerde erkeğin askerde aldığı rütbe, tezkere sonrasındaki hayatında övünç kaynağı olmakta, kimi zaman ise rütbesi gündelik hayattaki lakabı, sülalesinin adı haline gelebilmektedir (Çalışkan, 2016, 117; Cebeci, 2022, 125; Kardaş, 2018, 214; Çoşar, 2003, 33)⁸. Bu kapsamda türkülerde en çok geçen terim *çavuş*tur. Sözlükte “onbaşidan sonra gelen ve görevi manga komutanlığı olan erbaş” (TDK Sözlük) şeklinde tanımlanan *çavuş*, türkülerde hem övünç kaynağı olarak hem de üstünlük ifade eden mevki sahibini kast edecek şekilde yer alır: “*Cenderme çavuşuyam / Yol verin savuşuyam / Beni çavuş sanmayın / Bölüğün başkanıyam*” (773). “*Aman oğlan (aman yarım) / Şu yandan savuş / Acemiler üstüne (de) / Olmuşsun çavuş*” (4786). “*Havuz başı su başı / (Hoydah) ben istemem onbaşı / Olursa çavuş olsun / (Hoydah) dosta düşmana karşı*” (704).

“*Harmanaca savuşturdum / Eşim fersiz sallanıyor / Golunda çavuş nişanı / Ta geriden allanıyor*” (4583). Bu türküde eşinin taburunun arkasından giden kadının, onu kolundaki *çavuş* nişanı ile taburun içinden seçtiği anlatılmaktadır. Türkünün devamında kadının, jandarma ile eşine mektup ulaştırıp eşini köye çağırdığı da aktarılır.

“Orduda rütbesi asteğmenle üsteğmen arasında olan, takım komutanlığı yapan subay, mülazım” (TDK Sözlük) şeklinde tanımlanan *teğmen* rütbesi de birkaç türküye hem günümüzdeki kullanımı hem de eskiden kullanılan “mülazım” terimiyle yansımıştır. Bu söyleyişlerde yöresel ağız özellikleri kendini gösterir: “*Aman milazım canım milazım / Dokunmayın Hanife’ye bize lazım*” (2008); “*Komşunun adı Ali mülazım / Ben askere gidiyom neler ilazım*” (494); “*Yol üstüne kuruverdim dermeni / Ben isterim çavuş ile teğmeni*” (1835).

Çavuşa ve teğmene göre daha üst rütbeye tekabül eden *yüzbaşılık* türkülerde kadınların ağızından gurur kaynağı olarak kullanılırken, erkekler tarafından genellikle çatışma ortamındaki bir görevliyi anlatmak için kullanılmaktadır: “*Boztepe’nin düz taşı (anam) / O da denize karşı /*

⁸ Bartın’da sadece Çavuş lakabı değil, askerdeki göreviyle/durumuyla bağlantılı olarak *Gazi, Paşaoğlu, Sali Onbaşı, Topçula, Teymen*; aileden birinin üsteğmen olmasından dolayı *Üsteğmenle* gibi lakapların kullanıldığı tespit edilmiştir (Çalışkan, 2016, 117). Kastamonu yöresinde (Cebeci, 2022, 125), Muş yöresinde (Kardaş, 2018, 214) ve Trabzon’da (Çoşar, 2003, 33) bu tespit sadece Çavuş lakabı ile sınırlıdır.

Ben yârimi gönderdim (anam) / Askerlere yüzbaşı” (4915). “Dermenimin ak daşı / Döner de döner üst başı / Benim de yarım sorarsan / Ödemişli yüzbaşı” (5255). “Ocak başı düz başı / Ben istemem yüzbaşı / Olursa paşa olsun / Dosta düşmana karşı” (799).

Orduda rütbesi binbaşı ile albay arasında olan *yarbaylık* bir Selanik türküsü olan *Atımı Bayledim Delikli Taşa* (2791) türküsünde görülür. Buradaki kullanımı da günümüzdeki adlandırmadan ziyade eski kullanımı olan “kaymakam” terimi ile yansımıştır: “*Atımı bayledim delikli taşa / On iki kaymakam bir Kemal Paşa / Yaşa Kemal Paşa binlerle yaşa / Düşmanları yaydın dağ ile taşa*”.

Yüzbaşılığın bir üst rütbesi olan *binbaşılık* türkülerde komutan göreviyle yer almıştır. Askeri komuta eden/yönlendiren, taarruzu planlayıp kontrol eden kişi binbaşidir. Emir komuta zinciri içinde talimatlar askere iletilir. Türkülere yansıyan haliyle binbaşı/komutan bir yönüyle askerin kaderini belirleyen kişidir: “*Talim ettiğimiz bir kısık dere / Sallama kırbacın her yerim yara / Sorun binbaşuya sılamız nere*” (4328, 5153); “*Sivastapol önünde sıra söğütler / Oturmuş binbaşı asker öğütler*” (2827); “*Karavanalar çalıyor / Binbaşılar darılıyor / Darılmayın binbaşılar / Can ciğerden ayrılıyor*” (3267).

Günümüzde *albay* rütbesinin eski karşılığı olarak kullanılan “miralay” rütbesi iki türküde şu şekilde geçmektedir: “*Oy miralay miralay / Askerin alay alay / Al kızları askere / Askerlik olsun kolay*” (371); “*Dere kunduzu musun (aman Fatmam) / Sabah yıldızı mısın / Aç gapını ben geldim (sürmeli gözlü Fatmam) / Miralay gızı mısın*” (4683). Albaylık rütbesinin eski dönemde var olan savaş ortamında hem ulaşılması güç bir mevkiye tekabül etmesi hem de albayların halk arasında çok görünüp bilinmemesinden kaynaklı türkülere yansımamış olduğu yorumu yapılabilir.

Askerlikle ilgili bu terimlerin haricinde pek çok türküde kışla, ordu, tabur, piyade, er, siper (meteriz) gibi terimlerin de kullanıldığı görülmektedir. Bu terimler genellikle doldurma⁹ mısralarda kullanılmış olup doğrudan askerlikle ilgili türkülerde azdır. Bu konuda “*Kışlalar doldu bugün / Doldu boşaldı bugün* (287); “*Kışlanın kavakları / Burdur’un sokakları / O kız benim olmazsa / Yakarım konakları*” (4493) gibi örnekler verilebilir.

Sonuç

Halk ezgileri, geçmişten günümüze toplumsal hayatın bütün aşamalarındaki duygu ve düşünce hallerini taşıyan, ileten ve yaşamasına aracılık eden metinlerdir. Bireylerin

⁹ Ali Osman Öztürk bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Halk türkülerinin dili duyu organlarına hitap etmektedir. İlgisiz gibi görünen cümleler arasında en az tabiattaki varlıkların arasında olduğu kadar bir bağlantı her zaman vardır. (...) Genel olarak bir bendin ilk yarısı, ikinci yarısında yer alan fikri hazırlayıcı ifadelerle doldurulmaktadır. (...) [Çünkü türkülerde tasvir kalıbı vardır.] “Tasvir” kalıbı, “talep edici” kalıpla birlikte türkü-destanın lirik karakterine uymaktadır” (1995, 89, 93, 96).

sevinçlerinden ziyade acılarını daha yoğun bir şekilde anlattıkları ve aktardıkları düşünüldüğünde halk ezgilerinin büyük çoğunluğunun hüznü, keder, elem yüklü olduğu görülür. Bu ruh halinin hâkim bir vaziyette bulunduğu türkülerin bir bölümü askerlikle ilgili olarak yakılmıştır.

Askerlik sisteminin Türkiye'deki uygulamaları incelendiğinde 1846 yılına kadar uygulanan devşirme ve pencik usulü, 1846 yılından 1886 yılına kadar uygulanan kura usulü ve 1886 yılından itibaren günümüze kadar uygulanan zorunlu askerlik diğer bir adıyla “yükümlülük” sistemi ile karşılaşılır. Bu uygulamalarda askerde kalma süresi değişmekle beraber günümüzdeki altı aylık, bir yıllık sürelerle nazaran epey uzun olması dikkat çeker. Askere alınma yaşı resmîyette 20 olarak kabul edilmiş olsa da seferberlikten dolayı daha erken yaşlarda silahaltına alınan erkekler olmuştur. Resmî tarihin askerlik, savaş durumu ve seferberlikle ilgili vermiş olduğu bilgilerin daha pek çoğunun türkülerle tamamlandığı tespit edilmiştir. Türkülere yansıyan askerlik ve seferberlik hallerinde şu savaşların izleri görülmektedir: 1828-1829 Türk-Rus Savaşı, 1827-1830 Cezayir'in Fransızlarca işgali sonucu gerçekleşen seferberlik, 93 Harbi denilen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, ardından Trablusgarp Savaşı (1911-1912), Balkan Savaşı (1912-1913), I. Dünya Savaşı (1914-1918) -özellikle Yemen Hicaz Cephesi- ve Kurtuluş Savaşı (1919-1922).

TRT repertuarına kayıtlı türkülerle sınırlandırılarak yapılan çalışmada askerlik sisteminin gerek askere giden kişiler tarafından anlatılışı gerekse geride kalanlara tezahürü incelenmeye çalışılmıştır. Yapılan okumalar sonucunda 150'yi aşkın türkü incelenmiş ve bu türkülerden yola çıkarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Askere gitme veya asker gönderme aşamasında türkülerde askerliğe davet şekli kura usulü, pusula gönderme veya ferman ile çağırma şeklinde yansımıştır. Askere alınma yaşı kayıtlarda 20 olarak görülse de türkülerde 14, 18 yaşında askere çağrılan kişilerden bahsedilmektedir. Bu süreçte bedel parası ödeyebilenlerin askerden muaf olduğu da türkülerde aktarılmıştır. Tarih boyunca Türk askerinin Anadolu toprakları haricinde Cezayir, Yemen, Mısır, Balkanlar ve Şam dolaylarında mücadele ettiği türkülerde yansımış, bu yerler memlekete uzaklığından dolayı hem askerlerce hem de geride kalanlarca şikâyet edilen askerlik yerleri olarak türkülerde konu olmuştur.

Askere gitme erkekler için erginlenmenin tamamlanması anlamı taşımaktadır. Bu durum askerlik öncesi ve sonrasının birbirinden farklı hal ve hareketler barındıracağına işaretini verir. Türkülerde askerliğin hem erkek hem de kadın bağlamında ağırlıklı olarak evlenmeye/kavuşmaya engel olduğu ifade edilmektedir. Asker bir yâr sevmenin

bahtsızlık/şanssızlık olarak addedilmesi ikinci ağırlıklı konuyu oluşturmaktadır. Diğer taraftan askerlik süresince yaşanan çeşitli zorluklar da türkülerde konu edilmiştir. Bu türkülerde ne zaman ve nereye askere gidildiği, uzun askerlik süresinden yakınma, silaya duyulan özlem, mektup alma ve göndermeye dair dilekler, düşmanla savaşma arzusu/motivasyonu, yaralı olarak hastanede yatma durumu ile gelinlerin çektikleri sıkıntılar işlenmiştir. Askerlik süresince mektup alma veya gönderme hayatta olmanın bir işareti gibidir. Mektubun kesilmesi, askerdeki kişiden de ümidin kesilmesi demektir. Bir türküde askerin cepheden “öldü” haberi veren künyesinin gelmesi üzerine, babasının karısını kendine eş aldığı anlatılır. Seferberlik döneminde askere gidenlerin artık öldü kabul edildiği inancı da türkülerde kendine yer bulur.

Askerlik süresince bireylere en zor gelen durum hasretliktir. Genel olarak bütün türkülerde yansıyan hasretlik çekme bazı türkülerde doğrudan anlatılmıştır. Askere giden eşin/sevgilinin arkasından gözyaşı dökmenin normal olduğu, kavuşmanın ise mektup göndererek komutanın izin vermesine bağlı olduğu türkülerde anlatılır. Anne-oğul arasındaki sevgi bağının ve hasretliğin türkülerde “özlem” anlamında daha az yansıdığı, şehitlik durumundaki acının daha fazla ifade edildiği söylenebilir.

Hasretlik çekmenin bu denli ağır olması, türkülerde askerlikle ilgili yakınmaların da yansımalarına sebep olmuştur. Bu yakınmaların başında askerlik yerleri vardır. Memleketten uzakta olan her yer sıkıntıları da beraberinde getirmektedir. Özellikle Yemen ve Cezayir’in bu anlamda türkülerde fazlaca konu edildiği görülmektedir. İkinci yakınma durumu ise askere gidenlerin geri dön(e)memesidir. Bu durum gerek redif asker olarak birlikte tutulan ve terhis edilmemekten gerekse cephede şehit olunmasından kaynaklıdır. Redif olanların dönememe hallerine mektuplar bile çözüm değildir. Ayrıca askere evli, nişanlı, çocuklu iken gitmek de askerliği çekilmez kılan haller olarak türkülerde yansımıştır. Bir türkü “asker karısı” olarak yaşanan sıkıntıları dile getirmektedir.

Yaşanan zorluklara rağmen asker olmanın, vatan savunmasında rol almanın gururu da türkülerde işlenmiştir. Vatan uğruna savaşmanın her şeyden üstün olduğu, bu uğurda canların bile feda edilebileceği “candan geçmek”, “canı vatana satmak”, “kurban olmak” deyimleriyle sıkça vurgulanır. Bu mücadelelerin sonucunda şehit ya da gazi olmak da vardır. Şehitlik makamının türkülerde acı tasvirlerle yansıdığı tespit edilmiştir. Bu makama farklı bir bakış açısı olarak yâr yolunda ölenlerin de şehit sayılması gerektiğine dair düşüncelerin bildirildiği üç türküdür.

Türkülerde askerlikle ilgili tespit edilen unsurların sonuncusu askerlik terimleridir. Bu konuda en fazla “tezkere” teriminin geçtiği görülmektedir. Zaman zaman yöresel söyleyiş özellikleriyle *teskire*, *teskere* kullanımları vardır. “Çavuş” terimi rütbelere arasında öne çıkan

kullanımdır. Bunların haricinde redif, bedel, terhis, izinli, ihtiyat, mülazım, yüzbaşı, binbaşı, kışla, ordu gibi terimler de türkülerde yerini almıştır.

İncelenen türküler istatistiksel olarak bakıldığında askere gitme veya asker gönderme aşamasında yaşananların türkülerde ağırlıklı şekilde işlendiği görülür. Bu süreçle ilgili öne çıkan diğer bir konu ise askerlik yerleridir. Anadolu haricindeki cephelerde verilen mücadeleler, askerlerin ve ailelerinin yakınmalarına kapı aralamıştır. Zira türkü hikâyelerinde Anadolu’da askerlik yapanların izinli olarak memleketlerine gitmelerinin daha kolay olduğundan bahsedilir. Ancak ülke dışına askere gidenleri “öldü” kabul ederler. Türkülerde en az bahis ise gurur kaynağı olarak Mehmetçiğin ve vatan savunmasının türkülerde yansımalarıdır.

Türkülerin birer “tarihi belge” niteliğindeki sözleriyle askerliğe, diğer bir söyleyişle vatan savunmasına hazır olma durumunu, bütün detaylarıyla işlediği görülmüştür. Gerek yıl vererek, gerekse cephe ismi ve komutan ismi vererek bu olayların resmi tarih belgeleri ile doğrulanabileceği görüntüsü çizmektedir. Halkın zihin dünyasının yansıması olarak duygusal aktarımların ağır bastığı türküler, gelecek kuşaklara da geçmişin tecrübelerini aktarmaya devam edecektir.

Kaynaklar

“Askerlik süresi 20 aya indirildi”. *Vatandaş* (19 Temmuz 1970): 1.

Ayan, Dursun. *Béla Bartók'un Türk Halk Müziği Derlemeleri Üzerine Çalışmalar*. İstanbul: Kitabevi, 2018.

Cebeci, Koray. “Kastamonu Yöresinde Lâkap Verme Geleneği Üzerine Bir İnceleme”. *Çeşmi Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları E-Dergisi* 9/1 (Bahar 2022): 121-130.

Coşar, A. Mevhibe. “Trabzon'da Kullanılan Lakaplar Üzerine Bir Derleme/Değerlendirme”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. 47 (2003): 26-40.

Çalışkan Erol, Şerife Seher. “Türk Folklorunda Lâkap Verme Geleneği: Bartın Örneği”. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 14/3 (Kasım 2016): 103-126.

Çelik, Abdullah. *Bedri Rahmi Eyüboğlu*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Duygulu, Melih. *Folklorumuzda Cezayir*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 1991.

Ersoy, Ruhi. *Sözlü Tarih-Folklor İlişkisi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.

Fidan, Süleyman. *Anadolu Folklorunda Askerlik (Adana, Gaziantep, Kayseri Örneği)*. Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi, 2008.

Fidan, Süleyman. “Kültür Ortamlarında Asker Folkloru”. *IV. Kazan Uluslararası Halk Kültürü Sempozyumu (29 Eylül-1 Ekim 2016)*. ed. Özkul Çobanoğlu vd. 977-983. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü Yayınları, 2016.

Fidan, Süleyman. “Asker Türkülerinin Sosyal Psikolojik Zemini ve İşlevleri”. *9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi*. 99-116. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2019.

Gümüş, İbrahim. “Bir Türkünün Bağlama Dayalı Göstergesel Dönüşümü: Mamoş Örneği”. *Journal of Turkish Studies*. 11/21 (Sonbahar 2016): 167-176.

Karsaş, Canser. “Muş İli Merkezinde Kullanılan Erkek Lakapları”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/23 (Eylül 2018): 207-226.

Kaya, Doğan. *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.

Ketre, Melek. “Adana Halk Kültüründe Askeri Uğurlama ve Askeri Karşılama Geleneği”. http://turkoloji.cu.edu.tr/CUKUROVA/sempozyum/semp_3/ketre.pdf, 1999.

Mirzaoğlu, Gülay. *Halk Türküleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

Mormenekşe, Fatih. *Bir Erginlenme Modeli Olarak Askerlik Folkloru*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, 2007.

Özdemir, Ahmet Z. *Öyküleriyle Ağtlar I, II*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994.

Özgün, Cengiz. “Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi”. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4 (Mayıs 2017): 51-90.

Öztürk, Ali Osman. *Türkü Yazıları*. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 1995.

Şenocak, Ebru. “Kültürel Bellekte Askere Yollama Geleneği: Baskil (Elazığ) ve Çevresi Örneği”. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi* 8/22 (Eylül 2020): 49-61.

Tamçelik, Soyalp. “Osmanlı Dönemi Demiryollarının Tarihi Gelişimi İçerisinde Siyasî, İktisadî ve Sosyal Etkiler”. *Erdem* 12/35 (Mayıs 2000): 483-535.

Tanses Hamdi. *Öyküleriyle Halk Türküleri*. İstanbul: Say Yayınları, 2005.

Türkü Metinlerinin Kaynağı, Erişim Tarihi: Haziran-Ekim 2022, www.repertukul.com

Yakıcı, Ali. *Halk Şiirinde Türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2013.

**TÜRKÇENİN YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETİMİNDE DİL BİLGİSİNİN SUNUMU:
YENİ İSTANBUL C1 ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Kadri KURAM*
Ayşe KOCABAŞ****

Öz: Bu çalışmanın amacı Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde önemli bir yere sahip olan *Yeni İstanbul* kitabının dil bilgisi bölümlerinin sunum açısından incelenmesidir. Çalışma *Yeni İstanbul'un* C1 seviyesi kitabı ile sınırlanmış ve kitabın dil bilgisi bölümlerini dört farklı açıdan değerlendirmiştir. Bunlar (i) dil bilgisel formların işlevlerinin sunum formatı (ii) işlev ve örneklerin sıralamalarındaki uyumu (iii) tanımdaki işlevlerle örneklerde görülen işlevlerin uyumu ve (iv) alıştırmalardaki cevapların öğretmek istenen dil bilgisi yapısından başka yapılara izin verip vermemesidir. Yapılan incelemede Yeni İstanbul C1 kitabının dil bilgisi bölümlerinde bu açılardan potansiyel olarak sorunlu denebilecek bölümler olduğu tespit edilmiştir. Tespit edilen potansiyel problem sayısı otuz ikidir. Bu sorunların maddelere göre dağılımı şu şekildedir: 1. madde on beş sorunlu örnek, 2. madde beş sorunlu örnek, 3. madde dört sorunlu örnek, 4. madde sekiz sorunlu örnek. Çalışmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dil bilgisi öğretimi, Yeni İstanbul, Yabancı Dil Öğretimi, dilbilgisi sunumu, örnek sunumu.

**ON THE PRESENTATION OF GRAMMAR IN TEACHING TURKISH AS A FOREIGN
LANGUAGE: THE CASE OF YENİ İSTANBUL C**

Abstract: This paper aims to examine how grammar is presented in *Yeni İstanbul C1*, a course book that is highly esteemed in teaching Turkish as a foreign language. The study is limited to the C1 level of the series. It evaluates the grammar presentation with respect to four different criteria: (i) the format in which grammatical forms are presented (ii) the order in which the functions of grammatical forms and their examples are presented (iii) whether the examples represent the functions given in the text (iv) whether the exercise items are semantically or pragmatically open to other grammatical forms than the ones taught in the grammar module. The results point to potentially problematic items in *Yeni İstanbul C1*. The distribution of the problematic items is as follows: fifteen occurrences of (i), five occurrences of (ii), four occurrences of (iii) and eight occurrences of (iv).

Keywords: Grammar teaching, Yeni İstanbul course book, Foreign Language Teaching, Grammar presentation, Example presentation.

* Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID ID: 0000-0001-8829-5680, kadrikuram@bartin.edu.tr.

** Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yabancılar Türkçe Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0002-4534-9797 ayskcb1@gmail.com.

1. Dil Öğretimi ve Dil Bilgisinin Yeri

Dil öğretiminin sistematik olarak yapılmaya başlamasından bu yana öğretim yöntemi ve bu yöntem içinde dil bilgisi öğretiminin yeri birkaç devrim geçirerek çeşitli akımlar ve bilimsel tartışmalar yaratmıştır. Genel olarak dil öğretim yöntemlerinin etkinliği konusunda bir fikir birliği oluşsa da tamamen dil bilgisi öğretimine dayanmayan yöntemler içinde dil bilgisinin hangi seviyede, hangi yöntemle ve ne kadar öğretilmesi gerektiği gibi konularda farklı görüşler bulunmaktadır (Ellis 2006: 86).

Bilinen en eski dil öğretim yöntemlerinden olan dil bilgisi-çeviri yöntemi tamamen hedef dilin dil bilgisi yapılarının ezberlenmesi ve öğrencinin anadilinde karşılığı olan (veya olduğu düşünülen) dil bilgisi yapılarına çevrilmesi prensibine dayanmaktadır. Antik Yunanca ve Latincenin öğretiminde kullanılan bu yöntemde eğitim, öğrencinin anadilinde yapılır ve dil bilimsel ve sözcüksel bilgi tekrar etme, ezberleme ve anlamdan bağımsız, mekanik egzersizler yöntemiyle yapılır. Bu yöntemde amaç, öğrencinin hedef dildeki dil bilgisi yapılarını mükemmel düzeyde kullanabilmesidir ancak öğretimi sadece yazılı metinler üzerinden yaptığı için iletişimsel beceriler ve sesletim doğruluğu gibi yönleri oldukça zayıftır (Richards ve Rodgers 2014: 5). Bu yöntem sadece yazılı metinlere dayandığı ve sözlü iletişim kurmayı öğretmediği için 19. yüzyılın ihtiyaçlarına cevap verememiştir. Bu da yöntemin yavaş yavaş kullanımdan kalkmasına sebep olmuştur. Bu noktadan sonra ortaya atılan bütün öğretim yöntemleri ve yaklaşımları temellerini kurarken dil bilgisi öğretiminin yerini sorgulayarak başlamıştır. Örneğin, doğal metot olarak da bilinen doğrudan metot yetişkinlere dil öğretirken bir çocuğun dil öğrenme şeklini kullanma ilkesine dayanır ve öğrenciye kendi dilinde hiçbir açıklama verilmediği gibi hiçbir dil bilgisi kuralı açıkça öğretilmez. Öğrenci, sınıf içinde tekrar tekrar oluşturulan durumsal bağlamlarla dil bilimsel yapıları eşleştirerek, eşleştirmesi gerektiğini fark ederek dili öğrenir. Amerika Birleşik Devletleri'nin 2. dünya savaşına girmesiyle askeri personelin yabancı dil öğrenme ihtiyacını karşılamak için geliştirilen işitsel yöntem, doğrudan yöntem gibi uzun süreli ve sadece hedef dilde yapılan öğretim temeline dayanmaktadır. Bu yöntemde öğrenciler anadili konuşucularıyla uzun süren sesletim alıştırmaları yaparak belli dil bilimsel yapıları içselleştirmeye çalışmaktadır. Yöntemde dil bilgisi öğretiminin yeri yok denecek kadar azken anadili konuşucusu seviyesinde sesletim ön plana çıkmaktadır. Öğrenciler bağlam içinde veya bağlamdan bağımsız olarak dil bilgisi yapılarını tekrar ederek akıcılık ve sesletimde mükemmelliğe ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak, yöntemde örtük ya da açık dil bilgisi öğretimi

yapılmadığı için öğrenciler sadece belli durumlarda otomatik cevaplar verebilmekte, iletişimsel birimler yani cümleler üretememektedir.

Yukarıda adı geçen yöntemler ya tamamen dil bilgisine dayanmakta ya da öğrencinin hedef dilin dil bilgisel yapılarını kendi başına çıkarımsaması prensibine dayanmaktadır. Ancak kuramsal dilbilimin 50li ve 60lı yıllarda dil bilgisi yapıları ve iletişimsel amaçlar olarak iki farklı düzlem tanımlayıp bunlar arasındaki eşleşmeleri incelemeye başlamasıyla dil öğretiminde iletişimsel amaçlı dil ve dil bilgisi öğretiminin mümkün olduğu fikri ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yani öğrencilere öncelikle hedef dilde akıcılık ve yetkinlik kazandırmak, daha sonra da ürettiği dil bilgisel yapıların doğru olabilmesi mümkün hale gelmiştir. İletişimsel yaklaşım olarak bilinen bu çalışmanın bir metot değil de yaklaşım olarak anılmasının sebebi sınıf ortamındaki uygulamaları belirlemekten çok öğretim müfredatının temel prensiplerini belirlemesidir. Bu temel prensipler şu şekilde özetlenebilir: (i) dil öğretiminin esas amacı iletişimsel yetkinliktir. (ii) dil ve iletişimin birbirine bağlılığını önceleyen dört temel becerinin (okuma, yazma, dinleme, konuşma) öğretimini sağlayan prosedürler geliştirilmelidir (Richards ve Rodgers 2001: 155). Bu sebeple kullanımbilim ve toplumbilim alanlarının ortaya attığı rica, emir, bilgi verme gibi iletişimsel-toplumsal söz eylemler hedef dilde bu eylemlerin gerçekleştirildiği dil bilgisi yapılarıyla birlikte sunulur. Bu yaklaşımın kuramsal temelinde ise bu tür söz eylemlerin bütün kültürlerde ortak olması ve belli dil bilgisel yapılarla aktarılma eğiliminde olduğu gözlemi bulunmaktadır. Bu nedenle dil bilgisi, dil bilgisi öğrenmek ve doğru cümleler kurmak için değil iletişim ortamında hedeflenen söz eylemi (iletişimsel etkiyi) gerçekleştirmek için öğrenilmelidir. İletişimsel yaklaşımla yapılandırılan dil öğretim ortamlarında dil bilgisi kuralları açıkça öğretilmez. Bunun yerine öğrenciye net olarak gösterilen bir iletişimsel ihtiyaç ile (söz eylem) belli bir dil bilgisi yapısı eşleştirilir ve yapının ne işe yaradığı sezdirilir. Örneğin, iletişimsel yöntemle tasarlanmış bir Türkçe öğretim müfredatında şimdiki zaman ekleri *-Ar* ve *-yor* gibi bir öğretim materyali yerine alışkanlıklar gibi bir öğretim materyali bulunur. Açık dil bilgisi öğretiminden kaçınan bu yaklaşımda kuralların iletişim bağlamından kopuk, mekanik alıştırmalarla öğretilmesi en son başvurulması gereken yöntem olarak bilinir.

2. Dil öğretimi ve Dil bilgisi Betimlemesi

Bir dilin öğretilmesi için öncelikle öğretecek kişilerin o dili bilmesi gerekir. Elbette o dilin konuşucuları o dili bilmektedir ancak dil öğretim ortamında bir süre deneyim kazanan her eğitimcinin fark edeceği gibi, bir dili anadili konuşucusu olarak bilmek ve konuşmak ile o dil

hakkında yabancı dil öğrencilerinin sorularını yanıtlayacak kadar bilgi sahibi olmak farklı şeylerdir. Türkçe konuşulan bir ortamda büyüyen her birey Türkçeyi mükemmel bir şekilde konuşur ancak bu dille ilgili akademik bilgisi yoksa herhangi bir kural için herhangi bir açıklama yapamaz, sadece doğruyla yanlış ayırır. Bu tür bilgiye sezgisel bilgi denir ve uzman olmayan kişiler sadece bu seviyede bilgiye sahiptir (Uzun 2004: 15). Bir dille ilgili sistematik bilgiye sahip olmak için o dili diğer dillerdeki ortak kategorilerle eşleştirip planlı bir kurallar ve anlamlar eşleşmesi oluşturarak betimlemek gerekir. Genellikle bir kitap formatında olan bu eserler o dilin içsel kurallarını (örneğin hangi eklerin hangi tabanlar üzerine eklenebileceğini) ve anlamsal/kullanımsal eşleşmelerini (örneğin eylemin üzerine eklenen *-Ar* ekinin hangi evrensel kiplik kategorisiyle eşleştiği ve hangi iletişimsel/toplumsal durumlarda kullanıldığı) güncel ve gerçek konuşma bağlamlarında gözlemlendiği şekliyle betimler. Bu nedenle bu tür eserler referans dil bilgisi ya da o dilin betimleyici dil bilgisi olarak anılır. Ancak, sanılanın aksine bir dilin bütün dil bilimsel ve anlamsal özelliklerinin dökümünü çıkarıp o dilin referans dil bilgisini yazmak oldukça zordur. Herhangi bir dilin bütün dil bilimsel özellikleri bir dilcinin masa başına oturup düşünerek listeleyebileceği sayının çok ötesindedir. Örneğin, 1972 basımı *A Grammar of Contemporary English* oldukça iyi betimlendiği düşünülen İngilizcenin bir referans dil bilgisini sunmaya çalışırken kaynakça ve indeks bölümü hariç 1081 sayfaya ulaşmıştır. Ancak her referans dil bilgisi gibi o da güncel dilsel kategorilerle sınırlıdır. Örneğin, yeni yeni evrensel bir kategori olduğu ortaya çıkmaya başlayan ve Türkçede *-miş* eki ile ifade edilen tanıtıcılık kategorisinin İngilizcede nasıl aktarıldığı bu kitapta bulunmamaktadır. Ayrıca, birçok dil bilimsel yapının kendi içinde ve kullanım düzleminde ne gibi kurallara tabi olduğu kuramsal olarak oldukça tartışmalıdır. Ancak bütün bu zorluklara rağmen siyasi birliğini sağlamış ve kendine resmi bir dil tanımlamış bütün uluslar için o dili öğretmek bir ihtiyaç ve prestij meselesi olduğu için bu statüye sahip hemen hemen her dil için referans dil bilgisi oluşturma çabaları sürmektedir. Bunun yanı sıra bütün dünyada kuramsal çalışmaları desteklemek veya yeni kuramların ortaya atılmasını sağlamak amacıyla dilbilimciler tarafından birçok dilin referans dil bilgisi yazılmaktadır.

Türkçenin bilinen en eski referans dil bilgisi Kaşgarlı Mahmut'un 1072-1074 yılları arasında yazdığı *Divanü Lügat-it Türk'tür*. Daha çok bir sözlük ve kültürel betimleme şeklinde yazılan eserde Türkçedeki sözcük kategorileri ve biçimbilimsel özellikler gibi bilgiler bulunur. Daha sonra İngiliz dilci James William Redhouse 1884 yılında *Ottoman Turkish Language* eserinde Türkçenin betimlemesini yapmıştır. Sesbilimsel, biçimbilimsel ve sözdizimsel bilgilerin bulunduğu kitabın 2010 yılında yeniden basımı yapılmıştır. Lewis'in (1967) *The Turkish*

Grammar adlı eseri Türkçenin Latin harfleriyle basılan ilk referans dil bilgisi kitabıdır. Türkçedeki birçok çekim ekinin dil bilimsel kurallarını ve anlamlarını veren kitap 24 bölümden oluşmakta ve alfabeden bağlaçlara kadar kapsamlı bir betimleme yapmaktadır. Türkçe referans kitapları arasında Underhill'in (1976) *Turkish Grammar* adlı eseri dil öğretim kitabı tarzında hazırlanan bilinen tek eserdir. 38 dersten oluşan kitapta dil bilimsel, anlamsal ve kullanımbilimsel bilgiler bulunmaktadır. Ayrıca her dersin sonunda alıştırmalara ve çeviri ödevlerine yer verilmiştir. Kornfilt'in (1997) *Turkish* adlı kitabı modern dilbilim bakış açısıyla tasarlanmış ilk Türkçe betimlemesidir denebilir. Routledge yayınevinin ve birçok dilbilimcinin belirlediği dilsel özellikler formatında yayınlanan *Descriptive Grammars* serisinin bir parçası olan kitap sözdizim, biçimbilim, sesbilim, yansımalar ve ara sözler ve sözlükçe olarak 5 ana bölüme ayrılmıştır. Türkçenin en güncel referans dil bilgisi kaynağı Göksel ve Kerslake'in (2005) *Turkish: A Comprehensive Grammar* adlı eseridir. Formatı gereği çok fazla altbölüme sahip olan Kornfilt'in eserinin aksine Göksel ve Kerslake'in eseri benzer bir kapsama sahip olmasına rağmen betimlemeyi sesbilim, biçimbilim ve sözdizim olarak 3 başlık altında yapar.

3. Dil Öğretiminde Dil Bilgisinin Sunumu

Bir dile ait içsel kurallar ve bu kurallara uyan cümlelerin anlamsal eşleşmeleri dil bilgisi öğretiminde ikili bir zorluk oluşturmaktadır. Yani, öğretici hem hangi eklerin ve sözcüklerin ne şekilde bir araya gelmesi gerektiğini hem de sonuçta ortaya çıkan yapının ne anlama geldiğini öğretmek zorundadır. Ancak her iki düzlem de kendine özgü karmaşıklıklar taşır. Örneğin, Türkçede *-miş* eki eyleme çatı ve olumsuzluk eklerinden sonra eklenir. Ancak yeterlilik-olumsuzluk-olasılık dizisinden sonra *-miş* kullanılamaz. **yapamayabilmiş* Türkçe dil bilgisine aykırıdır (bkz. şekil 1). Ekin tabii olduğu çok sayıda biçimbilimsel kısıtlamanın yanısıra anlamsal olarak yakın olduğu ve yine kendi içinde biçimbilimsel kısıtlamalara tabii olan bir ek daha bulunmaktadır: *-DI*. Bu iki zaman eki hem konuşucunun cümledeki bilgiyi elde etme şekline (bkz. Aksu-Koç ve Slobin 1986: 159, Göksel ve Kerslake 2005: 309) hem de konuşma bağlamında kullanım özelliklerine göre farklılaşmaktadır (bkz. Kuram, incelemede). Dahası, *-miş* adları tamlayan sıfatlar üretmek için kullanılabilirken *-DI* bu amaçla kullanılamamaktadır. Örneğin, *kırılmış bardak* gibi bir tamlama mümkünken **kırıldı bardak* öbeği bir tamlama olarak dil bilgisi dışıdır. Sonuç olarak öğretilmesi hedeflenen dilsel birimlerin yatay (şekil 1) ve dikey (şekil 2) olarak tanımlanabilecek ve oldukça karmaşık kurallara/eşleşmelere tabii olduğunu söylenebilir.

Şekil 2. *-DI* ve *-miş* eklerinin anlamsal ve kullanımsal eşleşmeleri

Görüldüğü gibi dil bilgisi öğretimi iki farklı düzlem ve çok sayıda karmaşık ilişki barındırmaktadır. Bu da dil bilgisi öğretiminin basit ve eksiksiz olmasını gerekli kılmaktadır. Ancak basitlik ve eksiksiz olmak aynı anda başarılabilir hedefler değildir. Bu nedenle dil bilgisinin öğretimi iyi yapılandırılması gereken bir süreçtir. Ur (1996: 82-83) dil bilgisi öğretimi için aşağıdaki şekilde özetlenebilecek bir dizi ilke belirlemiştir:

1. Dil bilgisi konusunun hem yapısal (yatay) hem de anlamsal (dikey) özellikleri hem sözlü hem de yazılı olarak sunulmalıdır.
2. Uygun bağlam içerisine konumlandırılmış çok sayıda örnek kullanılmalıdır.
3. Terminoloji kullanımına, yani dil bilgisi yapısının akademik literatürdeki adının kullanımına, öğrenci grubuna göre karar verilmelidir. İleri yaştaki öğrenciler ve analitik düşünceye sahip insanlar için terminoloji kullanımı yararlı olabilir.
4. Anadilin veya hedef dilin kullanımı öğrenci grubuna göre öğretmenin kararına bırakılmalıdır.
5. Dil bilgisi yapısıyla ilgili verilen bilgiler makul düzeyde eksiksiz ve doğru olmalı ancak seviyenin üzerinde ayrıntı içermemelidir. Genel kural olarak, öğrencinin karşılaşacağı çoğu durum öğretilmeli, bariz istisnalar gösterilmeli ancak karışıklığa yol açacak örneklerden kaçınılmalıdır. Basit bir genelleme ayrıntılı bir dil bilgisi kitabı formatındaki anlatımlardan daha yararlı olacaktır.
6. Öğreticinin yazma ve konuşma hızı makul seviyede olmalı ve öğrencilerden gelen geri bildirimlere göre ayarlanmalıdır.
7. Kuralların formüllerle öğretimi veya sezdirimi yine terminoloji ilkesinde olduğu gibi öğrencilerin profiline göre değişmelidir. Öğrenciler kuralları tahmin edebilen bir profile sahipse bu yöntemle hatırlama olasılıkları daha yüksektir. Ancak bu yöntemi zorlamak için sınıf içerisinde başarısız tahminlerle değerli zamanı harcamak doğru değildir.

(Ur, 1996: 82-83)

Dil bilgisinin sunumu kadar alıştırmaları da pekiştirme ve sunumun verimliliği hakkında geri bildirim alabilmek için önemlidir. Ur (1996: 84) alıştırmaların yapılandırılması için ise aşağıdaki adımları önermektedir:

Dil Bilgisi Alıştırmalarının Türleri: Doğruluktan Akıcılığa Doğru Sıralama

1. Tür: Farkındalık

Dil bilgisi yapısı öğrencilere sunulduktan sonra belli bir söylem yapısı içinde bu yapılarla karşılaşmaları ve dikkatlerini yapısına ve/veya anlamına çekecek bir görevi yerine getirmeleri istenir.

Örnek: Öğrencilere bir gazete yazısından bölümler verilir ve bütün geçmiş zaman yapılarının altını çizmeleri istenir.

2. Tür: Kontrollü mekanik alıştırma

Öğrencilerin öğretilen dil bilgisi yapısının örneklerini üretmeleri istenir. Ancak bu örnekler öğretici veya kitabın önceden belirlediği örneklerdir ve son derece net, başka türlü yorumlanmaya izin vermeyen ipuçları içerir.

Örnek: Aşağıdaki örneğe bakarak John ile ilgili cümleler kurun.

John çay *içer* ama kahve *içmez*.

- a) sev-: dondurma/pasta   b) konuş-: İngilizce/İtalyanca
c) izle-: futbol/basketbol

3. Tür: Anlamli mekanik alıştırmalar

Bu alıştırmada da cevaplar sınırlıdır ancak öğrencinin bazı seçimler yapmasına izin verilir.

Örnek: Şimdiki zamanda cümleler yazmak için çok iyi tanıdığınız birini seçin ve adını defterinize yazın. Daha sonra aşağıdaki örneğe bakarak onunla ilgili cümleler yazın.

Dondurmayı *sever*; VEYA Dondurmayı *sevmez*

- a) tenis oyna-   b) şarap iç-   c) İtalyanca konuş-

4. Tür: Yönlendirilmiş, Anlamli Alıştırmalar

Öğrenciler, önceden belirlenmiş şartlara göre kendi cümlelerini kurarlar. Hangi sözcükleri kullanacaklarını kendileri seçerler.

Örnek: Şart cümleleriyle ilgili alıştırmalar yaparken *1 milyon liram olsaydı* bağlamında ne yapacaklarını yazmaları veya söylemeleri istenir.

5. Tür: (Yapı Temelli) Serbest Cümle Yazma

Öğrencilere görsel veya bağlamsal bir ipucu verilir ve kendi cümlelerini kurmaları istenir. Öğretilen dil bilgisi yapısını kullanmaları istenir.

Örnek: Farklı şeyler yapan insanların bulunduğu bir resim öğrencilere gösterilir. Doğru zaman eklerini kullanarak gördüklerini betimlemeleri istenir.

6. Tür: (Yapı Temelli) Söylem Oluşturma

Öğrenciler, verilen bir görev öncülüğünde bir münazara yürütürler veya bir paragraf yazarlar. Bu söylem içinde birkaç kez öğretilmekte olan dil bilgisi yapısını kullanmaları istenir.

Örnek: Öğrencilere mantıksal bir açmaz verilir ('Yakın bir arkadaşının sınavda kopya çektiğini gördün') ve bir çözüm önermeleri istenir. Konuşmalarında veya yazılarında *-mAll, zorunda, mecbur* gibi istek kiplerini kullanmaları istenir.

7. Tür: Serbest Söylem

6'daki gibi bir alıştırma ancak öğrencilere dil bilgisi yapısını kullanmaları açıkça söylenmez. Fakat kurulan bağlam bu dil bilgisi yapısının çok kez kullanılmasını gerektirir.

Örnek: Sondaki yönlendirme olmadan 6'daki alıştırmanın aynısı.

(Ur, 1996: 84)

4. Yeni İstanbul Türkçe Öğretim Kitabının Dil Bilgisi Bölümlerinin Değerlendirmesi

4.1 Yeni İstanbul

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı beş kitaplık bir set halinde A1-C1 arası Avrupa Ortak Dil Kriterlerinde hazırlanmıştır. Ellinin üzerinde kurumda Türkçe öğretimi için kullanılan ve iletişimsel ve öğrenen odaklı bir yaklaşımla yazılan sette 4 beceri esas alınmış olup bu beceriler her üniteye karşımıza çıkan dil bilgisi modülleriyle desteklenmiştir. Her bir seviyenin kitabı 6 üniteden oluşurken her ünite 3 alt başlıktan oluşmaktadır. Alt başlıklar, 4 dil becerisini ve dil bilgisi öğretimini destekleyecek şekilde hazırlık çalışması, okuma, dil bilgisi, dinleme, yazma, konuşma sıralamasıyla hazırlanırken kimi ünite ve bölümlerde yazma ve konuşma becerilerinin sıralarının değiştiği görülmektedir. 4 beceriye ait bölümler tamamen Türkçe yazılırken sadece dil bilgisi bölümü Türkçe-İngilizce iki dilli yazılmıştır. Her kitabın bir de çalışma kitabı bulunmaktadır. Çalışma kitabındaki konular ders kitabıyla paralellik göstermektedir ancak okuma ve dil bilgisi ağırlıklı hazırlanmıştır.

4.2 C1 Kitabının Dil bilgisi Açısından Değerlendirmesi

Bu çalışma için incelenen C1 seviyesi kitabındaki olası problemlerin dört alt başlık altında toplanmasına karar verilmiştir. Bunlar (i) çekim eklerinin işlevlerinin madde halinde verilmemesi (ii) işlev ve örneklerin farklı sıralamada verilmesi (iii) tanımda verilmeyen ancak örnekte bulunan işlevler (iv) alıştırma ve farklı cevaplara açık olması şeklindedir.

4.2.1 İşlevlerin madde halinde verilmemesi

Dil bilgisi yapıları birden fazla işleve veya kullanıma sahip olabilir. Bu işlevlerin, tek bir işlevin ek açıklamalarıyla karıştırılmayacak şekilde listelenmesi gerekir. Yapılan incelemede İstanbul kitabının C1 seviyesinde bu açıdan sorun oluşturabilecek şekilde düzenlenmiş dil bilgisi anlatımları olduğu tespit edilmiştir. Örneğin, 12. sayfada şimdiki zamanın hikâyesi adıyla sunulan *-yordu* ekinin aşağıdaki gibi sunulduğu görülmektedir:

“Şimdiki zamanın hikâyesi, geçmişte devam eden eylemleri anlatmak için kullanılır. Bu kip aynı zamanda eskiden yapılan ama artık yapılmayan alışkanları anlatmak için de kullanılır.”

Bu açıklamada da görüldüğü gibi *-yordu* için iki işlev öngörülmektedir. Birincisi şimdiki zamanının geçmişteki hali diyebileceğimiz bir işlev, ikincisi ise artık geçerli olmayan alışkanlıklar. Bu işlevlerin, listeleme yöntemiyle daha net bir anlatımı için aşağıdaki biçim önerilebilir:

Şimdiki zamanın hikâyesi (*-yordu*) iki farklı anlam için kullanılır:

1. Geçmişte devam eden eylemler
2. Eskiden yapılan ama artık yapılmayan alışkanlıklar

Yukarıda bahsedilen sorun *Yeni İstanbul C1* kitabının ilk 3 ünitesiyle sınırlı olmakla birlikte 15 dil bilgisi anlatımında tespit edilmiştir. 4, 5 ve 6. ünitelerde bu soruna rastlanmamasına rağmen bu ünitelerde birden fazla işlevi olan dil bilgisi yapılarına yer verilmediği görülmektedir. Bu da problemin kitabın genel yazım ilkelerine yayılan bir problem olduğunu göstermektedir.

4.2.2 İşlev Ve Örneklerin Farklı Sırada Verilmesi

Bir dil bilgisi yapısının herhangi bir işlevi sunulduktan sonra bu işlevi gösteren bir örneğin sunulması, net bir anlatımın ortaya çıkması için oldukça önemlidir. §4.2.1’de *Yeni İstanbul C1* kitabında dil bilgisi işlevlerinin madde halinde değil, metin halinde toplu şekilde verildiğini görmüştük. Bu bölümdeki sorun ise bununla bağlantılı görülebilir. Kitapta, toplu halde verilen işlevlerin metindeki sıralarının örnekler bölümündeki tümcelerinin işlev sıralarıyla örtüşmediği görülmektedir. Örneğin, gereklilik kipinin rivayeti adıyla sunulan *-mAllymİş* ekinin açıklaması ve ilk iki örneği aşağıdaki gibi verilmiştir:

“Bu ek, fiilin gerçekleşmesi gerektiğini ve bunun başkasından duyulduğunu, sonradan öğrenildiğini ya da sonradan fark edildiğini belirtir.

Örnek:

Bugüne kadar sağlığıma daha çok dikkat etmeliymişim, büyüdükçe anlıyorum.
Yarın mutlaka derse gelmeliymişsin. Öğretmen öyle söyledi.”

Açıklama bölümünde üçüncü sırada verilen sonradan fark etme kullanımı örneklerde ilk örnekte görülmektedir. İkinci örnek ise ilk yazılan başkasından duyma kullanımını örneklemektedir. §4.2.1’de önerilen dil bilgisi sunumuyla bu bölümdeki sorunun çözümünü birleştirirsek aşağıdaki gibi bir sunum önerilebilir.

Gereklilik kipinin rivayeti (-*malıymış*) iki farklı anlam için kullanılır:

1. Gerçekleşmesi gereken fiil başkasından duyulduğunda

Örnek: Yarın mutlaka derse gelmeliymişsin. Öğretmen öyle söyledi.

2. Gerçekleşmesi gereken fiil sonradan fark edildiğinde

Örnek: Bugüne kadar sağlığıma daha çok dikkat etmeliymişim, büyüdükçe anlıyorum.

Yapılan incelemede bu problem ilk iki üniteye toplam 5 kez gözlemlenmiştir.

4.2.3 Tanımda Verilmeyen Ancak Örneklerde Görülen İşlevler

Dil bilgisi öğretiminin etkili olabilmesi için net bir şekilde sunulması ve tutarlı olması gerekir. Dil öğretim kitapları bazı dil bilgisel öğelerin işlevlerini farklı ünitelerde öğretmeye karar verebilir. Bu durumda belli bir üniteye anlatım “eksik” olacaktır. Belli bir öğretim stratejisi için verilen bu karar tutarlı bir şekilde uygulanmalıdır. Bir üniteye öğretilen işlev ile verilen örneklerin tutarlı olması gerekir. Üniteye yer verilmeyen bir işlevin örneklerde görülmesi öğrencilerin tutarlı bir girdi alamamalarına sebep olur. Kitapta, bu açıdan sorunlu açıklama-örnek eşleşmeleri olduğu görülmektedir. Örneğin, geniş zamanın hikâyesi adıyla verilen -*ArdI* ekinin açıklaması ve örnekleri aşağıdaki gibidir:

“Geçmişte her zaman yapılan ve süreklilik taşıyan işleri anlatmak için kullanılır.

Geçmişte sürekli yapılan ama şimdi yapılmayan işleri, eylemleri, alışkanlıkları anlatmak için bu kip kullanılır.

Örnek:

Selim gençliğinde pop müzik dinlerdi.

Çocukken erken yatmak istemezdim.
Sen buralara gelir miydin?
Çok param olsa, kendime güzel bir ev alırdım.”

Görüldüğü gibi, ekin açıklamasında geçmişte yapılan ancak şimdi yapılmayan eylemler için kullanıldığı söylenmektedir. Yani bu ekle şu anda geçerli olan veya olabilecek anlatılar yapılmamalıdır. İlk iki örnekte buna uyulduğu görülürken son iki örnek ekin farklı kipsel ve kullanımsal işlevlerini örneklemektedir. Üçüncü örnekte soru biçiminde kullanılan ek, geçmiş zamanda yapılan işi değil beklenmedik bir olayı anlatmak için kullanılmıştır. Bu cümlede şahsın bu işi eskiden yapıp yapmadığıyla ilgili bir soru sorulmamaktadır. Benzer şekilde dördüncü örnekte *-Ardı* eki gerçek dışı kipliği göstermek için kullanılmaktadır. Cümle, kişinin geçmişte ne zaman parası olsa ev aldığı anlamına gelmemektedir. Etkili bir dil bilgisi öğretimi için örneklerin sadece öğretilen işlevlerden seçilmesi gereklidir. Yapılan incelemede benzer örneklerden 4 tane bulunduğu tespit edilmiştir.

4.2.4 Alıştırmaların Farklı Cevaplara Açık Olması

Öğretimi yapılan ve örneklenen dil bilgisi yapılarının pekiştirilmesi için alıştırmalarının yapılması sıkça rastlanan bir uygulamadır. Ancak alıştırmalar öğrencilerin dünya bilgisinin kitap yazarlarının dünya bilgisinden farklı olması gibi tehlikelere açıktır. Bazen de yazarların hedeflediği cevapların dışında cevaplarla tamamlanabilecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda öğrenci bu tür bir cevabın doğru olduğunu düşünür ve alıştırmayı bu şekilde yaparsa kitabın doğru cevabını gördüğünde kurduğu cümlenin Türkçe dil bilgisi kurallarına aykırı olduğunu düşünebilir. Ancak sorun, öğrencinin dil bilgisinin hatalı olması değil, alıştırmaların yeterince net bir bağlamda hazırlanmamış olmasıdır. *Yeni İstanbul C1* kitabında bu tür alıştırmaların bulunduğu tespit edilmiştir. Örneğin, şimdiki zamanın hikâyesi adıyla verilen *-yordu* ekinin boşluk doldurma alıştırmalarına bakalım. Alıştırmanın ilk cümlesi aşağıdaki gibidir:

1. Sarah geçen yıl Türkçe kursuna git....., şimdi üniversite öğrencisi.

Bu alıştırmaların hem *-DI* geçmiş zaman ekiyle hem de *-yordu* şimdiki zamanın hikâyesi ekiyle tamamlanması dil bilimsel ve verilen bağlama uygun bir cümleyle sonuçlanmaktadır. Benzer bir şekilde geniş zamanın hikâyesi adıyla sunulan *-Ardı* ekinin alıştırmalarında bu ekin işlevlerinden biri olan geçmişte sürekli yapılan eylemler işlevinin Türkçede *-yordu* ekiyle de anlatılabiliyor

olmasından dolayı birçok örnek hem *-yordu* hem *-Ardı* cevabına açıktır. Örneğin geniş zamanın hikâyesinin anlatıldığı 11. sayfanın 2 numaralı örneği:

2. Zehra'yı önceden parka annesi götür....., ama şimdi kendisi gidiyor.

Geniş zamanın hikâyesi konu başlığının hemen altında verilen bu alıştırmaların beklenen cevabının *-Ardı* olduğu görülmektedir. Ancak öğrenci aslında Türkçe dil bilgisinde doğru olan *-yordu* cevabını verdikten sonra öğreticiden veya kitabın cevap anahtarından cevabın *-Ardı* olduğunu öğrenmesi durumunda bilgisine ket vurma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, eklerin hangi işlevlerinin öğretileceği ve bu işlevlerin başka hangi eklerin işlevleriyle örtüştüğü çok iyi değerlendirilmelidir. Yapılan incelemede kitabın 8 farklı alıştırmasında bu yönde potansiyel olarak sorunlu alıştırmalar bulunmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada *Yeni İstanbul Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı'nın* C1 seviyesindeki dil bilgisi sunumu incelenmiştir. İnceleme yapıların işlevlerinin sunum şekli, işlevlerin ve örneklerin sıralaması, tanımların ve örneklerin uyumluluğu ve alıştırmaların farklı cevaplara açık olması yönünden yapılmıştır. Sonuç olarak bu açılardan öğretimde basitlik ve tutarlılık ilkesine uymayan toplam 32 madde tespit edilmiştir. Bu nedenle, kitabın hazırlanış ilkelerinin Ur'un (1996) belirlediği dil bilgisi öğretim ilkelerinden 2. ve 5. ilkeye tam olarak uyumlu olmadığı sonucuna varılabilir. Ur (1996) 2. ilkesinde örneklerin uygun bağlam içerisine konumlandırılması gerektiğini söylemektedir. Ancak §4.2.2'te gösterildiği üzere bazı örneklerin yapının ilgili işlevinden fiziksel olarak uzakta kaldığı görülmektedir. Bu da örneğin öğrenci tarafından doğru bağlam ve işlevle eşleştirilememesine sebep olabilecek bir durumdur. Ayrıca §4.2.4'te görüldüğü gibi alıştırmaların bağlamlarının yeterince net olarak oluşturulamamasından dolayı farklı dil bilgisel yapılara açık olduğu görülmektedir. Bu da bu tür alıştırmaların uygun bağlam içerisine yerleştirilemeyen birer örnek olmasına sebep olmaktadır. Ur'un (1996) 5. ilkesi ise karışıklığa yol açacak örneklerden kaçınılması gerektiğini söylemektedir. §4.2.3'te görülen tanımda verilmeyen ancak örneklerde görülen işlevler bu gerekliliğin yerine getirilmediğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu-Koç, A. & Slobin, D. I. (1986). A Psychological Account of the Development and Use of Evidentials in Turkish. Chafe, Wallace and Nichols, Johanna (ed.) içinde, *Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology*, 159-167. Norwood, New Jersey: Ablex.
- Ellis, R. (2006). Current issues in the teaching of grammar: An SLA perspective. *TESOL quarterly*, 40(1), 83-107.
- Göksel, A., & Kerlake, C. (2004). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
- Kaşgarî, M. A. H. M. Ü. D. (2005). *Divan-i Lugatit Türk. Haz. Serap Tugba Yurteser*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish. Descriptive Grammars*. London: Routledge.
- Kuram, K. (baskıda). Common ground management via evidential markers in Turkish. *Pragmatics and Society*.
- Lewis, G. L. (1967). *Turkish grammar. Legacy Collection Digital Museum*.
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. N., & Svartvik, J. (1972). *A grammar of contemporary English* (p. 807). London: Longman.
- Redhouse, J. W. (1884). *A simplified grammar of the Ottoman-Turkish language* (Vol. 9). Trübner & Company.
- Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and methods in language teaching*. Cambridge University Press.
- Underhill, R. (1976). *Turkish grammar* (p. xviii474). Cambridge, MA: MIT press.
- Ur, P. (1999). *A course in language teaching*. Cambridge Teacher Training and Development Series.
- Uzun, N. E. (2004). *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin temel kavramları: Türkçe üzerine tartışmalar*. Kebikeç Yayınları.

SADECE TÜRKLERİN KULLANDIĞI ARAPÇA KÖKENLİ KİŞİ ADLARI ÜZERİNE

Dr. Öğretmen Salih KÖSE*
Dr. Öğr. Üyesi Savaş KARAGÖZLÜ**

Öz: Miladi 7. yüzyılda başlayan Türk-Arap ilişkileri, Osmanlı döneminde daha da gelişerek sosyal, siyasi, askerî ve kültürel alanlarda artarak devam etmiştir. Uzun yüzyıllar boyunca devam eden bu ilişki, iki kültürün dillerini de etkilemiştir. Bu dil ilişkisi sonucunda da bazı sözcükler, ekler, kalıp yapılar ve kalıplaşmış sözler her iki dil tarafından alıntılanmıştır. Alıntılanan bu yapılar arasında kişi adları da bulunmaktadır. Türklerin Araplardan aldığı kişi adları içerisinde Araplar tarafından zaten kişi adı olarak kullanılanlar olduğu gibi Arapların kişi adı olarak kullanmadığı sözcükler de yer almaktadır. Bu çalışmada Arapça kökenli olduğu hâlde Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmayan sözcükler incelenmiştir. Çalışmaya konu olan veriler, Türkiye’de kullanılan kişi adlarını konu edinen çalışmalardan ve kişi adı sözlüklerinden alınmıştır. Bu çalışmalarda Arapçadan alıntı kişi adı olarak gösterilen adlar, Arap kişi adlarıyla karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmada *A Standard Dictionary of Muslim Names, A Dictionary of Muslim Names, Kamusü'l-Esma ve Mu'cemü'l-Esma* adlı Arap kişi adı sözlükleri kullanılmıştır. Karşılaştırma sonucunda, bu sözcüklerin büyük kısmının Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmadığı ve bu sözcüklerin kişi adı olarak kullanılmaları üzerinde Türk ad verme geleneğinin etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Arapça, dil ilişkileri, antroponim, kişi adları.

ON THE PERSONAL NAMES OF ARABIC ORIGIN USED ONLY BY TURKS

Abstract: The Turk-Arab relation that started in 7th century AD developed further in the Ottoman period and continued increasingly in social, political military and cultural fields. This relation that has been going on for many centuries has affected the languages of both cultures. As a result of this language contact, some words, suffixes and formulaic expressions are copied from each other by both languages. In these copied elements there are also personal names. Arabic personal names in Turkish are those used by Arabs as personal names, as well as the words that are not used by Arabs as personal names. In this study the words that are not used by Arabs as personal names even though they are from Arabic origin were examined. The material that in this study examined was taken from studies on personal names and personal names dictionaries. Those personal names that had been shown as Arabic in the studies published in Turkey were compared with Arabic names. In comparison are used *A Standard Dictionary of Muslim Names, A Dictionary of Muslim Names, Kamusü'l-Esma and Mu'cemü'l-Esma*. At the end of the comparison those were seen that most of them are not used by Arabs as personal names and Turkish naming tradition is effective on the use of these words as personal names.

Keywords: Turkish, Arabic, language contact, antroponym, personal names.

* MEB, ORCID ID: 0000-0003-1377-2387, osmankose2004@gmail.com.

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ÇTLE Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-5986-8758, svskaragozlu@gmail.com.

Giriş

Ad bilimi, dildeki her türlü özel adın ortaya çıkışı, tarihî gelişimi, yapısı gibi konuları araştıran ve özel adların ortaya çıkış geleneğini tespit etmeyi hedefleyen bir dil bilimi alanıdır (Şahin, 2016, s. 17). Yer adları, kişi adları, boy adları, gök cisimlerinin adları gibi özel adlar, ad biliminin inceleme alanına girmektedir. İncelenen adın niteliğine göre kişi adları bilimi, yer adları bilimi, kök adları bilimi, yıldız adları bilimi gibi alt dallara ayrılmaktadır. Kişilere verilen ön adlar, soyadları, unvanlar, mahlaslar ve lâkaplar kişi adları biliminin; her türlü yerleşim yerine, dağ, tepe, yayla ve ova gibi arazi parçalarına, akarsu ve durgun sulara verilen adlar yer adları biliminin; millet, boy, aşiret, oymak ve cemaatlere verilen adlar kök adları biliminin; gezegen, yıldız, kuyruklu yıldız ve göktaşı gibi uzay cisimlerine verilen adlar ise yıldız adları biliminin inceleme alanına girmektedir (Şahin, 2016, s. 32-88).

Ad biliminin alt kollarından biri olan kişi adları biliminin çalışmalarında, kişilere verilen adların köken ve yapı özellikleri ile verilmiş sebepleri, adlara kaynaklık eden sözcükler üzerine yoğunlaşmaktadır. Kişi adlarıyla ilgili betimsel ya da karşılaştırmalı çalışmalarda temel amaç, bir toplumun ad verme geleneğinin tüm yönleriyle ortaya çıkarılmasıdır. Bu amaçla kişi adlarıyla ilgili çalışmalarda; özellikle adlandırmada etkili olan unsurlar, kişi adlarına kaynaklık eden sözcükler, kaynak diller, bu adların kaynak dildeki şekilleri ve alıcı dile geçerken ne gibi anlam ya da şekil değişikliklerine uğradıkları, ad vermenin ardındaki psikolojik ve sosyolojik süreçler, ad verme kültüründeki değişiklikler ve bunların sebepleri incelenir.

Ad verme, gerisinde çok derin sosyolojik ve psikolojik süreçlerin yattığı, tek bir cümleyle açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Kız ya da erkek çocuklarına ad verirken etkili olan onlarca unsur sayılabilir: din, etnik köken, ana babanın çocukla ilgili dilekleri, aile büyüklerinin, politikacıların, sporcuların ve sanatçıların adları, addaki ses uyumu ya da adın anlamı... Hatta bazı durumlarda verilen adın anlamı bile bilinmemektedir. Sadece kulağa hoş geldiği için, hoşça gittiği için ya da sevilen bir kişinin adı olduğu için bile verilebilmektedir¹.

Ad verme olgusuyla ilgili sayılanlar pek çok millette birbirine benzemekle beraber her milletin kendine özgü bir ad verme geleneği ve bu gelenek çerçevesinde şekillenen, o milletin kişi adlarını karakterize eden bazı unsurlar da vardır. Türklerle Araplar arasındaki kişi adı alışverişine geçmeden önce Türk ve Arap kişi adlarını ana hatlarıyla tanımak faydalı olacaktır.

¹ Türk toplumunda ad verme geleneğiyle ilgili László Rásonyi'nin *Türklükte Kadın Adları*, Alaattin Uca'nın *Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği*, Varis Abdurrahman'ın *Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme* başlıklı çalışmalarına bakılabilir.

Arap Kişi Adları

Arap kişi adlarının yapısı, Türk kişi adlarına göre farklılık arz etmektedir. Arap kişi adları aslında beş farklı unsurdan oluşmaktadır: *isim*, *künye*, *neseb*, *lakap* ve *nisbe* (Shaalan - Raza, 2007, s. 18). Türkçedeki ön adın karşılığı olan isim, kişiye doğumunda verilen addır (*Muhammed*, *Musa*, *İbrahim*...); bir nevi saygı ifadesi olan künye, Türk ad verme geleneğindeki soyadının karşılığıdır ve çoğunlukla evli kişilerin ilk çocuklarının adlarıyla anılmaları şeklinde ortaya çıkar (*Ebu Davud* “Davut’un babası”, *Ümmü Salim* “Salim’in annesi”...), kişinin tam adı söylenirken künye ön addan önce gelir (*Ebu Yusuf Hasan* “Yusuf’un babası, Hasan”, *Ümmü Cafer Amine* “Cafer’in annesi, Amine”); kişinin soyunu belirtme işlevine sahip olan nisbe, kullanımda isimden hemen sonra gelir ve çoğunlukla babanın adıyla kurulur (*İbn Ömer* “Ömer’in oğlu”, *bint Abbas* “Abbas’ın kızı”, *Sümeyye bint Ferec* “Ferec’in kızı Sümeyye”); kullanımda isimden sonra gelen lâkap, kişinin belirgin bir özelliğinin ifade edildiği adlardır (*el-Reşid*, *el-Fazl*, *Harun el-Reşid*...); nisbe ise kişinin doğduğu ya da yaşadığı yeri, mesleğini, dini eğilimini... yansıtan adlardır (*el-Misri*, *el-Hallac*) (Shaalan - Raza, 2007, s.19). Görüldüğü gibi çok farklı unsurlardan oluşan Arap kişi adları, Türk kişi adlarına göre daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki Arap kişi adlarındaki bu karmaşık yapı bir dönem Türk kişi adlarını da etkilemiştir. Bu etki sonucunda Konevî, Rûmî, Birgivî, Sivasî gibi adlar da Türkler arasında kullanılmıştır.

Arap kültüründe çocuğa anlamlı, güzel ve İslami bir ad vermek, anne babanın bir görevi olarak kabul edilmektedir (Dictionary of Muslim Names, s. 13; Bundan sonra DMN şeklinde kısaltılacaktır.). Çocuğa sadece anlamı güzel olan adların verilmesinde, adın kişiyi tanımlamasının yanı sıra onun dinini, moral değerlerini, milliyetini ve memleketini de yansıttığı düşüncesi yatmaktadır (DMN, s. 11). Bu düşüncenin oluşmasında “Siz kıyamet günü, kendi isimleriniz ve babalarınızın ismiyle çağrılacaksınız. Öyle ise isimlerinizi güzel kılın.” (Ebu Davud, *Sünen*, Edeb 4948) ve “Çocuklarınızı peygamberlerin isimleriyle isimlendiriniz. İsimlerin Allah’a en hoş olanları Abdullah ve Abdurrahman’dır. En doğru olanları Haris ve Hemmâm’dır. En çirkin olanları da Harb ve Mürre’dir” (Ebu Davud, *Sünen*, Edeb 4950) gibi bazı hadislerin de etkisi olmuştur. Ayrıca Hz. Muhammed’in anlamı kötü olan bazı adları değiştirdiği de bilinmektedir. Örneğin “engebeli arazi” anlamına gelen *Hazn* (حَزْن) adını, “kolay, yumuşak” anlamına gelen *Sehl* (سَهْل) ile değiştirmiştir (DMN, s. 13). Söz konusu hadislerin ve Hz. Muhammed’in uygulamalarının psikolojik etkisi sonucu Araplarda çoğunlukla anlamı güzel olan sözcükler kişi adı olarak kullanılmıştır.

Türk Kişi Adları

Çocuklara verilecek adların anlamlarının güzel olmasıyla ilgili eğilim, Türk toplumunda da Arap toplumu gibidir. Ana babanın çocuğa ileride utanmasına sebep olmayacak güzel bir ad

vermesinin bir çocuğun anne ve babası üzerinde ilk ve en önemli hakkı olduğuna dair İslami anlayış, bu geleneğin Türk toplumunda da oluşmasında ve sürdürülmesinde birinci derecede rol oynamıştır (Karahana, 2008, 2).

Türk kişi adlarının yapısı, çoğunlukla ön ad ve soyadı şeklinde olmaktadır. Bunların yanı sıra kişilere lâkap, mahlas, unvan, göbek adı ya da takma adlar da verilebilmektedir ancak bu tür adların resmî bir niteliği bulunmamaktadır (Zengin, 2014, 37). Bir adın resmî niteliğinin bulunmaması, incelemeye değer olmadığı anlamına gelmemelidir. Yukarıda bahsedilen lâkap, mahlas, unvan, göbek adı ya da takma adlar da birer dilsel semboldür ve kişiyi tanıtmaya/tanımlama işlevini yerine getirmektedir. Hatta bazı durumlarda bu işlevi resmî adlara göre (ön ad ve soyadı) daha iyi yerine getirmektedir (Şahin, 2016, 38). Bu bakımdan lâkap, mahlas, unvan, göbek adı ya da takma adlar da ad bilimi açısından çok değerli malzemelerdir.

Türk kültüründe çocuklara ad verilirken pek çok unsurun etkili olduğu ve farklı tür ve dillerden pek çok sözcüğün kişi adlarına kaynaklık ettiği bilinmektedir. Anne babanın kendileri için dilekleri, çocuk için iyi dilekler, kötü ruhlardan koruma düşüncesi, din olgusu, dünya görüşü, çeşitli felsefi inançlar, doğa, doğum zamanı vb. Türk kültüründe çocuklara ad verirken etkili olan unsurlardır (Rásonyi, 1963, 74-75).

Türk kültüründe kişi adlarına kaynaklık eden sözcükler de çeşitlilik arz etmektedir. Dinî hassasiyeti yansıtan peygamber adları, bu kapsamda özellikle Hz. Muhammed'in, eşlerinin, çocuklarının, anne ve babasının adları; Kur'an'daki surelerin adları, peygamber kıssalarında geçen adlar, evliya adları (Karahana, 2008, 2-3); doğaya karşı hassasiyeti yansıtan bitki adları (Uca, 2004, 147); çocuk için iyi dilekleri yansıtan kudretli ya da güzel görünümlü, uysal hayvanlar ile çeşitli doğa olaylarının adları (Rásonyi, 1963, 74); değerli taşların adları; ülke, şehir, ırmak ya da göl adları; aile büyüklerinin adları, tarihî şahsiyetlerin adları, devlet büyüklerinin adları, sanatçı, sporcu ve bilim adamlarının adları ve daha birçok ad, kişi adlarına kaynaklık etmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz ad vermede etkili olan unsurlardan kötü ruhlardan koruma düşüncesi, bazı kötü anlamlı sözcüklerin de koruyucu ad olarak kullanılmasına neden olmuştur.

Din olgusu, pek çok Arapça ve Farsça sözcüğün kişi adı olarak Türk ad verme geleneğinde yer bulmasına neden olmuştur. Bunlar içerisinde Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılanlar olduğu gibi Arapların kişi adı olarak kullanmadığı sözcükler de bulunmaktadır ki çalışmamızın asıl konusunu bu tür sözcükler oluşturmaktadır.

Türk-Arap Dil İlişkilerine Kişi Adlarının Yeri

İki kültür arasındaki tarihsel, coğrafi ve dinsel yakınlık, bu iki kültürün dillerinin de birbirini etkilemesi sonucunu doğurmuştur. Bu etki sonucunda özellikle 11. yüzyıldan itibaren birçok Arapça sözcük Türk diline girmiştir. Türklerin İslam medeniyetine girişi, pek çok alanı olduğu gibi kişi adları geleneğini de etkilemiş ve İslamiyet'in kabulünden sonra Allah'ın sıfatları, Hz. Muhammed'in ailesinin ve ashabının adları ile sevgi ve saygı duyulan dinî şahsiyetlerin adları, Türk ad verme geleneğinin bir parçası haline gelmiştir (Karahan, 2008, 2). Gelenek üzerindeki bu etkinin sonucu olarak birçok Arap kişi adı Türk diline girmiştir.

Türkçeye giren söz konusu kişi adları içerisinde, Araplar tarafından zaten kişi adı olarak kullanılan adların yanı sıra Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmayan sadece Türklerin kişi adı yaptıkları sözcükler de bulunmaktadır. Bunun en temel sebebi, Türklerin dinî değerlere gösterdiği saygı ve Kur'an-ı Kerim'e duyduğu sevgidir. Bu sevgi neticesinde Kur'an-ı Kerim'den rastgele açılan bir sayfada geçen bir ismin çocuğa ad olarak verilmesi geleneği gelişmiştir (Uca, 2004, 149-150). Böylece kişi adı olmayan birçok Arapça sözcük Türk ad verme geleneğinde yerini almıştır. Hatta bu sevgi neticesinde Kur'an dili olan Arapça, kutsal sayılmış; sözcüğün Arapçada isim olup olmadığına bakılmaksızın edat ya da zarf türünden sözcükler bile kişi adı olarak kullanılmıştır.

Araplarla Türklerin en azından bin yıldır süregelen kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal ilişkisi herkesçe malumdur. Bu süreçte, Arap kişi adları ve kişi adı olmayan bazı Arapça sözcükler Türk kişi adlarına; bazı Türkçe sözcük ve kişi adları da Arap kişi adlarına kaynaklık etmiştir. Türkler tarafından kullanılan bu adlar içerisinde Arapça kökenli olduğu hâlde Arapların kişi adı olarak kullanmadığı sözcükler de bulunmaktadır.

Türkiye'de herhangi bir yerleşim yerinde kullanılan kişi adlarıyla ilgili çalışmalarda, alanın amaçlarına uygun olarak, adların anlam özellikleri, yapısı, verilmiş sebepleri ve kökenleri incelenmektedir. Mihrali Calp'ın *Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği)* başlıklı makalesi ile Derya Duman'ın *A Linguistic Study of Turkish Personal Names. Micro and Macro Perspectives* başlıklı tezi bu tür çalışmalara örnek gösterilebilir. Bu çalışmaların köken incelemesi bölümlerinde adların kaynağının hangi dil olduğu üzerinde de durulmaktadır. Bu bölümlerde Türkçe kökenli kişi adlarının yanı sıra, dinî, tarihî, sosyolojik ve psikolojik bazı sebeplerden dolayı verilmiş, özellikle Arapça ve Farsça kaynaklı kişi adlarına da rastlanmaktadır. Ancak bu çalışmalarda Arapça olarak verilen bazı adların Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmadığı görülmektedir. Herhangi bir yerleşim yerinde kullanılan kişi adlarını konu edinen diğer çalışmalarda da durum aynıdır. Makalemiz, Türk kişi adlarında görülen ancak Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmayan bu sözcükler üzerine olacaktır.

Bu tür adlar arasında en meşhuru *Mehmet* olsa gerektir. Sözcüğün köken itibarıyla Arapça olduğu doğrudur. Ancak bu şekliyle yani *Mehmet* (~ Mehmed) olarak Araplarda kişi adı olarak kullanılmamaktadır. Aynı kökten türeyen *Muhammed* (DMN, 52) ya da *Mahmud* (DMN, 46) kişi adı olarak kullanıldığı halde *Mehmet* (~ Mehmed) şekline rastlanmamaktadır. Eğer Muhammed adı Türklerde yaygın olarak kullanılan adlardan biri olmasaydı, tabu olduğu düşünülüp *Mehmet* adının da onun örtmecesi olduğu söylenebilirdi. Dolayısıyla bu ad, kökeni haricinde, oluşumunda tamamen Türk ad verme geleneğinin etkili olduğu, Türk'ün imzasını taşıyan bir addir. *Mehmet* "Övülmüş; Hz. Muhammed'in adlarından biri" (Kişi Adları Sözlüğü; Erişim tarihi: 16.05.2019; Bundan sonra KAS şeklinde kısaltılacaktır.), *Mehmetçik* "Türk ulusunun sevgi duygusuyla Türk askerine verdiği ad" (KAS; Erişim tarihi: 16.05.2019) anlamlarına sahip olmasının gerisinde Türk tarihi, Türk kültür ve medeniyeti, Türk düşüncesi, kısacası Türk ad verme kültürü yatmaktadır. O hâlde bu tür adlara Arapçadan alıntı kişi adı demek ya da adın kaynağı olarak Arapçayı göstermek ne kadar doğrudur?

Örneğin Türkçe kişi adları üzerine dil bilimsel bir çalışma yapan Duman, Türkiye'de en sık kullanılan adlardan olan *Mehmet* adını Arapça kişi adları içerisinde değerlendirmiş; sadece Arapça *Muhammed* adından geldiğini ve Türkçedeki kullanımında bazı ses değişiklikleri olduğunu ifade etmiştir (Duman, 2000, 52). Araştırmacı, adın bu hâliyle Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmadığına değinmemiştir. Benzer bir durum Calp'ın çalışması için de geçerlidir. Ağrı ilinde kullanılan adları inceleyen Calp da *Mehmet* adını Arapça adlar içerisinde vermiştir (Calp, 2014, 40).

Konuyla ilgili örnekler çoğaltılabilir. Burada temel problem, bu tür adların köken sınıflandırmalarında, Arapçadan alıntı kişi adları içerisinde mi yoksa Türkçe kişi adları içerisinde mi değerlendirileceği meselesidir. Arapçadan alıntı kişi adları içerisinde değerlendirilmesi bir seçenektir. Böyle bir durumda yukarıda ifade etmeye çalıştığımız adın gerisindeki kültür, medeniyet ve gelenek bir kenara itilmiş olacaktır. Ters yapıldığında, Türkçe kişi adları içerisinde değerlendirildiğinde ise sözcüğün köken itibarıyla Arapçaya ait olduğu gerçeği göz ardı edilmiş olacaktır.

Makalede incelemeye esas olan veriler, Türkiye'de kişi adlarıyla ilgili yapılmış betimsel çalışmalardan ve kişi adı sözlüklerinden alınmıştır. Kişi adı sözlüğü olarak Türk Dil Kurumunun *Kişi Adları Sözlüğü* ile Aydil Erol'un *Adlarımız* adlı sözlüksel çalışması kullanılmıştır. Genel ağ ortamında yayımlanan kişi adları sözlüğünde 11.000'in üzerinde, Erol'un *Adlarımız* adlı çalışmasında ise 17.000'in üzerinde kişi adı bulunmaktadır. Söz konusu kaynaklardan elde edilen veriler, Arap kişi adlarıyla karşılaştırılarak bu adların Araplar tarafından kullanılıp kullanılmadığı tespit edilmiştir. Karşılaştırmada *A Standard Dictionary of Muslim Names, A*

Dictionary of Muslim Names, Kamusü'l-Esma ve Mu'cemü'l-Esma adlı Arap kişi adı sözlükleri kullanılmıştır. Bunlardan *A Dictionary of Muslim Names*, Araplar tarafından kullanılan yaklaşık 4.000 kişi adını; *A Standard Dictionary of Muslim Names*, 2.500 kişi adını; *Kamusü'l-Esma* 6.000 kişi adını; *Mu'cemü'l-Esma* ise 38131 (Erişim tarihi: 04.11.2020) kişi adını içermektedir.

İnceleme

Bu bölümde Türkiye'de kişi adlarıyla ilgili çalışmalarda Arapçadan alıntı kişi adı olarak gösterilen ancak Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmayan adlar incelenmiştir. İncelemede adlar madde başı olarak verilmiş; adın hemen yanında, malzemenin alındığı çalışma, kaynak olarak gösterilmiştir. Açıklama kısımlarında sözcüklerin Arapça yazımları ve anlamları verilmiştir. Adlar toplu bir şekilde alfabetik sırayla verilmemiş, Arapçada isim kategorisinde olup kişi adı olarak kullanılmayanlar, Arapçada isim kategorisinde olmayıp Türkçede kişi adı olarak kullanılanlar ve Yanlış Bölümlenme (Metanaliz) Yoluyla Oluşanlar şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Sınıflandırmaya geçmeden önce Araplar tarafından da kişi adı olarak kullanıldığı için incelemeye dâhil edilmeyen ancak Türkçeye geçerken yazım ve söyleyişleri değişen kişi adlarının bulunduğunu da ifade etmek gerekir. Bunlar aşağıda toplu bir şekilde verilmiştir. Madde başı olarak verilen şekiller Türkçede kullanılan şekillerdir. Adların Araplar tarafından kullanılan şekilleri ise açıklamalarda verilmiştir.

Adalet: (Esen 2009: 177) '*hakkını verme, herkesin hakkı olanı gözetme*' (Erol, 2010: 9) < Ar. عَدْلٌ "hak, hakkaniyet, adalet" (Elrâzi 1986: 176). Bu ad Araplarda عدالة (adâle) telaffuzu ile kullanılmaktadır (DMN: 93). Türkçedeki kullanımı /t/ lidir: عدالت (adâlet). Sözcük Türkçeye geçerken sadece telaffuzunda bir değişiklik olmuştur.

Cennet: (Karpuz 2006: 9) '*uçmak; bahçe; çok ferah ve havadar yer*' (Erol, 2010: 157) < Ar. جَنَّة "bağ, cennet" (Elrâzi 1986: 48). Sözcüğün Arapça telaffuzu جنة (cenne) şeklindedir ve Arap kişi adı sözlüklerinde جنة (cenne) şeklinde kayıtlıdır (DMN: 113; SDMN: 141). Türkçedeki kullanımı /t/ lidir: جنت (cennet). Cennet telaffuzu Türklere aittir.

Fadime: (Duman 2000: 54) '*sineden ayrılmış; sütten kesilmiş*' (Erol, 2010: 235) < Ar. فاطمة . Adın aslı *Fatma*'dır ve "çocuğunu sütten kesen kadın" anlamına gelmektedir (DMN: 104). Fadime, bu adın Türkçeleştirilmiş halidir. Türkçede bu adın *Fatma*, *Fadima* gibi şekilleri de kullanılmaktadır.

Muhtad: (Esen 2009: 170) < Ar. مُهْتَدٍ "doğru yolda olan". Kelimenin kökü هدى "doğru yolda olmak" anlamındadır (Elrâzi 1986: 288). Sözcüğün nisbe hâli (muhtedî) Araplarda kişi adı olarak kullanılmaktadır (DMN: 52). *Muhtad* şeklindeki kullanım Türkçedir.

Veled: (Aydın 2009: 232) (velet) ‘oğlan, çocuk’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. وُلْد “çocuk, evlat, erkek çocuk, oğlan” (Elrâzi 1986: 306). Arap kişi adı sözlüklerinde *Velîd* (وَلِيد) şekli var (KE: 69; DMN: 88; SDMN: 112). Aynı kökten türeyen *Veled* (وَلَد) şeklinin bir kişi adı olarak Türkler tarafından kullanıldığı, Arapların ise *Velîd* (وَلِيد) şeklini kullandığı anlaşılmaktadır.

Bu grupta değerlendirilebilecek adlar çoğaltılabilir. Yukarıda sayılanların dışında Türkler tarafından da kullanılan ve Arap kişi adı olarak bilinen *Behçet, Cevdet, Fikret, Hâlet, Haşmet, Hidâyet, Hikmet, Himmet, İffet, İzzet, İsmet, İnâyet, Kudret, Mithat, Necdet, Neş’et, Nüzhet, Nusret, Ni’met, Rif’at, Safvet, Servet, Şevket, Tal’at, Ülfet* gibi kişi adları da aslında Türklere mahsustur. Araplar bu adların kelime sonu /t/’li (ث) şekillerini değil /e/’li (ة) şekillerini kullanırlar.

1. Arapçada İsim Kategorisinde Olup Kişi Adı Olarak Kullanılmayanlar

Bu bölümdeki adlar, isim kategorisinde olmasına rağmen (Arapçada) kişi adı olarak kullanılmamaktadır.

Abdi: (Erol, 2010, 2) ‘*Abdurrahman’ın kısaltılmışı; erkek adı; kullukla kölelikle ilgili*’ (Erol, 2010, 2) < Ar. عَبْد “kul” (Elrâzi, 1986, 172) + î (nispet eki). Sözcük bu hâliyle Araplarda kişi adı olarak kullanılmamaktadır. Adı oluşturan عبد (‘abd “kul”) kısmı, birleşik yapıdaki Arap kişi adlarında kullanılmakta (*Abdullah, Abdurrahman ...*) ancak tek başına ad olarak kullanılmamaktadır.

Afet: (Erol, 2010, 11) ‘*büyük felaket, bela; çok güzel insan, kadın adı*’ (Erol, 2010, 11) < Ar. أَفَةٌ “afet; veba; her hangi bir şeyin başına gelen büyük hastalık, kötülük vb.” (Elrâzi, 1986, 13). Türkçede sık kullanılmayan kişi adlarından olan *Afet*, kötü bir anlama sahip olduğu için Araplarda kişi adı olarak kullanılmamaktadır.

Afil: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=afil>) < Ar. أَفْل “saklanma, gizlenme” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 8).

Ahat: ‘*bir; kişi, kimse*’ (Erol, 2010, 16) < Ar. أَحَد “bir, tek” (Elrâzi, 1986, 296).

Ahsen: ‘*pek güzel, daha yakışıklı, daha güzel; erkek ve kadın adı*’ (Erol, 2010, 17) < Ar. أَحْسَن “daha güzel” (Elrâzi, 1986, 58).

Anife: ‘*Hanif’in dişisi, İbrahim dinine mensup*’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=anife>) < Ar. حَنِيف “doğru inanç sahibi, hak din”. Anife, Ar. *hanif* adının dişil şekli olup Türkçede sözcük başı /h/ sesi düşmüştür (Elrâzi, 1986, 67).

Asker: (Esen, 2009, 179) ‘*asker; küçük*’ (Erol, 2010, 230) < Ar. عَسْكَر “orduda görev yapan herkes; savaşçı”. Bu şekliyle Araplarda kişi adı olarak kullanılmamaktadır. Arapça sözlüklerde *Askerî* şekli mevcuttur (DMN, 14).

Aslı: (Duman, 2000, 54) '*Kerem ile Aslı hikâyesinde Kerem'in sevgilisi olan Ermeni keşişin kızı*' (Erol, 2010, 61) < Ar. أصل "soy, kök, dip". "Bir şeyin kendisi" (KAS; Erişim tarihi: 16.05.2019). Arapçada اصل (soy, kök, dip) kökünden türeyen ve kadın adı olarak kullanılan *Asila* var (DMN, 976). Sözlüklerde *Aslı* şekline rastlanmıyor.

Benna: '*bina eden*' (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=benna>) < Ar. بِنَاء "yapı ustası, yapıcı; mimar". Sözcüğün kökü بني "yaptı" anlamındadır (Elrâzi, 1986, 27). Bir meslek adı olan *benna*, Araplarda soyadı olarak kullanılır ancak ön ad olarak kullanılmaz.

Berat: (Karademir, 2008, 350) '*azat etme, kefalet belgesi, diploma; Şaban ayının on dördünü on beşine bağlayan geceye verilen ad*' (Erol, 2010, 124) < Ar. بَرَاءة "masumiyet" (Elrâzi, 1986, 19-20).

Berra: '*takva sahibi, dindar, töreye sadık*' (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=berra>) < Ar. بَرَا "aklamak, temize çıkarmak". Sözcüğün kökü برأ "masum oldu" anlamındadır (Elrâzi, 1986, 19-20).

Bükre: '*sabah, yarın*' (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=b%C3%BCkre>) < Ar. بُكْرَه "sabah, seher, yarın" (Elrâzi, 1986, 25).

Cami: '*cem eden, derleyen, toplayan; içine alan, içinde bulunduran*' (Erol, 2010, 150) < Ar. جامع "toplayan, bir araya getiren; toplanılan yer; cami" (Elrâzi, 1986, 46-47).

Cemre: '*yanmış kömür parçası, kor*' (Erol, 2010, 157) < Ar. جَمْرَه "ateş kuru; ufak çakıl taşı" (Elrâzi, 1986, 46).

Cezayir: (Gülensoy, 2010, 78) '*adalar*' (Erol, 2010, 159) < Ar. جَزَائِر "Ar. *cezire*'nin 'ada' çoğulu" (Elrâzi, 1986, 43).

Cumali: (Esen, 2009, 181) '*Cuma ile Ali'den*' (Erol, 2010, 162) < Ar. جُمُعَه "Cuma günü" (Elrâzi 1986: 46-47) + T. {+lı}. (yapım eki).

Dehri: '*dünyanın sonsuzluğuna inanıp ahreti inkâr eden, ruhun cesetle beraber öldüğüne inanan*' (Erol, 2010, 182) < Ar. دَهْر "zaman; dünya, cihan" + î (nispet eki). دَهْرِي sözcüğünün anlamı "ateist" şeklindedir (Elrâzi, 1986, 89). Bu kötü anlamından dolayı Araplarda kişi adı olarak kullanılmamaktadır.

Duhan: '*tütün, duman*' (Erol, 2010, 197) < Ar. دُخَان "duman, tütün" (Elrâzi, 1986, 84).

Ebed: '*sonsuz dünya; hiçbir zaman, asla*' (Erol, 2010, 204) < Ar. أَبَد "sonu olmayan zaman". اَبَدًا şekli de "asla, hiç" anlamındadır (Elrâzi, 1986, 1).

Ebu: '*babası*' (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=ebu>) < Ar. أَب "baba, peder" (Elrâzi, 1986, 2). Araplarda tek başına kişi adı olarak kullanılmamaktadır. Başka bir isimle birleşerek kullanılır: *Ebu Bekir* "Bekir'in babası".

Ecmel: ‘en güzel, daha güzel, çok yakışıklı’ (Erol, 2010, 205) < Ar. أَجْمَل “çok güzel olan”. Sözcüğün kökü جَمَلَ “güzel oldu” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 47).

Eda: (Karademir, 2008, 350) ‘ifade, tarz, üslup, davranış; şive; kibir, kurum’ (Erol, 2010, 205) < Ar. أداء “ödemek; ifade tarzı, üslup”. Sözcüğün kökü اَدَى “ödedi, yerine getirdi” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 47).

Efide: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=Efide>) < Ar. فُؤَاد “kalp, gönül” adının çoğul şeklidir. Arapça أَفْنِدَة şeklinde yazılır. “gönüller, kalpler” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 205).

Elvan: ‘renkler’ (Erol, 2010, 211) < Ar. لَوْن “renk; iz, belirti, emare; çeşit, cins, şekil, form” sözcüğünün çoğulu (Elrâzi, 1986, 54).

Elveda: (Duman, 2000, 52) ‘Allahaismarladık; Tanrı’ya emanet olun, esen kalın’ (Erol, 2010, 211) < Ar. وداع “terk etmek; koyup gitmek; vedalaşmak”. Bu isim, ودع “gitti, terk etti, veda etti” kökünden türemiştir (Elrâzi, 1986, 297). Arapça kökenli olmasına rağmen *Elveda* şekli Arapların kullandığı bir kişi adı değildir. Araplarda kişi adı olarak kullanılan şekli *Veda*’dır (Kamusü’l-Esma, 105).

Emri: *Emrullah* (Allah’ın emri) adının kısaltımıdır’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=emri>) < Ar. أَمْر “emir” (Elrâzi, 1986, 10) + i (nispet eki).

Enbiya: ‘nebinin çokluk hali’ (Erol, 2010, 214) < Ar. نَبِي “peygamber”. Ar. نَبِي “peygamber” sözcüğünün çoğul hâlidir. “peygamberler” anlamındadır. Sözcüğün kökü نَبَأ “haber” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 268).

Ender: (Karademir, 2008, 350) ‘daha nadir, pek az, en seyrek’ (Erol, 2010, 214) < Ar. نَدْر “pek nadir”. Bu isim, ندر “nadir oldu” kökünün ism-i tafdil şeklidir (Elrâzi, 1986, 272).

Esmer: (Esen, 2009, 171) ‘karaşın’ (Erol, 2010, 231) < Ar. أَسْمَر “esmer” (Elrâzi, 1986, 131).

Evliya: ‘velinin çokluk hali’ (Erol, 2010, 232) < Ar. وَلِي “veli” sözcüğünün çoğul şeklidir, “veliler” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 306).

Evsen: ‘dalkavuk’ (Erol, 2010, 232) < Ar. وَثَن “put” adının أفعال kalıplı çoğuludur, “putlar” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 295).

Feza: (Erol, 2010, 238) ‘uzay; geniş alan; geniş ova’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. فَضَاء “boşluk, uzay” (Elrâzi, 1986, 212).

Gamze: (Karademir, 2008, 350) ‘süzgün ve yan bakış; çenedeki veya yanaktaki çukurluk’ (<https://sozluk.gov.tr/>;) < Ar. عَمَزَة “göz işareti, göz kırpması” (Elrâzi, 1986, 202).

Gurbet: (Erol, 2010, 252) ‘gariplik, yabancılık, yuvasından, yurdundan veya kentinden uzakta olma durumu; yabancı’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. غُرْبَة “gariplik, gurbet, yad eller” (Elrâzi, 1986, 197).

Hadis: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=hadis>) ‘Hz. Muhammed’in söz ve davranışları’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. < حَدَّث “söylenti, Hz. Muhammed'in söz ve davranışları”. حَدَّث ise حَدَّث kökündendir ve “olay” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 53). Ayrıca حَدَّث kökünün “genç, delikanlı” anlamları da vardır (arabiclexicon.hawramani.com/search/حدث Erişim tarihi: 16.05.2019).

Harika: (Erol, 2010, 280) ‘nitelikleriyle hayranlık uyandıran, eksiksiz, kusursuz’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. خارقة “olağanüstü, normal olmayan”. Bu isim خارق “olağanüstü” sözcüğünün dişil şeklidir (Omar I, 2008, 635).

Hasbi: (Erol, 2010, 281) ‘isteyerek ve karşılık beklemezsizin yapılan’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. حَسْب “yetmek”. Bu sözcük genelde *hasbunallahu veni'mel vekil* “Allah bana yeter” ibaresinde geçer. Ayrıca sözcüğün “saymak, hesap etmek; zannetmek, düşünmek; asil ve saygın olmak” anlamları da vardır (arabicnames.hawramani.com/search/حسبي).

Hasret: (Erol, 2010, 281) ‘özlem, özleyiş’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. حَسْرَة “esef, üzüntü, acı, hasret” (Elrâzi, 1986, 57).

Hayati: (Erol, 2010, 283) ‘yaşama ilgili, yaşamsal; büyük önem taşıyan, önemli’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. حَيَاة “hayat, ömür, canlılık” + i (nispet eki). Araplarda kadın adı olarak *Hayat* kullanılmaktadır (Elrâzi, 1986, 69). Ancak *Hayati* şekli erkekler ve kadınlar için kişi adı olarak kullanılmamaktadır. Anlamı da “hayatım”dır.

Hazen: ‘sonbahar (*Hazan*’ın farklı yazılışı)’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=hazen>) < Ar. حُزْن “üzüntü, hüzn” (Elrâzi, 1986, 57).

İffet: (Erol, 2010, 298) ‘temizlik, namus’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. عِفَّة “namus, haramdan uzak” (Elrâzi, 1986, 185).

Kadem: (Erol, 2010, 314) ‘uğur; ayak’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. قَدَم “ayak” (Elrâzi, 1986, 219).

Kader: (Erol, 2010, 315) ‘alın yazısı, yazgı; genellikle kaçınılmaz kötü talih’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. قَدَر “takdir etmek” (Elrâzi, 1986, 219).

Kismet: (Erol, 2010, 342) ‘Allah’ın herkese uygun gördüğü yaşama durumu, nasip, kader’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. قِسْمَة “bölme, ayırma, pay, hisse; kismet” (Elrâzi, 1986, 223).

Kıymet: (Erol, 2010, 343) ‘değer; değerli, nitelikli’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. قِيَمَة “değer” (Elrâzi, 1986, 232).

Kutsi: (Erol, 2010, 366) ‘mukaddes’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=kutsi>) < Ar. قُدْسِي “kutsal” (Elrâzi, 1986, 219).

Kurban: (Erol, 2010, 359) ‘*adak, sunu*’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=kurban>) < Ar. فُرْبَان “adak, kurban” (Elrâzi, 1986, 220).

Medine: (Gülensoy, 2010, 78) ‘*şehir, özellikle Medine kenti*’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=medine>) < Ar. مَدِينَة “şehir, kent, vilayet” (Elrâzi, 1986, 258).

Mehmet: (Duman, 2000, 54) ‘*övlümü; Hz. Muhammed’in adlarından biri*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مُحَمَّد “övlülen, övgüye layık”. Arapça kökenli olmasına rağmen Araplar tarafından kullanılan bir kişi adı değildir. Sözcük Arapça h-m-d kökünden türemiştir (Elrâzi, 1986, 64) ancak bu şekli alması ve bir kişi adı olarak kullanılması Araplarla ya da Arap kültürü ile ilgili bir durum değildir. Adı bu hâliyle sadece Türkler kullanmıştır.

Memati: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=memati>) ‘*ölümlü*’ < Ar. مَمَات “ölüm yeri, ölüm” + î (nispet eki). Türklerde kişi adı olarak kullanılan bu sözcük Arapça “ölümüm” anlamındadır.

Metin: (Erol, 2010, 388) ‘*metanetli*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مَتِين “güçlü, metanetli” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 256).

Mikail: (Esen, 2009, 177) ‘*dört büyük melekten rızkları bölüştürmekle görevli olanı*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. ميكَائِيل “dört büyük melekten biri”. Sözcük, *Mika* + *il* yapılarından oluşmaktadır (Elrâzi, 1986, 263).

Mısra: (Erol, 2010, 389) ‘*bir şiiri oluşturan dizelerden her biri*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مِصْرَاع “kapı kanadı, mısra, dize”. Bu isim صرَع kökünden meydana gelen تصرِيع “kafiyelendirme” mastarından türetilmiştir (Elrâzi, 1986, 152).

Mukaddes: (Erol, 2010, 396) ‘*kutsal, mübarek*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مُقَدَّس “kutsal, temiz” (Elrâzi, 1986, 219).

Müberra: (Erol, 2010, 399) ‘*temize çıkmış, aklanmış*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مُبْرَأ “suçsuzluğu kanıtlanmış, günahsızlığı ortaya çıkmış olan” (Elrâzi, 1986, 21).

Mücella: (Erol, 2010, 399) ‘*parlaklık, parlak, cilalı*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مُجَلَّى “ortaya çıkan, görünen”. جَلَا *cela* eyleminin ism-i meful şeklidir (Elrâzi, 1986, 46).

Müella: (Erol, 2010, 394) ‘*yüceltilen; yüksek*’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=m%C3%BCella>) < Ar. مُعَلَّى “yüksek, yücelmiş”. عَلَا kökünden türetilen تَعْلِيَة mastarının ism-i mefulüdür (Elrâzi, 1986, 190).

Münevver: (Erol, 2010, 400) ‘*aydınlatılmış, ışıklı, parlatılmış; aydın*’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مُنَوَّر “aydınlanmış”. نَوَّر kökünden türetilmiş olan تَوَيَّر mastarının ism-i mefulüdür (Elrâzi, 1986, 285).

Mürsel: (Esen, 2009, 169) ‘gönderilmiş, yollanmış; peygamber’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مُرْسَل “gönderilen, yollanan; peygamber” (Elrâzi, 1986, 48). Sözcüğün kökü رَسَلَ “gönderdi” anlamında olup مَرَسَلَ de bu kökten türetilen ism-i mefuldür (Elrâzi, 1986, 102). Ad, bu hâliyle Arap kişi adı sözlüklerinde bulunmuyor. *Mürsele* ya da *Mürseli* şekilleri var (arabicnames.hawramani.com/المواليد-أسماء/بحرف-أسماء-الميم-م-بحرف-أسماء-المواليد-أسماء/page/77/ Erişim tarihi: 16.05.2019). *Mürsel* şeklindeki kullanım Türkçedir.

Müzeyyen: (Erol, 2010, 402) ‘süslenmiş, bezenmiş, süslü’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. مُزَيَّن “bezenmiş, süslenmiş”. Sözcük زَيْن kökünden türemiştir (Elrâzi, 1986, 118).

Nafiz: (Erol, 2010, 404) ‘delip geçen; içe işleyen, giren; etkili, sözü geçen’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. نَافِذ “kararlı, etkili, geçerli, birebir”. Sözcüğün kökü نَفَذ “gerçekleşti, geçerli oldu” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 280).

Nas: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=nas>) ‘insanlar, halk, herkes’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. نَاس “insanlar, halk”. اِنْس “insan” sözcüğünün çoğul şeklidir (Elrâzi, 1986, 11).

Nazile: (Duman, 2000, 52) ‘indirilen, inen’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=nazile>) < Ar. نَازِلَة “nazil olan, inen”. “inmiş, inen” anlamında olan نَازَلَ ism-i fa’ilin dişil şeklidir veya النَّازِلَة “insanların başına gelen felaket, zorluk” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 273).

Nebi: (Erol, 2010, 410) ‘haberci; peygamber’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. نَبِيّ “peygamber, nebi”. Bu isim “haber” anlamında olan نَبَأ kökünden türemiştir (Elrâzi, 1986, 268). Araplarda kişi adı olarak *Abdulnebi* “peygamberin hizmetçisi” şeklinde kullanılır.

Nehir: (Erol, 2010, 412) ‘akarsu, ırmak; çok, bol, fazla’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. نَهْر “dere, ırmak kolu” (Elrâzi, 1986, 284).

Nesli: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=nesli>) ‘Nesligül, Neslihan, Neslişah adlarının kısaltılmış biçimi’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. نَسَل “soy, sop” (Elrâzi, 1986, 274) + î (nispet eki).

Nisa: (Erol, 2010, 418) ‘kadın; Kur’an-ı Kerim’de IV. Sure’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. نِسَاء “kadınlar” (Elrâzi, 1986, 274).

Nükhet: (Erol, 2010, 426) ‘güzel koku’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. نَكْهَة “güzel koku” (Elrâzi, 1986, 283).

Ömür: (Erol, 2010, 444) ‘yaşam, yaşayış, hayat’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. عُمر “ömür, yaş, yaşantı” (Elrâzi, 1986, 190).

Raki: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=raki>) ‘rükû eden, dindar’ < Ar. رَاقِي “yüksek dereceli” (Elrâzi, 1986, 107).

Reyhan: (Erol, 2010, 473) ‘güzel kokulu bir süs bitkisi, fesleğen’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. رِيحَان “fesleğen, kokulu bitkiler”. Arapça da رِيحَان “rızik, rahmet, rızık anlamında olan reyhan bitkisi” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 110).

Sahra: (Erol, 2010, 481) ‘kır, ova, çöl’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. صَحْرَاء “çöl, sahra” (Elrâzi, 1986, 150).

Sadakat: (Erol, 2010, 478) ‘dostluk, içten bağlılık, doğruluk, vefalılık’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. صِدَاقَة “içten bağlılık, güçlü dostluk” veya صَدَقَات “sadakalar, sadaka’nın Arapça çoğulu” (Elrâzi, 1986, 151).

Sanem: (Erol, 2010, 485) (~Senem) ‘put; güzel kadın’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. صَنَم “put”. سَمَن “put” sözcüğünden mu’arreb (Arapçalaştırılmış) bir sözcük olduğu söylenmektedir (Elrâzi, 1986, 156).

Seda: (Erol, 2010, 494) ‘ses; yankı’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. صَدَى “yankı sesi” (Elrâzi, 1986, 151).

Sedef: (Erol, 2010, 494) ‘midye ve istiridye gibi deniz hayvanlarının kabuğunda bulunan pırıltılı, beyaz, gök kuşağı renkli değerli madde’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. صَدَف “sedef” (Elrâzi, 1986, 151).

Sevdiye: (Duman, 2000, 55) ‘Türkçe “sevdi” sözüne yanlış olarak Arapça dişillik eki getirilerek elde edilen bir ad’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. سَوَد “karartmak, siyahlaştırmak; kara, siyah” (Elrâzi, 1986, 134) + Ar. iye (dişil eki). Bu şekliyle Araplarda kişi adı olarak kullanılmamaktadır.

Seyyal: (Erol, 2010, 503) ‘akıcı, akan, akışkan’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. سَيْال “akıcı, sıvı, akıntı”. Sözcük, سَيْل “sel, su taşkını” mastarının mübalağa-i ism-i fail şeklidir (Elrâzi, 1986, 136).

Şöhret: (Erol, 2010, 530) ‘ün, şan’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. شُهْرَة “şöhret, ün, şan, nam” (Elrâzi, 1986, 147).

Şule: (Erol, 2010, 530) ‘alev, ateş alevi’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. شُعْلَة “ateş, alev, meşale”. Sözcük شَعَلَ “yaktı” kökünden türemiştir (Elrâzi, 1986, 143).

Şüheda: (Erol, 2010, 530) ‘şehitler’ (<https://turkadlar.com/?c=&ad=%C5%9F%C3%BCheda>) < Ar. شُهَدَاء “şehitler”. Ar. شهيد “şehit” sözcüğünün فعلاء kalıplı çoğuludur (Elrâzi, 1986, 147).

Tenzile: (Erol, 2010, 547) ‘şehitler’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=%C5%9F%C3%BCheda>) < Ar. نَزَّل “indirme” + Ar. e (dişil eki). نَزَلَ “indi” kökünden türeyen تَفْعِيل kalıplı mastardır (Elrâzi, 1986, 273).

Tufan: (Erol, 2010, 557) ‘Nuh Peygamber zamanında yağan ve bütün dünyayı su altında bırakan şiddetli yağmur; şiddetli yağmur’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. طُوفَان “sel, felaket; su baskını” (Elrâzi, 1986, 168).

Tuğyan: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=tu%C4%9Fyan>) ‘coşma, taşma, coşkunluk’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. طغیان “akarsuların taşması, büyük sel, zulüm, baskı” (Elrâzi, 1986, 165).

Uhut: (Gülensoy, 2010, 78) ‘tek’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=uhut>) < Ar. أَحَد “bir, tek; Medine’de bir dağ adı” (Elrâzi, 1986, 3).

Ufuk: (Duman, 2000, 53) ‘düz arazide veya açık denizde gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yer; anlayış, kavrayış, görüş, düşünce gücü; çevre, dolay’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. أُفُق “ufuk, uzak ülkeler, uzak diyarlar”.

Ümmet: (Esen, 2009, 177) ‘bir peygambere inananların tümü; Müslüman dinine bağlı olanların tümüne verilen ad’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. أُمَّة “millet, nesil, ümmet” (Elrâzi, 1986, 8).

Ünzile: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=%C3%BCnzile>) ‘indirilmiş, inzal olunmuş’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. أَنْزَلَ “indirildi”. Sözcüğün kökü نَزَلَ (nezele) “indi” anlamındadır (Elrâzi, 1986, 273).

Zuhal: (Duman, 2000, 53) ‘Satürn gezegeni, Sekendiz’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. زُحَل “Satürn” (Elrâzi, 1986, 114).

Zülfiye: (Esen, 2009, 180) ‘sevgilinin saçı’ (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. زُلْفَى “yakınlık, yaklaşma” (Elrâzi, 1986, 115).

2. Arapçada İsim Kategorisinde Olmayıp Türkçede Kişi Adı Olarak Kullanılanlar

Aleyna: (Gülensoy, 2010, 78) < Ar. عَلَيْنَا “üzerimize”. Sözcük عَلَى “üzerinde, +DA (bulunma durumu)” sözcüğü ile نَا “Ar. birinci çokluk şahıs” ekinden oluşmaktadır (Elrâzi, 1986, 190).

Aşir: (Erol, 2010, 62) (~Aşır, Aşur) ‘onuncu’ (<https://turkadlar.com/?c=&ad=a%C5%9Ffir>) < Ar. عَشْر “on”. Ar. ‘aşer “on” kökünden gelir. “Onuncu” anlamındadır. Genelde Muharrem ayının onuncu günü Hz. Hüseyin’in katledildiği günü ifade etmektedir. Aşure ile kökteştir (Elrâzi, 1986, 182).

Ecra: “bedel olan” (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=ecra>) < Ar. أَجْرَى “icra etti, yürüttü” (Elrâzi, 1986, 43).

Mavera: ‘Merve adının farklı yazılışdır’ (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=mavera>) < Ar. مَا وَرَاء “art, geri, bir şeyin ötesinde arkasında bulunan”. *ma* ve *vera*’ (Elrâzi, 1986, 256, 299)

sözcüklerinden oluşur. Ad türünden bir sözcük değildir ve bu haliyle Araplarda kişi adı olarak kullanılmamaktadır.

3. Yanlış Bölünme (Metanaliz) Yoluyla Oluşan Kişi Adları

Bu gruptaki kişi adları, harf-i tarif olarak kullanılan ال (el)'in adın bir hecesi gibi düşünülüp yanlış bölünmesi sonucu oluşmuştur.

Abdul: (Esen, 2009, 175) < Ar. عَبْد “kul” (Elrâzi, 1986, 172) + ال “harf-i tarif” . Bu yapı, Allah'ın 99 ismine izafe edilen *Abdullah*, *Abdurrahman*, *Abdurrahim* gibi adların ilk kısmını oluşturur ki aslında tamlama şeklindeki adın tamlananıdır ve “kulu” anlamını verir. Burada asıl ad *abd*'dir (عبد). Ancak sonraki adın harf-i tarifi olan ال (el) yanlış bölünerek *abd* sözcüğüne eklenmiş ve yanlış bölünme sonucu bu ad oluşmuştur.

Minel: (<https://www.turkadlar.com/?c=&ad=minel>) < Ar. من “-den” (Elrâzi, 1986, 265) + Ar. ال “harf-i tarif”. *Min* (من) Arapçada ad değil edattır. Türkçe ayrılma hâl ekinin anlamını verir: -den. *Min* (من) edatından sonra gelen adın harf-i tarifi olan ال (el) yanlış bölünerek *min* edatına eklenmiş ve yanlış bölünme sonucu *Minel* adı oluşmuştur. Muhtemelen, Kur'an-ı Kerim'in sayfalarını rastgele çevirip hoşça giden bir adın seçimi uygulaması sonucu Türk ad verme geleneğine girmiştir.

Veysel: (Erol, 2010, 586) '*yoksulluk, muhtaçlık*' (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. عُويس الْقَرْنِي. Veysel Karânî < Üveys el-Karânî < Ebû Amr Üveys bin Âmir bin Cez' bin Mâlik el-Karânî (Yıldız, 2017, 593). *İsim + nisbe* yapısındaki Arap kişi adının ikinci sözcüğünün düşmesiyle harf-i tarif, ismin parçası gibi düşünülüp ona eklenmiştir. Bu ad Arap kişi adları sözlüklerinin hiçbirinde geçmemektedir. Sözcük köken itibarıyla Arapça olsa da, daha doğrusu Türkçede kullanılan sözcük Arapça sözcüğün belli bir bölümü olsa da (*Üveys el-Karânî* adının ilk kısmından *Veys* parçası, devamından ise sadece *el* harf-i tarifi alınarak bir kişi adı haline getirilmiştir.), oluşumu vb. açılardan Türkçe bir kişi adı olduğu söylenebilir.

Zeynel: (Erol, 2010, 611) '*ibadet edenlerin süsü*' (<https://sozluk.gov.tr/>) < Ar. زَيْن العابدين. Zeynel Abidin < Zeynü'l-Âbidîn ~ Zeyn el-Âbidîn “ibadet edenlerin en iyisi, en güzeli” < Ebü'l-Hasen Ali bin el-Hüseyin bin Ali bin Ebî Tâlib (Yıldız, 2017, 594). *İsim + nisbe* yapısındaki Arap kişi adının ikinci sözcüğünün düşmesiyle harf-i tarif, ismin parçası gibi düşünülüp ona eklenmiştir. *Zeyn el-Âbidîn* adının ilk kısmından *Zeyn* “iyi, güzel” (Elrâzi, 1986, 118) parçası, devamından ise sadece *el* harf-i tarifi alınarak bir kişi adı haline getirilmiştir. Bu ad da bu hâliyle (*Zeynel*) Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmamaktadır. Sözcük köken itibarıyla Arapçadır ancak oluşum vb. açılardan tamamen Türk ad verme geleneğinin özelliklerini yansıtmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Arapça kökenli olduğu hâlde Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmayan, sadece Türkler tarafından kişi adı olarak kullanılan sözcüklerin incelendiği bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

Çalışmada, Arapça kökenli 97 sözcük incelenmiştir. Bu sözcüklerin 89'u Arapça isim kategorisinde olmasına rağmen Araplarda kişi adı olarak kullanılmayanlardır. 4'ü isim kategorisinde olmayan, kalan 4'ü ise yanlış bölümlenme yolu ile oluşan sözcüklerdir.

İncelenen sözcükler içerisinde, adların yanı sıra fiil ve edatlar da bulunmaktadır. Örneğin "put" anlamındaki *Sanem*, Türkçede kişi adı olarak kullanılan Arapça bir isim iken *Ecra*, "icra etti" anlamında Arapça bir fiildir.

Abdul, Minel, Veysel, Zeynel adları, yanlış bölümlenme sonucu kişi adı hâline getirilmiştir ve bu şekilleriyle Arapçada kullanılmamaktadır.

Araplarda kişi adı olarak kullanılmadığı hatta Arapçada ad olmadığı hâlde bazı sözcüklerin Türkçede kişi adı olarak kullanılmasında dinî değerlere duyulan saygı etkili olmuştur. Çocuklara güzel ve anlamlı adlar verilmesi gerektiğine dair İslami anlayış, başlangıçta anlamı güzel ve Araplar tarafından da kişi adı olarak kullanılan sözcüklerin Türk ad verme geleneğinde yer bulmasını sağlamış ancak zamanla adın anlamı ya da Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılıp kullanılmadığı durumları göz ardı edilmiştir. Bu da kişi adı olmayan pek çok Arapça sözcüğün Türk ad verme geleneğinde yer bulmasına neden olmuştur. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu tür adların Türk toplumunda yaygınlaşmasında anne, baba ya da aile büyüklerinin adlarını sürdürme geleneği ve Kur'an-ı Kerim'in sayfalarını rastgele açıp o sayfadan beğenilen bir adın seçilmesi geleneği de etkili olmuştur.

Günümüzün hızlı iletişim imkânları ve bunun ülkeler arasındaki sınırları neredeyse kaldırdığı düşünüldüğünde sadece yazılı kaynaklara bakarak bu konuyla ilgili kesin sonuçlara ulaşmak tabii ki çok güçtür. Araplar tarafından kullanılmadığı tespit edilen herhangi bir adın küçük bir yerleşim yerinde, belki bir köyde, bir Arap çocuğuna verilmiş olması elbette ki mümkündür. Hele ki çok geniş Arap coğrafyası da dikkate alındığında kesin sonuçlara ulaşmak daha da zorlaşmaktadır. Sadece Türklere duyduğu sempatiden dolayı çocuğuna Mehmet adını veren Arap bir aile acaba bir Arap adı mı kullanmıştır yoksa bir Türk adı mı? Arapça Muhammed adının ses ve anlam bakımlarından bazı değişikliklere uğrayarak Türkçe Mehmet şekline dönüşmesinde Türk ad verme geleneği etkili olduğuna göre bizce bu sorunun cevabı bir Türk adı kullandığı şeklindedir. Bu yüzden Türkiye'de kişi adlarıyla ilgili çalışmalarda bu tür adların hiçbir açıklama yapılmaksızın Arapçadan alıntı kişi adları içerisinde gösterilmesi bizce doğru değildir ve konunun tam anlaşılmadığını göstermektedir. Bu çalışmalarda Arapça kökenli olduğu

hâlde Araplar tarafından kişi adı olarak kullanılmayan bu tür adların, kökenlerinin Arapça olduğunun belirtilmesi şartıyla, Türkçe kişi adları içerisinde gösterilmesini öneriyoruz.

Kısaltmalar: Ar.: Arapça, DMN: A Dictionary of Muslim Names, bkz.: Bakınız, Far.: Farsça, KAS: Türk Dil Kurumu Kişi Adları Sözlüğü, KE: Kamusü'l-Esma, SDMN: A Standard Dictionary of Muslim Names

KAYNAKLAR

- A Standard Dictionary of Muslim Names* (t.y.). Alminar Books&Gifts.
- Alliyeva, Esen Minara. Ahıska Türklerinde Kişi Adları. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2009): 167-186
- Aydın, Ahmet. Ağrı Civarında Kişi Adları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/1 (2009): 227-236.
- CALP, Mehrali. Kişi Adları Üzerine Dilbilimsel Bir Çalışma (Ağrı İli Örneği). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 52 (2014): 27-49.
- Çakan, Abdurrahman Varis. Türklerin Ad Koyma Gelenekleri Üzerine Bir İnceleme. *Milli Folklor* 16 (2004): 124-133.
- Duman, Derya. *A Linguistic Study of Turkish Personal Names. Micro and Macro Perspective*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî. *Sünen*. (Haz. Necati Yeniçel, Hüseyin Karapınar. Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi). İstanbul: Şamil Yayınevi, 1988.
- El-Feyruzabadi, Mecduddin Muhammed b. Yakub. *El-Kamusu'l-Muhit*. (İşraf: El-İriksusi, Muhammed Naim), 1998.
- Elfeyruzâbadi, Mecû'd-din M. b. Yakub. *El-Kamûsu'l-Muhît*. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'l-Risale, 1998.
- Elrâzi, Muhammed b. Ebibekr b. Abdulkadir. *Muhtâru'-Sahhah*. Lübnan: Mektebet Lübnan, 1986.
- Erol, Aydil. *Adlarımız (Şarkılarla Şiirlerle Türkülerle ve Tarihî Örneklerle)* (4. bs.). İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.
- Gülensoy, Tuncer. XXI. Yüzyılda Türkiye Kişi Adlarına Bir Bakış. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 3/5 (2010): 76-81.
- Kamusü'l-Esma' el-'Arabiyye ve'l-Mu'arabiyye*. Beirut, Lebanon: Dar Al-Kotob Al-İlmiyah, 2003.

Karademir, Fevzi. Gaziantep'te Çocuklara Ad Verme Geleneği ve 2007 Yılında Verilen Adlara Ad Bilimsel Bir Yaklaşım. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2 (2008): 331-354.

Karahan, Leyla. Türkçede Dinî Anlamlı Bazı Kişi Adlarını Ekle Değiştirme Geleneği. *The 51st Meeting of Permanent International Altaistic Conference (PIAC 51)*, Bükreş 2008.

Karpuz, Hacı Ömer. Buldan İlçesinde Kişi Adları. *Buldan Sempozyumu*, Denizli, 2006.

Mesûd Cebran. *El-Mu'cemu'r-raïd*. Beyrut-Lübnan: Darü'l-'ilm ve'l-Mu'allimin 1992.

Mesûd, Cabran. *El-Mucemu'r-Raid*. Beyrut: Daru'l-İlm ve'l-Muallimin, 1992.

Mu'cemü'l-Esma. Erişim adresi: arabicnames.hawramani.com Erişim: 16.05.2019.

Omar Ahmed Muhtar. *Mu'cemu'l-Lugatu'l-'Arabîyyetu'l-Mu'asır, El-mucelledu'l-Evvel*. Kahire-Mısır: 'Alemlü'l-Kutub, 2008.

Omar, Ahmed Muhtar. *Mucemu'l-Luga'l-Arabîyyetu'l-Muasir*. Kahire: Âlemlü'l-Kutub, 2008.

Rahman S. A. *A Dictionary of Muslim Names*. Goodword Books, 2003.

Rásonyi, Laszlo. Türklükte Kadın Adları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten)* 234, 1963: 63-87.

Shaalan, Khalid - Raza, Hafsa. Person Name Entity Recognition for Arabic. *Proceedings of the 5th Workshop on Important Unresolved Matters. Prague*, 2007:17-24.

Şahin, İbrahim. *Adbilim (Çerçeve, Terim, Yöntem ve Sınıflandırmalarıyla)* (2. bs.). Ankara: Pegem Akademi, 2016.

Türk Dil Kurumu. *Kişî Adları Sözlüğü*. Erişim: 22 Ekim 2021. www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_kisiadlari&arama&uid=5385&guid=TDK

UCA, Alaattin. Türk Toplumunda Ad Verme Geleneği. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 23 (2004): 145-150.

www.arabiclexicon.hawramani.com, Erişim: 15 Kasım 2021.

www.turkadlar.com/?, Erişim: 12 Ekim 2021.

Yıldız, Hüseyin. Arapça el-Takısının Türkçedeki Kullanımı Üzerine Notlar. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 7/3 (2017): 587-598.

Zengin, Dursun. *Türk Toplumunda Adlar ve Soyadları*. Ankara: Kurmay Yayınevi 2014.

GİYİM KUŞAM KONULU TATAR TÜRKÇESİ ATASÖZLERİNİN PARALELLİK AÇISINDAN İNCELENMESİ * Sedanur KARCI **

Öz: Atasözleri tecrübe ve deneyimlere dayanan, yol gösterici ve öğretici kalıplaşmış sözlerdir. Atasözünü atasözü yapan bazı araçlar vardır. Bunlara “atasözü yapma araçları” denebilir. Bu çalışmada atasözü yapma araçlarından “paralellik” üzerinde durulmuştur. Çalışmanın örneklem alanı 79 adet paralel Tatar atasözünden oluşmaktadır. Bu atasözleri Huciahmet Mehmütov’un *Tatar Halık İcatı (Mekaller hem Eytemner)* eserinde yer alan giyim kuşam konulu 315 atasözünün taranıp paralel olanların tespit edilmesiyle elde edilmiştir. Mac Coinnigh’in “Atasözü İşaretleyicileri” başlığında ele aldığı 4 atasözü yapma aracından biri olan paralellik bu çalışmada Mac Coinnigh’in yapısal inceleme şablonundan hareketle tarafımızdan önerilen tasnife göre iki ayrı aşamada incelenmiştir. İlk inceleme aşamasında, tespit etmiş olduğumuz 79 atasözünün bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumları incelenmiştir. İkinci aşamada ise aynı 79 atasözü pekiştirilmiş paralellik yönünden ele alınmıştır. Pekiştirilmiş paralellik bölümü yineleme ile paralellik, eksiltim ile paralellik, eş veya zıt anlam ile paralellik ve ters yerleştirme ile paralellik olmak üzere dört tipten oluşmaktadır. Örneklem alanındaki atasözlerinin bu dört paralellik oluşturma tipinden hangilerini karşıladığı tespit edilmiş ve sonuçlar hem sözel olarak ifade edilmiş hem de tablolar ile gösterilmiştir. İnceleme sonucunda örneklem alanımızdaki 79 adet paralel atasözünden 78’sinin (%98.73) bağlaçsız, 1’inin (%1,26) bağlaçlı koordinasyon tipinde olduğu gözlenmiştir. Atasözleri pekiştirilmiş paralellik bağlamında incelendiğinde yineleme ile paralellik 79 atasözünden 48’inde (%60,75), eksiltim ile paralellik 8’inde (%10,12), eş veya zıt anlam ile paralellik 9’unda (%11,39), ters yerleştirme ile paralellik 2’sinde (%2,53) tespit edilmiştir. Bir atasözünde birden fazla pekiştirme tipi görülebildiği için burada oranlar %100’e tamamlanamamaktadır. Her bir paralellik tipi kendi başlığı altında açıklanmış ve örneklenmiştir. Belirlenen 79 adet atasözü örnekleme yapılırken hiçbir atasözü göz ardı ya da tekrar edilmeyecek şekilde konumlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tatar Türkçesi, Paralelizm, Atasözü, Giyim-Kuşam Kültürü.

A PARALLELİSM BASED ANALYSIS OF TATARİAN PROVERBS OF CLOTHES

Abstract: Proverbs are fixed phrases that are based on society’s collective experience. There are a few tools to form a proverb, called ‘proverb making tools’. This study dwells on the specific tool known as parallelism. We used 79 parallel Tatarian proverbs as the sampling set of the study. These proverbs were obtained after a survey of the 315 proverbs about clothes in Huciahmet Mehmütov’s book titled *Tatar Halık İcadı (Mekaller hem Eytemner)*. Parallelism, one of the four proverb making tools mentioned in Mac Coinnigh’s paper, was examined in two phases depending on Mac Coinnigh’s structural examination table. In the first phase, 79 proverbs were examined depending on whether they are syndetic or asyndetic. In the second phase, they have been examined with respect to reinforced parallelism. Reinforced parallelism has four subtypes. These are parallelism with repetition, parallelism with ellipsis, parallelism with synonymy or antonymy and parallelism with clefting. We calculated the percentage of each tool and described the ratios both verbally and with figures. 78 of 79 (98.73%) of the proverbs were asyndetic while 1 (1,26%) was syndetic. In terms of reinforced parallelism, 48 (60,75%) were formed with repetition while 8 (10,12%) were formed with ellipsis. The number of parallelisms with synonymies was

* “Giyim-Kuşam Konulu Tatar Türkçesi Atasözleri Üzerine Yapısal Bir İnceleme” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

** Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0001-9932-2883, sedanurkarci@gmail.com,

9 (11,39%) and the number of parallelisms with clefting was 2 (2,53%). Since a proverb may have multiple tools, the percentages exceed 100. Each type of parallelism was described and exemplified in a dedicated section. Examples were picked in such a way that no proverb was neglected or mentioned twice.

Keywords: Tatarian Turkish, Parallelism, Proverb, Clothing Culture.

Giriş

Toplumların yüzyıllar boyunca edindikleri tecrübelerinin birer çıkarımı olarak ortaya çıkan atasözleri, ulusların değerlerini yansıtan ve geçmişlerine ışık tutan, öğretici nitelikteki kalıp sözlerdir (Aksoy 2019: 15). Bu kalıplaşmış ifadeler sözlü gelenek vasıtasıyla nesilden nesile aktarılmaktadır (Oy 1991: 44).

Nekiy İsenbet, atasözlerinin yol gösterici olduklarını; öğretici oldukları kadar ahenkli ve ritmik oluşları ile birer sanat eseri de olduklarını ve dilin zenginliğini gözler önüne serdiklerini; toplumların kültürlerine, tarihlerine, yaşam tarzlarına, olaylara bakış açılarına, karakterlerine ışık tuttuklarını belirtmektedir (2003: 96). Elçin ise atasözlerinin benzetme, mecaz, kinaye, tezat gibi birçok söz sanatından yararlanılarak söylendiğini ifade etmektedir (1997: 421). Söz sanatları atasözlerinde sıklıkla kullanılarak anlatımın daha etkili, kısa ve öz olması sağlanmıştır. Atasözleri kalıplaşmış oldukları için hiçbir sözcüğü ya da hiçbir sentaktik bileşeni değiştirilemeyen, milletlere has milli ürünlerdir (Albayrak 2009: 13-14). Soykut da atasözlerinin değiştirilemeyeceğini “*Atasözlerinin; atalarımızın dilinden sâdır olup zamanımıza kadar intikal etmiş, birçok tecrübe ve gözlem sonucunda bir karara varılarak hüküm hâlinde ve en veciz bir şekilde ifadelendirilmiş, kelimelerini ve kelime yerlerinin değiştirilmesi câiz olmayan öğüt, görgü, kanaat ve inanışlar olduğu, bundan önceki bahislerin incelenmesinden anlaşılmıştır*” cümleleriyle ifade etmiştir (1974: 57).

Keskin bir zekânın ürünü olan ve düşüncenin değerini arttıran atasözleri Türk dünyasının her yerinde yaygındır. Herhangi bir fikri doğrulamak ya da eleştirmek için en uygun araç, tecrübelerin birer çıkarımı olan ve geçerliliği tüm toplumca kabul edilen atasözleridir (Çobanoğlu 2020: 7).

Türkiye Türkçesindeki atasözü teriminin Tatar Türkçesindeki karşılığı Arapçadan geçmiş olan *mekal* sözcüğüdür (bk. TTAS II 1979: 418; Öner 2009: 190). Mehmütov *mekalin* halk edebiyatı araştırmacıları ve dilbilimciler tarafından iki farklı şekilde kabul edildiğini söylemektedir. Halk edebiyatı araştırmacılarına göre *mekal* bir halk hikmeti iken, dilbilimcilere göre bir dil birimidir (Mehmütov 1987: 7).

Bu çalışma Huciahmet Mehmütov'un *Tatar Halık İcatı (Mekaller hem Eytemner)* eserinde yer alan giyim kuşam konulu paralellik arz eden 79 adet Tatar atasözü çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çalışmanın örneklem alanı belirlenirken *Tatar Halık İcatı (Mekaller hem Eytemner)* isimli eserde giyim kuşam başlığı taranmış ve bu temadaki atasözleri içinde paralel olanlar belirlenmiştir. Belirlenen atasözleri aşağıda ayrıntılı şekilde açıklanan Mac Coinnigh'in yapısal inceleme şablonundan yola çıkılarak tarafımızdan önerilen tasnife göre iki bağlamda incelenmektedir. Öncelikle tüm atasözleri bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarına göre incelenmiştir. Daha sonra tüm atasözleri pekiştirme yönünden ele alınmıştır. Bu aşamada atasözlerinin yineleme, eksiltim, eş veya zıt anlam (semantik paralellik) ve ters yerleştirme ile paralellik oluşturma durumlarından hangilerini karşıladığı tespit edilmiştir. 79 adet paralel atasözü bu kategoriler altında örnek gösterilirken söz konusu örnekler hiçbir atasözü tekrar ya da gözardı edilmeyecek şekilde yerleştirilmiştir.

1. Tatar Giyim Kuşam Kültürü

Giyim kuşam kültürü, milletler için önemli geleneksel değerlerdendir. Toplumun yaşadığı coğrafi şartlara, iklime, yaşam standartlarına göre kullandıkları kıyafet ve aksesuarların tamamı giyim kuşam kültürünü meydana getirmektedir. Kazan Tatarlarının kıyafetleri de Tatarların yaşadıkları bölgenin iklim koşulları, toplumun refah düzeyi, Tatarların dinî inancı, gibi konularda fikir vermektedir (Yılmaz 2020: 252).

Dört mevsimi de yaşayan Tatarların giyim kuşam kültürü yaşadıkları mevsim çeşitliliğiyle de doğru orantılı olarak oldukça zengindir. Eski Bulgar Devleti, Altın Orda ve Kazan Hanlığı devirleri boyunca çuha ve keten yetiştiriciliği ile uğraşan Tatarlar, eskiden köylerde neredeyse her evde dokuma tezgahı olmasının da etkisiyle dokumacılıkta ilerlemişlerdir. Çeşitli ülkelerle ticari ilişkilerde bulunan Tatarlar bu ticari faaliyetler sırasında kürk, kaşmir, Çin ipeği, İran barması gibi kumaşlar temin edip kıyafet yapımında kullanmaya başlamışlardır. Kumaşlar haricinde süsleme yapmak için de altın ve gümüş iplikler, kordonlar getirilmiştir ve bu tür kumaşlar ve iplerden yapılan kıyafetler genellikle zengin kesime hitap etmiştir. Köylüler ise evde dokudukları kumaşlardan ve daha ucuz ipliklerden kıyafet dikmişlerdir. Tatar giyim kuşam kültürü deri mozaığı, süsleme sanatı, dokuma sanatı gibi birçok sanat dalını da içerisinde barındırmaktadır. Kıyafetler el ile dikilirken Tatarlar 20. yüzyılın başlarında dikiş makineleri ile tanışmıştır. 1930'lardan itibaren Tatarların giyim kuşam kültürü değişikliğe uğramış ve milli giyim kuşam unsurları kullanımdan düşmüştür. Fakat milli giyim kuşam kültürü milli miras olarak yaşatılmaktadır (Zaripova Çetin 2008: 73).

Bu giyim kuşam kültürünün izlerinin saklandığı başka bir yer ise atasözleridir. Bugün kullanılmayan *başmak, bürük, cilen, çabata, çikmen, çitık, itık, kalfak, keviş, yawlık* gibi kıyafetler atasözlerinde birer sözlükbirim olarak yaşamaktadır.

2. Atasözlerinde Paralellik Nedir?

Paremiyologlar (atasözü uzmanları) dünya dillerinden derlenen pek çok atasözü üzerinden onların kimi ortak sentaktik veya stilistik yönlere sahip olduklarını tespit etmişlerdir. Mieder'e göre atasözleri şu stilistik işaretlere sahiptirler: *aliterasyon, paralellik, kafiye, eksiltim (ellipsis), mübalağa, tezat (paradox), teşhis, metafor* (2004: 7-8). Buna ilaveten, Silvermann-Weinreich'in zikrettiği *ironi, keskin zıtlık ve şaşırtıcı kıyaslama* da vardır (Arora 1984: 13). Yapısal unsurlar; en evrensel ve kolaylıkla teşhis edilebilen atasözü olma işaretleri arasında olup geleneksel sabit formülü ve atasözlerinde görülen birtakım sentaktik aracı (paralellik, parataksis, ters söz dizimi) dünya dillerinde yüksek sıklıkla öne çıkarılırlar (Mac Coinnigh 2014: 112-113).

Atasözlerinde öne çıkan stilistik unsurlar üzerine yapılan dil çalışmaları -yapısal ve semantik olarak- paralellik'in atasözlerinin bünyesinde bulunan en önemli ve en sık görülen araçlardan biri olduğunu ortaya koymuştur (Mac Coinnigh 2014: 122). Atasözü çalışmaları bağlamında, yapısal veya sentaktik paralellik; bir metnin bölümleri arasındaki yapısal simetriyi içeren, vurgulama ve öne çıkarma amacı güden belagat aracıdır (Mac Coinnigh 2012: 8). Rothstein'a göre paralellik atasözlerinde üç temel işlevi yerine getirir: 1) Atasözünü simetrik bir sırada düzenlemeye yarayan estetik işlev, 2) Sentaktik sıralılık sayesinde benzerliği ve karşılaştırmayı düşündüren semantik işlev, 3) Atasözünün unsurlarını ayrılmaz bir bütün olarak birleştirmeye yardım eden bir tür kristalizasyon (1968: 269).

Mac Coinnigh'e göre paralellik iki temel yöntemle yapılır: *bağlaçlı koordinasyon (syndetic coordination)* ve *bağlaçsız koordinasyon (asyndetic coordination)* (2012: 8; 2014: 122). Anlaşılacağı üzere ilkinde Türkçeden örnek verecek olursak *ve, veya, fakat* vb. bağlaçlar mevcutken diğerinde bunların yokluğu söz konusudur. Bağlaçsız koordinasyon tipinde paralellik, bağlanan iki kısmın unsurları arasında bir benzerlik veya kıyas ilişkisi düşündürecek şekilde koordine edilmesiyle sağlanır (Mac Coinnigh 2012: 8; 2014: 122).

Sentaktik paralellik, benzerlik ve kıyas derecesini artırarak katkıda bulunan diğer yapısal özellikler de mevcuttur. Bunlardan ilki sentaktik yinelememin katı bir örneği olan *dilbigisel paralellik*'tir. Buna göre birbirini takip eden ikili yapının her iki kısmı da dilbilgisel kategori olarak tekrarlanır. Bu, bir sıfat tamlaması şeklindeki söz öbekleri (ör. *Andere Länder,*

andere Sitten. “Başka ülkeler, başka adetler” veya özne+yüklem (ör. *Бог дал, Бог и взял*. “Allah verdi, Allah aldı.”) biçimindeki kısa tiplerde oldukça yaygındır (Mac Coinnigh 2014: 123).

Sentaktik paralellikle ilişkilendirilen bir başka özellik de ortada eksiltim (*medial ellipsis*) veya boş bırakma (*gapping*)’dır. Bu, ikili bir yapının ikinci kısmında sözlük birimsel bir unsurun -özellikle yükleme tekabül eden- düşürülmesidir. Bu tür atasözlerinde ima ilk kısımdaki unsurdan çok açık bir şekilde anlaşıldığı için ikinci kısımda fazlalık hâline gelir (Mac Coinnigh 2014: 124).

Eksiltim konuşurken ya da okurken zaman kaybını önlemek, dinleyen ya da okuyan kişinin dikkatini uzun cümlelerle dağıtmamak, anlatımın akıcı olmasını sağlamak gibi amaçlarla yapılmaktadır. Eksiltileli unsur konuşucu ya da yazar tarafından önceki cümlelerde genellikle açıkça söylendiğinden ya da yazıldığından, eksiltileli cümlelerde eksik unsurun tahmin edilebilirliği ve cümlede eksik kısmın tamamlanabilirliği yüksektir (Yavuz 2020: 170).

Semantik paralellik de sentaktik paralellığe sıkı sıkıya bağlı bir özelliktir. Bu paralellikte paralel unsurların anlamları eş veya zıt anlamla semantik bir ilişki sergilerler (Mac Coinnigh 2014: 124).

Mac Coinnigh’den elde edilen bilgilere göre inceleme çerçevesindeki atasözlerini aşağıdaki gibi bir kategorizasyon içinde değerlendireceğiz:

1. Paralellik

1.1. Bağlaçlı Koordinasyon

1.2. Bağlaçsız Koordinasyon

2. Pekiştirilmiş Paralellik

2.1. Yineleme İle (Dilbilgisel Paralellik)

2.2. Eksiltim İle

2.3. Eş veya Zıt Anlam İle (Semantik Paralellik)

2.4. Ters Yerleştirme İle

3. İnceleme

3.1. Paralellik

İki aşamada incelenen paralelliğin ilk aşamasında atasözleri bağlaçlı koordinasyon ve bağlaçsız koordinasyon olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Tablo 1. Bağlaçlı Koordinasyon-Bağlaçsız Koordinasyon Tablosu

Koordinasyon tipi	Sıklık	Yüzde
Bağlaçlı Koordinasyon	1	%1,26
Bağlaçsız Koordinasyon	78	%98,73

79 adet Tatar Türkçesi paralel atasözünden sadece 1 tanesinde bağlaçlı koordinasyon tespit edilmiş olup 78 atasözünün bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu görülmüştür. Yani örneklem alanımızdaki paralel atasözlerinin %98,71'i bağlaçsız koordinasyon ile kurulmuş atasözleridir.

Tablo 2. Türkiye Türkçesi Atasözlerinde Bağlaçlı Koordinasyon-Bağlaçsız Koordinasyon Tablosu

Syntactic parallelism	Frequency	Percentage (%)
Syndectic coordination	0	0
Asyndectic coordination	42	100

Kaynak: Kaptanoğlu (2019: 84)

Kaptanoğlu'nun *A Structural and Stylistic Analysis of Turkish Proverbs* isimli yüksek lisans tezinin bir bölümünde atasözlerinde paralellik ele alınmaktadır. Bu çalışmada 42 adet Türkiye Türkçesi paralel atasözü bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarına göre incelenmiş ve Tablo 2.'de görüldüğü üzere 42 adet atasözünün tamamının bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu tespit edilmiştir (2019: 84). Kaptanoğlu'nun tezindeki bu bulgu ile çalışmamızın bulgularının örtüştüğü görülmektedir. Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde atasözlerinin tamamına yakın bir bölümünün bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle Tatar Türkçesinde ve Türkiye Türkçesinde atasözlerinin bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarının paralellik gösterdiği söylenebilir.

3.1.1. Bağlaçlı Koordinasyon

Çalışmanın örneklem alanını oluşturan 79 adet atasözünden yalnızca 1 tanesinde bağlaçlı koordinasyon örneğine rastlanmıştır. Bu atasözü örnek (1)'de verilmiştir. Bağlaçlı koordinasyon ile kurulan tek atasözünde kullanılan bağlaç *de* bağlacıdır.

(1) *Kiyimîn kür de helîn kür.*

“Giyimine bak da halini anla.”

3.1.2. Bağlaçsız Koordinasyon

Giyim kuşam konulu Tatar Türkçesi atasözlerinden 79 tanesinde paralellik tespit edilmiş olup bu atasözlerinden 78 tanesinin bağlaçsız koordinasyon ile kurulduğu tespit edilmiştir. Bazı örnekleri aşağıda verilmiştir:

(2) *Asıl azmas, atlas tuzmas.*

“Asil insan bozulmaz, atlas kumaş eskimez.”

(3) *Tığüçinñ tunı yırtık, baltaçınıñ üyi tişik.*

“Terzinin kıyafeti yırtık, dülgerin evi delik.”

(4) *Tukmağıñ kayda, sukmağıñ şunda.*

“Tokmağın neredeyse, yolun oradadır.”

(5) *İne kaya — cıp şunda.*

“İğne neredeyse, ip oradadır.”

(6) *Kindir stanı kiyindire, çüplemñ küznñ şüyindire.*

“Kendir makinesi giydirir, süslü dokuması göze hoş gelir.”

(7) *Kabası kayda, ũrçığı şunda.*

“Çıkrığı neredeyse, ağırşığı oradadır.”

(8) *Bizengen bit — bizek, bizene bilmeseñ — tizek.*

“Makyaj yapılmış yüz süstür, makyaj yapamazsan tezek.”

(9) *Kiyim tuzsın, ten tüzsin.*

“Giyim eskisin, beden dayansın.”

(10) *Küyezniñ kuli citmes, nazlınıñ işi bitmes.*

“Süslünün eli işe gitmez, nazlının işi bitmez.”

(11) *ũs — nur, tamak — gür.*

“Üst-baş ışık, boğaz mezar.”

(12) *ũske kiygen kürine, tamakka kitken kürinmiy.*

“Üste giyilen görünüyor, boğaza giden görünmüyor.”

(13) *ũziñ nindi — küzgi şundi.*

“Sen nasılsan ayna da öyledir.”

(14) *Ütkende aşā, kilışkende kiy.*

“Vakit geçince ye, yakışınca giy.”

(15) *Açkan yabar, yırtkan yamar.*

“Açan kapatır, yırtan yamar.”

(16) *Yalasañ tuyarsıñ, yamasañ kiyersıñ.*

“Yalasan doyersin, yamasan giyersin.”

(17) *İki tirek bir tüpte, altmış tüyme bir cınte.*

“İki kavak bir kökte, altmış düğme bir yende.”

(18) *Kise say — kul kıska.*

“Cep sığ, kol kısa.”

(19) *Kiseñ takır — süzñ bakır.*

“Cebin tamtakır, sözün bakır.”

(20) *Kuyındağı — yuldağı, kisedeğı — kuldağı.*

“Koynundaki yoldaki, cebindeki eldeki.”

(21) *İki sıñar — bir kiyim.*

“İki çift, bir giysi.”

(22) *İtikçiniñ itigı sütik, timirçiniñ baltası kitik.*

“Çizmecinin çizmesi sökük, demircinin baltası gedik.”

(23) *Aşagan kürinmiy, kiygen kürine.*

“Yediğin (yenen) görünmez, giydiğin (giyilen) görünür.”

(24) *Tikkenni sütersıñ, kiskenni nişlersıñ.*

“Diktiğini sökersin, kestiğini ne yaparsın.”

3.2. Pekiştirilmiş Paralellik

İncelemenin ikinci aşamasında atasözleri pekiştirilmiş paralellik bağlamında incelenmiştir. Pekiştirilmiş paralellik dört tipte ele alınmıştır. Tabloda bu dört tipin kullanım sıklığı ve örneklem alanındaki oranı belirtilmiştir.

Tablo 3. Pekiştirilmiş Paralellik Tipleri

Pekiştirilmiş Paralellik Tipi	Sıklık	Yüzde
Yineleme ile Paralellik	48	%60,75
Eksiltim ile Paralellik	8	%10,12
Eş veya Zıt Anlam ile Paralellik	9	%11,39
Ters Yerleştirme ile Paralellik	2	%2,53

3.2.1. Yineleme ile Paralellik (Dilbilgisel Paralellik)

79 adet paralel atasözünden 48 tanesinde yineleme tespit edilmiştir. Aşağıda verilen 35 örnekte (25'ten 60'a kadar) sadece yineleme ile meydana gelmiş paralellik örnekleri görülmektedir. Kalan 12 atasözü hem yineleme ile paralellik kategorisi hem de başka kategoriler için örnek teşkil ettiğinden diğer bölümlerde verilmiştir. Böylelikle 75 atasözünün hepsi tekrara düşmeden ya da herhangi bir atasözü göz ardı edilmeden gösterilmiştir.

(25) *Büz — külmek bulır, süz — imgek bulır.*

“Bez, gömlek olur; söz, başına bela olur.”

(26) *Büzçü bilgenin tukıy, mulla bilgenin ukıy.*

“Terzi bildiğini dokur, molla bildiğini okur.”

(27) *Kilgen cirı kilep cıbıdey, kilmegen cirı kilı sabıday.*

“Geldiği yer çile ipi gibi, gelmediği yer havan tokmağı gibi.”

(28) *İneden ine tuwa, şüşliden şüşli tuwa.*

“İğneden iğne doğar, tığdan tığ doğar.”

(29) *İnesiz cüy bulmas, tirisiz yün bulmas.*

“İğnesiz dikiş olmaz, derisiz yün olmaz.”

(30) *Cüyçiden cıp sürama, timirçiden timir sürama.*

“Terziden ip demirciden demir isteme.”

(31) *Ağaç kürki — yafrak, edem kürki — çüprek.*

“Ağacın güzelliği yaprak, insanın güzelliği gömlek.”

(32) *Altın sırğa külaknı uyar, altın itik ayaknı uyar.*

“Altın küpe kulağı oyar, altın çizme ayağı oyar.”

(33) *Kazanına küre uçagı, biline küre kuşagı.*

“Kazanına göre ocağı, beline göre kuşağı.”

(34) *Kirlenmeslik ak bulmas, sürinmeslik at bulmas.*

“Kirlenmeyen bir beyaz olmaz, sürülmeyen bir at olmaz.”

(35) *Kişi kiyimni kırçen, kişi atı tirçen.*

“İnsanın giysisi kirlenmeye insanın atı terlemeye yatkındır.”

(36) *Kiyim matur ite, at batır ite.*

“Giysi güzelleştirir, at yiğitleştirir.”

(37) *Su kiter, taş kalır; sürme kiter, kaş kalır.*

“Su gider taş kalır, sürme gider kaş kalır.”

(38) *Kılangan kızıl kiyer, yarangan yeşil kiyer.*

“İş yapıyor gibi görünen kırmızı giyer, iş yapan yeşil giyer.”

(39) *Yağsı sıynı kişige kuy, yağsı kiyimni üzin kiy.*

“İyi ikramı misafire yap, iyi giysiyi kendin giy.”

(40) *Üyligi yuk kişiligin kiyer, kişiligi yuk kişinikın kiyer.*

“Evde giyeceği olmayan dışarlığını giyer, dışarlığı olmayan başkasının elbisesini giyer.”

(41) *Birewniñ iskisi — birewniñ kışkısı.*

“Birinin eskisi, birinin/diğerinin kışlığı.”

(42) *Yırtık sütikten küler, tişik ikisinnen de küler.*

“Yırtık söküğe güler, delik ikisine de güler.”

(43) *Her yırtıkka yamaw bar, her sütikke siltaw bar.*

“Her yırtığa yama var, her söküğe bahane var.”

(44) *Asıl tıyme zur bulmıy, anı takkan ħur bulmıy.*

“Güzel düğme büyük olmaz, onu takan mahcup olmaz.”

(45) *At yaşısı — ala ayak, tun yaşısı — tülkü ayak.*

“Atın iyisi ala ayak, kürkün iyisi tilki ayak.”

(46) *Açlıktan zapas ünıñ bulsın, salkınnan zapas tunıñ bulsın.*

“Açlığa karşı yedek unun olsun, soğuğa karşı yedek kürkün olsun.”

(47) *Bakasız kül bulmas, yakasız tun bulmas.*

“Kurbağasız göl olmaz, yakasız kürk olmaz.”

(48) *Birewlerniñ iki tun, birewlerniñ itı tun.*

“Birilerinin iki kürk, birilerinin eti kürk.”

(49) *Bişmet kiygen bişni bilse, tun kiygen tugızını bilır.*

“Bişmet giyen beşini biliyorsa, kürk giyen dokuzunu bilir.”

(50) *Kiten külmek kiştede, kindır külmek kirtede.*

“Keten gömlek rafta, kendir gömlek çitte.”

(51) *Kırık katlı çikmeniñ bulgançı kırık tülkü tunıñ bulsın.*

“Kırk katlı palton olacağına, kırk tüylü kürkün olsun.”

(52) *Tun kiygen tunğan, çikmen kiygen unğan.*

“Kaban giyen donmuş, palto giyen onmuş.”

(53) *Başıñnı bürıklı yŭrt, bürıknı kürıklı yŭrt.*

“Başını börklü tut, börkünü kürklü tut.”

(54) *Kırma bürık — baş kürkŭ, kŭmıŷ yŭzŭk — kul kürkŭ.*

“Kırma börk baş güzelliği, gümüş yüzük el güzelliği.”

(55) *Başmak balçıksız bulmas, arpa kılçıksız bulmas.*

“Başmak balçıksız olmaz, arpa kılçıksız olmaz.”

(56) *İtiği yaman türge çıga almy, ciñi yaman aŷ içe almy.*

“Çizmesi kötü olan baş köşeye geçemez, (giysisinin) kolu kötü olan yemek yiyemez.”

(57) *İtik alsan — kuniçı kala, it alsan — burıçı kala.*

“Çizme alsan konçu kalır, et alsan borcu kalır.”

(58) *Çitiđidir ŭç tenke, çigiŷidir biŷ tenke.*

“Çediđidir üç para, nakıŷıdır beŷ para.”

(59) *İynesiz¹ tŭrıp bula, İnesiz tŭrıp bulmy.*

“Annesiz olur, iğnesiz olmaz.”

(60) *Cidŷ kat ŭlçe, bŷr kat kis.*

“Yedi kere ölç, bir kere kes.”

3.2.2. Eksiltim ile Paralellik

79 adet paralel atasözünden 8 tanesinde eksiltim tespit edilmiştir. Bu örnekler aynı zamanda yineleme için de örnek teşkil edebilirler. Fakat bu bölümde sadece eksiltim yolu ile paralellik oluşturma özellikleri incelenecektir. Atasözlerinde eksiltilen unsurlar “(…)” ile işaretlenmiştir. (61)’de atasözünün ikinci cümlesinde yer alan *zinnetŷ* yüklemının ilk cümlede eksiltildiği görölmektedir. (62)’de birinci cümlede yer alan *buldı* yüklemının ikinci cümlede eksiltildiği görölmektedir. (63)’te ikinci cümledeki yüklem *bulsın*, ilk cümlede eksiltilmiştir.

¹ Bu atasözündeki “iyne” sözcüğü için dipnotta “anne” açıklaması verildiği için, aktarma bu şekilde yapılmıştır. Bkz.: Mekaller Hem Eytemner s. 261, madde 8679.

(64)'te ise *iter* yüklemine -ikinci cümlede yer alırken- ilk cümlede eksiltildiği görülmektedir. (65)'te ilk cümlede yer alan *tunıñnı* nesnesi ikinci ve üçüncü cümlelerde eksiltiştir.

(61) *Ağaç — cirniñ (...), kiyim irniñ zinneti.*

“Ağaç yerin, giysi erin ziyneti.”

(62) *Bastım — kiyiz buldı, kiyirdim — kiyiz itik (...).*

“Bastım, keçe oldu; gerdim, keçe çizme.”

(63) *Üske — kiyimligiñ (...), tamakka — tuyımlığıñ bulsın.*

“Üstüne giyimliğin, boğazına doyumluğun olsun.”

(64) *Yaman kiyim yeş kızni ebidey (...), ebinı peridey iter.*

“Kötü giysi genç kızı babaanne gibi, babaanneyi cadı gibi yapar.”

(65) *Tunıñnı birinçi yılını üzñ kiy, (...) ikünçi yılını ulıña bir, (...) üçünçi yılını düşmanıña bir.*

“Kabanını birinci yıl kendin giy, ikinci yıl oğluna ver, üçüncü yıl düşmanına ver.”

(66), (67), (68) örneklerinde paralellik teşkil eden iki kısımda da yüklem eksiltildiği görülmektedir. Fakat eksiltelen unsurun ne olduğu bilinmemektedir. (66) ve (67)'de iki kısmı da eksilteli paralel atasözlerinin *bilen* edatıyla kurulduğu dikkati çeker.

(66) *Tişikke — tıgın (...), yırtıkka — yamaw (...).*

“Deliğe tıkaç, yırtığa yama.”

(67) *Karaltı — tübe bilen (...), edem — kiyim bilen (...).*

“Bina çatıyla, insan giyimle.”

(68) *At — may bilen (...), kişı — kiyim bilen (...).*

“At yağıyla, insan giysisiyle.”

(67) ve (68)'de görülen paralel atasözünün iki kısmının da eksilteli olması durumu Özbek Türkçesi (Ö 1-2-3), Kırgız Türkçesi (Kg 1-2-3) ve Kazak Türkçesi (Kzk 1-2-3) atasözlerinde de gözlemlenir:

(Ö1) *Birâvlân âmâç bilan, yettâvlân çömiç bilan.*

(Ö2) *Daraht - ildizi bilan, âdam - döstleri bilan.*

(Ö3) *Teñ - teñi bilan, tezak - qâpi bilan.*

(Kg1) *Caş-küçü menen, karı-keñeşi menen.*

(Kg2) *Cakşı kız kılığı menen, cakşı iyne uçugu menen.*

(Kg3) *Kız kılığı menen, kımız sıylığı menen.*

(Kzk1) *Biliksiz biyik bolsa dâwletimen, bilikti biyigirek säwletimen.*

(Kzk2) *Bardıñ isi pärmennen, joqtıñ isi därmenmen.*

(Kzk3) *Kelin ayağı menen, şopan tayağı menen.*

3.2.3. Eş veya Zıt Anlam ile Paralellik (Semantik Paralellik)

Çalışmanın örneklem alanını oluşturan 79 adet atasözünde hiç eş anlam ile paralellığe rastlanmamıştır. Zıt anlam ile paralellığe ise 9 atasözünde rastlanmıştır. Yine bu kategoride verilen örneklerde de yineleme kategorisi için örnek teşkil edebilecek olanlar da vardır. Fakat bu bölümde bu atasözleri sadece semantik paralellik yönünden incelenecektir. (69)'da birinci cümledeki *kara* sözcüğü ile ikinci cümledeki *ak* sözcüğü ve birinci cümledeki *karal-* sözcüğü ile ikinci cümledeki *agar-* sözcüğü aralarındaki zıt anlam ilişkisi ile semantik paralellik oluşturmaktadır. (70)'de *büz-* ve *tüzet-*, (71)'de *bar* ve *yuk*, (72)'de *karşı al-* ve *üzat-*, (73)'te *kışlık* ve *ceynik*, (74)'te *püşte* ve *şapşak*, (75), (76) ve (77)'de *iskı* ve *yaña* sözcükleri zıtlık ilişkisi içerisinde olup semantik paralellik oluşturmaktadır.

(69) *Kara tula yugan sayın karala, ak tula yugan sayın agara.*

“Kara dokuma yıkadıkça kararır, ak dokuma yıkadıkça ağarır.”

(70) *Tıgüçü büza, ütük tüzete.*

“Terzi bozar, ütü düzeltir.”

(71) *Yüzüğü barda Süleyman, yüzüğü yukta şümeşgen.*

“Yüzüğü varken Süleyman, yüzüğü yokken pes etmiş.”

(72) *Kiyimşe karap karşı alalar, aklınğa karap üzatalar.*

“Giyimine bakıp karşılarlar, aklına bakıp uğurlarlar.”

(73) *Kışlık kiyimni tiktirgençi büz kite, ceynikin tiktirgençi büz tuta.*

“Kışlık diktirene kadar buzlar erir, yazlık diktirene kadar buz tutar.”

(74) *Püşte kiygen — matur kiş, şapşak kiygen — şapşak kiş.*

“Temiz giyen güzel insan, kirli giyen pasaklı insan.”

(75) *İskî kiyimni baplaganıñ — yaña kiyimni saklaganıñ.*

“Eski giysi için vereceğin kıymet yeni giysiyi muhafaza etmektir.”

(76) *Yaña bulıp tansık tüğil, iski bulıp kapçık tüğil.*

“Yeni olup da bulunmaz Hint kumaşı değil, eski olup da çuval değil.”

(77) *Yaña bürük bulganda, iski bürük — çürmaga.*

“Yeni börk gelince, eski börk tavan arasına.”

3.2.4. Ters Yerleştirme İle Paralellik

Pekiştirilmiş paralelliğin bu bölümünde paralel cümlelerin ilk kısmındaki sözcüklerin cümlelerin ikinci kısmında tersine sıralandığı görülmektedir. (78)’de cümlelerin ilk kısmında *kış+kiyim* şeklinde sıralanan sözcükler cümlelerin ikinci kısmında *kiyim+kış* şeklinde ilk cümlelerin tam tersi bir yerleşim sergilemektedir. (79)’da de ilk kısımdaki *sin+hizmet* sözcük sıralanışı ikinci kısımda ilk kısmın tersine *hizmet+sin* şeklindedir.

(78) *Kışın kiyim kürkemlemiy, kiyimni kış kürkemliy.*

A B B A

“Giysi insanı güzelleştirmez, insan giysiyi güzelleştirir.”

(79) *(Sin) Kiyimge hizmet itme, kiyim siña hizmet itsin.*

A B B A

“Sen giysiye hizmet etme, giysi sana hizmet etsin.”

4. Sonuç

Sonuç olarak bu çalışma için belirlenen 79 adet paralel Tatar atasözü bağlaçlı ve bağlaçsız olma durumlarına göre incelendiğinde 78 atasözünde bağlaçsız koordinasyon, 1 atasözünde bağlaçlı koordinasyon tespit edilmiştir.

Örneklem alanı Tatar Türkçesi atasözlerinden oluşan bu çalışmanın verileri ile örneklem alanı Türkiye Türkçesi atasözleri olan başka bir çalışmanın sayısal verileri karşılaştırıldığında tutarlılık görülmüştür. Bu doğrultuda Tatar Türkçesi atasözleri ile Türkiye Türkçesi atasözlerinin bağlaçsız koordinasyon kurma eğilimi konusunda ortaklığı belirlenmiştir.

Tatar atasözleri pekiştirilmiş paralellik bağlamında incelendiğinde ise en sık paralellik oluşturma tipinin 79 atasözünün 48'sinde tespit edilen yineleme ile paralellik olduğu görülmüştür. Tasnifimizde yer alan dört tipten en az görüleni ise sadece 2 örnekte tespit edebildiğimiz ters yerleştirme ile paralelliktir. Diğer iki tipin kullanım sıklığı ise birbirine yakındır. Eksiltim ile paralellik örneklem alanımızdaki atasözlerinin 8 tanesinde, eş veya zıt anlam ile paralellik ise 9 tanesinde görülmüştür. Eş veya zıt anlam ile paralellik tipindeki örneklerin tümü eş anlam ile paralellik kuran yapılardır. Bu tipteki 9 atasözünden hiçbirinde eş anlam ile paralellik görülmemiştir.

Kaynakça

- Abdurahimov, M. M. *Kıskaçça Üzbäkçä-Tatarça Mäkal hem Äytämnär Süzlege*. Kazan: Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo, 2010.
- Aksoy, Ö. A. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2019.
- Albayrak, N. *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2009.
- Arora, S. L. "The Perception of Proverbiality". *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 1, 1984. 1-38.
- Elçin, Ş. *Halk Edebiyatı Araştırmaları I*. Ankara: Başer Basım Yayım, 1997.
- İsenbet, N. *Tatar Halk Mäkallere*. Yar-Çallı: İdil-Yort Kitap Nəşriyatı, 2003.
- Kaplanoğlu, F. B. *A Structural And Stylistic Analysis Of Turkish Proverbs*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2019.
- Mac Coinnigh, M. "Structural Aspects of Proverbs". *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. 2014. 112-132.
- Mac Coinnigh, M. "Syntactic Structures in Irish-Language Proverbs". *Proverbium: Yearbook of International Proverb Scholarship* 29, 2012. 95-136.
- Mahmutova, L. T. - Möhemediyev, M. G. - Sabirov, K. S. - Hanbikova, Ş. S. (red.). *Tatar Teleneng Anglatmalı Süzlege*, Cilt I. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1977.
- Mahmutova, L. T. - Möhemediyev, M. G. - Sabirov, K. S. - Hanbikova, Ş. S. (red.). *Tatar Teleneng Anglatmalı Süzlege*, Cilt II. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1979.
- Mahmutova, L. T. - Möhemediyev, M. G. - Sabirov, K. S. - Hanbikova, Ş. S. (red.). *Tatar Teleneng Anglatmalı Süzlege*, Cilt III. Kazan: Tatarstan Kitap Neşriyatı, 1981.
- Mehmütov, H. *Tatar Halık İcatı Mekaller hem Eytemner*. Kazan: Tatarskoe Knijnoe İzdatelstvo, 1987.
- Mieder, W. *Proverbs: A Handbook*. Westport Connecticut: Greenwood Press, 2004.

Oy, A. “Atasözü”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4: 44. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Rothstein, R. A. “The Poetics of Proverbs”. *Studies Presented to Professor Roman Jakobson by his Students* C. Gribble (Ed.). 265-274. Cambridge, Massachusetts: Slavica Publications, 1968.

Soykut, H. *Türk Atalar Sözü Hâzinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları, 1974.

Yavuz, E. “Kazak Türkçesinde Cümle Eksiltimleri”. *Filoloji Alanında Teori ve Araştırmalar II*. 167-193. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.

Yılmaz, G. “Tatar Atasözlerinde Giyim Kuşam Kültürü Unsurlarından Hareketle Verilen Mesajlar” *Atasözleri ve Deyimler Üzerine İncelemeler*. 251-274. Ankara: Akçağ Yayınları, 2020.

Zaripova Çetin, Ç. “Kazan Tatarlarında Giyim-Kuşam Kültürü”. *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi V.1/2* (Şubat 2008): 72-82.

FARUK NAFİZ ÇAMLİBEL'İN CANAVAR PİYESİNDE KURGU VE TEMALAR Tuncay ÇOLAK*

Öz: Türk edebiyatında Faruk Nafiz Çamlıbel şair, siyasetçi, öğretmen; deneme, makale, roman ve hikâye yazarı olarak bilinir. *Canavar* 1925 yılında yayınlanmış; hece ölçüsü ile kaleme alınan, üç perdelik manzum tiyatro eseridir. *Canavar* tiyatro eserinde, birbirini seven nişanlı Ahmet ile Zeynep'in evlenebilme sürecinde yaşadıkları engeller, iki aşkın kavuşmak için yaşadıkları, tiyatronun ana konusudur. Bu aşk ortaya konulurken, Anadolu köylüsünün nasıl yalnız bırakıldığı, eşrafın, köylüyü nasıl baskı altında tuttuğu, jandarmayı emrinde kullandığı, muhtarı eli kanlılıklarıyla korkuttukları etkileyici bir biçimde ortaya konulmuştur. Faruk Nafiz Çamlıbel'in, halkın yaşantılarından çıkardığı konuları halkın söyleyiş ve nazım biçimleriyle dile getirmesi sonraki kuşakların takipçiliğine neden olmuştur.

Çalışmamızda tiyatro kavramı hakkında bilgi verdikten sonra, Türk tiyatrosunun gelişim seyrine değinilmiştir. Ardından Faruk Nafiz Çamlıbel'in hayatını, edebi anlayışını ve tiyatro yazarlığı üzerinde durulmuş ve yazarın *Canavar* piyesi kurgu ile temalar bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Faruk Nafiz Çamlıbel, Tiyatro, *Canavar*, Kurgu, Tema.

FICTION AND THEMES IN FARUK NAFİZ ÇAMLİBEL'S *CANAVAR* (MONSTER) PIECE

Abstract: In Turkish literature, Faruk Nafiz Çamlıbel is a poet, politician, teacher; He is known as a writer of essays, articles, novels and stories. '*Monster*' was published in 1925; It is a three-act verse theater work written in syllabic meter. In the *monster* drama, the obstacles experienced by the fiancée Ahmet and Zeynep, who love each other, during the marriage process, and what the two lovers experience to reunite are the main subject of the theater. While this love is being revealed, how the Anatolian villagers are left alone, how the gentry oppresses the villagers, how they use the gendarmerie at their command, and how they frighten the headman with their bloody hands are revealed in an impressive way. Faruk Nafiz Çamlıbel's voicing of the subjects he extracted from the lives of the people with the ways of saying and verse of the people caused the followers of the next generations.

In our study, after giving information about the concept of theater as with, the developmental course of Turkish theater was mentioned. Then, Faruk Nafiz Çamlıbel's life, literary understanding and theater writing were emphasized and his piece *Monster* was examined in the context of fiction and themes.

Keywords: Faruk Nafiz Çamlıbel, Theatre, *Monster*, Fiction, Themes.

Giriş

Tiyatronun Türk tarihindeki serüvenine baktığımızda geleneksel halk tiyatrosu ve Batı etkisindeki Türk tiyatrosu şeklinde bir bölümlenme karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel Türk

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-0021-3255, tncaycolak@hotmail.com.

tiyatrosu irticalen yapıda olup Orta Asya şaman ayinlerine kadar uzanan tarihi bir geçmişe sahiptir (And, 2014: 12-14).

Tanzimat dönemi Batı etkisindeki Türk tiyatrosunun başlangıcıdır. Batı etkisinde yazılmış ilk piyes olan Hayrullah Efendi'nin *Hikâye-i İbrahim Paşa ve İbrahim-i Gülşenî* adlı eseri 1859'dan sonra basıldığı için ilk Türkçe piyes olarak kabul edilmemiştir. Basılı ilk Türk tiyatro eseri İbrahim Şinasi'nin *Şair Evlenmesi*'dir (Akyüz, 1995: 57-58).

Tanzimat döneminde hızlı bir yükseliş yaşayan tiyatro, Servet-i Fünûn döneminde devrin yöneticilerinin uyguladığı sansür nedeniyle gerileme yaşasa da II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tekrar hızlı bir yükseliş devresine girmiştir. Millî Mücadele dönemleri ile Cumhuriyetin ilk yılları ise tiyatro için fazla parlak sayılacak bir dönem olmamıştır. Ahmet Hamdi Tanpınar "(...) *Tanzimat'la gelen nev'ilerin içinde yerli eser itibarıyla bir bakıma en zayıf kalanı belki de bu sanattır.*" (Tanpınar, 2000: 126) diyerek tiyatronun diğer edebî türler arasındaki durumunun altını çizmiştir.

Bu makalede Cumhuriyet döneminde şiirin yanı sıra tiyatro türünde de önemli eserler veren Faruk Nafiz Çamlıbel'in kısaca hayatı, edebi kişiliği ile tiyatro yazarlığı hakkında genel bilgiler verildikten sonra yazarın üç perdelik manzum *Canavar* piyesi incelenecektir.

1. Faruk Nafiz Çamlıbel'in Hayatı ve Edebi Kişiliği

18 Mayıs 1898'de İstanbul'da doğan şair, şiir yazmaya çocukluk yıllarında başlamıştır. İlerleyen yıllarda tıp fakültesindeki eğitimini yarıda bırakarak edebiyata yönelmiştir. 1922 yılında Kayseri'ye edebiyat öğretmeni olarak atanan Çamlıbel, *Onuncu Yıl Marşı*'nı birlikte yazdıkları Behçet Kemal'in lisede edebiyat öğretmenliğini yapmıştır. Daha sonra 1946 yılında politikaya atılarak İstanbul milletvekili seçilmiştir. 1960 darbesinin ardından Yassıada ve Kayseri'de on altı ay tutuklu kalan şair buralarda yaşadıklarını *Zindan Duvarları* ismiyle şiirleştirmiştir. Faruk Nafiz Çamlıbel, 1973'te gemiyle çıktığı bir Anadolu gezisinde Antalya Kaş'ta vefat etmiş ve İstanbul'a defnedilmiştir.

Çamlıbel, aruz ölçüsüyle yazdığı ilk şiirlerden sonra daha çok hece ölçüsünü kullanmıştır. Aruzu tamamıyla terk etmeyen şair her iki vezni de ustaca kullanmıştır. *Şarkın Sultanları* ve *Gönülden Gönüle*'deki şiirlerini aruzla yazmıştır. "Sanat" adlı şiiriyle "memleketçi edebiyat" anlayışının öncülüğünü yapmıştır. Faruk Nafiz Çamlıbel'in manzum poetika olarak değerlendirilebilecek 'Sanat' şiiri de hecenin beş şairinin gelenek anlayışını özetler niteliktedir. (Öner, 2016: 348). Bu şiir, memleketçi şiirin ilk bilinçli bildirisi kabul edilir. Folklor ve halk edebiyatı Faruk Nafiz Çamlıbel'in sanatını süsleyen önemli unsurlardır. Hem bireysel duygularını hem de memleket konularını şiirlerinde işlemiştir. Şiirlerindeki başlıca temalar aşk, hasret, tabiat, ölüm, kahramanlık ve ihtirastır. Düş ile gerçeği kaynaştırdığı epik ve lirik özellikte

şairler yazmıştır. “Han Duvarları” şiiriyle büyük bir ün kazanan şair, öğrencisi Behçet Kemal Çağlar ile *Onuncu Yıl Marşı*'nin sözlerini yazmıştır.

2. Faruk Nafiz Çamlıbel'in Tiyatro Yazarlığı

Cumhuriyet aydınlanması genelde edebiyattan özelde ise tiyatrodan çok şey beklediği için tiyatro aydınlanmanın yansıtıldığı bir araç olarak görülmüştür. Cumhuriyet'in ilk on yılında yazılan tiyatro eserlerinin çoğu, gündemde olan siyasî görüşleri ve sanat anlayışını yansıtır. Oyunlar, düşünce ağırlıklı olup topluma mesaj vermektedir. Melodram özelliği taşıyan bu oyunlar didaktiktir. Yazar ve şairler; Anadolu'nun, Türk kültürünün değerli bir hazinesi olduğunu görerek Anadolu'ya yönelmişlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yazılan sahne eserleri, yeni Türkiye'nin ideallerini yansıtmaktadır. Halkevlerinde ve Şehir Tiyatroları'nda sahnelenen bu oyunların başlıca amacı halkın eğitilmesidir. Atatürk yeni kurduğu cumhuriyet rejiminin yerleşmesi, korunması, inkılâp ve ilkelerin halka benimsetilmesi, Türk milletinin yüce erdemleri, ülküsü ve değerlerinin yeniden halka tanıtılmasında tiyatrodan yararlanmış ve tiyatro yazarlarına piyesler sipariş etmiştir (Tan, tarihsiz).

Halkın eğitilmesi ve bilinçlendirilmesine yardım etmek için öğretmenlik mesleğine talip olan Faruk Nafiz Çamlıbel Anadolu'yu yakından tanıma fırsatı bulmuştur. Şiir dışında tiyatro ile de ilgilenen yazarın Anadolu köylüsünün savaş, eğitimsizlik ve yoksulluk sebebiyle karşı karşıya kaldığı acıları ele aldığı *Canavar* (1925) piyesi Osmanlı'nın son zamanlarında köylünün durumunu ele alır. Sahipsiz kalan iyi ve dürüst köylülerden nasıl canavarlar türediğini gösterir. Bu eser, 1960'lı yıllarda artacak köy konulu oyunların da öncüsü konumundadır.

Çamlıbel'in bunun dışında *Özyurt* (1932), *Akın* (1932), Atatürk'ü konu alan *Kahraman* (1933), *Yayla Kartalı* (1945), *İlk Göz Ağrısı* adlı piyesleriyle *Bir Demette Beş Çiçek* (1933), *Yangın* (1934), *Belki Bir Gün* (1946) gibi çocuk piyesleri de vardır. Yazarın ayrıca *Mermer Beşik* adlı basılmamış bir senaryosu da bulunmaktadır. İçerikle ilgili bazı sorunlu noktalarına rağmen sağlam bir yapıya sahip olan bu senaryoda Çamlıbel'in tiyatro yazarlığında kazandığı deneyimin olumlu yansımaları görülmektedir (Şen - Şahinkaya, 2021: 295).

3. Canavar Piyesinde Kurgu

Hangi türde olursa olsun yazarların orijinal bir edebî eser ortaya koyabilmeleri için eserin tüm öğelerini belli bir düzen içerisinde bir araya getirmeleri gerekmektedir. Bunun gerçekleşmesi için de “yapı” ve “kurgu”nun sağlam bir şekilde inşa edilmesi gerekmektedir. Ramazan Kaplan yapıyı “(...) eserin bütün öğeleri arasındaki kurulan uyum, denge, iç düzen ve organik bütünlükten ortaya çıkan kompozisyon (...)” şeklinde tanımlamış ve kurgunun ise bu yapının oluşturulmasında kullanılan teknikler olduğunu belirtmiştir (Kaplan, 1999: 119).

Tiyatroda yapı ve kurguyu şekillendiren “kapalı biçim” ve “açık biçim” olmak üzere iki biçim karşımıza çıkmaktadır. Kapalı biçimli piyeslerde olay, mekân ve zaman unsurları arasında güçlü bir uyum vardır ve vak'a sebep-sonuç ilişkisi içerisinde işlenir (Şen, 2017: 119-120). *Canavar* piyesi yapı açısından kapalı biçim özelliği göstermektedir. Açık biçim özelliği olan gerçeklik algısının zedelenmesi *Canavar* piyesinde yoktur. *Canavar* piyesinde olay eksenli, gerçeklik algısına dayalı, sebep-sonuç ilişkisi içerisinde kurulmuş bir yapı karşımıza çıkmaktadır.

Norman Friedman edebî eserlerde yapının olaylar dizisinin, karakterin ya da düşünce unsurunun şekillendirdiğini belirtmiştir. Karakter unsurunun sentezleyici olduğu eserlerde merkezi kişide görülen olgunlaşma veya değişim süreci ön planda ve eseri de bu şekillendirmektedir (Friedman'dan aktaran Şen, 2017: 121). *Canavar*'da merkezi kişi konumundaki Ahmet'in çocukluktan gençliğe doğru değişim süreci ön plandadır. Bu yüzden piyes karakter unsurunun sentezleyici olduğu bir yapıya sahiptir.

Bunların yanı sıra Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Canavar* piyesi yazılış tarzı açısından “manzum tiyatro” şeklinde düzenlenmiştir. Manzum tiyatro, “dramatik şiir”in (dramatic poetry) tiyatroyla birleşiminden doğmuştur (Ulusoy Tunçel, 2007: 43). Manzum tiyatro “tiyatro” ve “nazım/şiir” öğelerinin ikisini birden ihtiva etmektedir (Ulusoy Tunçel, 2007: 46). Çamlıbel'in piyesini bu şekilde kurgulamasında şairliğinin önemli bir etkisi vardır.

Çalışmamızda Çamlıbel'in *Canavar* piyesi kurgu açısından Şen'in uyguladığı yöntem (Şen, 2017: 122) koşut olarak başlangıç, kırılma ve bitiş noktaları tespit edilerek incelenecektir.

3.1. Başlangıç

Canavar, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında köylünün nasıl sömürüldüğünü ve namus uğruna işlenen bir cinayetin trajik boyutunu konu edinen bir oyundur.

Piyenin başında Ali Baba, yazılan fazla vergiyi silmeye kasabaya giderken halkın yaya boyunca yollara döküldüğünü görür. Halkın, musalla etrafında toplandığını görüp duaya valinin geleceğini duyunca hükümetin kapalı olduğunu anlar, işinin kaldığını düşünür. Halk, yağmur duasına çıkmıştır. Ali Baba duaya katılır. Dua bitiminde kalabalıkta Sütöğlü Memişzade Ömer'i görür. Akşam evine davet eder. Evine geldiğinde hanımı Emeti kendisini karşılar, sohbet ederler. Ali Baba kızını göremeyince Emeti'ye nerde olduğunu sorar. Odasında Ahmet'i beklediğini söyler. Ali Baba'nın güzel kızı Zeynep, köyün yiğit delikanlısı öğretmen Ahmet'le nişanlıdır. Ali Baba, Emeti'ye; Ahmet'in, Zeynep'e kendisinden daha kıymetli olduğunu söyleyip; Ahmet'in çocukluğundan, şimdiki yiğitliğinden konuşurlarken Emeti, ailenin Sütöğlü, eşraftan Ömer'in çocukluğuna gider. Ali Baba Ömer'in huyunun çok değiştiğini, mirasyedi olduğunu, eğlenceye düşkün hale geldiğini anlatırken bir derdinin olduğunu düşünüp üzürlüler. O sırada Zeynep

babasının yanına gelir. Babanın serzenişine karşı, Emeti kızını savunur. Düğünlerinin gecikmesini babasına bağlar. Ali Baba, kızına büyük bir düğün yaparak evlendirmek niyetindedir. Yıllardır süren kuraklık alınan usulsüz vergiler köyün ağasını fakirleştirmiştir:

*"Tarlalarım bakıyor işte bol bir yağmura,
Alacağım mahsulün hepsi feda bu uğra."¹*

Emeti'nin "tarla sat, gürültüsüz düğün yap" şeklindeki çıkışına

"Sonra halk Ali Baba sıfırı tüketmiş desin!

Benim soyum kendine alemi güldürtmedi!

Üç yüz evlik bir köyün otuz yıllık ağası

Böyle düğün yapar da durur mu ilin ağzı?..." (s. 14-15) şeklinde cevap veren Ali Baba'nın bu düşüncesinden ötürü düğünü mecburen ertelemektedir. Onlar bu şekilde konuşurlarken Ahmet gelir. Selamlaşmadan sonra, Zeynep'in çeyizliklerini Ahmet'e göstermesi için Emeti, Ali Babad'an Ahmet'e izin alır, Ömer'in geleceğini söyleyerek; yukarıda fazla kalmaları için tembihler.

Az sonra beklenen misafir gelir. Olayın yaşandığı gece Ahmet ve Ömer, akşam yemeğinde Ali Baba'nın konuğudurlar. Emeti'nin nasılsın sorusuna, Ömer dertli olduğu, cevabını verince hayatından sürekli şikâyet etmekle suçlanır: *"İçki başına vurmuş Memişzade'nin yine."* (s.19). Ömer'in atını arkadaşı Kamberli'nin evine bağladığını söylemesi üzerine Ali Baba'dan tepki alır: *"Daha vazgeçmedin mi şu ilin çapkınından?"* (s.19). Ömer ise arkadaşını savunur:

"Zorlu bir yiğittir o... Hançerini kınından

Çekince karşısında duramaz ordu gelse!" (s.19)

Buna, Emeti ve Ali Baba'nın tepkisi gecikmez:

"Emeti: Niçin bir tek başına kainat bedelse

Ortadan sır oluyor bir cenk olduğu zaman?

Ali Baba: Düşmana karşı tilki, cinsine karşı aslan!" (s. 19)

Sohbet sırasında Ömer, kara sevdaya düştüğünü anlatır. Ali Baba inanmaz. *"Senin ağrı dediğin bir mevsimlik arzudur."* (s. 20) der. Sonrasında dillerde dolaşan çapkınlığından, mirasyediliğinden bahsederek Ömer'e baba şefkati ile acır. Ali Baba *"Bir kurşunla vurul da bir kadına vurulma!"* (s. 21) diyerek Ömer'e nasihatte bulunur. Sonrasında Ahmet gelir. Ahmet bir ağanın oğlu olduğu için Ömer'den hoşlanmaz. Ahmet ile Ömer bir süre atışır. Ahmet Ömer'in eşraflığını, hükümeti eleştirir. Eşrafın, hükümeti emrine aldığını, kanunların köylüler için çıkarıldığını, ikisinin de eşkıyalık yaptığını haykırır. Köylünün ırzından başka elinde verecek bir

¹ Faruk Nafiz Çamlıbel, *Canavar*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1965, s. 14. Çalışma boyunca parantez içinde verilecek sayfa numaraları bu eserdendir.

şeyi kalmadığını, köylünün perişan olduğunu, eşraftan gayri, kimsenin mutlu olmadığını, jandarmalarla, vergi memurlarıyla ortak olduklarını, vergi verenin, cepheye asker gönderenin köylüler olduğunu, bunun adaletsizlik olduğunu söyleyerek Ömer'e; köylülerle boğuşmasının uzun sürmeyeceğini yakında iki düşmanın karşılaşacağını söyler. Ali Baba yemek vaktinin yaklaştığını belirtip Ömer'le bahçeye inerken öbür kapıdan Zeynep görünür. Selamlaşmadan sonra, Ömer bir fırsatını bularak Zeynep'e gönlünü açar; fakat Zeynep utanır, şaşırır ve

"Parmağıma bu altın halka geçti geçeli

Elimde ateş olur başkalarının eli."(s.31) diyerek Ömer'i tersler.

Ömer'in *"Zeynep, kalbim yanıyor: ya öldür yahut yaşat..."* (s.31) demesi üzerine Zeynep, *"Öyle kalbi göğsünden sök de köpeklere at!"* (s. 31) diye sert bir karşılık vererek uzaklaşır.

Ahmet içeriye girerek sofranın hazır olduğunu söyler. Yemekten sonra pencere önünde Zeynep türkü mırıldanırken Ahmet fark ettirmeden Zeynep'i dinler. Eskilerden dertleşirler, hayallerinden, denizden bahsederler. Sohbet sırasında Ahmet, Zeynep'e Ömer'in kendisinde gözünün olduğunu, bunu iki seneden beri bildiğini söyler:

"Burda seni inciten biri var, biliyorum,

Bir felaket çıkmasın diye irkiliyorum!"(s.35)

Zeynep, Ahmet'e sakin olmasını yıllardan beri kurduğu hayali bozduğunda vebalinin kendisi olacağını söyler. Kendi bahtiyarlığından yana olduğunu söyleyerek korkmadığını dile getirir.

3.2. Kırılma Noktası

Zeynep ile Ahmet bu şekilde konuşurlarken Ali Baba ve Ömer bahçeden içeri girerler. Neler konuştuklarını öğrendikten sonra annesinin, kendisine bu yaz evlenebileceği müjdesini babası Zeynep'e söyler. Ali Baba komşularının rahatsız olduğunu, annesi ile uğramalarını söyler. Zeynep Ahmet'ten izin alarak evden çıkar. Ali Baba namaz kılmak için ayrıldığında Ahmet'le Ömer baş başa kalır. Ahmet Ömer'e kalbinde geçeni bildiğini, düğüne kadar bu eve uğramamasını söyler. Ömer kabul etmez. Evin gerçek sahibinin kendisi olduğunu, kendisini bir yabancıнын kovamayacağını söyler. Ahmet, ısrarlarına rağmen söz alamaz. Yarın cevap vereceğini söyleyerek çıkmak ister. Ahmet Ömer'in önüne geçer yolunu keser. Ömer de *"Önümden çekil, kahpe avratlı!"*(s.41) deyince Ahmet, Ömer'in boğazına sarılır, tam bıçağını saplayacakken Ali Baba içeri girer. Burası piyesin kırılma noktasıdır. Ahmet'e bıçağı kınına sokmasını söyler. Ömer'den af ister. Kalmasını istemesine rağmen Ömer bana tuzak kurulan yerde kalamam diyerek çıkmak ister. Osman'da kalacağını söyler. Ali Baba Ahmet'e yanlış yaptığını anlatmaya çalışırken, Ahmet fazla dayanamaz Ömer'in Zeynep'te gözünün olduğunu söyler. Olanları anlatınca Ali Baba bunları daha önce neden söylemediğini, söylemiş olsaydı

kendisinin Ömer'i geberteceğini belirtir. Ahmet'i alnından öperken bir çığlık sesi duyulur. Komşularının hasta olduğunu, kâh bağırıldığını, kâh daldığını Emeti ile nişanlısının yanında olduğunu Ahmet'e söyler. Ahmet köyüne gitmek için müsaade isterken tekrar bir çığlık duyulur. Bu Emeti'nin sesidir. Emeti'yi kapıda karşılar. Zeynep nerede? Diye sorduğunda Zeynep'i Ömer'le Osman'ın dağa kaçırdığını, sabaha çıkamayacağını söyler.

3.3. Bitiş

Canavar'da üçüncü perdede merakın ve aksiyonun zirvede olduğu, Zeynep'in kurtuluşu için çalınmadık kapı bırakmayan Ali Baba'nın çaresizliği; muhtarın, jandarmanın ve köylünün eşrafın gücünden nasıl çekindiği, onların dümenine girdiklerini görülmektedir.

Kahrır içindeki Ali Baba, muhtara uğrar, Muhtar: *"Osman'ın eli kanlı, korkarım, ağa!"* (s.50) der. Jandarmaya gider, *"Gece yollar korkulu !"* (s. 51) diyerek savarlar başından. Gözyaşı dökmesine rağmen yedi düvele meydan okuyan erler, Ömer'in peşinden gitmezler. Çekinceleri vardır. Ömer'in eşraflığından çekinen köylü, onu takip etmez. Ali Baba, dert yanarken suçlu Ömer'in öksüz olmasına atar: *"Bir öksüz büyüttük de işte Tanrıdan bulduk!"* (s. 52). Ali Baba yaratıcıya isyan eder:

"Yaptığım iyilikleri görmüyor mu bu melekler,

Beş vaktine beş katan Yaratandan ne bekler?

Kirlettiler elli yıldır taşıdığım bir namı,

Bana bu ak saçımla bu hakaret revamı ?..

(...)

Doğrunun yardımcısı Mevla derler, yalanmış.

Karanlıkta gezmekten gözüm gönlüm karardı,

Mevla yardımcım olsa beni tek mi savardı?" (s. 52)

diyen Ali Baba, başına gelenleri kendisine yapılmış haksızlık olarak görür. Bunları söylerken kapı sarsılır ve Ahmet içeri girer. Yorgun ve perişandır. Durumu anlatmaz ama ısrarlar üzerine Zeynep'i kuytu bir yerde Hakka emanet ettiğini söyler.

Ali Baba, Zeynep'in bulunması üzerine hatasını anlayarak pişmanlığından *"Demek ki ben boş yere bahtıma lanet ettim"* (s.53) der. İsrarlar sonucunda Ahmet tek başına Ömerlerin peşlerine düştüğünü, bir parça oturmadan, dinlenmeden şimşek hızıyla ilerleyerek en sonunda Zeynep'in izine köyde rastladığını, Zeynep'i kurtardığını; fakat Ömer'in adamlarının peşine düştüğünü, atının Zeynep'le birlikte kendisini taşımaktan yorulduğunu bu yüzden aradaki mesafenin kapanması ile kaçıp kurtulmalarının imkânsız olduğunu görünce, Zeynep'i öldürdüğünü ve yolda bıraktığını söyler. Atı hafifleyince Ömer'in adamlarından kurtulup olup bitenleri anlatmak için Ali Baba ile Emeti'nin evine gelerek suçunu itiraf eder. Ali Baba her ne

kadar ilk anda çok hiddetlense de jandarmalar ile Ömer gelince Ahmet'i korur. Nişanlısının ırzını kurtarmak için onu öldürmek zorunda kalan Ahmet, dağa çıkararak eşkiya olmaya karar verir. Ali Baba ise yasını dindirmeden yola düşüp; verginin fazlasını sildirmeye kasabaya gitmek için kapıya yönelir.

Canavar'a bütün olarak baktığımızda piyesin başından itibaren yükselen bir aksiyon ve sağlam bir kurgu ile okuyucuyu/seyirciyi etkileyecek bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

4. *Canavar* Piyesinde Temalar

Canavar'da ele alınan olaylara koşut olarak pek çok tema işlenmiştir:

4.1. Batıl İnançlar

Piyenin başında Ali Baba'nın kasabaya inmesine rağmen işlerini halledememesini eşine söylemesi üzerine Emeti'nin "*Zaten bugün salıdır, / Uğursuz gün demişler!*" (s.6) şeklinde sözleri, eski zamanlardan beri karşılaşılan, olumlu-olumsuz durumları, takvimlerdeki günlere bağlama şeklindeki bir batıl inançtır. Ayrıca piyeste yağmur duasında hocanın Allah'ın gökyüzünde olduğuna inanarak Allah'a daha yakın olmak için, en yükseğe çıkarak dua etmesi de batıl inanç işareti sayılabilir.

4.2. Beşik Kertmesi

Sözlü kültürün önemli unsurlarından biri olarak töreler ve âdetler (...) az gelişmiş / kapalı toplumların yaşantılarının şekillenmesinde temel dinamiklerden biri olarak" (Balık, 2013: 109) işlenir. Faruk Nafiz'in *Canavar* adlı piyesinde de töre ve geleneklerin nesnel karşılıklarını bulmak mümkündür. Eserde karşımıza çıkan "beşik kertmesi" âdetinin işlevi, ailelerin, aralarındaki bağı güçlendirmek için küçük kız ve erkek çocuklarını, bazen bebeklerini, evlilik çağı geldiklerinde evlendirmek amacıyla nişanlamalarıdır. Ali Baba'nın Ahmet ile Zeynep'in uygun çift olacağına karar vererek daha onlar küçükken kız babası olarak Ahmet'i babasından ister. Söz keserler. Emeti'ye "*Ben onun kıymetini senden evvel anladım. / Ahmetle Zeynebimi çocukken nişanladım... / (...)*" "*Bir gün gittim Ahmeti babasından istedim*" (s. 6) söylemi bu olguyu destekler.

4.3. Mirasyedilik

Toplumun hoşuna gitmeyen, hazıra konup hor dağıtmak, Ömer'in kimliğinde vücut buluyor. Ali Baba onun bu durumunu "*Babasının geçende konunca mirasına / Kendini vermiş artık keyfinin havasına.*" (s.10) ve "*Malını dağıtıyor, mülkünü satıyormuş, / Yaz gelmeden yaylada kadın oynatıyormuş...*" (s.11) diyerek belirtmiştir.

4.4. Su Sorunu

Piyeste Ahmet ile Zeynep'in evlenememesinin sebepleri arasında su sorunu/kuraklık da gösterilebilir. Kuraklıktan kaynaklanan sıkıntılar artıkça, Ali Baba'nın sözleri Allah'a isyana boyutuna ulaşır:

*"Eğer yağmur Allah'ın göz yaşları olaydı
Bir lahzada dünyayı sele vermek kolaydı!" (s.5)*

Gözyaşı genelde üzüntü, keder, acıma gibi durumlarda ortaya çıkar. Burada Allah'ın sanki insanların sıkıntısını görmediği, ya da acımadığı yorumları da çıkabilir. Sonrasında Ali Baba'nın kızı için söyledikleri toplumsal yapı ile suyun temsil ettiği tabiat arasında kurulan ilgiye de işaret eder:

*"Kızlarda vefa olmaz derler amma doğrudur,
Kaynağı bizde iken ile giden bir sudur."(s.7)*

Ali Baba, kızının vefasızlığı ile suyun vefasızlığını birbirine benzetir. Kendi ocağında yetişen kızının evlendiğinde onları terk etmesi gibi kendi ülkesinde doğan su da başka ülkelere doğru akacaktır. Ömer'in Zeynep'e duygularını sayarken söyledikleri de benzer bir ilişkiye işaret etmektedir:

*"Fakat bir sel gelince hangi çay böyle taşmaz,
Hangi sedler yıkılmaz, hangi değirmen kalır?
Elbet benim kalbim de bu tufandan bunalı
Sevdikçe insanlığım benden uzaklaşıyor
Gözlerim her tarafı kıpkırmızı görüyor..."(s.29)*

Bu mısralarda suyun yararından, bereketinden farklı olarak; tahribatından bahsedilmektedir. Ömer'in, Zeynep'e karşı hisleri de tahrip edicidir. Bu hisler kalıcı değil; geçici bir hevestir ve yıkım üzerine inşa edilmiştir. İçindeki aşk, Ömer'i -bir selin etrafı viraneye çevirmesi gibi,- insanlıktan çıkarmıştır. İkinci perdenin başında Zeynep'in dalgın olarak mırıldandığı sözlerde de benzer duygular söz konusudur:

*"Akşam solunca izler
Gönlüm bu derdi gizler:
Onu ya gurbet aldı,
Yahut engin denizler."(s.32)*

Zeynep, Ömer'in kendisine karşı hislerinden mutsuzdur. Bu sırrı gönlünün gizlemesini denizin insanı içine alarak gizlemesine benzetmiştir. Bunun yanı sıra gönlünün 'fırtınalığı', denizin 'fırtınalığı' ile eş tutmuş olabilir. Sonrasında Ahmet'in denizi tasvir etmesi söz konusudur:

"Deniz engin bir sudur, tuzlu, yeşil, dalgalı,

*Kenarlarını süsler bazı beyaz bir yalı.
Akşam sabah ufukta kanat açar yelkenler,
Gece mehtaba çıkar sandalla sevişenler...
Orda Güneş cennetin bin bir renkli kızdır,
Deniz sevdalıları sallayan bir beşiktir,
Hayatıma acımam ölsem denizde belki!
Fırtınalar koparken git de seyret denizi,(s.34)*

Bu mecliste Ahmet'in söylemlerinin aşkı, uç noktada da cinselliği temsil ettiği söylenebilir. Denizin boğuculuğu değil, yaşayan/yaşatan özelliği ön plana çıkarılmıştır. Zeynep bu anlatılanlardan mutludur. Denizin sonsuzluk hissi bağlamında aşka işaret ettiği de söylenebilir. Oyunun sonlarına doğru Zeynep kaçırılınca Kamberli'nin evinden çıkan Ömer'in "Ordan çıktığım vakit yağmur çiseliyordu... Hem yağmur, hem karanlık, titriyordu her yerim..."(s.56) Söylemlerinden yağmurun yağdığını, duanın kabul olduğunu çıkarabiliriz. Belki de Zeynep'in kaçırılması, aşk uğruna öldürülmesi ya da kurban edilmesi, yağmurun yağmasına sebep teşkil etmiş olabilir.

Netice itibarıyla kâinatı inşa eden dört temel unsurdan biri olan su, bu piyeste bereketi, bolluğu, sonsuzluğu temsil etmesinin yanı sıra insanlar arasında çıkan sorunların kaynağı, ayrılığın ve vefasızlığın nedeni, benzetme unsuru olarak da işlenmiştir.

4.5. Adaletsizlik

Canavar'da Anadolu köylüsünün hükümet yetkilileri tarafından itildiği yalnızlık, bir duygu olmanın ötesinde pratik olarak da gösterilmiştir. Mültezimlerin, eşrafın, baskısından bunalan halkın uğradığı zulüm adalet mekanizmasının güçlüden yana olduğunu gösterir. Ömer ile Ahmet, Ali Baba'nın evinde yemekte karşılaştıklarında atışır. Ahmet eşrafı sevmeyi, Ömer'de eşraf oğlu olduğundan, karşılaştıklarında tepkisini yüzüne vurur. Ona eşraf oğludur diye hürmet göstermez. Yedikleri her lokmada bir fakirin ahı olduğunu onlardan uzaklaşanların Allah'a yakın olduğunu söyler. Ömer'in hiçbir emek vermeden miras yoluyla zengin yaşaması Ahmet'in zoruna gider.

*"Sen eline sabanı almadan rahat yaşa,
Sonra çalsın garipler başını taştan taşta..."(s.23)*

Askere gitmemeleri de eleştirilir. "Hepsi cephe ardında yapar silah şakası"(s.23). Askere köylüler giderken eşraf çocukları muaftır. "Halkın esamisi yok, lafın bini bir pula," (s.24). sözleriyle köylünün değersizliğini ortaya koyarken adaletsizlik vurgusu da yapar. Çıkan kanunların 'tatbiki' de köylü üzerinde gerçekleşir.

"Kulak veren kalmamış mazlumların sesine,

Kapalıdır daima köylülerin kısmeti...

Hükümet mi? Ağalar, paşalar hükümeti!" (s.24) sözleri de adaletin güçsüzü ezmek için kullanılan bir devlet aygıtı olduğunu vurgulamaktadır. Türk edebiyatında sıklıkla ele alanına adaletsizlik teması *Canavar* piyesinde de köy hayatı üzerinden gösterilir. Köylülerin en geniş manada devlet aygıtlarıyla kurduğu ilişkide ezilen taraf olması somut bir şekilde gösterilir.

Sonuç

Cumhuriyet dönemi edebiyatının şekillenmesinde deneme, makale roman, hikaye ve piyesleriyle rolü olan Faruk Nafiz Çamlıbel, edebiyat tarihinde hecenin beş şairinden biri olarak konumlandırılmıştır. Edebiyatımızın geçiş döneminde dili, tekniği ve romantikliği ile gerçek bir İstanbulludur. Milli Mücadele ile birlikte Anadolu'yu dolaşmış, Anadolu gerçeğine açılmış ve Anadolu'yu bir tema dahası bir duygu olarak eserlerinde ele almıştır. Cumhuriyet aydınlanmasını ve Cumhuriyet'le gelen yeni insan, yeni toplum modelini eserlerine yansıtmıştır. 'Cumhuriyet'in neferi olarak' Anadolu'yu dolaşmış, halkı tanımış, bir yandan aşk şiirleri yazmış bir yandan da Anadolu insanının çileli yaşamını yansıtmıştır. Anadolu insanını ve Anadolu'daki sosyal hayatı yansıttığı eserlerinden biri de *Canavar* piyesidir. *Canavar*, Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında köylünün nasıl sömürüldüğünü, ırz ve namus uğruna işlenen bir cinayetin trajik boyutunu konu edinen üç perdelik bir manzum bir oyundur.

Oyunda işlenen batıl inançlar, beşik kertmesi, mirasyedilik, su, nankörlük, adaletsizlik gibi temalar, oyunun aynı zamanda döneminin gerçekliğini yansıtan bir içeriğe sahip olduğunu gösterir. Şahıs kadrosunun azlığı (Ahmet, Ömer, Zeynep, Ali Baba, Emeti, Kamberli, Osman) karakterlerin okuyucu/izleyiciler tarafından iyi tanınmasını sağlar. Oyunda vak'a zamanı, Kurtuluş Savaşı öncesidir. Vak'a bir günden az bir zaman dilimi içerisinde geçer.. Oyunda mekân olarak; Orta Anadolu'dur. Mekânın Orta Anadolu'da bir köy olarak seçilmesi coğrafya-kültür-insan ilişkisinin boyutlarını ortaya koymanın önünü açmıştır. Yazar anlatıcı bakış açısının kullanıldığı eser, Anadolu halkının yaşadıklarına ayna tutması açısından önemlidir.

Canavar piyesi kurgusal açıdan kronolojik bir seyri takip eden, kırılma anlarıyla temalar arasında doğrudan ilgi kuran piyeslerden biridir. Bu bakımdan piyesin çatışma unsurları aynı zamanda 'batıl inançlar, beşik kertmesi, mirasyedilik, su sorunları, adaletsizlik gibi tematik sorunların ortaya çıkmasını sağlar. Faruk Nafiz Çamlıbel'in aşk gibi bireysel bir temadan yola çıkarak toplumsal meselelere yöneldiği görülür.

Kaynakça

- Akyüz, Kenan (1995). *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- And, Metin (2014). *Başlangıcından 1983'e Türk Tiyatro Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Balık, Macit (2013). *Latife Tekin'in Romancılığı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çamlıbel, Faruk Nafiz (1965). *Canavar*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- Kaplan, Ramazan (1999). "Kurgulama Tekniği Bakımından Cemile Hikâyesi". *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*. Ankara: AKM Yayınları.
- Öner, Haluk (2016). "Cumhuriyet Dönemi Şiir poetikalarının Toplumsallık Boyutu" *Bartın Üniversitesi Edebiyat ve Toplum Sempozyum Kitabı*. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları.
- Şen, Can (2017). *Körlüğü Zedelemek: Necip Fazıl Kısakürek Tiyatrosu Üzerine Bir İnceleme*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Şen, Can - Şahinkaya, Şeyma (2021). "Faruk Nafiz Çamlıbel'in Mermer Beşik Adlı Senaryosu Üzerine Bir İnceleme". *Selçuk Türkiyat*, (51): 285-298.
- Tan, Nail (tarihsiz). "Atatürk Dönemi Tiyatro ve Opera Çalışmalarında Türk Halk Kültüründen Nasıl Yararlanıldı?". <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78670/ataturk-donemi-tiyatro-ve-opera-calismalarinda-turk-hal.html> (erişim tarihi: 01/10/2022).
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (2000). "Türk Edebiyatında Cereyanlar". *Edebiyat Üzerine Makaleler*. Hazırlayan: Zeynep Kerman. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ulusoy Tunçel, Ayşe (2007). "Türk Edebiyatında Manzum Tiyatro Formunun Doğuşu". *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, (24): 43-66.

BUKET UZUNER'İN UZUN BEYAZ BULUT-GELİBOLU ADLI ROMANINDA MEKÂN UNSURU SEVCAN SAĞLAM*

Öz: Edebi eserde bir bütünlüğü ortaya koyan unsurlar edebiyat eserini tahlil etmek, edebiyat tarihi içinde konumlandırmak için önem arz eder. Bu unsurlardan biri de romanın kişiler, kurgu, bakış açısı gibi hemen her unsuruyla ilişkili olan mekândır. Romanda olay örgüsünü mekânlardan ayrı düşünmek mümkün değildir. Çünkü romanın hafızasını oluşturan temel unsurlardan biri mekânın varlığıdır. Çoğu zaman kişilerin düşüncelerini ve eylemlerini tamamlayan unsur da mekân unsurudur. Söz konusu insan olduğu zaman toplum da olayın bir parçası hâline gelmiş demektir. Örneğin tarihi romanlarda mekân, kurgusal açıdan tutarlılığı ve romanın gerçekçi atmosferini belirleyen başat unsurlardandır. Buket Uzuner de *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* (2001) romanında mekân unsurunu tarihi bir kurgunun gerçekçi atmosferde görünmesi, savaşa rağmen insani değerlerin nasıl ortaya çıktığı, zamanın tarihsel bir zemine oturması bağlamında önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu* adlı romanı, mekân-insan, mekân-zaman ilişkisi bağlamında ele alınacak, eserdeki mekân unsurları ayrıntılı olarak irdelenecektir. Mekân odağında yazarın tarihsel bir olayı ele alışındaki öznellik üzerinde de durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarihi roman, Mekân, Buket Uzuner, Çanakkale, Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu.

A COMPARATIVE EVALUATION OF THE DEVELOPMENT OF THE SHERIFF'S OFFICE IN MEDIEVAL ENGLAND

Abstract: When we look at literary works, we see that events are handled within the framework of certain elements. These elements, brought together, are important for revealing the work of literature. One of these elements is space. It is not possible to think of Roma people separately from the places where events take place. It is often seen that even the slightest movements of individuals occur in this context. When it comes to people, society has become a part of the event. Thus, we see that the element of space can be handled psychologically and sociologically along with the simplest approach. In historical novels, space is mostly used as a physical environment. For this reason, it is known that psychological analyzes are not given much place in historical novels in the context of human-space relationship. In our study, the author draws attention to the fact that no matter how realistically the treatment of history is handled, the realities of history cannot be reflected as they are in that moment. Buket Uzuner's novel *Uzun Beyaz Bulut- Gallipoli* appears as a Çanakkale novel. In the axis of choosing Çanakkale as a place, the space-human relationship and the space-time interaction in the novel are important. In this study, the spaces used in Buket Uzuner's novel *Uzun Beyaz Bulut-Gallipoli* (2001) will be discussed.

Keywords: Historical novel, Place, Buket Uzuner, Çanakkale, Uzun Beyaz Bulut-Gallipoli.

* Bartın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, ORCID ID: 0000-0002-7270-0167, sevcansaglam6@gmail.com.

Giriş

Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre Arapça kevn sözcüğüne dayanmakta olan mekân; 'ev, yer, yurt, oturlan yer anlamlarına gelmektedir. Mekânın nasıl ortaya çıktığı, hangi dinamiklerin mekâna etkisi olduğu ve mekânın neleri nasıl etkilediği sorunsallarında karşımıza 'insan' çıkmaktadır. İnsanın içinde bulunduğu 'an' zamanı, bulunulan yer ise mekânı ifade etmektedir. Bu bağlamda mekân ve insan arasında kopmaz bir bağ bulunmaktadır. Mekânlar, insanın iç dünyasını yansıtmakla beraber kültürel kimliğin ortaya çıkmasında da etkilidir. İnsan, bulunduğu ortama göre davranış değişikliği gösterebilmektedir. Bir mekân iki ayrı bireyde farklı şekilde algılanabilir yahut duygusal etki bırakabilir. Bu bağlamda mekân hem sosyolojik hem de psikolojik anlamda incelemeler yapmanın önünü açar. *"Edebiyatın mekân tasavvuru, bireysel ve toplumsal hassasiyetlerin; geçmiş, şimdi, gelecek düzleminde gösterdiği duyarlılığın görüntüleri olarak da düşünülebilir. Mekânlar, edebi eserlerde hatırlamanın, nostaljinin, kültürel birikimin, sosyolojik değişimin, insan ruhunu anlama çabalarının bir parçası olarak somut gerçeklikleri birer olgu yahut duyguya dönüştürür."* (Balık, 2016, 119). İnsanlar, doğmadan önce bile anne karnında hayata tutunmaya çalışır. Anne karnı, bebek için bir sığınaktır ve bebeğin korunduğu yerdir. Bu bağlamda mekânlar, insanlar için öncelikle sığınılan bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin huzur buldukları ve güvende hissettikleri yerde bulunmak istemeleri kendilerini muhafaza etmek istemeleriyle ilişkilidir. Mekânların insan üzerindeki etkisi bilinmektedir. Çarpıcı bir örnek vermek adına ailesini feci bir trafik kazasında kaybeden bireyin onların cansız bedenleriyle bir arada bulunduğu mekân onun zihninde travmalara yol açar. *"Hiçbir anımızı yaşadığımız mekân olmadan aklımızda tutamayız, yani zihinsel bir süreçtir mekânlar, hafızadır."* (Öner, 2015, 16). Mekânlar, olayların cereyan ettiği yerler olan fiziksel mekânlar dışında, bireylerin iç dünyalarını merkez alan olgusal mekânlar olarak da karşımıza çıkmaktadır. Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında da çevresel (fiziki) ve olgusal mekânlar yer almaktadır. Bu çalışmada bahsi geçen romandaki mekân unsurları "açık-geniş-dış" ve "kapalı-dar-iç" mekânlar olarak ele alınacaktır.

1.Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu Romanında Mekân

Uzun Beyaz Bulut Gelibolu romanı, Çanakkale Savaşı sırasında yaşanan somut bir olay odağında kurgulanmıştır. Bir Anzak askerinin savaş süresince yaşadıkları ve Gazi Alican Çavuş'a dönüşmesi hikâye edilir. Rehber Mehmet ile birlikte Eceyaylası'na gelen Victoria adında bir Anzak torununun Çanakkale Savaşları'nda kaybettiği dedesinin bir Türk kahramanı olan Gazi Alican Çavuş'un kendi dedesi Alistair John Taylor olduğunu ileri sürmesiyle geriye dönüşlerle

ilerleyen romanda Viki, daha sonra bu gazinin kızı olan Beyaz Hala'nın evine gider. Uzun zamandır kimseyle konuşmayan, evden çıkmayan Beyaz Hala bu kızın gelmesiyle tekrar köyün huzuruna çıkar. Bu sayede 85 yıllık bir sırrın kapıları da aralanır. Tarihin, doğrusu, tarihi romanın düz bir anlatı olmadığını gösterme çabasındaki eser, alt metinde tarihin öznelliğine ve çarpıtmalarına eleştiriler de getirir. Bu bağlamda, epik bir anlatıya sahip olan roman mekân bakımından sınırlı bir çerçeveye sığdırılmıştır.

Roman, iki farklı zaman diliminde geçmektedir. Biri olayların yaşandığı şimdiki zaman diğeri ise okuru mektuplarla birlikte savaş yıllarına götüren geçmiş zamandır. Buna bağlı olarak da farklı mekânlar karşımıza çıkmaktadır.

1.1.Çevresel Mekânlar

Çevresel mekân, olayların yaşanması için bir sahnedir diyebiliriz. Zaman-mekân ve olay örgüsü ekseninde bakarsak olayların merkeze alınmış olduğu eserlerde çevresel mekânlar bu sahne görevini üstlenir. *"Mekân yalnızca olayın üzerinden geçtiği topografik bir zemindir ve daha çok fiziksel niteliği ile ön plandadır."* (Korkmaz-Şahin, 2017, 12). *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında fiziksel mekâna bakıldığında Çanakkale'nin Eceyaylası Köyü karşımıza çıkar. Viki'nin dedesini aramak için geldiği bu köye bağlı farklı pek çok mekân bulunmaktadır. Beyaz Hala'nın evi, köy kahvehanesi, Gelibolu, Anzak Koyu vb. Bu çevresel mekânlar, kurgunun odağının belirmesinde etkilidir. Bunun yanı sıra bahsi geçen mekânların şimdi ile geçmiş arasında bağ kuran bir niteliğe de sahip olduğu söylenebilir. Bu bağ hem dış gerçeklik hem roman kurgusundaki tutarlılık bağlamında işlevseldir.

Mektupların geriye dönüş tekniğine zemin hazırladığı romanda Mısır, Kudüs ve Gelibolu da geçmiş zaman mekânları olarak belirlemektedir. Bu mektuplarda geçen yerler sadece bir fon olarak bulunmaktadır. Bu mekânları, romandan örneklerle detaylı olarak alt başlıklar içerisinde göstermeye çalışacağız.

1.2.Algısal Mekânlar

Mekân, sadece fiziksel çevreden ibaret değildir. Bireyin iç dünyasının merkeze alındığı mekânlar algısal mekânı ortaya çıkarır. Bu bağlamda algısal mekân topografik bir zemin olmaktan çıkar ve anlam kazanır. İnsan-mekân ilişkisi bireyin ruhunu yansıtır. Bu mekânlar *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında bazen mektuplar aracılığıyla anılarla sunulur. Algısal mekânlar, mekân ve insan ilişkisi bağlamında 'anların izleri' olarak yani bireyler tarafından içinde bulunulan mekânın kendisinde bıraktığı yansımalar beraberinde dönüşüme uğrayan mekânlardır. (Korkmaz-Şahin, 2017).

1.3.Açık-Geniş-Dış Mekânlar

Açık geniş mekânlar içten dışa dönüşüm olarak nitelendirilebilir. Kişi bu mekânlarda kendini güvende hisseder. Bazen dar gözüken mekânlar aslında geniş mekânlar olabilir. Viki'nin peşine düştüğü bu arayışta bulduğu her ipucu onu rahatlatır. Böylece zaman zaman bulunduğu mekânlar onun iç dünyasıyla birlikte romanda da genişlemeyi sağlar *"Zira onun kaygılarının, korkularının ve beklentilerinin aksine kendisine kucak açan Beyaz Hala ve onun yaşadığı mekân, aynı paralelde ruhuna da açıklık/genişlik kazandırır."* (Kanter, 2016, 85).

1.3.1.Şehir: Roman bir bütün olarak Çanakkale ekseninde geçmektedir. Çanakkale'ye ait çevre betimleri yapılmıştır. Hatta Çanakkale betimlemeleri dışında bu şehrin sesi bile bülbüle benzetilmektedir. Zeytin ağaçlarının barışı temsil etmesiyle başlayan 'cennet Çanakkale' betimlemesi de dikkate değerdir. (s.113) Özellikle Anzak Koyu'nun verdiği hisler ile Ege Denizi'nin ihtişamı gözler önüne serilmektedir.

Roman, Gelibolu'nun ayazı ile başlar. Böylece bu mekânın çevresel özellikleri de sunulmuş olur. *"Gelibolu'nun ayazı serttir. Ege'den hiç beklenmeyecek kadar hırçındır, insafsızdır."* (Uzuner, 2020, 15). Viki'nin şehre geldiği ilk zamanlar onun için oldukça duygusal zamanlardır. Zira Anzak Koyu, onun hüznünü artıran bir mekândır. *"Bu kadın, sürekli buraya gelir ve savaş ruhunu iliklerine kadar hissetmeye çalışırdı"* (Uzuner, 2020, 16-17). Çanakkale tarihsel yapısıyla roman kişilerine ışık tutarken bir yandan da ruhlarının en derinine kadar işlemeyi bilir. Bu bağlamda Viki'nin ağlamaları, duaları bu durumu destekler niteliktedir. İnsanların uğruna can verdikleri bu şehir yeniden doğmuş olur. Böylece bir fon mekân olarak karşımıza çıkar: *"Arıburnu Koyu'nda uysalca salınan deniz ve tam karşısında ürkütücü bir azametle dikilen Arıburnu Yarı göründü. Arıburnu Yarı, uzun bir boyun üzerinde kükremiş, dimdik ve saldırgan bir baş gibi orada dikilmiş, Koy'u gözetliyordu."* (Uzuner, 2020, 16). Romanda Alistair John Taylor'ın yazdığı mektuplardan birinde Ege Denizi'nin güzelliği vurgulanırken bir yandan da bu deniz ruh kazanır. *"Ege Denizi'nin rengi maviyle yeşilin çok özel miktarlarda karışımından meydana gelmiş. Rengi... nasıl desem, insanı coşturan bir tılsıma sahip."* (Uzuner, 2020, 98). Bununla birlikte mektuplar aracılığıyla savaş ruhu da yansıtılmaktadır. Yine aynı mektupta şu ifadeler yer alır. *"...sahilde yüzlerce ceset yüzüyordu! Buz gibi oldum. Ürkümüştüm. Çok ürkümüştüm. Kar yağıyormuş gibi üşümeye başladım."* (Uzuner, 2020, 99).

"Ege Denizi, Gelibolu' da öfkeden kudurmuş, kıpkırmızı kesilmiş, sanki bizi reddediyordu." (Uzuner, 2020, 101). Alistair John Taylor'un bu söylemleri ölüm korkusu ile bağdaşmaktadır. *"...Zeminlikler hava almadığından esasen rutubet içinde çukurlar olup, insana buram buram ter*

döktüren, diğer taraftan da kendisini ruhen köstebek gibi hissetmesi için bire bir, mükemmel zindanlardır.” (Uzuner, 2020, 122). Ali Osman'ın bu söylemi ise onun ve Türk askerinin psikolojisini yansıtmaktadır.

Çanakkale dışında mektuplarda anlatılan şehirler de fon olarak kullanılmaktadır. Romanın adını aldığı Uzun Beyaz Bulut, Yeni Zelanda'nın ta kendisidir. İngiliz sömürgesinde kalmış bu ülke mektuplardan yola çıkılarak anlatılmıştır. Yine bu mektuplarda Mısır'ın ne kadar bunaltıcı, kötü bir havası olduğu buradaki sosyal hayat ve Arapların geri kalmışlığı da işlenmektedir.

1.3.2.Semtler, Köyler: Eceabat'ta bir pansiyonda konaklayan yabancı kadın (Viki) olayların gerçekleşeceği yere yani Eceaylası Köyü'ne gelir. Bu köy, tam bir Türk köyü olarak sunulur. Konuksever, alçakgönüllü, kalender halkın yaşadığı klasik bir köy olarak tezahür eder. Yerli halkın şivesiyle, önemli meselelerin sahnesi olan köy kahvesi bu bağlamda temsili bir değer kazanır ve köylerde kahve kültürünü imler. Eceaylası Köyü, Çanakkale Savaşları'nda derin yaralar almıştır. Köy bağlamında ele alınan bir başka husus da kadın-erkek ilişkilerinin ve kadının geri planda kalmasının imlenmesidir. Bu vurgu toplumsal bir soruna işaret ettiği kadar yazarın hassasiyetlerini de görünür kılar. *“Köy yerlerinde hala şimcik bile erkekler daha mühimdir. Çünkü kızlar nasılsa gidicidir. Başka bi eve hizmet etmeye, bebe doğurup, bebe bakmaya, tarlalarda, evlerde ve yatakta çalışmak için gelin giderler.”* (Uzuner, 2020, 192). Köy, Viki için arayışın sembolüdür. Burada yaşadıkları aslında sadece dedesi için değil kendi kimliği için de bir arayıştır.

1.3.3.Sokaklar: Romanda bir mekân unsuru olarak sokak, anlık bir görüntü olarak belirmiştir. Yani olaylar için sadece bir geçiş sağlamıştır. Taş, kerpiç, beton evlerin bulunduğu daracık bir sokakta Beyaz Hala'nın evi bulunmaktadır.

Romanda, sokak sadece Mehmet için farklı bir anlam ifade eder. Tahsin'in onu tehdit edişiyile ufak bir sarsıntı yaşayan Mehmet bunu daha sonra da dile getirmiştir. Tahsin'in onu arka sokaklara götürmesi 'sokak'ı yalnızlık ve ürkünçlikle birleştirmiştir.

“Hava iyice karamış, sokakta in ve cin top oynuyordu.... Uzanıp Mehmet'in atkuyruğu saçını tuttu ve acıtarak çekti. Mehmet irkildi, bir adım geriye çekildi... Hayatı boyunca etliye sütlüye karışmamış olan Mehmet ilk defa ciddi bir tehditle karşılaşmış, haksızlığa uğramışlıkla, küçük düşürülmüşlüğü acısını ilk defa bu şiddette tatmıştı.” (Uzuner, 2020, 186-187).

Mehmet, bu sokakta 'ilk defa' kendi gerçekliğiyle yüzleşir. Tahsin'in alaycı, tehditkâr tavırları bu sokağı Mehmet için başkalaştırmıştır.

1.3.4.Bahçe: Romanda, Beyaz Hala'nın bahçesi gül ve çağla ağaçları ile bezeli olmakla beraber bu bahçe aynı zamanda bir toplantı-birleşme mekânı olarak karşımıza çıkmaktadır. *"Basın toplantısı ve onun yan etkileri dağılıp, bu 'kurtuluş'u Havva'nın komşularıyla ortak hazırladığı ve Beyaz Hala'nın evinin bahçesinde, gül ve badem ağaçları arasında şölensi bir öğle yemeğiyle kutlarken, herkesin keyfi yerinde görünüyordu."* (Uzuner, 2020, 292). Bu bahçe, köy halkı içinde bir düğün yeri niteliğindedir çünkü Beyaz Hala onca zaman sonra onlarla böylesine bir buluşma yaşamıştır.

1.4.Kapalı-Dar-İç Mekânlar

Bireyin dünyası ile fiziksel dünya arasındaki bağ, onun varoluşuyla ilgilidir ve bu durum insan-mekân ilişkisini besler niteliktedir. Bireyin davranışları, hisleri bulunduğu mekâna göre şekil değiştirebilmektedir. Yani mekânlar bireylerin iç dünyasına ışık tutmaktadır. Mesela dar mekânlarda bireyler huzursuzluk içine kapılır; bu his bireyin sıkışmışlığını ifade eder.

Bu mekânlar birey merkezlidir. Birey o mekânda bulunduğu süre içinde ne hissediyorsa mekân da buna paralel olarak kimlik kazanır. Savaşın hissettirdiği duygular Alistair John Taylor ve Ali Osman'ın ifadelerine şehirler başlığındaki gibi yansır: Savaş esnasında Ali Osman'ın kendilerini *'köstebek'* e benzetmesi ve Alistair'in Gelibolu'yu *'öfkeden kudurmuş'* olarak betimlemesi onların gözünden gösterilmektedir. Böylesine cennet bir mekânın bir Gelibolu cehennemi olarak dönüşmesi bu noktada oldukça önemli bir söylem olarak romana tezahür etmiştir. Bu bağlamda mekâna kimlik kazandıran, roman kişilerinin ruh halidir.

1.4.1.Evler: Romanda mekân unsuru olarak iki yer de belirir: Bunlar: 1-Beyaz Hala'nın evi, 2-Beyaz Hala'nın çocukluğundaki ev. *"Bachelard'a göre ev, bir "ruh durumu"dur."* (Elçi, 2003, 17). Meryem'in bir kefen giyerek kapı eşiğine yatıp Beyaz'ı okutmamak için haykırması Beyaz'ın ruhunda derin bir yara açar. Beyaz, öğretmen olmak için çıkamadığı o evden gelin olarak da çıkmamaya yemin eder ve o çığlık asla kulaklarından gitmez. (s. 34-35)

"Taş, kerpiç ve beton evlerin arasında, daracık bir sokakta durdular. Taştan yapılmış, kendi gibi bembeyaz, pencere ve kapıları maviye boyalı iki katlı bir evin önündeydiler pencerelerde sardunya saksıları vardı. Sardunyalar yağ tenekelerine dikilmişti." (Uzuner, 2020, 44).

Beyaz Hala'nın evi küçük ve mütevazı olarak betimlenirken aynı zamanda kimsenin giremediği bir mekân olarak sunulur. Beyaz Hala'nın evinin dekoru, evdeki 'organik' köy kahvaltısı ve yemekleri, bu evde Türk kahvesini anlatması, giyiniş tarzı, her sabah kalkıp abdest alması gibi hususlar onun hem iç dünyasını yansıtır hem de Türk kültürüne ışık tutar. Ev, insanın

iç dünyasıyla beraber yaşadığı kültürü de temsil eder. Yani, 'ev' insanın ve kültürün kimliğidir. (Elçi, 2003).

Viki, Beyaz Hala'nın evine taşınır. Çocukluğundan beri kurtulamadığı kâbuslardan bu evde kurtulmayı başarır. Bu yaşına kadar ilk defa rahat bir uyku geçirir. *"İlk defa burada, Beyaz Hala'nın evinde doktorların 'kaliteli uyku' dedikleri sağlıklı uykulara kavuşmuştu."* (Uzuner, 2020, 170). Beyaz Hala'nın evi Viki'nin huzur bulduğu bir mekândır. Bu bağlamda 'ev' sığınak olarak düşünülebilir. Beyaz Hala'nın evi, kimselerin giremediği korunaklı bir ev olarak karşımıza çıkar. Beyaz Hala'nın Viki'ye anlattığı hikâyeler, okuttuğu mektuplar ve gösterdiği fotoğraflar Viki'nin arayışındaki anahtarlardır. *"Güvenmeye başlamıştı bile... Hem zaten kilidin anahtarı da ondaydı."* (Uzuner, 2020, 178). Bu bağlamda Beyaz Hala'nın evi, Viki için ferahlanmanın mekânı olur ve daha geniş bir çerçeve kazanır.

Ayrıca Viki, bu evde kendi kimliğini de bulur. Kendisine özen göstermeye, süslenmeye, bakım yapmaya onu yönelten şey Beyaz Hala'nın torunu ile karşılaşması olmuştur. *"Viki uzun yıllar boyu burnunu erkek kokusuna tıkayan, gönül gözünü aşka körelten derin takıntısından burada Gelibolu'da, Beyaz Hala'nın evinde ve onun yardımıyla kurtulmaya karar verdiğinden artık başını döndüren bu erkek cazibesini algılamaktan çekinmiyor, ama bu cazibenin yoğunluğuyla da sarsılıyordu..."* (Uzuner, 2020, 258).

1.5.Özel Mekânlar

1.5.1.Odalar: Beyaz Hala'nın oturma odası, mutfak, yatak odası, giriş ve Viki'nin kaldığı pansiyon odası romandaki dar mekânlardır. Romanda adı geçen pansiyon, Viki'nin kaldığı Dost Anzak Pansiyonu'dur. Otel, pansiyon tarzı mekânlar bireyde daha çok yalnızlığı, yabancılaşmayı tetikler. Romanda bu mekân, derinlemesine bir insan-mekân ilişkisi sunmasa da Viki'nin bu pansiyondaki küçük, yalın odada ve ülkesinden, ailesinden ayrı kaldığı bu sürede hastalanıp burada vakit geçirmesi onun yalnızlık içinde olduğunu gösterir.

Beyaz Hala'nın evinin odaları da betimlenir. *"Bu evin ikinci kattaki, beyaz dantel süslemeli tül perdelerin olduğu sade döşemeli oturma odasında Viki'nin tam karşısında Beyaz Hala oturuyordu."* (Uzuner, 2020, 48-49). Oturma odası betimlenirken bir yandan da kimsenin giremediği bu eve girebilmek hissi Viki'yi heyecanlandırmıştır. Uzun yıllar boyu beklediği an bu odada onu aradıklarına yaklaştırmıştır. Beyaz Hala ve Viki'nin kucaklaşma sahnesi de bu odada gerçekleşir. Bu bağlamda oturma odası Viki için özel bir mekân olarak kullanılmıştır. Viki, mutfağı saran kahve kokusuyla ilk defa evini, Yeni Zelenda'yı özlediğini hissetmiştir. İlerleyen günlerde bu mutfakta zamanın donduğu dile getirilir. *"Mekân kendisini üreten zamanı"*

dondurarak yansıtır." (Elçi, 2003, 19) Düşünceler yoğunlaşmış ve o an, bu evin mutfağında zaman donmuştur. Zilin çalmasıyla akmaya başlayan zamanda Viki artık kendi benlik arayışını da bulmaya başlamıştır. Kapıda karşılaştığı Ali Osman, onun kendisine olan ilgisini tetiklemiştir. Viki, bu adamla beraber içten dışa dönüş yaşamıştır demek mümkündür.

Son olarak Beyaz Hala'nın yatak odasının onda uyandırdığı düşünceler dikkat çekmektedir. Beyaz Hala'nın yatak odasındaki kitaplık Viki'yi çok şaşırtır. Viki, Beyaz Hala'nın yatak odasına ilk kez girmenin heyecanı ile beraber yatağın başucunda bulunan kitaplığı görünce hayrete düşer. Bir yandan yatak odasında bulunan eşyalar hakkında bilgi verilirken bir yandan da Beyaz Hala'nın kimliğine ışık tutulur.

1.5.2.Çekmeceler, Dolaplar: Edebi eserlerde eşyanın varlığı bazen mekânı işaret eder ve eşyanın kendisi bir mekâna dönüşür. Bu dönüşüm büyük ölçüde eşyanın geçmişi koruyan mahfaza oluşuyla ilişkilidir. *"Gaston Bachelard' a göre çekmeceler ya da dolaplar boş olarak düşünülebilir. Ancak hayal edilen düşün betimlenebilmesi için bütün çekmeceler ve dolaplar doludur. Ayrıca nesnelere evi olarak kabul edeceğimiz çekmeceler, sandıklar ve dolaplar, saklı kalmış psikolojilerin, düşüncelerin göstergesidir."* (İstillozlu, 2016, 122). *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* romanında da çekmece ve dolaplar gerçeği muhafaza eden mekânlar olarak belirir. *"Bak şoo televizyonun altındaki dolabı aç, içinden benim kara kaplıyı ver."* (Uzuner, 2020, 177). Beyaz Hala'nın işte bu sözleri sarf ettiği an aslında saklısında olanları paylaşma kararı verdiği andır. Bu dolapta eski püskü dosyalar, birkaç kitap ve fotoğraf albümü olduğu yine aynı konuşmanın devamında görülmektedir. İlerleyen bölümlerde ise yine aynı meşhur arşiv dolabı için karton kutudaki fotoğraflar gün yüzüne çıkmaktadır. *"...şimdi de özel arşivini açan bu inatçı, zor ama zeki ve artık adil olduğunu anladığı yaşlı kadının sezgilerine güvenmek zorundaydı. Güvenmeye başlamıştı bile... Hem zaten kilidin anahtarı da ondaydı."* (Uzuner, 2020, 178). Viki'nin kafasından geçirdiği bu düşünceleri hem bu arşivin özel olduğunu hem de aradığı kayboluşun anahtarını bulduğunu gösterir. Romanın bütününe bakarsak Beyaz Hala'nın evi kimsenin giremediği bir mekân olduğu için ve girenler de oldukça temkinli olduklarından dolayı bu dolaplar ve çekmeceler eşyaları muhafaza etmek için kullanılmıştır diye düşünmek mümkündür.

1.6. Genel Mekânlar

1.6.1.Mezarlık: Mezarlıklar, ölümlerin defnedildiği, insanların ziyaret amaçlı giderek dualar okudukları mekânlardır. Romanda ise mezarlık, Meryem için kavuşmanın temsilidir. Çünkü Gazi Alican Çavuş'u taze bir mezar taşında bulan kişi Meryem'dir.

“Meryem o gün orada o saatte bu askere öyle bi sevdalandı, öyle bi bağlandı ki, artık ömrü boyunca gözü başkasını görmeyecek, yüreği başka heç kimseye açılmayacak, ağzından ondan başkasına tek güzel söz çıkmayacaktı. Bizim buralarda bu hastalığa karasevda derler....” (Uzuner, 2020, 191). Alistair John Taylor ise acı bir gerçekle yapayalnız kaldığı bu mezar başında ağabeyinin ölümünde bile ağlayamamışken bu kez kendini tutamaz ve kana kana ağlayarak mezarı kazar. Onu defnettiği mezar başında dua eder ve ilahi okumaya başlar. Ali Osman ve Viki Eceyaylası Köyü'nün mezarlığına giderler bu bölümde ise Müslümanların mezarlıkları kısaca, *‘son derece gösterişsiz, Müslümanlara özgü şatafatsız’* şeklinde sunulmuştur.

1.6.2.Milli Park: Çanakkale Milli Parkı, Viki'nin bu şehre geldiğinden beri sürekli ziyaret ettiği bir mekândır. Yabancı turistlerin düzenli olarak ziyaretiyle rağbet gören bu park tarihi açıdan önemlidir. Rehber Mehmet de Viki'nin gezdiği yerleri tekrar tekrar görmek istediğini söylemektedir. Dikkat çeken bir başka durum ise bu parktan yapılan canlı yayındır. *“Özel yaşamları ve skandalları hiçbir ahlak veya vicdan anlayışıyla bağdaşmayacak biçimde sergilemekle tanınmış özel bir TV kanalının tamamen etten yapılmış habercisi Cool-Şok Haber programını Çanakkale Milli Parkı'ndan canlı olarak yayımladı.”* (Uzuner, 2020, 210).

Marşlarla, şiirlerle süslenmiş bu haber programı, sunumuyla dümdüz tarih anlayışını yansıtmaktadır. ‘Çanakkale Geçilmez!’ sloganı, fondaki ‘Çanakkale İçinde Vurdular Beni’ türküsü ile sunulmaktadır. Haberci, avucuna toprak alır, koklar, ağlamaya başlar. Yazar, aslında bu sahneye okura tarihin düz bir metinden ibaret olmadığı mesajını vermektedir. Bu bağlamda çarpıtılarak anlatılmış, yazılmış kitaplara da sitemde bulunur.

Yazar, romanda bu parkın bulunduğu toprakların hikâyesinin ve gerçeklerinin ne şartlarda korunduğunu, yaşatıldığını gözler önüne sererken aynı zamanda sunulan canlı yayındaki gibi bazı kesimlerce bu gerçeklerin nasıl çarpıtıldığını gösteren önemli bir mekân olarak bu parkı karşımıza çıkarır.

1.6.3.Meydan, Köy Kahvesi: Meydanlar, toplantı mekânları olarak bilinir. Halka duyuru yapılan birleşme mekânlarıdır. Köy kahvesi meydanda bulunduğu için bu iki mekânı birlikte ele alacağız. Romanda Viki'nin köy halkına önemli bir açıklama yapacağı için köylülerin köy kahvesinde toplanmaları haberi salınır. Köy kahvesi şu şekilde betimlenmiştir: *“İçinde altı-yedi masa, bir çay ocağı ve bir köşesinde küçük bir sobanın bulunduğu köy kahvesinde duvar saatinin tik taklarından başka ses yoktu.”* (Uzuner, 2020, 23). Ayrıca bu tek katlı küçük binanın duvarında Atatürk köşesi bulunmaktadır. Bu detay, kültürün ve tarihin mekânlara yansımaları noktasında değer kazanmaktadır. Köy kahvesindeki bu toplantıda Viki, unutulmuş ve yalnız

kalmıştır. Bu bağlamda köy kahvesi insan-mekân ilişkisinin toplumsal ve bireysel boyutlarını aynı anda gösteren yer olarak değerlendirilebilir. Önemli bir toplantı da 24 Nisan sabahı Beyaz Hala ve Viki Taylor'ın bu kahvede yaptıkları basın toplantısıdır. Bu sabah İstanbul, Ankara ve Okyanusya'dan gelen gazeteciler vs. kalabalık bir topluluk olmuştur. Böylece bütün dünya bu kahvede toplanmıştır.

Sonuç

Vakaların cereyan ettiği, şahısların içinde buldukları yer olarak karşımıza çıkan mekânlar romanların vazgeçilmez unsurudur. Olayların gerçekleştiği yerin fiziksel özellikleri ve şahısların var oluşlarını ve kimliklerini kavradığı, bu çevreyi algılayış biçimlerine göre işlevsellik gösteren mekânlar roman karakterlerini etkileyen bir unsurdur. Tarihsel romanlarda ise bu durum değişiklik göstermektedir. Tarihsel romanlarda mekân yerbetim olarak yani sade bir zemin olarak kullanılmaktadır. Buket Uzuner'in *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu* adlı romanı ise tarihi duyarlılık mesajı vermektedir. Tarih düz bir metin olmamalıdır. Bazı kaynaklarda çarpıtılarak verilen tarihi bilgilere ise sitem niteliğinde bir romandır demek yerinde olur. Yazar, Çanakkale romanı yazmayı daha öncesinde kafasına koyar ve bu romanın mekânı doğrudan belirlenmiş olur. Edebiyatımızda doğrudan Çanakkale Savaşları'nı anlatan romanların sayısı fazla değildir. Bu romanlar dışında tarihi duyarlılık bağlamında Uzuner'ın Gelibolu romanı da örnek gösterebilecek romanlar arasındadır. Uzuner'ın ele aldığı mekânlar iki farklı zamana bağlı olarak şekillenir: Gelibolu (Anzak Koyu) ve Eceyaylası Köyü. Geçmiş zamanın ele alındığı mektuplarla geri dönüş yapılarak savaş yıllarının Çanakkale'si ve şimdiki zaman düzleminde Viki'nin hem dedesinin arayışı içinde olup hem de kendi kimliğini bulduğu olayların geçtiği Eceyaylası Köyü iki ana mekândır. Bu mekânlar hem fiziksel çevre olarak tasvir edilmiştir hem de karakterlerde bıraktıkları izler bağlamında ele alınmıştır. Hem yer betimleyici hem de karakterlerin o çevreyi algılayışlarına göre farklı biçimlerde yansıtılmıştır.

Uzun Beyaz Bulut Gelibolu romanında mekân unsurları çevresel ve olgusal özellikleri ile belirir. Tarihi bir meselenin somut bir olay çerçevesinde kurgulandığı romanda mekânlar, büyük ölçüde gerçekçi bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu bakış açısı kimi zaman sandık, çekmece gibi eşyaların birer hafıza mekânına dönüşmesiyle olgusal bir kimlik kazanmıştır.

Kaynaklar

Balık, Macit. "Edebiyat ve Mekân Bağlamında Safiye Erol'un Ülker Fırtınası Romanı Üzerine Bir İnceleme". *International Journal of Cultural and Social Studies Dergisi*, (Kasım 2016).

İnci Elçi, Handan. *Roman Ve Mekân-Türk Romanında Ev*. İstanbul: Arma Yayınları, 2003.

İstillozlu, Nevber. *Emine Işınsu'nun Romanlarında Mekân-İnsan İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, 2016.

Kanter, Fatih. "Buket Uzuner'in Uzun Beyaz Bulut Gelibolu Romanında Yapı ve İzlek". *Akademik Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Kasım 2016): 79-95.

Öner, Haluk. *Bir Dünya Cenneti: Kadıköy ve Edebiyatımız*. Ankara: Serüven Kitapevi, 2015.

Korkmaz, Ramazan-Şahin, Veysel. *Romanda Mekân*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2017.

Uzuner, Buket. *Uzun Beyaz Bulut-Gelibolu*. İstanbul: Everest Yayınları, 2020.

TÜRKİYE HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİ KASTAMONU ŞUBESİ (1921-1930)

Doç. Dr. Yücel NAMAL*

Öğr. Gör. Melek TOPARLAK ŞAHİN**

Öz: Osmanlı yönetiminin vicdani duyguları içinde barındıran bir anlayış doğrultusunda, hizmet veren Himâye-i Etfâl Cemiyeti, geleceğin aydınlık yarınları olan çocuklarımızı koruma altına almıştır. Öksüz, yetim ve kimsesiz kalan çocukları İrfanlı ve faziletli bireyler olarak topluma kazandırmak için faaliyet göstermiştir. XX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin yaşamış olduğu Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın sonuçlarının doğurduğu toplumsal buhranın, maddi yetersizliklerin toplumun her kesimine yansiyacak bir mahiyet kazanması, yardım içerikli kuruluşların kurulmasına ortam hazırlamıştır. Bu kuruluşlar halkın ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi gereksinimlerin karşılanmasında büyük rol oynamıştır. Bu bağlamda Himâye-i Etfâl Cemiyeti özellikle savaş yıllarında yetim ve öksüz kalan çocukların hatta zaman zaman da annelerin evlatlarına yetemediği durumlarda onlara kucak açan yardım kuruluşlarından biri olmuştur. Himâye-i Etfâl Cemiyeti, çocukların sadece himaye altına alınmalarına yönelik çalışmamış aynı zamanda çocukların sağlık, eğitim, eğlence ihtiyaçlarının da karşılanmasına imkân vererek zihnen ve bedenen sağlıklı, eğitilmiş, terbiye sahibi bir gençliğin yetişmesi için çaba göstermiştir. Himâye-i Etfâl Cemiyeti, zaman içerisinde ülkenin değişik bölgelerinde şubeler açarak ülke çapında çocukların mağduriyetlerinin giderilmesini hedeflenmiştir. Bu merkezlerden biri olan Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesinin ilk oluşum süreçleri ve faaliyetleri çalışmamızın temel gayesini oluşturmaktadır. Kastamonu iline ait yerel basın, ulusal basın ve resmî belgelerin ışığında düzenlenen araştırmamız Osmanlı'dan Cumhuriyete kadar olan süreçte Kastamonu ilindeki Himâye-i Etfâl Cemiyeti faaliyetlerini içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Himâye-i Etfâl, Cemiyet, Kastamonu, Çocuk.

KASTAMONU BRANCH OF TURKISH CHILDREN'S PROTECTION SOCIETY (1921-1930)

Abstract: Providing service in line with an understanding that includes the conscientious feelings of the Ottoman administration, the Turkish Himâye-i Etfâl Society has operated to protect our children, who are the bright futures of the future, and to bring them into society as wise and virtuous individuals. At the beginning of the 20th century, the social depression and financial inadequacies experienced by the Ottoman Empire due to the effects of the struggles and defeats gained a nature that would reflect on all segments of the society, and created the environment for the establishment of aid-oriented organizations. These organizations, to some extent, played a big role in supporting the material and moral needs of the people. One of those, the Turkish Amenity Society, was a charity embracing orphans during the war times, and sometimes the children whose mothers could not afford them. These organizations did not only worked for the protection of children, but also made efforts to raise a mentally and physically healthy, educated and well-behaved youth by enabling to provide the health, education and entertainment needs of children. Turkey Himâye-i Etfâl Society aimed to alleviate the grievances of children throughout the country by opening branches in different parts of the country over time, The first creation processes and activities of the Kastamonu Branch of the Turkish Himâye-i Etfâl Society, which was one of these centers,

* Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-8074-0134, yucelnamal@hotmail.com.

** Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, ORCID ID: 0000-0002-1479-4038, sahin_052@hotmail.com.

constitutes the main purpose of our research. Our research organized in the light of the local press, the national press and the official documents belonging to Kastamonu province includes the activities of the Himâye-i Etfal Society in Kastamonu province from the Ottoman Empire period to the establishment of Turkish Republic.

Keywords: Turkey, Himâye-İ Etfâl Society, Kastamonu, Children.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda almış olduğu yenilgiler hem ülkeyi hem de devleti siyasi, ekonomik açıdan çok zor bir sürece sokmuştur. Özellikle Osmanlı Devleti'nin aldığı yenilgiler sonrasında kaybettiği topraklardan gelen göç dalgaları ülke içerisinde farklı toplumsal sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Savaş sonrasında şehit çocuklarının korunması ve kimsesiz kalanların himaye edilmesi sorunu devletin farklı alanlarda tedbirler almasına ortam hazırlamış, 1851 *Eytam Nizamnamesi* kapsamında yasal düzenlemeler yapılmıştır (BOA, A.MKT.MVL, 49/13,31 Aralık 1851). Bu süreçte çocukları koruma ve eğitime amacıyla 1861 yılında ilki Niş'te açılmış olan ıslahhaneler, daha sonra ülkenin farklı bölgelerinde de açılmış hatta bu merkezlerden biri de Kastamonu olmuştur (Kesgin, 2016,140). Islahhaneler sadece dini eğitim vermekle sınırlı kalmamış aynı zamanda çocukların meslek sahibi olmalarına imkân tanıyacak tarzda dokumacılık, kunduracılık, debbağlık, terzicilik, marangozluk gibi mesleki eğitimler de vererek Kastamonu Sanayi Mektebinin ilk ayağını oluşturmuştur. İlerleyen yıllarda çocukların himaye edilmesi, korunması ve ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla açılan Darüleytamlar ise, I. Dünya Savaşı'nın meydana getirdiği sefalet, işgale uğrayan bölgelerde yetim ve yoksul kalan çocukların himaye edilmesi, barındırılması, okuma-yazma öğretilmesi, bir meslek ve sanat sahibi olmalarının sağlanması düşüncesiyle faaliyete geçmiştir.

Darüleytamlar Balkan Savaşları sırasında kurulmuş ancak I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte tekrar gündeme gelmiş (1914) ve 1926 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Darüleytamlara kimlerin kabul edileceği, bir süre tartışma konusu olmuş ve yapılan tartışmalar sonrasında 1916 yılında bir düzenleme yapılarak anne-babası olmayanlar öncelikli kabul edilmiş, sırasıyla şehit çocukları, malul gazi çocukları, babası asker olan çocuklar kabul edilmiştir. Bununla birlikte anne veya babası olmayan çocukları, bakacak gücü olmayan ailelerin çocuklarının da alınmasına karar verilmiştir (Kıranlar, 2013,51-52). Ulusal basında ve yerel basında da bütün ihtiyaçları hükümet tarafından karşılanmak üzere Kastamonu'da bir

Darüleytamın kurulacağı beyan edilmiş, Maarif Bakanı Şükrü Bey'in süreci yakından takip ettiği, özellikle bu konu ile ilgilenmek için mebus İsmail Mahir Bey'in Kastamonu'ya geleceği (Köroğlu,1915, 2.) halka duyurulmuştur (İkdam,1915, 2).

Kastamonu Valisi Atıf Bey, 18 Aralık 1915 günü saat 13:30 civarında, askerî erkan, esnaf, memurun ve 20 kadar şehit evladının hazır bulunduğu bir tören ile yetimler yurdunun resmi açılışını yapmıştır (Köroğlu,1915, 2). İstanbul İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez İdarecisi Kemal Bey ve Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi, Darüleytamlar Umum Müdürü olarak tayin edilmişlerdir (İkdam,1916,1). Ayrıca Kastamonu'nun Çankırı, Tosya, Daday kazalarında birer öksüz yurdu kurulduğu bildirilmiştir (Kastamonu,1916,1). Kastamonu halkının çocukların korunmasına yönelik düşünceleri, böyle bir kurumun Kastamonu'da açılmasını destekler niteliktedir. Kastamonu halkı, şehit evlatlarının yetersiz eğitim dolayısıyla topluma faydalı bireyler olarak yetişememesinden dolayı üzüntü duymuştur. Şehit evlatlarını hem aile şefkati hem de iyi bir eğitim ile yetiştirecek olan yetimler yurdunun gerekli olduğunu basın aracılığı ile her fırsatta dile getirmişlerdir (Köroğlu,1915,1).

Osmanlı Devleti bünyesinde kurulan Darüleytamlarla birlikte çocukların yaşamış olduğu sorunlara çözüm getirilmesi ve çocukların korunması amacıyla oluşturulan diğer bir cemiyette Himâye-i Etfâl Cemiyetidir. Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Fukaraperver gibi dernekler kurulurken yetim ve kimsesiz çocukları korumak için de yardım kuruluşları kurulmuştur (Sarıkaya, 2007,116). Bu bağlamda Himâye-i Etfâl Cemiyeti, sadece çocuklarla ilgilenmemiş ve çocukla anneyi birlikte ele almıştır (Deniz, Öztaş,2020,570). Cemiyet ilk olarak 1908 yılında bölgesel bir mahiyette Kırklareli'nde kurulmuş olup, Balkan Savaşları'nda faaliyet göstermiştir (Albayrak,1988). Yine benzer amaçlar doğrultusunda, XX. yüzyılın başlarında, İttihat ve Terakki Cemiyeti bünyesinde, "*Osmanlı Fakir Çocuklarına Yardım Cemiyeti Hayriyesi*" adında bir cemiyet kurulmuştur(BOA,MB.İ,150/80,15.02.1329; Sarıkaya,2011,20). Yeni kurulan bu cemiyetin nizamnamesinde, yetim, fakir ve kimsesiz çocuklara cinsiyet, mezhep, ırk ayrımı yapmaksızın gelecek sağlanacağı belirtilmiştir (Sarıkaya, 2011, 20).

Osmanlı bünyesinde kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyeti, sonraki yıllarda daha teşkilatlı ve merkezi bir cemiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Himâye-i Etfâl Cemiyeti, hem I. Dünya Savaşı'nda hem de Kurtuluş Savaşı'nda çocukların mağduriyetlerinin giderilmesi için çalışmıştır. Cemiyet 6 Mart 1917 yılında İstanbul merkezli kurulmuştur. İstanbul'da da faaliyete geçilmiş, bir heyet oluşturulmuş ve Galatasaray yurdunda toplanan 20 kişilik merkez heyeti tarafından İsmail Canbulat Bey heyetin ilk başkanı seçilmiştir (Sarıkaya,2011,36; Kıranlar,2013,262). 11 Ağustos 1917 tarihinde dahiliye nezareti Himâye-i Etfâl Cemiyetine "*menafi-i umumiye hadim*" onayı

vererek Himâye-i Etfâl Cemiyetinin bir hayır kurumu olduğunu halka beyan etmiştir. Himâye-i Etfâl Cemiyeti kuruluş amaçları içeriği ile Hilâl-i Ahmer Cemiyetine benzemekle birlikte, Hilal-i Ahmer Cemiyetinde olduğu gibi bu cemiyetin de kadın kolları açılmış ancak başarılı olunamamış, 1920’de kaldırılmıştır. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti ise merkezi Ankara olmak üzere, 5 Temmuz 1921 yılında Mustafa Kemal’in öncülüğünde kurulmuştur. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin kuruluş amacı, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasi’sinin ikinci maddesinde belirtilmiştir. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin amacının çocukları korumak olduğu, çocukları koruma sürecinin on iki yaşına kadar maddi, on iki yaşından sonraki dönemde ise manevi olacağına altı çizilmiştir (Türkiye Himâye-İ Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasi,1927,3). 26 Kasım 1921 yılına gelindiğinde Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti kamu yararına çalışan derneklerden sayılmıştır (BCA,30.18.1.1,1921).

Öksüz, yetim ve kimsesiz çocukların himaye altına alınması ve eğitimlerinin tamamlanmasına yönelik faaliyetler Millî Mücadele yıllarında, 15. Kolorduda bulunan Kazım Karabekir Paşa olmak üzere askerî yetkililer tarafından da dikkate alınmıştır. Çocukların koruma altına alınması ve eğitimlerinin tamamlanması için 1920’li yılların başında, Türkiye’de ana mektebi, sanayi gürbüzler mektebi ve yetimler yatılı askerî ilkokulu gibi kurumlar faaliyet göstermişlerdir (Namal, 2021, 939). Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu olumsuzluklar sadece Türkiye’yi değil birçok Avrupa ülkesini de derinden etkilemiştir. Savaşların yaratmış olduğu olumsuz şartlardan etkilenen çocukların mağduriyetlerinin giderilmesi, eğitimlerinin tamamlanması ve geleceklerinin garanti altına alınması için Avrupa’da ve Osmanlı Devleti bünyesinde kurulan yardım cemiyetleri ilerleyen yıllarda bir çatı altında birleştirilerek bugünkü kurumların temelleri atılmıştır. Osmanlı kaynaklarında geçen “*Eftale Muavenet Beynelmilel İttihadı*” adındaki kuruluş çocuk haklarını koruma altına alan üç büyük kuruluşun birleşmesi ile oluşmuştur (Kıranlar, 2013, 262-264). Hilal-i Ahmer Cemiyetinin yayın organı olan Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuasının 41. sayısında “*Etfale Muavenet Beynel Milel İttihadi /1923 Senesinde Viyana ve Budapeşte’de İnikad Eden Çocuk Kongresi*” konu edilmiş, Avrupa’da çocukların ihtiyaçları için ayrılan meblağlardan bahsedilmiştir. Ayrıca Avusturya ya da Budapeşte gibi yerlerde çocuklara yapılan yardımların daha çok olduğu, oralardaki sefaletin bizdeki kadar yoğun olmadığından söz edilmiştir (Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası,1924,184-185).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin kurulmasındaki en önemli faktörlerden biri nüfusun azalmasından dolayı ülke çocuklarının yaşatılmasına özen gösterilmek istenmesidir. Bununla birlikte çocukların sadece sağlık sorunları çözmekle kalınmamış çocukların ihtiyaç duyduğu elbise, ayakkabı, bot, çorap, palto gibi zaruri ve hayati ihtiyaçları da karşılanmıştır (Gülbüz Türk

Çocuğu,1926,18). Bu çalışmalar sırasında dikkati çeken diğer husus ise çocukların bakımları sırasında kazalarda veya köylerde dahi doktorlar, ihtiyaç olan bölgelere gönderilmiş, annelerin de sağlık sorunları ile ilgilenilmiştir. Anneler muayene edilerek sağlıklarının takip edilmiştir. Böylece kadınların da bakım, sağlık ve çocuklarıyla ilgilenme konusunda mağduriyetleri giderilmiş, hatta anneler bilinçlendirilmiştir. Himâye-i Etfâl Cemiyeti bünyesinde yapılan bu çalışmalar, hem toplum sağlığı hem de sosyal hizmet anlamında önemli bir aşamadır.

1927 yılına ait *Türkiye Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Salnamesi* 'ne göre, Türkiye'de 322 adet Himâye-i Etfâl Cemiyeti bulunduğu belirtilirken, yabancı ülkelerde de 32 adet merkez şubenin olduğu bildirilmiştir (Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Salnamesi,1927,138). İlerleyen yıllarda Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin ismi Atatürk tarafından değiştirilerek *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu* olmuştur (Albayrak,1988, 32-33). Halen varlığı devam eden *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu* kurulduğu günden itibaren nizamnamesinde yer alan amaçlar uğrunda faaliyetlerini sürdürmektedir.

Kastamonu Şubelerinin Kongre ve İdare Heyetleri

Osmanlı Devleti bünyesinde kurulan İstanbul Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin, 1917 tarihli Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umûmiyesi Nizamnâme-i Esasi'sinde cemiyetin kuruluşu açıkça belirtilerek Himâye-İ Etfâl Cemiyeti'nin kuruluş amaçlarına yer verilmiştir. Nizamnamenin ikinci maddesinde cemiyetin on üç yaşına kadar olan çocuklara yönelik olduğu belirtilirken Himaye-i Etfâl Cemiyet Heyetinin uygun görmesi halinde yaş kriterinin değişebileceği bildirilmiştir. Cemiyet nizamnamesinin üçüncü maddesinde ise cemiyetin amaçlarına maddeler halinde yer verilmiştir. (Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umûmiyesi Nizamnâme-i Esasî,1917,3) Çocuklara eziyet edilmemesi ve çocukların koruma altına alınmasına yönelik kurulmuş olan Himâye-i Etfâl Cemiyeti ülkenin değişik bölgelerinde şubeler açmış (BOA,DH. MB..HPS.M,34.17,1918.;BOA,DH.İ.UM.EK,110.77, 1918) ve yurt genelinde çocukların mağduriyetleri giderilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 1921 yılına gelindiğinde Türkiye Himaye-i Etfâl Cemiyeti adı ile faaliyetlerine Ankara merkezli devam eden (Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Nizamnâme-i Esasîsi, 1921, 3) Himâye-i Etfâl Cemiyeti, Kastamonu ilinde de bir şube açmıştır. Kastamonu'da Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin gündeme gelmesinde, Kastamonu ve çevresinde çok fazla şehit çocuğunun bulunması önemli bir etken olmuştur. Bunun nedeni, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yıllarında en fazla şehit veren illerimizden biri olan Kastamonu merkezde 12000, Taşköprü kazasında 9000, Daday kazasında 8000, Araç kazasında 7000 kişinin savaşlarda hayatlarını kaybetmiş olmasıdır (Peker, 1955, 407). Bu sayılara bakıldığında Kastamonu ili dahilinde yardıma muhtaç çocuk sayısının da oldukça fazlaydı. Nitekim

Kastamonu'da çocukların durumlarını iyileştirmek için çalışmalara başlanmış ve 1921 yılı aralık ayında, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumi Kâtipliğinin bildirdiğine göre, Kastamonu'da bir Himâye-i Etfâl Cemiyeti kurulmuştur. Yeni kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesinin faaliyete geçeceği, Türkiye Himâye-i Etfâl Merkez Heyeti üyelerinden olan Saruhan mebusu Mustafa Necati Bey'den gelen telgraftan da anlaşılmaktadır (Hakimiyet-i Milliye, 1921, 437). Cemiyet'in kurulması ile birlikte, Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin Nizamnamesi, Kastamonu yerel basını aracılığı ile halka duyurularak Cemiyet'in hangi amaçlarla nasıl çalışacağı açıkça ifade edilmiştir. (Açıksöz,1921,2; Açıksöz,1922, 2)

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi kurulduğunda, Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Nizamnâme-i Esasîsi'nin dördüncü fasıl, 30. maddesine uygun olarak, cemiyetin 1921 yılı idare heyetini oluşturmuştur (Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Nizamnâme-i Esasîsi, 1921, 18). Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi'ne 1921 yılında, 20 kişi üye kaydı yaptırmış ve cemiyetin idare heyeti 20 kişiden oluşan üyeler arasından seçilmiştir. 1921 yılı, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi idare heyeti (BCA,490.1.0.0,1929) şu şekildedir (Hakimiyet-i Milliye,1921, 2);

Tablo 1. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi 1921 Yılı İdare Heyeti

Başkan	Şeyh Ziya Alaaddin Bey
Başkan Yardımcısı	Doktor Fazıl Berki Bey
Kâtiplik	Eşraftan Emin Şefik Bey
Veznedar	Tüccar Gökmen Bey
Muhasebeci	Gazeteci Hüsnü Açıksöz

Kaynak; Hakimiyet-i Milliye, 24 Aralık 1921, sene 3, sayı 437, s.2.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesinin 1921 yılı idare heyetine seçilen kişilerin farklı mesleklerden seçilmiş olması cemiyetin faaliyet göstermesinde, toplumun birçok kesimi tarafından desteklenmesinde etkili olmuştur.

1922 yılına gelindiğinde, Himâye-İ Etfâl Cemiyeti Kastamonu Merkez Heyeti, genel merkez üyesi Saruhan Mebusu Necati Bey'in teşviki ve kontrolünde 19 Şubat 1922'de belediye binasında yıllık kongresini yapmış ve 30 Haziran 1922'ye kadar olan çalışmalar bit rapor halinde sunulmuştur. Raporun sunulmasının ardından 22 kişi cemiyet üyesi olarak, 8 kişi de yardımcı üye olarak kayıt yaptırmıştır. Kayıt yaptıran kişiler arasından 1922 yılı, Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi İdare Heyeti şu şekilde belirlenmiştir (Açıksöz,1923,2);

Tablo 2. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi 1922 Yılı İdare Heyeti

Başkan	Şeyh Ziya Alaaddin Bey
Başkan Yardımcısı	Doktor Fazıl Berki Bey
Veznedar	Gökmen Nuri Bey
Kâtip	Adil Emin Şefik Bey
Muhasebe	Hüsnü Bey

Kaynak; Açıksöz, 5 Sefer 1342/ 17 Eylül 1923, sayı 878, s.2.

1922 yılı Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi idare heyetinde bir süre sonra değişiklik yaşanmış başkan yardımcısı olarak seçilen Doktor Fazıl Berki Bey, aynı zamanda belediye başkanlığında bulunduğu ve çok yoğun olmasından dolayı istifa etmiştir. Fazıl Bey'in yerine yine cemiyet mensuplarından Nuri Bey seçilmiştir. Yapılan seçimler sonrasında çalışmalarına başlayan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, ilk gelir olarak cemiyet üyelerinden alınan üyelik ücretlerini ve daha önce sultani mektebinde verilen müsamere hasılatından elde edilen 200 lira ile harcamalara başladığını bildirilmiştir.

Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, merkez şubenin aldığı kararlar doğrultusunda Akkaya, Kuzyaka, Safranbolu ve Cide'de şubeler açmıştır. Bu şubelerden Akkaya nahiyesine 150 kişi kaydedilmiştir. Mahalli yöneticiler ve köylüler cemiyete yakın ilgi göstermiştir. Akkaya nahiyesinin idare heyetinin seçimleri tamamlandıktan sonra seçilen isimler cemiyet merkezine bildirilmiştir. Akkaya nahiyesinin 1922 yılında oluşturulan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Akkaya Nahiyesi İdare Heyeti ise şu şekildedir;

Tablo 3. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Akkaya Nahiyesi 1922 Yılı İdare Heyeti

Başkan	Nahiye Müdürü Şükrü Bey
Kâtip	İsmail Bey
Veznedar	Hoca Mehmet Bey
Aza	Silahzade İsmail Bey
Aza	Karagözzade Emin Bey
Aza	Ruşen Bey
Aza	Tamgacızade Hasan Ağa

Kaynak; Açıksöz, 26 Temmuz 1922, sayı 541, s.2.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu merkezi dahilinde kurulan ikinci şube 1922 yılında, Safranbolu kazasında oluşturulmuştur. İlk kuruluşunda cemiyetin sorumlu üyeleri, Kaymakam Hüseyin Hüsnü Bey, eşraftan Mehmet Ali Bey, Doktor Ali Bey, Mustafa Bey, Çizmecizade Mehmet Bey, Kilecizade Refet Bey, Hacı Bakizade Şükrü Bey, Hacızade Mustafa Bey, Hükümet Doktoru Refet Bey ve Asmazade Sabri Bey'lerdir. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Safranbolu Şubesi idare heyeti ise şu şekildedir;

Tablo 3. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Safranbolu Kazası 1922 Yılı İdare Heyeti

Fahri Başkan	Kaymakam Hüsnü Bey
Başkan	İdâdi Mektebi Müdürü Ali Hilmi Bey
Yazman	Hükümet Doktoru Refet Bey
Veznedar	Duyun-u Umumiye Memuru İbrahim Bey

Kaynak; Açıksöz, 26 Temmuz 1922, sayı 541, s.2.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Safranbolu Şubesi 1922 yılında, senelik beş yüz kuruş verilmek üzere üyeleri ile birlikte göreve başlamıştır. Bu sürede otuzu aşkın aza kayıt olmuş ve kayıtlar hızla devam etmiştir. Bu bağlamda, 1921 yılı itibari ile Kastamonu merkez, kaza ve nahiyelerinde kurulan Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin faaliyete geçmesi ve çalışmaya başlaması Kastamonu halkı üzerinde oldukça büyük bir memnuniyet yaratmıştır (Açıksöz,1922,2).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi 1923 yılı senelik kongresini düzenlerken Ankara'da bulunan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi ile uyumlu bir program takip etmiştir. 21 Eylül 1923'de Ankara'da yıllık kongresini düzenleyen Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti genel merkezin (Açıksöz,1923,1) ardından, 22 Eylül 1923'de Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi de Türk Ocağı'nda yıllık kongresini düzenlemiştir (Açıksöz,1923,1).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi yaklaşık üç yıl faaliyet göstermiştir. 1924 yılına gelindiğinde ise faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Bunun nedeni, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti genel merkezi tarafından Kastamonu'da açılması uygun görülen bir Darüleytaminin açılmaması ve okul için hazırlanan paranın harcanmasıdır. Yaşanan bu gelişmelerden dolayı Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi yaklaşık 2 yıl faaliyet gösterememiştir (Açıksöz,1926,1). Bununla birlikte, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, zaman içerisinde bazı eleştire maruz kalmış ve eski aktifliği yitirdiği, faaliyet gösterdiği süre içerisinde de çok verimli olmadığı düşünülmüş ve cemiyeti eski haline döndürmek için

harekete geçilmiştir. Kastamonu Valisi Hüseyin Fatin Bey, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi ile ilgili bu konuyu görüşmek için Kastamonu'da bulunan memur ve tüccarlardan bir grubu makamına davet etmiştir. Fatin Bey başkanlığında yapılan bu görüşmede, Himâye-i Etfâl Cemiyetinin gerekliliğinden ve öneminden bahsedilmiştir. Fatin Bey konuşmasında, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi için 15 kişilik merkez heyeti kurulmasını teklif etmiştir. Vali Fatin Bey konuşmasının devamında Kastamonu'ya bağlı olan kazalarda da Himâye-i Etfâl Cemiyeti'ne ihtiyaç duyulduğunu belirtilmiş, çok fazla sayıda yardıma muhtaç olan fakir, kimsesiz ve şehit çocuğu olduğunu söyleyerek çocukların eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi, çocukların hayata hazır hale getirilmesinin önemi üzerinde durmuştur. Cemiyet faaliyetleri için ihtiyaç duyulan paranın temini ile fakir çocukların ihtiyaçlarının karşılanması kararlaştırılmış ve halktan da bu konuda fedakârlık beklenmiştir (Kastamonu,1926,1).

Kastamonu valiliği tarafından yapılan görüşmeler sonrasında, 1926 yılında tekrar faaliyete geçen Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, (Gürbüz Türk Çocuğu, 1926, 19) 21 Eylül 1926 tarihinde 15 kişilik yeni bir heyet merkezi oluşturmuştur. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi 1926 yılı heyet merkezi şu şekildedir;

Tablo 4. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi 1926 Yılı İdare Heyeti

Başkan	Sihhiye Müdürü Sait Bey
İkinci Başkan	Operatör Nurettin Bey
Muhasebe	Öğretmen Okulu Matematik Öğretmeni Faik Bey
Veznedar	Eğitim Metroloji öğretmeni Nihat Bey
Kâtip	Sihhiye kâtibi Said Bey

Kaynak; Açıksöz, 23 Eylül 1926, sayı 1765, s.1.

Yeni kurulan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi İdare Heyeti, eski cemiyet idaresini devralmıştır. Ayrıca kazalarda da şubelerin açılacağı ve nizamname gereğince de her mahallin hasılatı o mahallin çocuklarına ait olacağı bildirilmiştir. Bununla birlikte idare heyetinin, belediye nikâh salonuna, belediyeye, adliye katipliğine, kışlaya, mekteplere birer yardım sandığı koymasına ve uygun zamanlarda Tayyare sinemasından yararlanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca hasılatı göre fakir çocuklara da yardım yapılması gündeme alınmıştır (Açıksöz,1926,1).

26 Şubat 1928'de Türk Ocağı Kastamonu Şubesi binasında yıllık kongresini gerçekleştiren Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, cemiyetin yıllık raporunun

okunmasının ardından geçen yılın gelirinin altı yüz küsur lira olduğu bildirilmiştir (Açıksöz,1928,2).

1929 yılına gelindiğinde Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi yıllık kongresini yapmak için, 21 Mart 1929 günü akşam saat 20:00'da azaların Türk Ocağına gelmelerini rica etmiştir (Açıksöz,1929,2). Cemiyetin senelik kongresi cuma akşamı düzenlenmiş, kongrede okunan raporun kabulünün ardından yapılan seçimle idare heyeti şu isimlerden oluşturulmuştur (BCA,490.1.0.0,1929; Açıksöz,1929,1);

Tablo 5. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi 1929 Yılı İdare Heyeti

Başkan	Alizade Baki Bey
Aza	Doktor Kemal Bey
Aza	Satırzade Ali Bey
Aza	Muallim Mustafa Bey
Aza	Muallim Faik Bey
Aza	Muallim Rahmi Bey
Aza	Lütfiye Mithat Hanım

Kaynak; Açıksöz, 24 Mart 1929, sayı 2454, s.1.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi'nin 1929 yılı idare heyetinde şehrin önde gelen isimleri yer aldığı gibi aynı zamanda doktor ve öğretmenlerinde idare heyette bulunması cemiyetin faaliyetlerini olumlu yönde etkilemiştir. 1929 yılında idare heyetinde bir kadın üyenin bulunması kadınların erkeklerle birlikte cemiyet faaliyetlerinde bulduklarının da göstergesidir. 1930 yılına gelindiğinde ise, Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi 9 Mart 1930'da Türk Ocağı Kastamonu Şubesi binasında yıllık kongresini gerçekleştirmiştir (Açıksöz,1930, 1).

Kastamonu Şubelerinin Yardım Faaliyetleri

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin kuruluş amacı olan çocukların korunması ve yetiştirilmesi meselesi Himâye-i Etfâl Cemiyetinin nizamnamesinde ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Çocuklara yönelik yapılacak çalışmalar maddeler halinde belirlenmiş ve burada çocukların kimse tarafından ezilmesine müsaade edilmeyeceği, çocukların barınma, beslenme ve eğitim ihtiyaçlarının iyi şartlar altında cemiyet tarafından sağlanacağı açıkça belirtilmiştir. Çalışmak isteyen çocuklara iş imkanlarının sağlanması, çocukların eğlenmeleri için çocuk bahçeleri ve oyun meydanlarının kurulması planlanmıştır. Ayrıca çocukların sağlık ihtiyaçlarının

giderilmesi için dispanserlerin ve kültürel manada gelişimlerini sağlamaları için kütüphanelerin kurulmasına karar verilmiştir. (Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasi, 1927.4-6).

Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyetinin çalışmalarını yakından takip eden Maarif Vekaleti yurt genelinde okul müdürlüklerine yazı göndererek, 1922-1923 yılı eğitim öğretim yılında Himâye-i Etfal Cemiyetini korumak ve çocukların iyi yetiştirilmesini sağlamak için bazı uyarılarda bulunmuştur. Gelecek nesli oluşturacak olan çocukların himaye edilmesinin her vatandaşın görevi olduğu ve çocukları vatana layık bir şekilde yetiştirmek için Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetine destek olunması ifade edilmiştir. Bu konuda yabancı ülkelerin çok hassas olması ve çocuklara verdikleri önemin bizim için bir uyanış olması gerektiği düşünülmüş, öğretmenlerin de buldukları bölgelerde bir rehber olarak çaba göstermeleri gerektiği hatırlatılmıştır (Açıksöz,1922,2).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, özel gün ve dini bayramlarda bir kurum olarak üzerine düşen görevi yapmış ve yetkililere tebrik telgrafları göndermiştir. Bu telgraflardan biri de 3 Haziran 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal Atatürk'e gönderilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen telgrafla bayramı tebrik edilmiştir (Açıksöz,1922,1). Buna karşılık, Mustafa Kemal Paşa'da Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine şu telgrafi göndermiştir; *"İyid-i seid fitırın tebriğini muhtevi telgrafnameleri heyet-i umimiyede kıraat edildi. Bu vesileyle de izhar edilen hissiyattan dolayı teşekkür olunur efendim."*

1922 yıllarında, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, cemiyetin idare heyetinin aldığı kararlar doğrultusunda, Kastamonu'da dokumaların yaşaması, canlanması için *Himâye-i Etfâl İş Evi* adında bir müessese oluşturulmasına karar vermiştir. Şehit, gazi evlatları ve kimsesiz çocuklar için yatılı bir barınağın yapılması bu barınak sayesinde çocukların hem kalma ihtiyaçlarının gidermesi hem de ders verilecek bir yer olarak kullanılması düşünülmüştür. Ayrıca burada öncelikle dokumacılık zanaatının öğretileceği bildirilmiştir. Bu bağlamda Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezinin de *Himâye-i Etfâl İş Evi* için çalışmalarda bulunacağı belirtilmiştir (Hakimiyet-i Milliye, 1922,2).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, 19 Şubat 1922 yılında yaptığı ikinci toplantısında, Kastamonu ve çevresinde bulunan fakir, kimsesiz çocukların sünnetlerinin 23 Nisan 1922'de yapılması kararını almıştır. Sünnet düğününde 111 fakir ve kimsesiz öğrencinin sünnetlerini gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda sünnet düğününde, kimsesiz çocuklara kıyafet, takke, çorap, mendil ve ayakkabı verilmiştir. Bu arada cemiyet tarafından şeker ve tatlı ikramı yapılmıştır. Sünnet düğünü Kastamonu tarihinde çok nadir görülen bir desteğe yol açmış ve düğünde çekilen fotoğraflar derneğe takdim edilmiştir. Düğün günü yapılan yardımlarla 80 lira

para birikirken akşam sultani mektebinde Himâye-i Etfâl Cemiyeti yararına bir müsamere verilmiş ve müsamerede oldukça fazla para birikmiştir. Aynı dönemde yapılan cemiyet toplantılarında Himâye-i Etfâl Cemiyeti aidatını arttırmaya yönelik kararlar alınmış ve memleketin kimsesiz çocuklarına bir sığınak, sığınacak yer sağlaması düşünülmüşse de bu konuda amaca ulaşamamıştır. Örneğin posta pullarından (BCA,30.18.1.1,1922; BCA,30.18.1.1,1922) sağlanacak gelirin, Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine tahsisi istenirken, Amerikalıların Anadolu'da açmaya karar verdikleri üç okuldan birinin Kastamonu'da kurulması talep edilmiştir. Bu istekler gerçekleşemediği gibi Kastamonu'da *İş Evi* adında bir okulun inşası tekrar gündeme gelmiş ancak yapılan görüşmeler sonunda yeterli gelirin olmamasından dolayı okul inşası ertelenmiştir.

1922 yılı içerisinde Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, Kastamonu dahilinde bulunan kaza ve nahiyelerde de şubeler açmıştır. Başlangıçta oldukça faal olan Himâye-i Etfâl Cemiyeti şubeleri zaman içerisinde eski etkinliğini yitirmiştir. Cemiyet kendisini toparlamak için bayramlarda rozet gibi ufak hediyeler dağıtılarak cemiyete gelir elde edilmeye çalışılmıştır. Ancak gösterilen çabalar yeterli olmamıştır. Hatta cemiyet başkanı istifa etmiş ve bu süreci başkan yardımcısı olan Nuri Bey idare etmiştir. Ancak yaşanan olumsuzluklara rağmen cemiyet kimsesiz çocuklara el uzatarak onlara şefkat göstermeyi de ihmal etmemiştir.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, 1922 yılına kadar geçen sürede birçok çocuğa nakit para yardımlarında bulunmuş iken, 10 çocuğu da himaye altına almıştır. Bu çocukların çoğunun okul öğrencisi olduğu ifade edilirken asıl kimsesiz olan köy çocuklarından ise çok az müracaat olduğu söylenerek köylü çocukların mağduriyeti dile getirilmeye çalışılmıştır. 30 kimsesiz çocuğa 150 lira civarında nakit yardımı yapılırken, 160-170 kuruşla da okul öğrencilerinden 8 kişi himaye altına alınmış ayrıca köylü kimsesiz yavrulardan 4 çocuk tamimiyle giydirilerek Kayseri Darüleytamına gönderilmiştir. Yapılan bu çalışmalara rağmen Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, Kastamonu civarında bulunan binlerce kimsesiz şehit ve fakir çocuğu olmasına rağmen sadece 30-40 kadar çocuğa yardım edebilmekten rahatsızlık duymuştur. Bu nedenle nüfuz sahibi kişilerden yardım istenmiştir. Ancak bütün imkânsızlıklara rağmen cemiyet faaliyetlerine devam etmiş ve çocuklar için Kastamonu'da bir *Şehit Mektebi'nin* açılacağını ifade etmiştir (Açıksöz,1923, 2). Yine 1923 yılı içerisinde Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti genel merkezinin de desteği ile Kastamonu'da bir Dârüleytam açılmasına karar verilmiştir. Bu konuda genel merkez kâtibi olan Doktor Fuat Bey

tarafından Kastamonu heyet merkezine bir telgraf gönderilmiş ve açılacak olan Darüleytam binasının hazırlanması istenmiştir.

Kastamonu Valisi Fatih Beyefendi'nin kontrolünde *Kırk Odalı* denen konağın Dârüleytam için elverişli olduğuna karar verilmiş ve Himaye-i Etfal Cemiyeti'nin Kastamonu Şubesi başkan yardımcısı Nuri Bey, muhasebeci Hüsnü Bey ile belediye memuru İhsan Bey, Kırk Oda Konağına giderek incelemede bulunmuşlardır. Yapılan incelemede, konağın 200 yetime yetecek kadar uygun olduğu ve birkaç günlük tamirat işinin olduğu ifade edilmiştir. O günden itibaren konağın tamirati için gerekli olan malzeme alınarak, bu durum Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyet Merkezine (Ankara) bildirilmiştir (Açıksöz,1923,2). Kastamonu'da açılacak olan Dârüleytam müdürlüğü için Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi tarafından eski milletvekili olan İstanbul Darülmualimat Müdürü Hüsnü Bey'in düşünüldüğü ve müdür meselesinin halledilmesinden sonra müessesenin faaliyete geçeceği bildirilmiştir (Açıksöz,1923,1).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi tarafından seçilen Maarif Heyeti Vekili Vasif Bey, mevcut Darüleytamlardan birisinin Kastamonu da kurulacağını bildirmiştir. Ancak Kastamonu'da bir şefkat yurdunun açılacağı kesinleşmiş gibi gözükse de bir taraftan da Kastamonu'da şefkat yurdunun kaldırılacağı haberleri ulusal basına konu olmuştur. Gerek Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde gerek Yenigün'de çıkan haberler de bu doğrultuda olduğu için Kastamonu basınında da artık bu konuda görüş belirtmenin doğru olmadığı bildirilmiştir. 1923 yılı kongresinde ise Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin Genel Merkezinin aldığı karar doğrultusunda, Kastamonu'da açılacak şefkat yurdu için, maarif vekaleti nezdinde teşebbüste bulunulmasına karar verilmiştir. Alınan kararlar gereği, Türkiye Himâye-i Etfâl Genel Merkez Kâtibi Doktor Fuat, başkan vekili Yunus Nadi ve aza Mustafa Necati Beylerden oluşan bir heyet kurularak, bu konuda görevlendirilmiştir (Açıksöz,1924,1).

Açıksöz gazetesinin 9 Nisan 1924 sayılı nüshasında, Açıksöz gazetesinin başyazarı olan Fazıl Berki Bey tarafından gönderilen telgraf ile Kastamonu'da 250 yataklı bir Dârüleytam açılacağı bildirilmiştir. Kastamonu'da açılacak olan Dârüleytam için, İstanbul'da bulunan şefkat yurduna ait karyolalar ve diğer malzemeler kurulacak olan Darüleytama devredilmiştir (Açıksöz,1924,1) Yine Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi Kâtibi Doktor Fuat Bey, Kastamonu ilinde, bir Dârüleytam kurulacağına dair bir yazıyı 1924 yılı nisan ayı başlarında, Vali Fatih Bey'e göndermiş, İstanbul'daki Darüleytamlardan birisinin 100 mevcuduyla buraya nakledileceği ve 150 çocuğun da Kastamonu'da kaydedilenlerden alınacağına dair bir açıklamada bulunulmuştur (Açıksöz,1924,1).

Kastamonu'da bir Darüleytâmın açılması büyük sevinçle karşılanmıştır. Çünkü Darüleytamlar sayesinde okuma-yazma oranının artabileceği ve Darüleytamların sadece koruma amaçlı olmayacağı, özellikle köylerde cehaletin ortadan kalkması için bir araç olacağı ümit edilmiştir (Açıksöz,1924,2). Burada dikkati çeken bir olayda Darüleytamlar ilk kurulduklarında amaçlarının daha çok esirgeme ve barınmaya yönelik faaliyetleri ağır basmakta iken Cumhuriyet sonrasında gündeme gelen Dârüleytam meselesinde çocukların okuma- yazma ihtiyaçlarının da ön planda tutulmasıdır.

24 Mayıs 1924 tarihine gelindiğinde Kastamonu için gerekli olan Darüleytâmın açılması için hazırlıklar yapılmış, Darüleytama müdür tayin edilen Taşköprü eski kaymakamı Baha Bey talimat almak üzere Ankara'ya gitmiştir. Baha Bey buradan bir telgraf çekerek Dârüleytam kullanılacak binaların devri meselesi sonuçlanır sonuçlanmaz işe başlayacağını bildirmiştir (Açıksöz,1924,1). Amerikalı yardımseverler tarafından verilen paralar ile Kastamonu'da açılması planlanan Dârüleytam, Kastamonu'da uygun bina olmadığından dolayı açılmamış, Darüleytâmın Ankara'da açılması uygun görülmüştür (Kengırı,1925,2). Bu süreçte Darüleytamlar da bazı eleştirilere maruz kalmış, nitelikli kişiler yetiştiremeyen ve kişilerin meslek sahibi olmasında yetersizlikleri olan bir kurum olarak değerlendirilmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi,1923,453). 1925 yılında ise bütün imkansızlıklara rağmen çocukların bakımı ve yetiştirilmesi ile ilgili Amerika'dan dört sinema filminin getirilmiş ve filmler çocuklara izletilmiştir. Filmlerin izlenmesinin ardından çocukların temizliği ve bakımı konusunda oldukça etkili sonuçlar alındığı gözlenmiştir (Kengırı,1925,2). 1927 yılına gelindiğinde Türkiye Himâye-İ Etfâl Cemiyeti kongresinde alınan kararlar doğrultusunda Kastamonu'da 200 kişilik bir şefkat yurdu açılmış ve Himâye-İ Etfâl Cemiyeti genel merkezinin toplantısı esnasında şefkat yurdu heyet üyeleri ve maaşları görüşülmüştür. Yeni kurulan yurt müdürlüğüne ise Doktor İsmail Hakkı Bey uygun görülmüştür (Hakimiyet-i Milliye,1927,2).

Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, Cumhuriyet kutlamalarında aktif bir rol üstlenmiştir. 29 Ekim 1926 Cumhuriyet Bayramı şerefine Türk Ocağı Kastamonu Şubesi ve Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi tarafından *Cumhuriyet Balosu* düzenlemiş, balo belediye binasında saat 21.30'da başlamıştır. 21.30'da başlayan balo saat 04.00'e kadar sürmüş, baloda piyango çekilişi yapılmıştır. Ancak baloya katılanların sayısı geçen yıla nazaran daha az olmuştur (Açıksöz,1926,1).

Kastamonu'da eğlenceli gecelerin geçirildiği balolardan biri de 20 Şubat 1927 gecesi düzenlenmiş ancak balo, ulusal basına yansiyacak derecede bir olaya yol açmıştır. "*Balo Hadisesi*" olarak basına yansıyan olayda baloda bulunan öğretmenlerinde ifadelerine

başvurulduğu için Maarif Bakanlığı da “*Balo Hadisesi*” ne dahil olmuştur (Açıksöz,1927,1). Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi yararına verilen bu baloda, Vali Müştak Bey’in (BCA, 30.10.0.0,1927) eşi hanımefendi Kastamonu’da bulunmadığı için baloya katılacağı düşünülmemiş ve Vali Bey baloya davet edilmemiştir. Ancak Vali Müştak Bey bu hareketi dikkate almayarak baloya gitmesi baloda bir kargaşanın yaşanmasına neden olmuştur. Baloda bulunan bazı kişilerin Vali Bey’in baloyu terk etmesini istemesi üzerine Vali Müştak Bey olayı İçişleri Bakanlığı’na bildirmiştir (Açıksöz,1927,1). Bu durum olayın büyümesine ve konu ile ilgili dava açılmasına neden olmuştur.

1927 yılı nisan ayının son haftasında Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi tarafından belediye dairesinde Sait Bey’in başkanlığında bir balo düzenlenmiş ve balonun duyurusu iki ay önceden yapılarak baloya akraba veya aileden olan hanımlarla katılabileceği bildirilmiştir (Kastamonu,1927,1).

20 Ekim 1928 tarihinde Türk Ocağı Kastamonu Şubesi ve Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi tarafından bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda, 29 Ekim 1928’de Cumhuriyet Bayramı gecesi verecekleri Cumhuriyet balosu hakkında görüşmeler yapılmıştır (Açıksöz,1928,2). Yapılan toplantıda alınan kararlar doğrultusunda, Türk Ocağı Kastamonu Şubesi ve Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi tarafından, Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla 29 Ekim 1928 akşamı belediye salonunda 21:30’da *Cumhuriyet Balosu* düzenlenmiştir. Balo saat 04:00’e kadar devam etmiş, yapılan eğlencelerle birlikte baloda piyango çekilişleri (Açıksöz,1928) yapılmıştır. Ancak 1928 yılı Cumhuriyet Bayramı için düzenlenen balonun katılımcı sayısının diğer yıllara göre daha az olduğu bildirilmiştir. Bununla birlikte baloda katılan kişi sayısının aza olmasının baloya aile samimiyeti kattığı belirtilmiştir (Açıksöz,1928,2).

Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla, 1928 yılında Gazi Mustafa Kemal Paşa, Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine bir tebrik telgrafi göndermiştir. Bu tebrik telgrafi şöyledir (Açıksöz,1928,1); “*Kastamonu Cemiyeti Reisi Arslan Bey’e Cumhuriyet Bayramı’nın yıldönümü münasebetiyle vaki tebriklerinize teşekkür ederim.*”

Yine Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi tarafından Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine çekilen telgraf ise şöyledir; “*Bil mukabele arz-ı tebrikat eylerim efendim.*”

1929 yılı 23 Nisan haftasının, çocuk haftası olması dolayısıyla, Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi kontrolünde eğlenceler ve müsamereler yapıp, bayram günü idman sahasında (Namazgâh) merasim yapıp, çocuk alayı resmigeçidinin gerçekleşeceği daha önceden halka bildirilmiştir (Kastamonu, 1929,3). Bayram günü saat 10:00’a doğru Vali Murat Bey

öncülüğünde, memurlar da bayram alanına gelmiştir. Çocuklar ise süslü elbiseleri ile seyyar bir çiçek bahçesi şeklinde, alkışlarla sahaya girmişlerdir. Tören saat 10:00'da başlamıştır.

Düzenlenen törende, Türkiye Himâye-i Etfâl Kastamonu Şubesi Başkanı Baki Bey çok güzel bir konuşma yaparak, “Bir yetim yavruyu beslemenin, giyindirmenin hacca bedel olduğunu” söylemiştir. Kastamonu Gazi Okulundan Nevvar Hanım da konuşmasında çocukların en tabii haklarının istenmesini ifade etmesi büyük alkışlarla karşılanmıştır. Daha sonra İsfendiyar Okulundan Necdet, çocukların tek başlarına büyük bir dünya olduklarını ve yarının büyükleri olacaklarını söylemiştir. Bu coşkulu kalabalık daha sonra belediye önüne gelerek ellerinde bayraklarını sallarken Belediye Başkanı Hilmi Bey tarafından da bir konuşma yapılmıştır. Abdülhak Hamid okulundan bir öğrenci, Belediye Başkanı'na teşekkür ettikten sonra kendileri için bir çocuk bahçesi yapılmasını istemiştir. Cumhuriyet Okulundan öğrenci Ferhan'ın, mutemet beyle konuşmasının ardından gösteri sona ermiş ve bütün öğrenciler idman yurdunun sahasından evlerine dağılmışlardır (Kastamonu, 1929,3).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, cemiyet çalışmalarını aktarmak adına faaliyete geçen, Himâye-i Etfâl'in dergisi olarak yayımlanan *Gürbüz Türk Çocuğu* (Çılgın, 2004,97) dergisinin 1929 yılı ağustos ayına ait sayısını halka tanıtmak istemiştir. Ağustos sayısında Doktor Ali Fuat Beyin “Çocuklara Nasıl Terbiye Verilir?” başlıklı yazısının yanında çeşitli hikâye ve makalelerden bahsedilmiştir. Ayrıca dergide, “Çocukların güneş banyosu yapmasının öneminden, çocuk zekâsının gıda takviyesine bağlı olduğundan, çocuk neyle oynamalı, çocuk nasıl giydirilmeli, çocuklar ne okuyor? Konulu makalelerin olduğundan söz edilmiştir. Ardından ise her ailenin *Gürbüz Türk Çocuğu* dergisini alması gerektiğinden ve çocukların iyi vakit geçireceği bir dergi olduğu belirtilmiştir (Kastamonu,1929,4). Bunun yanında Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Şubesinin 1917 yılında hazırlamış olduğu, “Annelere ve Çocuklara Salname”nin anne ve çocukların özellikle sağlık konularında bilgilendirilmelerinde önemli bir ölçüt kabul edildiği, burada cemiyetin yıllık faaliyetlerine de yer verildiği bildirilmiştir (Paşahan, 2014, 48).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, 1930 yılı faaliyetleri içerisinde rozet dağıtımını yapmıştır. 23 Temmuz 1930 tarihinde yapılan rozet dağıtımını için 23 Temmuz günü seçilmiştir. Rozet dağıtımını için, 23 Temmuz gününün seçilmesi tesadüf değildir. II. Meşrutiyet'in ilan günü olan 23 Temmuz 1908 (10 Temmuz 1324) günü aynı zamanda Türkiye Himâye-i Eftâl Cemiyetinin rozet günü olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda 23 Temmuz günlerinde Kastamonu'da rozet dağıtımını yapılmıştır (Açıksöz,1930, 1).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Kastamonu Belediyesi de çocukların beslenmesi ve sağlıklı bireyler olarak yetişmesi konusunda hassasiyet göstermiş, 1930 yılında çıkarılan *Umumi Hıfzıssıhha Kanunu*'nda alınan kararlar doğrultusunda Kayseri Aydın, Gaziantep, Belediyeleri ile birlikte faaliyete geçmiştir. Bu faaliyetler sonucunda, *Süt Çocuğu Muayene ve Müşavere Evleri*, çocukların sağlık ve beslenme konularında aktif olarak çalışılmış, yetim olan çocuklara ücretsiz muayene ve tedavi imkânı sağlanmıştır (Düstur, 1929-1930, 350).

Kastamonu Basınında Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubelerinin Faaliyetleri

Ülkenin değişik bölgelerinde olduğu gibi Kastamonu'da da Himâye-i Etfâl Cemiyetine duyulan ihtiyaç ve cemiyetin çocukların hayatında ne kadar önemli bir yere sahip olduğu Kastamonu halkı tarafından çoğu zaman dile getirilmiştir. Çocukların toplum içerisindeki konumları ve çocukların bir birey olarak görülmelerinin önemi Kastamonu yerel basınında yayınlanan birçok makalenin temel konusu olmuştur. Açıksöz gazetesi 17 Ocak 1922 tarihli nüshasında, İsmail Habib Sevük Bey tarafından bu konuda "*Hayırlı Bir İş*" başlıklı bir makale yazılmış ve makalede Kastamonu'da Himâye-i Etfâl Cemiyetine duyulan ihtiyaç hassasiyetle dile getirilmeye çalışılmıştır. Millet'in en büyük şairi ve en büyük dâhisi olarak tanıtılan Abdülhak Hamid'in "*Kim demiş bir çocuk küçük bir şey, bir çocuk belki en büyük bir şey...*" sözü ile başlayan makalede çocukların daima küçük şeyler olarak görüldüğü, hatta bazen birbirlerine laf atarken *bırak şu çocuğu* tabirlerinin kullanıldığını belirterek bunun çok yanlış olduğu üzerinde durulmuştur. Çünkü her çocuk gelecekti ve istikbalimizin temsilcisiydi. Küçümsenen bir çocuğun dahi en büyük yaşlıdan daha çok önemsenmesi gerekmekteydi. Çünkü belki de bu çocuklar ileride büyük işlerin adamı olacaktı.

İsmail Habib Bey makalesinde, dinimizde anasız babasız çocuklara yetim dendiğini, bunun nedeninin artık ona bakacak kimsenin kalmamasından kaynaklandığını, ancak ana-babası olan çocukların %90'nın da yetimler gibi bakımsız olduğunu ifade edip bu durumu eleştirilmiştir. Kastamonu'da kurulacak olan Himâye-i Etfâl Cemiyetinin hıçkırık, ağlayan, gözü yaşlı çocuklara sahip çıkacağını ve böylece anasız babasızlara yetim gözüyle bakılmayacağını dile getirmiştir. Çünkü medeni milletlerde durum böyleydi. Avrupa ve Amerika'daki cemiyetler çocuklar için özel bahçeler, parklar kurmakta, çocuklar için çıkan sayısız gazeteler, çocuklara özel sayısız eğlenceler düzenlemekteydi. Hatta sunulan imkanlardan en zenginlerin çocukları dahi faydalanmaktaydı. Medeni ülkelerde çocuklar için ana ve babalar eğitmen gibiydi. Saray gibi okullar vardı ve en ileri seviyede eğitim alırlardı. Bu yüzden onların çocukları korumaya yönelik cemiyetlere bizdeki kadar ihtiyaç duyması söz konusu bile değildi. İsmail Habib Bey,

eleştirilerine şu ifadelerle devam etmiştir; “...bizdeki hükümet halka pek fayda sağlamaz, okutulacak okul yok iken var olan binalar yıkıktır...” Habib Bey makalesinin sonunda ise sadece yetimler değil diğer çocuklarında aynı mağduriyeti yaşadığını belirterek, Kastamonu’da Himâye-i Etfâl Cemiyetini kurma girişiminde bulunanlara teşekkürlerini sunmuştur (Açıksöz,1922,1).

İsmail Habib Bey’in de dile getirdiğine göre Himâye-i Eftâl Cemiyeti, medeni memleketlerde çocukların korunmasına, sağlığına ve terbiyelerine itina gösterildiği, memlekete zihnen kuvvetli bireyler yetiştirilmesine önem verildiği bir kurumdu. Bununla birlikte Habib Bey, yabancı ülkelerde her yerde çocuklar için türlü türlü cemiyetler kurulduğunu, Osmanlı Devleti’nin de medenileşme yolunda adım atarken kimsesiz, muhtaç yavrulara aynı amaçlar doğrultusunda kucak açtığına altını çizmiştir (Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço,1334,3-4).

Açıksöz gazetesinin 18 Şubat 1922 tarihli nüshasında, Nuri Bey tarafından kaleme alınan “*Himâye-i Eftâl Cemiyeti*” başlıklı yazıda Nuri Bey, Kastamonu’da Himâye-i Eftâl Cemiyeti Şubesinin Kastamonu’da açılışını yapmak için İstiklal Mahkemesi Başkanı Necati Beyefendi tarafından davet olunan kişilerin belediyede toplandıklarını bildirirken, Necati Bey Efendi’nin cemiyetin maksat ve gayesini anlattığını da ifade etmiştir.

Gazetenin aynı sayısında, “*Himâye-i Eftâl Cemiyetinin Bir Şubesi- Himâye-i Etfâl Cemiyetinin Nizamname-i Esasîyesi*” başlığı altında, Himâye-i Etfâl Cemiyetinin öneminden bahsedilmiş ve memleketimizde hayati ve fevkalade önemli olan cemiyetin kurulmak üzere olduğunu bildirilmiştir. Himâye-i Etfâl Cemiyetinin Nizamnamesi gereğince cemiyetin teşkili için gerekli tedbirlerin nihayet temin edileceği, cemiyetin gayesi, yapacağı görevleri, cemiyetin kuruluş nedeni hakkında okuyucuları aydınlatmak için de nizamname maddelerine yer verilmiştir. Cemiyetin amacının ilk olarak şehit çocukları ile savaş malullerinin ve savaş felaketzedelerinin çocuklarına hizmet vermek olduğu bununla birlikte Kastamonu dahilinde bulunan ihtiyaç sahibi kimsesiz çocukların ihtiyaçlarının da giderileceği bildirilmiştir (Açıksöz,1922,1).

Açıksöz gazetesinin 5 Mart 1922 tarihli nüshasında, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamnamesinin ardından, A. Nuri Bey’in Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesinin kuruluşunu anlatan bir makalesine yer verilmiş ve burada cemiyetinin görevleri dile getirilmiştir. Makalenin giriş kısmında güzel bir anlatımda bulunulmuştur. Yapılacak yardımlar ile ilgili hadis-i şerif olan “*İyilik yapınız ki ancak bununla felah bulursunuz*” sözü ile bir giriş yapılmış ve yapılan yardımların gerçekten ihtiyacı olan kişilere yapılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca yardım amaçlı verilen paraların asıl amacının insanların servetine servet katmasına yönelik olmaktansa dul kadınlarımızın ihtiyacını karşılamaya yönelik olmasının Allah katında

daha makbul olduğuna değinmiştir. Cemiyetin kurulması Allah'ın bir lütfu olarak görülmüş ve cemiyeti kuranlara *Allah razı olsun* denilerek, cemiyete kuranlara duyulan minnet bildirilmiştir...

"Tay yetişmeyince, ata değer olmaz" sözünden yola çıkan Nuri Bey, çocukları da yetiştiremezsek neslimizin söneceğini söyleyerek, cemiyetin tek amacının sadece kimsesiz çocuklara bakmak olmadığını, anası babası olup da cılız olan, haylaz, itaat etmeyen, sanat öğrenmeyen çocukları da millete ve vatana yararlı hale getirmek olduğunu ifade etmiştir. Makalenin sonunda ise ahaliye böyle muhterem bir cemiyetin bir şubesinin de Kastamonu il merkezinde açıldığı, işe başladığı haberi verilmiş ve Kastamonu halkı tebrik edilmiştir (Açıksöz,1922,2).

Kastamonu valilik doktoru olan Doktor Fazıl Berki'in de Açıksöz gazetesinin 17 Eylül 1923 tarihli nüshasında *"Himâye-i Etfâl"* başlığı altında yazmış olduğu makalede, ilerlemiş milletlerde hayvanlar için himaye dernekleri kurularak hayvanların işkenceye maruz kalmalarının önlediğini hatta bunu yapanlara ceza verildiğini bildirmiştir. Ancak Türk halkında bu bilincin gelişmediği ve hayvanlara eziyet edildiği söyleyen Fazıl Bey, asrileşmek isteyen bir toplumun bunu süslü sözlerle yapmasının mümkün olmadığını, icraata gerek olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Fazıl Bey; *"Vatanı uğruna canlarını feda eden şehitlerimizin emaneti olan kalbi kırık minik yavrularımızı yırtık elbiselerle, boynu bükük görmeye hangi vicdan dayanır ki? Bu yetimleri aç bırakmak, açıkta bırakmak, eğitimden mahrum bırakmamak şehitlerin huzur içinde uyumalarını sağlayacak"* diyerek cemiyetin önemini vurgulamıştır. Makalenin sonunda ise, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin ilk açıldığında daha aktif olduğu, zaman içinde eski hareketliliğini kaybettiğini belirterek, başka ülkelerdeki çocukları korumaya yönelik cemiyetlerin başlangıçta zayıf olduklarını ancak sonrasında güçlenerek faaliyet gösterdiklerini ifade eden eleştirilerde bulunmuştur (Açıksöz,1923,1).

Kastamonu basınında Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi ile ilgili haberlere de sıkça yer verilmiştir. Açıksöz gazetesinin 29 Eylül 1923 tarihli nüshasında yer alan makaleden edindiğimiz bilgiye göre, Gazi Paşa mümkün olduğunca Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin toplantılarına bizzat katılım sağlamıştır. Ankara Himaye- Etfal Cemiyeti ikinci kongresinin ve Türk Ocağı'nın ikinci kongresinin Gazi Paşa'nın katılımıyla gerçekleştiği aktarılmıştır. Ayrıca kongrede Kozan Mebusu Doktor Fikret, Çorum Mebusu Doktor Mustafa Bey de Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti meclisine seçilmiştir (Açıksöz,1923,1). Bununla birlikte Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin Genel Merkezinde Latife Hanım'ın da toplantılara dahil olduğu görülmüştür. Açıksöz gazetesinin 14 Ekim 123 tarihli nüshasında, Türkiye Himâye-i Etfal Cemiyeti Genel Merkezinin dün öğleden sonra cemiyet başkanı Latife Hanım ve Mustafa Kemal

Paşa'nın başkanlıkları altında toplandığı ve Latife Hanımın bir konuşma yaptığı bildirilmiştir (Açıksöz,1923,1).

Açıksöz gazetesinin 23 Aralık 1926 tarihli nüshasında, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Kırklareli Mebusu Fuat Bey'in Millet Meclisi'ne çocuklar için içki ve tütün satanlar hakkında bir kanun teklifinde bulunduğu ve çocuk vefatı üzerine memlekette bir istatistik bulunmadığını dile getirdiği bildirilmiştir. Besim Ömer Bey ise, çocukların vefatı konusunda alınacak tedbirlerden bahsederken şunları söylemiştir; "*Çocuk olmayınca millet olmaz.*" Besim Bey'e göre çocuk meselesi hayati bir mesele olup, milletin istikbali ile ilgiliydi. Besim Bey, birçok ülkede çocuk nüfusu üzerinde durulduğunu ancak bizde çocuk ölümleri konusunda yeterli istatistiğin olmadığını dile getirerek, ülke genelindeki çocuk vefatı sayılarının (Açıksöz,1926,2) tam olarak bilinmediğini söylemiştir (Açıksöz,1926,2).

Açıksöz gazetesinin 25 Nisan 1927 tarihli nüshasında yer alan "*Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kongresi Münasebetiyle Başkan Dr. Fuat Beyin Beyanâtı*" başlıklı yazıda, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti tarafından yapılan faaliyetler, doksan beş merkezde süren erzak dağıtımı ve diğer yardım çalışmalarısıyla ilgili bilgi verilmiştir. Fuat Bey yazısında, ileride düzenleyeceği bir kongre ile ilgili beyanda bulunmuş, Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin 718 merkeze sahip olduğunu ve kongre öncesi Himâye-i Etfâl Cemiyet Merkezlerinin faaliyetlerine dair raporlar aldıklarını bildirmiştir. Bu raporlardan 93 tanesinin öncelikli öneme sahip olduğunu ve 93 merkezde 89168 çocuğun himaye edildiğinden bahsederken himaye altındaki çocukların her türlü ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığını, barınma dışında, sağlık kontrollerinin yapıldığını söylemiştir. Ayrıca, cemiyet faaliyetlerinde geçen yıla nazaran önemli oranda artış olduğunu bu artışın gerçekleşmesinde Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, hükümetin ve halkın büyük katkısı olduğunu belirterek, yardımların sadece ülke çapında olmadığını yurt dışından da 34 merkezden yardım geldiğini söylemiştir. Yurt dışından gelen bu yardımlar, özellikle Amerika, Kıbrıs ve Mısır Türkleri tarafından yapılmıştı (Açıksöz,1927,2).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Genel Merkezi 6 Mayıs 1927 günü, *Çocuk Sarayı*'nda yıllık 5.Kongresini düzenlemiştir. Kongrenin yıllık raporunda, cemiyet şubelerinin bazılarının isimleri de dile getirilerek, şubelerin çalışmalarından dolayı öncelikle takdir edildiğini, sadaka, fitre, zekât ve kurban derilerinin (BCA,51.0.0.0,1927; Kastamonu,1929,2) 1927 yılına ait 23 Nisan hasılatı ile genel merkeze alındığı belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti merkezlerine yardım edilmesi kararı alınmıştır. Bununla birlikte muhtaç ve kimsesiz çocuklara yönelik yeni kurumların açılmasının yanında muhtaç annelere iş temin edecek *Anne-Kadın*

Müdürlüğü adıyla hanımlardan oluşan bir teşkilat kurulması arzu edilmiştir (Açıksöz,1927,1). Alınan kararlar doğrultusunda Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti tarafından dış hekimliği açılarak burada öğrencilerin tedavi edilmesi planlanmıştır (Açıksöz,1929,1).

Açıksöz, gazetesinin 12 Mart 1929 tarihli nüshasında ise, *Çocuk Haftası* dolayısıyla Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Başkanı Kırklareli Milletvekili Fuat Bey'in 23 Nisan 1927 günü yapılacak olan çocuk bayramı için bir beyanatta bulunduğu bildirilmiştir. Çocuk haftasına özel afiş ve kare çalışmaları ile kitapların önemli bir kısmının hazırlanmış, hazırlık 2 milyona ulaşmıştır. Ayrıca çocuk haftasına özel olarak İsmet Paşa'nın bir makale ile çocuk haftası yayınında yer alacağını belirtilmiştir (Açıksöz,1929,1).

Kastamonu Şubelerinin Gelir ve Giderleri

1917 yılı Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamnamesinin sekizinci faslının 49. maddesine göre cemiyetin gelir kaynakları, altı madde halinde sıralanmıştır. Bu kaynaklar; üye aidatları, hükümet ve belediyeden sağlanan ücretler, nakitlerin neması, taşınır-taşınmaz malların gelirleri, sergi, müsamere, konser gibi etkinliklerden elde edilen gelirler, dışardan yapılan yardımlardır (Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi,1917,18). Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasi'sinin 49. maddesinde belirtildiği üzere cemiyetin gelir kaynakları, üye aidatları, hükümet ve belediyeden sağlanan ücretler, sergi, müsamere, konser, piyango, cemiyetin menkul ve gayrimenkulünden sağlanan gelirler, zekât, sadaka ve halkın yaptığı yardımlardan oluşmaktaydı ((Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasisi, 1921, 26).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti, zaman zaman diğer cemiyetlerden maddi anlamda destekte görmüştür. Himâye-i Etfâl Cemiyetine destek amaçlı yardımlardan biri de Hilal-i Ahmer Hanımlar Şubesi tarafından yapılmıştır. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetinin Genel Merkezine Anadolu'da bulunan çocuklar için 2000 lira bağış yapmıştır. Hatta Halide Edip Hanım cemiyet merkezini bizzat ziyaret etmiştir (Hakimiyet-i Milliye,1922,3).

Savaşların getirdiği yıkımları biraz olsun ortadan kaldırmak adına yardım faaliyetlerinde bulunan kurumlardan olan Darüleytamlar, şefkat yurtları da (Belleten,1999, 775-812) diğer yardım kuruluşları gibi üzerine düşen görevi yapmıştır. 18 Ağustos 1917 tarihli iâşe kararnamesinde yer alan Canik bölgesi iâşe deposundan sağlanan yardımlar ile dul kadınlar, yetimler ve şehit aileleri vb. birçok kişi veya kuruluşa yardımlarda bulunulmuştur. Bu yardımlarda darüleytamlar, şefkat yurtları da görev almıştır.

Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı ve ardından yaşanan Kurtuluş Savaşı'nın getirmiş olduğu mali sıkıntılar, ülke genelinde uzun bir süre maddi imkansızlıklara neden olmuştur. Bu durumda devletin ya da il merkezlerinin yardım amaçlı kurulan cemiyetlere maddi anlamda destek sağlayacak çok fazla imkânı yoktu. Bir taraftan halkın ihtiyaçları diğer taraftan yetim, öksüz ve dul kalan kadınların ihtiyaçlarının belediyeler tarafından karşılanması çok yeterli derecede değildi. Yetim, öksüz ve dul kalan kadınların ihtiyaçlarını gidermek için kurulan dernekler, cemiyetler ortaya çıkan açığı kapatmak amacıyla ellerinden geleni yapıyorlardı. Hatta cemiyetler kendilerine kaynak arayışına girmişler ve bazı kurumlara başvurularda bulunmuşlardır. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyet Merkezi 11 Nisan 1925 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı'na yazdığı bir yazı ile zekâtın Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetine verilmesinin caiz olup olmadığı konusunda fetva isteğinde bulunmuştur (BCA,51.0.0.0,1925). Daha sonraki yıllarda ise cemiyet evraklarında görülen pul ve damga yapıştırımadaki eksikliklerin herhangi bir cezaya mahal vermeden af edildiğine dair kanunlar kabul edilmiştir (Resmî Gazete,1927, s.285).

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine yapılan yardımlarda ise genellikle para sandıkları kullanılmıştır. Bu sandıklar Kastamonu'da belirlenen yerlerde ve farklı zamanlarda doluşturularak yardım toplanmıştır. 1922 yılı haziran ayının son haftasında yapılan müsamerede mühürlü bir sandık gezdirilmiş, toplanacak para ile şehit, gazi evlatları, yetim vs. kişilerin korunması için Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine teslim edilmiştir. Hatta yardım sandığı gezdirilirken Kastamonu halkına bir mesaj verilmiş, gezdirilen sandığın boş çevrilmemesi için hassasiyet gösterilmesi istenmiştir (Açıksöz,1922,1). Yine, şehit çocuklarıyla öksüzleri kanatları altında büyüterek yetiştirmeye ve vatana faydalı bir birey haline getirmeye çalışan Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti'nin mukaddes amacı ifade edilerek halka şöyle seslenilmiştir;

“Ey hamiyetli Türk ve Müslüman! Bu cemiyetle elinden gelebilen her şeyi yap ve senede iki lira vererek onu yaşatmayı vatani ve milli bir vazife bil. Senin için can veren kardeşlerin yavrularına (Himaye-i Etfâl) bakıyor.” (Açıksöz,1922,2).

Millî Mücadele sürecinde Kastamonu'da bulunan İstiklal Mahkemesi Başkanı, Saruhan Mebusu Mustafa Necati Bey, 1919 yılında Kastamonu Sultani Mektebinde muhacirler adına bir toplantı düzenlemiş, burada yapılan yardımdan sağlanan gelirin %20'si Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine verilmiştir (Ak,1919/1920,1). 1922 yılında da Kastamonu Dârülmualimât kız öğrencileri, mart ayına gelindiğinde öksüz, kimsesiz çocukların yararına Kastamonu Dârülmualimât'ın birinci sınıfında bulunan bir öğrenci müsamerde düzenlemiş, buradan toplanan 1486 kuruş Himâye-i Etfâl Cemiyetine gönderilmiştir (Hakimiyet-i Milliye,1922,2).

Açıksöz gazetesinin 30 Kasım 1926 tarihli nüshasında ise Kastamonu'da bulunan ilkokul seviyesindeki okul öğrencileri, cemiyet yararına yardım girişimlerinde bulunmuşlardır. Merkez İlk Erkek Mektebi öğrencileri Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine ve Kastamonu Hilal-i Ahmer Cemiyetine güçleri oranında destek vermek amacı ile bir yardım kutusu oluşturmuşlardır. Öğrenciler burada toplanan paraları daha sonra cemiyetlere ulaştırmayı hedeflemişlerdir. Okulda bulunan öğretmenlerin de maaş zamanlarında bu kutuya para atılarak destek olmasına karar verilmiştir (Açıksöz,1922,2).

Kastamonu dahilinde bulunan kaza ve nahiyeler, merkez şubede olduğu gibi Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyetine gerekli önemi göstermiştir. 23 Temmuz 1926 cuma günü Kastamonu Eflâni nahiyesinde bir yardım kampanyası düzenlenmiş ve Himâye-i Etfâl Cemiyeti adına rozetler takılarak, nahiyeye müdürü Süreyya Bey tarafından bir konuşma yapılmıştır. Ardından Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyet'imizin varlığının devamı için dualar yapılmıştır. Daha sonra şehitlerimizin emaneti olan evlatlara, fakir çocuklara yardımda bulunmak üzere Nahiyeye Müdürü Süreyya Bey tarafından 1490 kuruş yardımda bulunulmuştur. Yapılan diğer yardımlar ise şu şekildedir (Kastamonu,1926,1);

Tablo 6. Kastamonu Eflani Nahiyesi Halkının Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine Yaptığı Yardımlar

İsim	Miktarı (Kuruş)
Çelebilerden Hasan Efendioğlu Cafer Ağa	45
Ayıntepzade Kâtip Kâmil Efendi	45
Eflani Müdürü Beyefendi	25
Değirmencizade Kâtip Mustafa Bey	160
Kereste tüccarı Tahsin Efendi	250
Ekmekçi Galip ustanın kızı Vasfiye Hanım	50
Kahveci Mustafa Çavuş	25
Kahveci Osman Efendi	25
Kavaklı Kefiloğlu Osman Efendi	25
Bostancılardan Ali Fakioğlu Hakkı	25
Ekmekçi Galip usta	100
Safranbolu özel muhasebe tahsildarı Ömer Lütfü Efendi	25

TÜRKİYE HİMÂYE-İ ETFÂL CEMİYETİ KASTAMONU ŞUBESİ (1921-1930) -
Doç. Dr. Yücel NAMAL ve Öğr. Gör. Melek TOPARLAK ŞAHİN

Bakkal Topal Hasanoğlu Abduş Efendi	20
Belediye kâtibi Mehmet Niyazi Efendi	25
Yirmibeşzade kâtip Mustafa Efendi	100
Ekmekçi Ali usta	20
Kaldırım Müteahhidi Halil usta	50
Kereste tüccarı Halil Bey kâtibi Mehmet Sıtkı Efendi	50
Karataş karyesi muhtarı Said Ağa	25
Bakkal Yakupoğlu Rıza Efendi	20
Terzi Ahmet usta	25
Kahveci Bekir Çavuş	20
Kunduracı Necip usta	25
Kunduracı Abdullah usta	25
Kahveci Hamdi Efendioğlu İsmail Efendi	25
Ekmekçi Mustafa usta	20
Çukurvıranlı Hacı Osmanoğlu İzzet Çavuş	50
Belediye azasından Hacıoğlu Ağazade Mehmet Efendi	50
Kereste tüccarı Hacıoğlu Ağazade Tevfik Bey	50
Bakkal Yakupoğlu Hakkı Çavuş	20
Kilecizade kâtibi Akif Efendi	50
Toplam	1440

Kaynak; Kastamonu Vilayet Gazetesi, 17 Ağustos 1926, sayı 2661, s.1.

Yapılan yardımlara baktığımızda, yardım miktarlarının kişilerin gelir kaynaklarına göre değişiklik göstermiştir. Esnaf ve şehrin ileri gelenleri tarafından yapılan yardım miktarı diğer yardımlara nazaran daha yüksek orandadır. Ayrıca hangi meslek ya da işe mensup olursa olsun herkesin çocukların geleceği ve iyi şartlarda yetişmeleri için ellerinden gelen çabayı gösterdikleri aşikardır.

Ülke genelinde çocukların yararına yapılacak her türlü faaliyetin yürütülmesi için gerekli hassasiyeti gösterenlerden biri de İstiklal Kütüphanesi sahibi O. Nuri Bey'dir. Kendisi 1928 yılında fakir çocuklara dağıtılmak üzere 50 adet *Resimli Ay* alfabesinin verilmesine imkân tanımıştır. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi de Osman Bey'in bu vefalı davranışından dolayı kendilerine teşekkürleri sunmuşlardır (Açıksöz,1928,2).

Açıksöz gazetesinin 7 Ağustos 1929 tarihli nüshasında cemiyetlere yapılacak yardımlarla ilgili ilanlar yayınlanmıştır. Yayınlanan ilanlarda halkın fitre ve sadakasını Himâye-i Etfâl

Cemiyeti ve Tayyare Cemiyetine verilmesi dile getirilmiştir. Çünkü Tayyare Cemiyeti, memleketin havalarını emniyet içerisinde tutmakta iken diğer yandan Himâye-i Etfâl Cemiyeti de yetim çocuklarımızı korumakta ve ihtiyaçlarını gidermekteydi (Açıksöz,1929,2). Ayrıca Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi tarafından üretilen tebrik, telgraf kartları da 15 kuruşa satışa çıkarılmıştı. (Açıksöz,1929,2).

SONUÇ

Çocuk olmak, farkındalığın daha tam anlamıyla gerçekleşmediği bir dönemin en güzel şekilde yaşanmasını ve yaşatılmasını mümkün kılmayı gerektirir. Ancak yaşamın içerisinde var olan olumsuzluklar bu sürecin istenilen seviyede sürdürülmesini zaman zaman engellemiştir. Özellikle emperyalist zihniyetlerin yarattığı büyük yıkımlar veya dünya üzerinde meydana gelen toplumsal hareketler sadece devletlerin siyasi varlığının sürdürülmesine zarar vermemiş aynı zamanda toplumda kapanması zor yaraların açılmasına sebep olmuştur. Bu kaçınılmaz değişimler tarihin seyri boyunca birçok hukuki ya da demokratik gelişmelerin de önüne açarak, anayasal manada kişi hak ve özgürlüklerinin yasallaşmasına da imkân tanımıştır. Ancak ne yazık ki, belli amaçlar uğrunda verilen mücadelelerle birlikte yaşanan toplumsal yıkımların da yaşandığı dönemlerden biri olarak değerlendirebileceğimiz, Osmanlı Devleti'nin dağılma süreci, sadece maddi manada değil toplumsal manada da büyük sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Burada en hassas nokta ise geleceğin temsilcisi ve garantisi olarak gördüğümüz çocukların savaş yıllarının olumsuz şartlarına maruz kalmalarıdır. İşte çocukların mağduriyetlerinin devletin sorumluluğu altında giderilmeye çalışıldığı ilk zamanlarda gerek vakıflar gerek cemiyetler vasıtasıyla bu mağduriyetler giderilmeye çalışılmıştır. Çocukların yaşamlarında iyileştirmeler yapmak için ortaya çıkan ıslahhaneler (1861), Darüleytamlar (1914), Himâye-i Etfâl Cemiyetleri (1917) bu görevi üstlenmiştir. Bu kurumlar gelecek için zihin sağlığına sahip, güçlü ve meslek sahibi bir gençlik yetiştirmeyi amaç edinmişlerdir. Savaş mağduru olan çocukları koruma amacıyla ilk Niş'te faaliyete geçen ıslahhaneler, daha sonra Darüleytamlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Darüleytamların amaçlarını belki de daha geniş manada gerçekleştirmek için Himâye-i Etfâl kurumlarının kurulması ile gelecek nesile sahip çıkılmıştır. Özellikle Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sonrasında öksüz, yetim kalan çocukların koruma altına alınması doğrultusunda öncelikle İstanbul, Ankara gibi merkezlerde çocukları koruma amaçlı kurulan bu kurumlar zaman içerisinde hem Müslüman hem de gayrimüslim çocukların hayatlarına dokunabilmek adına ülke çapında değişik bölgelerde de şubeler açarak faaliyet göstermişlerdir. İlk açıldıklarında belirledikleri hedeflere ulaşmakta

zorlanan çocuk esirgeme kurumları özellikle savaş yıllarının getirdiği maddi imkansızlıkların da etkisiyle istedikleri performansı gösterememişlerdir.

Kastamonu ilini konu aldığımız çalışmamızda, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi tarafından çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için maddi getiri sağlayacak müsamerelerin yapıldığını, yardım gecelerinin düzenlendiğini görmekteyiz. Özellikle minik öğrenciler tarafından yapılan yardımlar ve okullarda kurulan yardım sandıkları yardımların en masum olanlarıdır. Cemiyete kaynak sağlamak amacıyla yapılan etkinlikler zaman zaman Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine zor anlar yaşatmıştır. Cemiyet yararına düzenlenen bir baloda yaşanan münakaşa büyümüş hatta balo meselesi olarak ulusal basına dahi yansımıştır.

Yardımlar sadece halkın inisiyatifine bırakılmamış, kamu kuruluşları da yardımlara bizzat dahil olmuştur. Hükümet, valilik ve belediye gibi kuruluşlar zaman zaman yardımlarda bulunarak çocukların daha iyi şartlarda yaşaması için gereken çabayı imkanları dahilinde göstermişlerdir. Bütün çabaya rağmen Kastamonu dahilinde faaliyet gösteren Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti yine de istenilen seviyede gelir sağlayamamış, bu nedenle de istenilen sayıda çocuk himaye edilememiştir. Bu bağlamda imkanların yetersizliği karşısında hükümetten bazı taleplerde bulunulmuştur. Hükümetten istenilen taleplerden birinde Ermeni çocuklarının yevmiyelerinde artışa gidilmesidir. Bu talep, Müslüman çocuklara gösterilen hassasiyetin aynı şekilde yabancı çocuklara da gösterildiğini kanıtlayan önemli bir ayrıntıdır. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesine, Kastamonu'da bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti, Türk Ocağı gibi kuruluşlar, imkanları doğrultusunda destek vermişlerdir. Bununla birlikte şehrin ileri gelenlerinin maddi destek sağlayarak ihtiyaçların giderilmesine yardımcı olmaları zaman zaman da valilik bütçesinden cemiyete destek olunması hem halk tarafından hem de yöneticiler tarafından çocukların yeni neslin temsilcisi olarak görüldüğünün kanıtıdır.

1921 yılında Kastamonu'da faaliyete geçen Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti, kurulduktan birkaç yıl sonra faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Bunun nedeni ise Kastamonu'da açılması planlanan bir Dârüleytam kuruluşu için toplanan paranın bu doğrultuda harcanmaması ve cemiyetin eskisi gibi faaliyet gösterememesidir. Kastamonu ilinde, şefkat yurdu niteliğinde bir Dârüleytam kurumunun kurulmak istenmesindeki en önemli faktörlerden biri de köylerde okuma- yazmadan mahrum kalan çocukların eğitim ihtiyacını karşılamaktır. Buradaki zihniyetin temelinde Cumhuriyet döneminin getirmiş olduğu bilinçlenmenin etkili olduğunu söylemek

doğru bir teşhis olacaktır. Kastamonu Himâye-i Etfâl Cemiyeti yaşadığı talihsizlik karşısında, iki yıl faaliyetlerine ara vermek zorunda kalmıştır. Ancak 1926 yılına gelindiğinde Kastamonu Himâye-i Etfâl Cemiyeti tekrar teşkilatlanarak faaliyetlerine devam etmiştir.

Millî Mücadele'nin önemli destekçilerinden ve Kastamonu'da Köroğlu gazetesinin başyazarı olan İsmail Habib Sevük, Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti ile ilgili yazmış olduğu yazılarda çocukları konu alarak yurt dışında kurulan kurumlarla ilgili bilgiler vermiştir. Himâye-i Etfâl Cemiyeti ile ilgili yazılarında cemiyetin üstlendiği görevin kutsiyeti üzerinde durarak Avrupa'da olduğu gibi çocukların büyüme ve yetiştirme sürecinde ihtiyacı olan gereksinimleri dile getirmiştir. Makalelerin yanında basında yer alan dikkat çekici konulardan biri de Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Nizamnamesidir. Yerel basında periyodik olarak cemiyet nizamnamesine yer verilmiş ve nizamnamede sadece çocukların dikkate alınmadığı, kadınların yani annelerin de yaşama şartları ve çocuklarına sundukları imkanlardan da bahsedilmiştir. Çocukların yaşam şartları ile ilgili meseleler, meclis görüşmelerinde de yerini almıştır. Mecliste tartışma konusu olan bu meseleler Kastamonu halkı tarafından da yakından takip edilmiş, özellikle çocuk ölümleri üzerine yapılan görüşmelerde milletin geleceğini oluşturan çocukların ölüm nedenlerinin araştırılması, istatistiklerin tutulması ve önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Meclis görüşmelerinde dikkat çeken görüşmelerden biri de mübadele sırasında mağdur olan çocukların da himaye edilmesine yönelik fikirlerdir.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi, merkez cemiyette ve ülke genelinde bulunan diğer şubelerde olduğu gibi resmi etkinliklerde, çocukların yer almasını sağlamıştır. 1929 yılı, 23 Nisan çocuk haftasında Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi de yer alarak çocuklara özel yapılacak olan bayramda çocukların gönlünü yapmıştır. Cemiyet ayrıca sadece bayramlarda değil kendi düzenlemiş olduğu etkinliklerde çocukların hem sağlık anlamında hem de temel ihtiyaçlarının giderilmesi için gerekli özveriye göstermiştir. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti Kastamonu Şubesi tarafından yapılan sünnet etkinlikleri de bunlardan sadece bir tanesidir. Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti, 1935 yılından itibaren *Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu* olarak adlandırılmıştır. Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumunun sorumluluğu altında olan çocuklarımız daha iyi şartlarda ve imkanlar çerçevesinde, devlet bünyesinde yaşamlarını sürdürebilmektedirler.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Cumhuriyet Arşivi (BCA)

- BCA, 30.18.1.1,4.39.3.,26.11.1921.
BCA, 30.18.1.1, 4.46.17, 01.02.1922.
BCA, 30.18.1.1., 6.41.9, 17.12.1922.
BCA,51.0.0.0,13.114.25.13.04.1925.
BCA, 51.0.0.0, 2.6.20, 08.02.1927.
BCA, 30.10.0.0, 64.430.17, 15.03.1927.
BCA, 490.1.0.0, 1.3.4, 01.07.1929.
BCA, 490.1.0.0,1.2.15,12.01.1929.
BCA, 30.10.0.0, 3.18.9. 11.06.1931.

Osmanlı Arşivi (BOA)

- BOA, A.MKT.MVL, 49.13, 31. 12. 1851.
BOA, MB.İ, 150/80, 15.02.1329.
BOA, DH.İ.UM.EK, 110.77,15.05.1918.
BOA, DH.MB..HPS.M,34.17,27.06.1918.

Resmî Yayınlar

- Ankara Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Nizamnâme-i Esasîsi, 1337 (1921).
Düstur, Üçüncü Tertip, C. XI, 14 Kasım 1929-15 Ekim 1930, Ankara: Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, İçtima 15, 8.9.1339/1923.

Türkiye Hilal-i Ahmer Mecmuası, 15 Ocak 1924, sene 4, sayı 41.

Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti İstanbul Heyet-i Merkeziyesi Salnamesi, 1927.

Resmi Gazate, no: 344, 13.09.1923, sayı 23.

Resmi Gazate, no: 363, 04.11.1923, sayı 40.

Resmî Gazete, Karar no: 1133, 12.07.1927, sayı 631.

Himaye-i Etfâl Cemiyet-i Umûmiyesi Nizamnâme-i Esasî, 1917.

Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço,1334,3-4.

Türkiye Himâye-İ Etfâl Cemiyeti Nizamname-i Esasi, 1927.

Gazete ve Dergiler

Açıksöz, 16 Kasım 1921, sayı 331, s.2.

Açıksöz, 15 Mart 1922, sayı 336, s.2.

Açıksöz, 16 Mart 1922, sayı 337, s.2

Açıksöz, 17 Ocak 1922, sayı 414, s.1.

Açıksöz, 18 Şubat 1922, sayı 415, s.1.

Açıksöz, 5 Mart 1922, sayı 428, s.2

Açıksöz, 4 Haziran 1922, sayı 499, s.1

Açıksöz, 28 Haziran 1922, sayı 519, s.1.

Açıksöz, 9 Temmuz 1922, sayı 527, s.2

Açıksöz, 21 Temmuz 1922, Sayı:538, s.2.

Açıksöz, 26 Temmuz 1922, sayı 541, s.2.

Açıksöz, 17 Eylül 1923, sayı 878, s.2

Açıksöz, 17 Eylül 1923, sayı 878, s.1.

Açıksöz, 29 Eylül 1923, sayı 888, s.1.

Açıksöz, 14 Ekim 1923, sayı 901, s.1.

Açıksöz, 6 Eylül 1923, sene 5, sayı 867, s.1.

Açıksöz, 22 Eylül 1923, sene 5, sayı 882, s.1

Açıksöz, 14 Eylül 1923, sayı 900, s.2.

Açıksöz, 9 Kasım 1923, sayı 921 s.2.

Açıksöz, 20 Aralık 1923, sayı 956 s.2

Açıksöz, 9 Nisan 1924, sayı 1048, s 1.

Açıksöz, 10 Nisan 1924, sayı 1049, s.1.

Açıksöz, ,13 Nisan1924, sayı 1051, s.2

Açıksöz, 24 Mayıs 1924, sayı 1080, s.1.

Açıksöz, 6 Nisan 1924, sayı 1045, s.1.

Açıksöz, 23 Eylül 1926, sayı 1765, s.1.

Açıksöz, 30 Kasım 1926, sene 8, sayı 1823, s.2.

Açıksöz, 23 Aralık 1926, sayı 1844, s.2.

- Açıksöz, 30 Ekim 1926, sayı 2384, s.1.
Açıksöz, 12 Mart 1927, sayı 1901, s.1
Açıksöz, 6 Mart 1927, sene 8, sayı 1902, s.1.
Açıksöz, 12 Mart 1927, sene 8, sayı 1906, s.1
Açıksöz, 25 Nisan 1927, sayı 1935, s.2.
Açıksöz, 7 Mayıs 1927, sayı 1945, s.1.
Açıksöz 12 Kasım 1928, sayı 2394, s.2.
Açıksöz, 8 Eylül 1928, sayı 2340, s.1.
Açıksöz 21 Ekim 1928, sayı 2377, s.2.
Açıksöz, 4 Temmuz 1928, sayı 2288, s. 2.
Açıksöz, 30 Ekim 1928, sene 10, sayı 2384, s.1.
Açıksöz, 5 Kasım 1928, sayı 2387, s.2,
Açıksöz, 19 Mart 1929, sayı 2452, s.2.
Açıksöz, 24 Mart 1929, sayı 2454, s.1.
Açıksöz, 12 Mart 1929, sayı 2450, s.1.
Açıksöz, 18 Kasım 1929, sayı 2507, s.1.
Açıksöz, 12 Mart 1929, sayı 2450, s.2.
Açıksöz, 7 Ağustos 1929, sayı 2477, s.2.
Açıksöz, 10 Mart 1930, sayı 2532, s.1.
Açıksöz, 23 Temmuz 1930, sayı 2575, s.1.
Gürbüz Türk Çocuğu, Sayı 1, (Ekim 1926), s. 18.
Hakimiyet-i Milliye, 24 Aralık 1921, sene 3, sayı 437, s.2.
Hakimiyet-i Milliye, 16 Mart 1922, sayı 457, s.2.
Hakimiyet-i Milliye, 3 Mayıs 1922, sayı 497, s.3
Hakimiyet-i Milliye, 26 Haziran 1922, sayı 542, s.2.
Hakimiyet-i Milliye, 24 Aralık 1923, sene 4, sayı 1001, s.1.
Hakimiyet-i Milliye, 13 Mart 1927, sayı 2042, s.2.
Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumiyesi Nizamname-i Esasisi, İstanbul, 1914-1915.
Himâye-i Etfâl Cemiyeti Umumi Rapor ve Bilanço, 1334.
İkdam, 26.06.1915, sayı 6593, s.2.
İkdam, 5 Mart 1916, sayı 6846, s. 1.
Kastamonu Vilayet Gazetesi, 26 Haziran 1916, sayı 2155, s.1.
Kastamonu Vilayet Gazetesi, 17 Ağustos 1926, sayı 2661, s.1.
Kastamonu Vilayet Gazetesi, 6 Ekim 1926, sayı 2668, s.1.

- Kastamonu Vilayet Gazetesi, 3 Mart 1927, sene 53, sayı 2689, s.1
Kastamonu Vilayet Gazetesi, 14 Nisan 1929, sayı 2788, s.3.
Kastamonu Vilayet Gazetesi, 28 Nisan 1929, sene 60, sayı 2791, s.3.
Kastamonu Vilayet Gazetesi, 30 Mayıs 1929, sayı 2800, s.2.
Kastamonu Vilayet Gazetesi, 8 Ağustos 1929, sayı 2829, s.4.
Kengiri, 17 Mart 1925/21 Şaban 1343, sayı 133, s.2.
Kengiri, 24 Mart 1925/28 Şaban 1343, sayı 134, s.2
Köroğlu Gazetesi, 3 Haziran 1915, sayı 313, s.1.
Köroğlu Gazetesi, 17 Haziran 1915, sayı 315, s.2.
Köroğlu Gazetesi, 23 Aralık 1915, sayı 341, s.2.

Kitaplar ve Makaleler

- Ak, Cevdet, Muammer Fehmi. *Mustafa Necati Bey'in Hitabeti*, Kastamonu matbaası, (1919/1920).
- Kıranlar, Safiye. *Savaş Yıllarında Türkiye'de Sosyal Yardım Faaliyetleri (1914-1923)*, Ankara: TTK, 2013.
- Peker, Nurettin. *İstiklal Savaşı Resim ve Vesikalarla İnebolu-Kastamonu ve Havalisi Deniz ve Kara Harekâtı*, İstanbul, 1955.
- Sarıkaya, Makbule. *Türkiye Himâye-i Etfâl Cemiyeti (1921-1935)*, Atatürk Araştırma Merkezi, (2011).
- Sarıkaya, Makbule. *Kültür Tarihimizde Çeyiz*. (Ed. Emine Gürsoy Naskali, Aylin Koç), Picus Yayıncılık, İstanbul. Haziran, 2007.
- Albayrak, Hasan. "Himâye-İ Etfâl Cemiyeti", *Tarih ve Toplum* 9/52, (Nisan 1988).
- Çılgın Sınar, Alev. "Genç Cumhuriyetin Ütopyası: Gürbüz Türk Çocuğu", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/6, (2004):97.
- Deniz, Burcu, Öztaş, Sezai. "Dr. Fuad Umay ve Çocuk Esirgeme Kurumu Faaliyetleri", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*,19,2020.
- Kesgin, Safiye. Osmanlı'nın Son Dönemlerinde Kimsesiz ve Korunmaya Muhtaç Çocukların Eğitimi ve Topluma Kazandırılması: Kastamonu Örneği, *Dini Araştırmalar* 19/50, (Temmuz-Aralık 2016): 147.

Köse, Osman. “Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Canik'in İaşe Durumu (1914-1918)”, Belleten, LXIII/238, (1999):775-812.

Namal, Yücel. Türkiye Cemiyeti Çorum Şubesi (1924-1930), *Karadeniz Araştırmaları*, XVIII/72, (2021):938.

Paşahan, Aysun. “Annelere ve Çocuklara Salname” Işığında Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Çocuk Himayesi ve Çocuğun Yaşam İlkeleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yeditepe Üniversitesi, 2014.

EKLER

Ek 1: (Kastamonu) İnebolu'da giydirilen kimsesiz çocuklar.

Kaynak: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı.

767 NUMARALI NÜFUS DEFTERİNE GÖRE KEÇENOS KAZASI'NDA SOSYAL HAYAT* Ali Rıza YILMAZ**

Öz: Günümüzde Bartın ilinin Ulus ilçesine bağlı Kumluca ve etrafındaki köyleri içine alan Keçenos (Gocanaz) bölgesi, 19. Yüzyıl Osmanlı idari teşkilatlanmasında Bolu Eyaletinin, Viranşehir Sancağına bağlı Keçenos Kazası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kazayı ele alan çalışmamıza temel olan 1842/43 tarihli nüfus defteri, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Müdürlüğü BOA arşivinde, Nfs.d 767 numara ile kayıtlıdır. Çalışma konusu defter, sayfa usulü ile numaralandırılmış olup toplam 70 sayfadan oluşmaktadır. Defterde nüfus kayıtları hane esasına göre tutulmuştur. Nüfus verilerinin kaydedilmesinde hane reisi esas alınmış, ilk olarak hane reisi yazıldıktan sonra sırayla o hanede yaşayan erkek nüfus kaydedilmiştir; kadın nüfusa dair ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Erkek nüfusun kaydında isim, baba ismi, lakap, yaş ve eşkâl bilgileri verilmiş, şahısların fiziksel özellikleri ve engellilik durumları da not edilmiştir. Bu özellikleri itibarı ile diğer nüfus defterlerinin tipik özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Defterde en çok tekrarlanan isimler Mehmed, Hasan, Ali, Ahmed, Mustafa ve İbrahim'dir. Bu çalışmada, 1842/43 yıllarına ait 767 numaralı nüfus defterindeki verilerin değerlendirilmesi suretiyle Keçenos Kazasının demografik yapısı ve sosyal hayatı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Keçenos, Demografi, Nüfus, Nüfus Defteri, Sosyal Hayat.

THE SOCIAL LIFE IN KEÇENOS TOWN ACCORDING TO THE POPULATION REGISTRY BOOK NUMBER 767

Abstract: : Keçenos (Gocanaz) location, which today includes Kumluca and the surrounding villages of Ulus district of Bartın province, in the 19th century Ottoman administrative organization, appears as the Keçenos District of the Viranşehir Sanjak of the Bolu Province. The population registry book dated 1842/43, which is the basis of our study dealing with this town, is available at the BOA Ottoman Archive of the at the Turkish Republic Prime Ministry General Directorate of State Archives, with the number of Nfs.d 767. Population registry book, belonging to the year 1842/43, is numbered in the page style and consists of 70 pages in total. Population records were kept on the basis of households in the book. Recording the population data was based on the head of the household, after the head of the house hold was written first, the male population living in that house hold was recorded respectively; There is no information about the female population. In the registration of the male population, name, father's name, nickname, age and description information were given, and the physical characteristics and disability status of the persons were also noted. With these features, it is seen that it reflects the typical features of other population registers. The most repeated names in the book are Mehmed, Hasan, Ali, Ahmed, Mustafa, and İbrahim. In this study, the demographic structure and social life of Keçenos District will be discussed by evaluating the data in the population book numbered 767 belonging to the years 1842/43.

Keywords: Keçenos, Demography, Population, Population Registry Book, Social Life.

* Bu makale yazarın hazırlamakta olduğu “19. yüzyılda Keçenos Kazasında Nüfus ve Sosyal Yapı” adlı Yüksek Lisans Tezinden üretilmiştir.

** Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi, alirizayilmaz74@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5613-7749.

Giriş

Nüfus Defterleri tarih araştırmaları için yeni ve önemli kaynaklardır. Osmanlı Devletinde klasik dönemde tutulan tahrir defterleri ve avarız kayıtları üretim-vergi düzeni üzerinden sosyoekonomik durum hakkında vazgeçilmez kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Son dönemlerde ise bunlara nüfus defterleri de eklenmiş durumdadır. Daha çok askeri alanda ihtiyaç duyulan insan kaynağının tespiti için tutulan kayıtlardan günümüzde başka alanlar için de bilgi kaynağı olarak yararlanılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde birbirini denetleyen ve tamamlayan ikili bir idarî yapı mevcuttur: eyalet (vilâyet/beylərbeylik) sınırları içinde uygulanan askerî-idarî teşkilat ve kazaî-idarî teşkilat. Askerî teşkilatta esas birim sancaktır (liva). Kazaî teşkilatta ise esas birim kaza olup eyalet teşkilatını yansıtan tahrir defterlerinde sancağın altında bir birim gibi gözükse de aslında bağımsız bir birimdir. Bu ikili idarî mekanizma, devletin en önemli eyaletlerinden biri olan Anadolu Eyaleti'nde de geçerlidir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Anadolu Eyaleti'nin iç yapısına bakılacak olursa, on yedi sancaktan müteşekkil olduğu görülecektir. Bolu sancağı da bunlardan biridir. Bu yönüyle, belirtilen bölge ile ilgili olarak yapılmış tahrirler, nüfus hakkında değerli veriler elde etmeyi mümkün kılmaktadır. Genelde otuz-kırk yıl aralıklarla yapılan tahrirler, demografik malumatı edinmek için eşsiz bir kaynak grubu olan tahrir defterlerini Osmanlı arşivine kazandırmıştır. Bu sayede pek çok tarihi olayın sebep veya sonuçları arasında yer alan nüfus faktörünün, zamansal mukayeseler de yapabilecek şekilde bilinmesi, tarihi tetkiklerin daha isabetli yapılmasına imkân verebilmektedir (Avşin Güneş, 2021, 55).

Klasik dönemdeki tahrir ve avarız sayımlarından sonra Osmanlı'da modern manada ilk nüfus sayımı, yeniçeriliğin 1826'da kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni durum içerisinde 1828-29 tarihinde icra edildi. Ancak bu sayım, Rusya ile yapılan 1828-29 savaşı sebebiyle tüm ülkede uygulanamadı. Savaşın bitmesi üzerine 1830-31 yılları içerisinde sayım işlemleri yeniden başlatıldı. Bu sayımlarda bir yaşından yüz yaşına kadar Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusu sayılmaya çalışıldı. Nitekim söz konusu sayımların amacı, ülkedeki askerlik ve vergi mükellefiyetini tespit etmektir. Sayımlar sırasında Müslüman ve gayrimüslim nüfus ayrı defterlere yazılırken şahısların yerli ve yabancı olma durumları da gösterildi. Bunların isim, şöhret ve durumları kayda geçirilirken on dört yaşından kırk yaşına kadar olup askerliğe elverişli bulunan kişiler için ayrıca "mim" işareti konuldu (Aydın, 1990, 81-87).

Nüfus sayımı konusunda yapılanlar bununla sınırlı kalmadı. Bu işlemlerin takibini yapacak bürokratik bir organizasyonun tesisi yoluna da gidildi. 1830- 1831 tarihindeki nüfus sayımlarında görev yapan memurlar, hazırladıkları defterleri İstanbul'a göndermeye başlayınca

bu defterlerin işlemleri ve korunması ile meşgul olmak, buradaki kayıtlara göre vergileri hesaplamak ve nüfus değişikliklerini tespit etmekle görevli bir dairenin kurulması gerekli görülmüş ve bu amaçla 1831 yılında Ceride Nezareti kurulmuştur (Küçük, 1993, 409).

Osmanlı döneminde tutulan ve yukarıda izah edilen nüfus kayıtları, büyük ölçüde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı bünyesinde muhafaza edilmektedir. Muhtelif fon adları altında kaydedilen bu evrak grupları genel itibariyle defterler şeklinde düzenlenen malzemelerden oluşmaktadır.

Farklı dönemlerde değişik amaçlarla tutulmuş olan bu defterler buldukları dönemler göz önünde bulundurularak adlandırılabilir. İlk dönem için Tapu Tahrir Defterleri, sonraki dönemler için Ceride Odası Defterleri, Nüfus Defterleri ve Temettuat Defterleri bu kabildendir. Benzer kayıtlar da yine farklı fon adları içine (Bab-ı Defteri Ceride Odası Defterleri, Maliye Nezareti Ceride Odası Defterleri, Nüfus Defterleri) kaydedilmiştir (Güneş, 2015, 226).

Muhtelif zamanlarda yapılan nüfus sayım ve yoklama kayıtlarının muhafaza edildiği önemli bir evrak grubu ise "Nüfus Defterleri" olarak adlandırılan ve "NFS.d." kısaltması ile verilen defter fonudur. Osmanlı dönemindeki nüfus sayım ve yoklama işlemlerine ait kayıtları içeren bu defter grubunun analitik envanteri yapılan kısmı, dijital çekimleri de yapılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Bu defterlerin sayısı hakkında arşiv rehberinde 1.173 adet olduğu bilgisi verilse de bu defterlerin sayısı daha fazladır ve ifade edilen bu rakamın çok üstünde defterlerin görüntüsü, belirtildiği üzere bilgisayar ortamına da aktarılmıştır (Güneş, 2015, 227).

Osmanlı'da 19. yüzyılda ilk nüfus sayımı girişimi klasik dönemdeki tahrir ve avarız sayımlarından sonra Sultan II. Mahmud döneminde, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Rusya ile savaşa girilen yıllarda (1826-1828) gerçekleşmiştir. İlk olarak İstanbul'da yapılan bu sayıma Osmanlı-Rus Savaşı engel olmuş, sayım tüm ülke geneline yayılamamıştır. Bu ilk girişimin ardından Anadolu ve Rumeli'de toprak sayımı amacı olmadan modern olarak nitelendirilebilecek ilk nüfus sayımı 1831 senesinde yapılmıştır (Karal, 1997, 10).

1831 nüfus sayımı için özel bir meclis oluşturulmuş, "Mucip Sebepler Layihası" yayınlanarak sayımın nedenleri açıklanmıştır. Mecliste sayım usul ve gereklerinin nasıl olacağı hususunda belirlemeler yapılmıştır. Ancak Sultan II. Mahmud, sayımın eski usulle (*usûl-i sâbika*) yapılmasını istemiştir. Sultanın sözünü ettiği eski usul, muhtemelen nüfusu yaş gruplarına ayırmayan ve askerlik hizmetine ya da vergi ödemeye uygun olanların belirlenmesinden ibaret bir sınıflandırmaydı (Karpas, 2003, 64). Yapılan bu nüfus sayımlarında, öncelikli olarak din farkı göz önüne alınmış ve bütün bölgelerde halk, Müslüman (Müslim) ve Gayrimüslim olarak başlıca iki gruba ayrılmıştır (Çavdar, 1999, 554).

Anadolu'nun ve Rumeli'nin bazı kaza ve kasabalarında ise Müslüman nüfusta bıyık ve sakal esas alınmış; insanlar bıyıklı, kara ve sarı sakallı, ak ve kır sakallı diye nitelendirilmişlerdir. Ayrıca bazı bölgelerde boy durumu da uzun, orta, kısa boylu diye belirtilmiştir. Cizyeden muaf olanlar da ihtiyar ve amel-mânde (iş göremez) olarak kaydedilmişlerdir. Memurların defter yazımında ve sayımda birbirinden farklı esaslara göre hareket etmeleri kendilerine verilen talimatnamede görevlerinin yalnızca ana hatlarının belirtilmiş olmasından ve ayrıntıda serbest bırakılmış olmalarından kaynaklanmıştır (Karal, 1997, 18).

Bazı eksiklik ve aksaklıklara rağmen, ülke içerisinde yaşayan Müslüman ve Gayrimüslim nüfusu ortaya çıkarması açısından 1831 sayımı oldukça önemlidir. Bu sayım, Osmanlı Devleti'nin toprak yazımı amacı olmadan yapılan ilk nüfus sayımı olması bakımından önemlidir. Sayım öncesinde ve sonrasında yapılan bir takım düzenleme ve çıkartılan nizamnameler, ülke genelinde merkezi bir nüfus kayıt sisteminin kurulmasını sağlamıştır. Nüfus değişikliklerinin düzenli olarak takip edilmesi ve günümüzdeki nüfus sisteminin temellerini oluşturması bakımından da çok önemlidir (Sakin, 2008, 174-175).

1831 yılındaki ilk genel sayımdan sonra nüfus sayımları aylık nüfus yoklamaları şeklinde devam etmiştir. Bunun dışında zaman zaman genel ve bölgesel nüfus sayımları yapılmıştır. Literatürdeki hâkim görüşe göre 1831'den sonraki nüfus sayımları 1844, 1852, 1856, 1882, 1885 ve 1907 tarihlerinde yapılarak kayıtlar güncellenmiştir. Bu sayımların en kapsamlıları 1885 ve 1907 yıllarında yapılanlardır. Nüfus yaşa, cinsiyete, doğum yerine, mesleğe, medeni durumuna, erkek kökeni ve cemaate göre dağılımlar şeklinde detaylı kayıtlar halinde yapılmıştır (Behar, 2000, 69-70). Tutulan bu kayıtlar nüfus defterlerini meydana getirmiştir. Çalışmamızda mevzu bahis ettiğimiz defterin tarihlendirilmesine ilişkin bilginin yukarıda zikredilen genel görüşe uymadığını ifade etmek gerekmektedir. Zira defterimiz hicri 1258 (M. 1842- 1843) ile tarihlenmiştir. Nedeni aşağıda değinileceği üzere, nüfus sayımının bitiş tarihinin arşiv çalışanları tarafından verilmiş olmasıdır. Bu makalede Keçenos nüfus defterinin incelemesi yapılarak defterlerdeki bilgilerin yanında, farklılıkları ve tarih araştırmalarında nasıl kullanılabilceği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

I. Nüfus Defterlerinin Genel Özellikleri

Araştırmaya konu edilen nüfus defterleri sadece erkeklerin yazıldığı hane esasına göre düzenlenmiştir. Şöyle ki; bir köy ya da mahalle adının ardından hane reisinden başlamak üzere hanedeki erkek nüfus isimleri, varsa sıfat ya da lakapları, yaşları, hane halkı ile akrabalık dereceleri, bir memuriyet veya muhtelif hizmetle görevlendirilmiş ise bu memuriyet ya da görevin yazılması suretiyle kayıt altına alınmıştır. Vefat gibi olayların kaydının yanı sıra,

gerektiğinde, her hangi bir sebeple nüfus kaydı başka yerlere nakledilenler, tarih ve bazı hanelerde gerekçe gösterilerek kırmızı mürekkeple işaretlenmiştir.

Her köy ve mahallede hanelere numara verilmiş böylece hane sayısını takibe imkân tanınmıştır. Genelde köylerin muhtarları belirtilmiştir. Şahıs isimleri yazılırken, “sin” kaydıyla sayım esnasında her ferdin kaç yaşında olduğu gösterilmiştir. Her ismin beraberinde “bin” kaydıyla baba-oğul yakınlığı kayıtlara yansımıştır. Baba-oğul kaydında birden fazla oğul varsa “diğer oğlu” kaydıyla ifade edilmiştir. Aynı hanede oturan akraba varsa, ilgilinin hane reisine nispetle, biraderi, damadı, eniştesi, yeğeni, hafidi(torunu) ifadeleri kullanılmıştır. Bir şahsın fiziki özellikleri kısa boylu, orta boylu, uzun boylu, kara, kır, sakallı, ter bıyıklı, topal, çolak, a’ma gibi kelimelerle anlatılmıştır. Bütün bu bilgilerden, kazanın demografik, sosyal, kültürel, iktisadi durumu hakkında fikir edinmek mümkün olmaktadır.

II. Keçenos Müslim Nüfus Defteri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Müdürlüğüne kayıtlı NFS.d 767 numara ile kayıtlı olan defter; Bolu Sancağı Viranşehir Livasına bağlı Keçenos Kazası Müslim Nüfus Defteridir. Defter, 19,50 x 54,50 ebadında, ciltsiz ve ebrusuzdur. Toplam 60 sayfadan ibarettir (BOA. NFS.d. 767).

Elimizdeki bu defter de H.1258/ M.1842/1843 tarihli Bolu Sancağı Viranşehir Livası, Keçenos Kazası Müslim Nüfus Defteridir. Defterin içinde herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Müdürlüğünde bu defterler tasnif edilirken H.1258 yılı ile tarihlendirilmiştir. Bu tarihlendirmeye göre 1258 yılı 12 Şubat 1842-31 Ocak 1843 tarihleri arasında ihtiva etmektedir. Biz de bu defterde tarih olarak H.1258 yılına karşılık M.1842/1843 yılını kullanmayı tercih ettik.

Yazımında hane usulü esas alınmıştır. Defterde Keçenos’a bağlı karye/köylerin nüfusları ayrı ayrı yazılmış bulunmaktadır. Ayrıca, diğer yerlerde olduğu gibi Keçenos’da da erkek nüfusun kaydedildiğini belirtmeliyiz. Her haneye ve kişiye numara verilmiştir. Kişilerin önce boyları uzun, kısa, orta boylu şeklinde belirtilmektedir. Ancak, neye göre ölçü verildiği anlaşılmamaktadır. Daha sonra sakalları, kara, kır, kumral mı ya da bıyıkları yine renklerine göre kara, sarı, kumral bıyıklı olarak tarif edilmektedir. Yaşa göre sınıflandırmak için 12-18 yaş arasındaki kişilere “şab-ı emred”(bıyığı çıkmamış genç), 20-22 yaşındakilere “ter bıyıklı” denilmiştir, daha sonra mutlaka aile lakabı belirtilmiş olup en sonda da baba ismi ve yaş ile kayıt bitirilmektedir.

Defterde her köy kendi içinde haneler halinde ve bu hanedeki şahıslar da sıralı olarak köydeki erkek nüfus olarak kaydedilmiştir. Sadece Müslüman erkeklerin yazıldığı bu sayımda kişilerin; sosyal konumu, aile lakapları, kısaca fiziksel tarifi, babası-kardeşi-oğlu, boyu, sakalı ve yaşı ile tarif edilmiştir. Kişilerin tanımında fiziksel özellikleri (boy, saç, sakal, göz, kaş, yaş)

verilmiştir. Defterde kişilerin tam olarak tanıtılmasının yanında resmi durumu varsa görevi, nerede olduğu, mesleği, engel durumu, görevi ve izah edilmesi gereken diğer hususlar da kişi kaydının üzerine ayrıca not edilmiştir. Böylece o kişi hakkında daha ayrıntılı bilgi elde edilmesi mümkün olmaktadır.

1. Günümüzde ve Tarihi Süreçte Keçenos Kazası

1.1. Günümüzde Keçenos

Günümüzde Bartın ili Ulus İlçesine bağlı Kumluca Beldesi ve Zafer Köyü çevresini kapsayan Keçenos kazası, batısında Kozcağız, doğusunda Abdipaşa, kuzeyinde Bartın, güneyinde Safranbolu ile komşu olup etrafı ormanlarla çevrili bir alan üzerinde kuruludur. Keçenos ismi zamanla değişerek günümüzde Gocanaz/Kocanaz adını almıştır. Bahsi geçen bölge halk arasında Gocanaz olarak anılmaktadır.

1.2. Keçenos Adının Kökeni ve Anlamı

Bugün Kumluca beldesini ve çevresini içine alan bölgeyi ifade eden Kocanaz (Keçenos) adı; Göçen- öz adından gelmektedir. Göçen eski Türk şahıs adlarındandır. Öz kelimesi ise “dere boyu” anlamına gelir. Yani Göçen- öz; Hasan-özü, Sögüt- özü gibi bir yer adıdır (Yakupoğlu, 2010,14).

Bartın vakıf belgelerinde 13. yüzyılda bu yer adı Göçenöz olarak karşımıza çıkmaktadır. Zamanla söyleniş değişikliğine uğrayarak öncelikle Keçenos olmuştur. Bu isim Osmanlı Devletinin ilk dönemindeki kaynaklarda Göçenöz olarak yazılırken; 19 ve 20. yüzyıl kaynaklarında ise Keçenos olarak geçmektedir. Cumhuriyet döneminde özellikle yeni yazıya geçildikten sonra söyleniş olarak Kocanaz / Gocanaz kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de hala bu şekliyle söylenmektedir.

1.3. Keçenos'un İlk Yerleşim Yerleri

1214 ile 1514 tarihleri arasını kapsayan Bolu Evkaf Defteri içerisinde kayıtlı Bartın Vakıf kayıtları içerisinde Keçenos ile alakalı 14 vakıf kaydı vardır. Bu vakıf kayıtları incelendiğinde, Keçenos bölgesinin üç asırlık bir sürece ait sosyal, dini, kültürel ve iktisadi tarihinin aydınlatılmasına katkı sunmaktadır (Yakupoğlu, 2010, 241). Selçuklu döneminden itibaren 13. yüzyıldaki Çobanoğulları, 14. yüzyıldaki Candaroğulları ve 15. yüzyıldaki Osmanlı egemenliği dönemlerine ait birinci elden kaynaklardan bilgiler sunmaktadır. Bu döneme ait vakıflar kayıtlarında var olan yer adları, şahıs adları ve devlet adamları bilgilerinden yola çıkarak bölge tarihi hakkında pek çok bilgiye ulaşılmaktadır.

12. yüzyıldan itibaren yörede kurulmuş divan ve karyeler bu belgeler sayesinde ortaya çıkarılmaktadır. Böylece bu bölgede Türkler devrinde oluşturulmuş en eski iskân birimlerinin

hangileri olduğu rahatlıkla ortaya konulmaktadır.13. ve 15. yüzyıllarda Onikidivan (Bartın) ve Ulus divanına bağlı olarak gösterilen bazı köyler daha sonra Keçenos'u meydana getirmiştir. Bu bilgilerden hareketle bu tarihlerde var olan bu divan ve karyeler Keçenos kazasının ilk yerleşim yerleridir.Bunlar Onikidivan'a bağlı olarak; Ak-viran Divanı, Helkum Divanı/ köyü, Kıyık Divanı, Çubuklu Divanı, Kızıl Divanı'dır (Yakupoğlu, 2010, 228-232). Ayrıca Ulus'a bağlı olarak gösterilen Yılançı- deresi'nin ise günümüzdeki Yılanlar köyü olma ihtimali vardır.

1.4. Keçenos Tarihi

Kastamonu ve Sinop'la birlikte Amasra dışındaki Bartın yöresinin Selçuklular adına ilk fetheden kişi Süleyman Şah'ın valisi olan ve mezarı hala bugün Çankırı'da bulunan Emir Kara Tekin'dir (Sevim, 1988, 110).

Bu cesur Türk komutanı 1084'te Ulus, Bartın ve Devrek topraklarını ele geçirdi. Daha sonra kıyıya yönelen Kara Tekin Zonguldak yöresini bütünüyle fethetti (Sarıkoyuncu, 1992, 4).Daha sonra Emir Kara Tekin 1085'te Sinop şehrini de alarak Orta ve Batı Karadeniz bölgesinde bazı şehirleri içine alan bir beylik kurdu. Sinop'tan başka Çankırı, Kastamonu, Zonguldak ve Bartın havalisi beyliğin sınırları içerisindeydi (Sevim, 1988, 111).

Türkiye Selçuklu Devleti, I.Haçlı Seferi (1096-1101) sonunda bazı toprakları bırakmak zorunda kalmıştır. Bu topraklar içerisinde Kastamonu ve Bartın yöresi de vardır (Altan, 2001, 571-582).13. yüzyıl başlarında Kastamonu merkezli olarak kurulan ve adını Anadolu fâtihi Kutalmışoğlu Süleyman'ın emirlerinden Kara Tekin'in soyundan geldiği rivayet edilen Hüsametdin Çoban Bey'den alan Çobanoğulları Beyliği (Yücel, 1993, 354- 355) devrinde, en büyük hedef Bizans'a karşı sürekli akın ve gazalar yapmaktır. Bu sayede Kastamonu üzerinden batıya doğru İstanbul yolunun açılması hedeflenmiştir. Hüsametdin Çoban Bey ve oğulları bu politikanın en büyük uygulayıcısı olmuşlardır (Yücel, 1965, 61).

Çobanoğulları devrinde, Kastamonu üzerinden Amasra istikametine doğru akınlar sürmüş, bölgede kalıcı iskân politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Kastamonu- Safranbolu- Ulus ve yine Kastamonu- Daday- Eflani- Ulus üzerinden Amasra'ya kadar olan sahada Oğuz boyları iskân edilmiştir.

Türkler için büyük bir felaket haline gelen Asya'daki Moğol yükselişinden kısa sürede etkilenen Kıpçaklar, Moğolların Harzemşahlar Devletini yıkarak Deşt-i Kıpçak'a geçmesiyle Ruslardan yardım istediler. 1223 tarihinde Kalka Savaşı'nda Rus ordusu ile beraber Moğolların karşısına çıkan Kıpçaklar, tutunamayacaklarını anlayınca Ruslardan ayrılarak Kiev Knezliği arazisine ve Balkanlara yönelmişlerdir. Bu arada Kırım'a sığınanlar ise Suğdak'a geçmişler,

buranın da işgal edilmesi üzerine tacir ve zenginler değerli servetleriyle Türkiye kıyılarına gelerek Selçuklulara sığınmışlardır (Sevim, 1988, 174).

Sultan Alaaddin Keykubat, ilk kez deniz aşırı sefer düzenlemiş, seferin yönetimini de Kastamonu Beyi Hüsamettin Çoban'a vermiştir. Türk donanması Kırım sahiline başarılı bir çıkartma yaparak Suğdak'ı işgal etmiştir (1223). Hüsamettin Çoban Bey bol ganimet ve köle ile 1224'te geri dönmüştür (Yücel, 1991, 38). Karadeniz'in kuzeyinden bu sefer ile getirilen Kıpçak toplulukları Sinop- Kastamonu- Bartın üçgeninde bazı yerlere yerleştirilmişlerdir.

Batı Karadeniz Bölgesinde bugün tespit edilebilen 16 Oğuz boyunun yer adı hala yaşamaktadır. Bu Oğuz boylarının dışında Türkmen ve Kıpçak Türk boylarının da bu bölgeye gelip yerleştikleri, yöre ağızlarında tespit edilen "lehçe tabakalaşması" ile ortaya konulmuştur (Korkmaz, 1964, 105).

Çobanoğullarındansonra; Kastamonu, Sinop ve çevresinde Candaroğulları Beyliği 1291'de kurulmuştur. Beyliğin kurucusu Şemseddin Yaman Candar'dır (Uzunçarşılı, 2011, 121). Şemseddin Yaman Candar, Moğollar tarafından Kastamonu valiliğine tayin edilmiştir. Fakat Çobanoğulları hükümdarı Mahmut Bey'e mağlup olunca Eflani'ye çekilmiş, bu nedenle beyliğin ilk merkezi Eflani olmuştur(Çok, 2016, 37).

Osmanlı Hükümdarı Yıldırım Bayezid (1389- 1402), Candaroğullarına karşı yaptığı seferlerle bu beyliğin pek çok toprağını almıştır. Taraklıborlu (Safranbolu), Ulus ve Bartın bölgesi bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yönetimine geçmiştir (Anon., 1973, 19).

Yıldırım Bayezid'in 1392 yılında Safranbolu'yu almasıyla Batı Karadeniz'e kapı açan Osmanlılar 1402 tarihinde Ankara Savaşı'nda yenilince fetret devrine girmişler, bundan istifade eden Candaroğulları, Safranbolu'ya kadar olan bölgeleri (Ovacuma- Ulus- Çöme- Pınarbaşı- Bartın) tekrar geri almışlardır (Emecen, 2008, 181).

Yaklaşık yirmi bir yıl boyunca Ulus, Onikidivan (Bartın), Candaroğlu İsfendiyar Bey idaresinde kalmıştır. Bu dönemde İsfendiyar Bey idari düzenlemelerde bulunmuş, bazı vakıfları tasdik ederek ferman vermiştir. Ancak pek çok vakfı da bozarak, vakıf sahiplerinin ellerindeki "berat"ları hükümsüz kabul etmiştir (Yakupoglu, 2010, 10).

1423'den sonra II. Murad döneminde Ulus ve Bartın yöresi tekrar Osmanlıya bağlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in Amasra'yı fethetmesiyle (1460) bölge tamamen bir Türk yurdu haline gelmiştir (Karağuz, 2011, 467).

Fatih Sultan Mehmed, Amasra seferi sırasında Bartın Merkezinde bulunan bugün hala Ordu Yeri olarak adlandırılan bölgede ordusunu kurmuştur (Çetin, 2014, 50). Fetihten sonra buralara iç bölgelerden obalar, oymaklar, cemaatler yerleştirilmiştir. Bölge tamamen Osmanlı

hâkimiyetine girdikten sonra Anadolu Eyaleti, Bolu Sancağına bağlı olmak üzere Ulus, Onikidivan ve Amasra gibi kazalar şeklinde yönetilmeye başlanmıştır.

Keçenos bölgesi Bolu Sancağına ait 1519 tarihli tahrirde ve 1530 tarihli tahrir defterlerinde, Onikidivan'a bağlı köyler şeklinde geçer. İsmi geçen köyler şunlardır: Çubuklu, Diyve, Kızıllar, Helküm (Helkeme) ve Güçnoz (Keçenos) (Taş, 1993).

Bölge 18. yüzyılda bir voyvodalık olan Bolu'ya bağlı bulunmaktaydı. 19. yüzyıl ilk çeyreğinde ise Bolu mutasarrıflığına bağlı olan bu kazalar, II. Mahmud devrindeki yeni bir idari düzenleme ile kurulan Kastamonu vilayetine bağlı Safranbolu merkezli Viranşehir Sancağına bağlandı.

Keçenos kazası ilk kez 1811 tarihinde Bolu Eyaletine bağlı Viranşehir Sancağı içerisinde karşımıza çıkmaktadır. (Sezen, 2006,190) 1850'lerde ise Viranşehir Sancağı Kastamonu Eyaletine bağlanmıştır. Kazanın nef's'i yani merkezi yoktur. Köylerin birleşmesinden teşekkül etmiştir.

2. Keçenos Kazasında Demografik Yapı

Nüfus defteri ışığında Keçenos Kazası ile ilgili bazı tespitler yapmak mümkündür. Defterde öne çıkan bilgilerle derlediğimiz bazı başlıklar aşağıda yer almaktadır.

2.1. Keçenos Kazasındaki Divan ve Köylerin Günümüzdeki Yeni Adları

Defterde önce Divan adı sonra karye adı yazılarak tek tek köyler yazılmıştır. Defterde geçen toplamda 7 Divan merkezi ve bu divan merkezlerine bağlı 30 karye/köyden oluşan Keçenos kazasında isimler kısmen değişmekle birlikte pek çok yerleşim yeri aynı isimle varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Keçideresi ve Doğan divan merkezleri günümüzde aynı isimle devam etmektedir. Keçideresi divanına bağlı karye/köylerden Sarı Hasan Karyesi'nin ismi günümüzde Dengezler, Kiresin karyesinin ismi de Kirsin olmuştur. Doğan divanına bağlı Bağdatlıoğlu karyesinin ismi de Bağdatlı olarak kullanılmaktadır. Asar ise Hisar olarak değişmiştir. Akviran günümüzde Akverensöküler iken değiştirilerek Akören Söküler köyü olarak varlığına devam etmektedir. Bu divana bağlı Kıybük karyesi Kıyıklar, Sökiler karyesi de Söküler olmuştur. Diyve ismi Konuklu olarak değiştirilmiştir (Yasa, 2015). Bu divana bağlı Oran karyesinin ismi günümüzde Ören'dir. Yine İremit olan ve halk arasında İrmit olarak adlandırılan karyenin adı da Güvendik olarak değiştirilmiştir. İlindir Divanı ise günümüzde Şimşirli Camii'nin olduğu Kalecik Köyünü de içine alan bölgedir ve İlindir olarak adlandırılmaktadır. Bu divana bağlı Merkepviran karyesinin ismi günümüzde Ören olmuştur. Helkeme ismi de Üçaray olarak değiştirilmiştir. Kazanın en büyük divanı olan Helkeme ismi halk arasında günümüzde Zafer Köyü ve civarı için kullanılır. Her ne

kadar köy isimleri değişmiş olsa da yerel halk eski isimleri kullanmaya devam etmektedir. Yöredeki herkes eski isimleri bilir ve kullanır.

2.2. Keçenos Kazasına bağlı Divanlarda Toplam Hane ve Erkek Nüfus

Keçenos Kazasına bağlı Divan Merkezlerinin hane ve nüfus sayılarını ve hane başına düşen erkek nüfus ortalamaları için NFS.d. 767 sayılı Keçenos Müslim Nüfus Defterini incelediğimizde gerek hane sayılarında gerekse kişi sayılarında yazımdan kaynaklı hatalar olduğunu tespit ettik. Bundan dolayı incelememizi ve sayım sonuçlarını Defterde ve Gerçekte diye ikiye ayırarak yapacağız.

Keçideresi Divanında (NFS. d. 767, 2-15) 138 hane yazılı iken gerçekte defterde 140 hane yazılıdır. Hane sayısı olarak baktığımızda Keçenos Kazasının en büyük divanıdır. Nüfus itibarı ile baktığımızda defterde 397, gerçekte ise 396 erkek yaşamaktadır. Nüfus açısından da kazanın en büyük divanı konumundadır. Hane başına düşen erkek nüfus ortalaması açısından baktığımızda ise; defterdeki sayılara göre ortalama 2,88 çıkmaktadır. Gerçekte ise 2,83 ortalamaya sahiptir. Bu ortama ile Keçenos kazasındaki divanlar arasında 6. sıradadır.

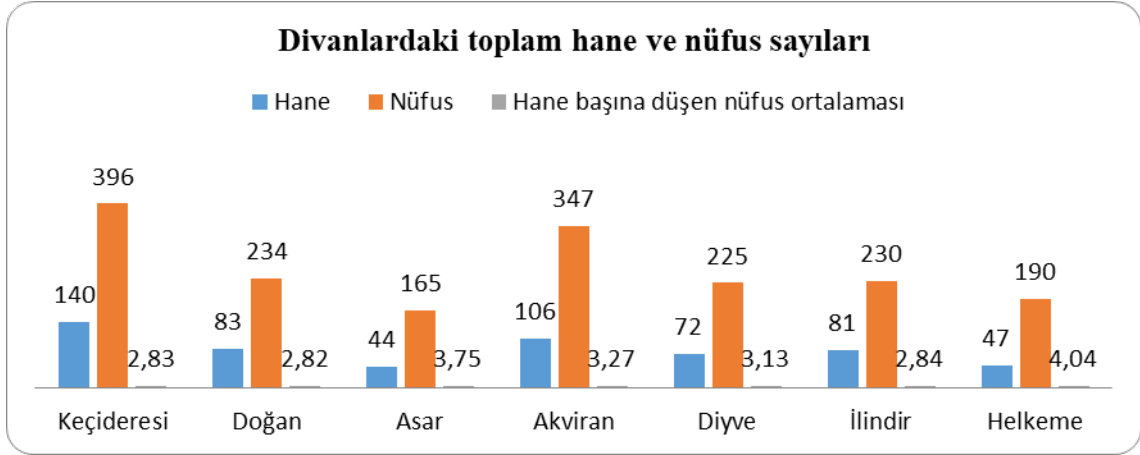
Doğan Divanında (NFS. d. 767, 16-22) 73 hane yazılıyken gerçekte 83 hane vardır. Erkek nüfus sayısı ise hem defterde hem de gerçekte 234 kişidir. Hem hane hem de kişi sayısı bakımından divanlar arasında üçüncü sıradadır. Hane başına düşen erkek nüfus ortalaması açısından baktığımızda ise; defterdeki sayılara göre ortalama 3,21 çıkmaktadır. Gerçekte ise 2,82 ortalamaya sahiptir. Bu ortama ile Keçenos kazasındaki divanlar arasında 7. ve son sıradadır.

Asar Divanında (NFS. d. 767, 23-27) hem defterde hem de gerçekte 44 hane vardır. Erkek nüfus sayısı da hem defterde hem de gerçekte 165 kişidir. Hem hane hem de kişi sayısı bakımından divanlar arasında yedinci ve son sıradadır. Bu bakımdan kazanın en küçük divanı diyebiliriz. Hane başına düşen erkek nüfus ortalaması açısından baktığımızda ise; ortalama 3,75 çıkmaktadır. Bu ortama ile Keçenos kazasındaki divanlar arasında 2. sıradadır.

Akviran Divanında (NFS. d. 767, 28-38) hem defterde hem de gerçekte 106 hane vardır. Erkek nüfus sayısı da; hem defterde hem de gerçekte 347 kişidir. Hem hane hem de kişi sayısı bakımından divanlar arasında ikinci büyük divan konumundadır. Hane başına düşen erkek nüfus ortalaması açısından baktığımızda ise; ortalama 3,27 çıkmaktadır. Bu ortama ile Keçenos kazasındaki divanlar arasında 3. sıradadır.

Diyye Divanında (NFS. d. 767, 39-48) defterde ve gerçekte 72 hane vardır. Erkek nüfus sayısı ise defterde 226, gerçekte 225 kişidir. Hem hane hem de kişi sayısı bakımından divanlar arasında beşinci sıradadır. Hane başına düşen erkek nüfus ortalaması açısından baktığımızda ise; defterdeki sayılara göre ortalama 3,14 çıkmaktadır. Gerçekte ise 3,13 ortalamaya sahiptir. Bu ortama ile Keçenos kazasındaki divanlar arasında 4. sıradadır.

İlindir Divanında (NFS. d. 767, 47-54) hem defterde hem de gerçekte 81 hane vardır. Erkek nüfus sayısı da; hem defterde hem de gerçekte 230 kişidir. Hem hane hem de kişi sayısı bakımından divanlar arasında dördüncü divan konumundadır. Hane başına düşen erkek nüfus ortalaması açısından baktığımızda ise; ortalama 2,84 çıkmaktadır. Bu ortama ile Keçenos kazasındaki divanlar arasında 5. sıradadır.

Grafik 1. Divan merkezlerindeki toplam hane, nüfusve hane başına düşen nüfus ortalamaları

Helkeme Divanında (NFS. d. 767, 55-59) ise hem defterde hem de gerçekte 47 hane vardır. Erkek nüfus sayısı da; hem defterde hem de gerçekte 190 kişidir. Hem hane hem de kişi sayısı bakımından divanlar arasında altıncı divan konumundadır. Hane başına düşen erkek nüfus ortalaması açısından baktığımızda ise; ortalama 4,04 çıkmaktadır. Bu ortalama ile Keçenos kazasındaki divanlar arasında 1. sıradadır. Grafik 1'de divan merkezlerindeki toplam nüfus sayıları, hane sayıları ve hane başına düşen nüfus ortalamaları gösterilmiştir.

2.3. Keçenos Kazasının Tahmini Nüfus Sayısı

Toplamda Keçenos Kazasının tamamında 1787 erkek kişi, 573 hanede yaşamaktadır. Erkek kişi sayısını hane sayısına böldüğümüzde her haneye ortalama 3,12 erkek düşmektedir. Osmanlı nüfusu hesaplanırken her hane'nin ortalama 5 kişi olduğu kabul görmüştür (Barkan, 1940-1941, s. 20-59). Bu hesaba göre baktığımızda Keçenos Kazasının nüfusu $573 \times 5 = 2865$ kişi olmaktadır. O dönem şartlarına göre Nefs dediğimiz bir merkezi olmamasına rağmen oldukça büyük ve kalabalık bir kazadır.

2.4. Keçenos Kazasında Kullanılan [Şahıs İsimleri](#)

Keçenos Kazasında kullanılan isimleri sayarken iki guruba ayırdık. Kişinin kendi adı bölümü ve baba adı bölümü olmak üzere ayrı ayrı inceledik. Bir kez kullanılan isimlere baktığımızda Kendi adı bölümünde Ali Osman, Kamil, Mehmed Emin ve Nebi isimleri sadece birer kez kullanılmıştır. Baba adı bölümüne baktığımızda ise; Mehmed Efendi, Mümin, Yahya ve Yusuf isimlerinin sadece birer kez kullanıldığı anlaşılmaktadır.

En çok kullanılan isimler sıralamasını ise toplan sayıya göre yaptık. En çok kullanılan isim olan Mehmed 424 kez kullanılmıştır. Onu sırasıyla Hasan, Ali, Ahmed, Mustafa, Hüseyin, İbrahim, Halil, İsmail ve Osman takip etmektedir. Bu 10 isim toplam 2819 kez kullanılmıştır.

En çok kullanılan on isimden hariç 33 farklı isim kullanılmıştır. Bir kez kullanılan isimlerin azlığını da göz önünde bulundurursak genel olarak kullanılan isimlerin dışına pek çıkmadığı göze çarpmaktadır.

Bunun yanında kullanılan isimlerin çoğunluğu dini içeriklidir. Peygamber isimleri ve islam dinine özgü isimler ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Dikkat çekici diğer bir nokta ise peygamber efendimizin ismi olan Muhammed ismi saygı gereği hiç kullanılmamış, bunun yerine en çok Mehmed ismi kullanılmıştır.

Genel olarak kullanılan isimlerden Emin 113, Süleyman 80, Ömer 74, Salih 69, Feyzullah 49 kez kullanılmıştır. Daha sonra bunları sırasıyla Veli, Selim, Abdullah, Durmuş, Hamid, Recep, Bekir, Veyis, Emrullah ve Şaban takip etmektedir.

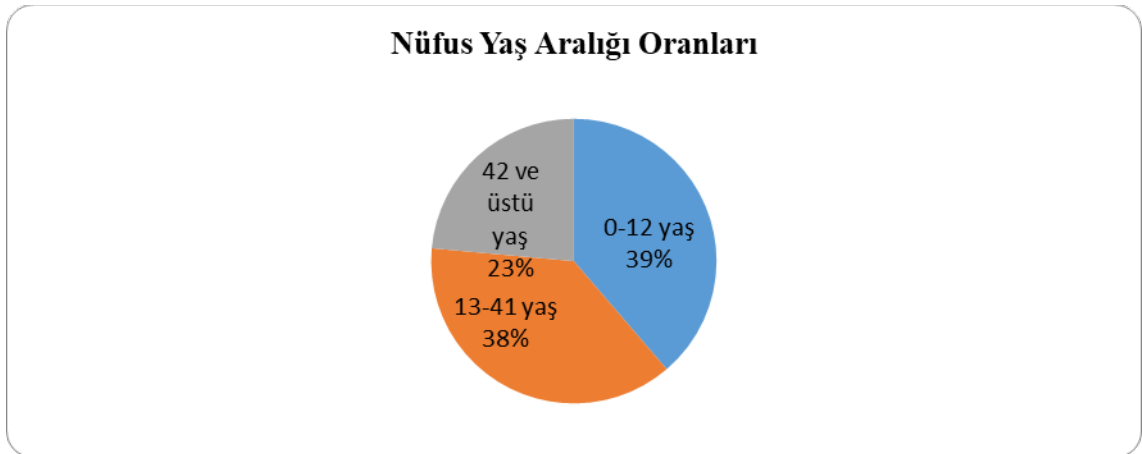
Grafik 2. Keçenos Kazasında kullanılan şahıs isimleri sayıları

En fazla kullanılan isimler 2819 kez, sadece bir kez kullanılan isimlerin 8 kez ve diğer kullanılan isimler de 746 kez kullanılmıştır. Böylece defterde toplam 3573 isim yazılmıştır. Bir isim boş bırakılmıştır. Tüm bu kullanılan isimler ve miktarları Grafik 2'de ayrıntılı olarak gösterilmiştir.

2.5. Nüfusun Yaşlara Göre Dağılımı

Sultan II. Mahmud devri nüfus sayımları askeri maksatlı olduğu için erkek nüfus üzerine yapılan sayımlarda, asker potansiyelini belirlemek için çeşitli ayrımların yapıldığı görülür. Bu ayırım üç kategoride yapılmıştır. Genel olarak, 0- 12 yaş arası sagîr (yaşı askerlik için küçük olanlar), 13-41 arası tûvana (askerliğe elverişli/yetişkin), 42 yaş ve üstü ise müsinn (yaşı askerlik için geçkin/yaşlı) olarak değerlendirilmiştir. Defterde, akli ya da bedenî özrü ya da başka bir sebepten askerliğe elverişli bulunmayanlar için amel-mânde terimi kullanılmıştır. İncelediğimiz 767 numaralı Keçenos Nüfus Defterinde bu şekilde bir ayırım söz konusu değildir. Ancak biz yine de üçlü kategori yaparak da inceleme yaptık. Böylece Keçenos kazasında askerliğe elverişli olanların oranını da bulmaya çalıştık.

Keçenos Müslim Nüfus Defterinde yazılı olan 1787 kişinin yaşlarını Garfik 3'de de görüldüğü gibi 0-12 yaş, 13-41 yaş ve 42 yaş ve üstü olmak üzere üç kategoriye ayırdık. 0-12 yaş gurubunda 696 kişi olup, toplam nüfusa oranı %38,95'dir. 13-41 yaş gurubunda ise 669 kişi olup, toplam nüfusa oranı %37,44'dür. 42 yaş ve üstü gurubunda ise 422 kişi olup, toplam nüfusa oranı %23,61'dir. Kazada en fazla nüfusun 0-12 yaş gurubunda olduğu gözükmektedir. Bu da Keçenos'un genç bir nüfusa sahip olduğu, doğurganlık oranının yüksek olduğunu göstermektedir. Hem askerliğe hem de iş yapmaya en elverişli gurup olan 13-41 yaş aralığı gurubunun oranı da %37,44 ile oldukça yüksektir. 42 yaş ve üzeri gurup ise en az orana sahip guruptur.

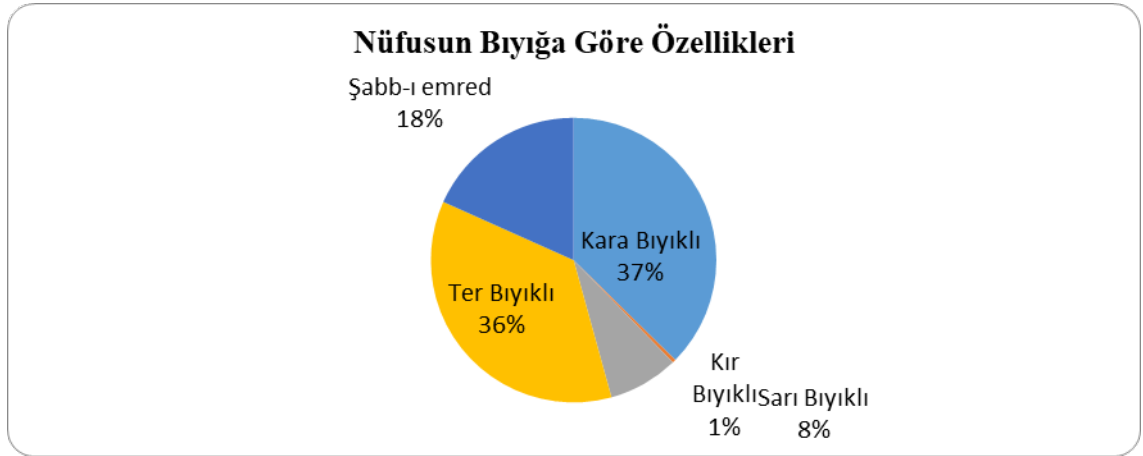
Grafik 3. Nüfusun yaş aralığı oranları (%)

2.6. Nüfusun Fiziksel Özellikleri

Nüfusun fiziksel özellikleri incelenirken üç grupta inceleme yapacağız. Bıyık, sakal ve boy açısından ayrı ayrı değerlendirmelerimiz olacak.

2.6.1. Nüfusun Bıyığa Göre Özellikleri

Keçenos Nüfus Defterindeki toplam 1787 kişinin % 28,15'i bıyık nitelikleri bakımından tarif edilmiştir. Bıyıklılar, renk, azlık-çokluk ya da dönemsel olarak ayrılmışlardır. Renk olarak kara bıyıklı, kır bıyıklı, sarı bıyıklı olmak üzere 5 çeşit bıyık rengi zikredilmiştir. Ter bıyıklı olarak nitelenen 181 kişi vardır ve oransal karşılığı da %10,13'dür. Şabb-ı emred olarak nitelenenlerin oranı ise %5,15 olup 92 kişidir. "Kara Bıyıklı" olarak nitelendirilenlerin toplam nüfus içindeki oranı % 10,52 olup, 188 kişidir. Kır bıyıklı olarak nitelenen 40 kişi varken sarı bıyıklı olarak yazılan sadece 2 kişi vardır. Grafik 4 de bıyık nitelemesi yapılan toplam 503 kişinin yüzdelik dilimdeki yerleri gösterilmiştir. Buna göre %37 ile en yüksek orana sahip olanlar kara bıyıklılardır. Ter bıyıklıların oranı %36'dır. Bu iki grup toplamda %73 gibi büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Şabb-ı emred olarak yazılanların yüzdelik dilimdeki oranı %18, sarı bıyıklıların oranı %8'dir. Sadece 2 kişi için yazılan sarı bıyıklıların yüzdelik dilimdeki oranı da % 8'dir.

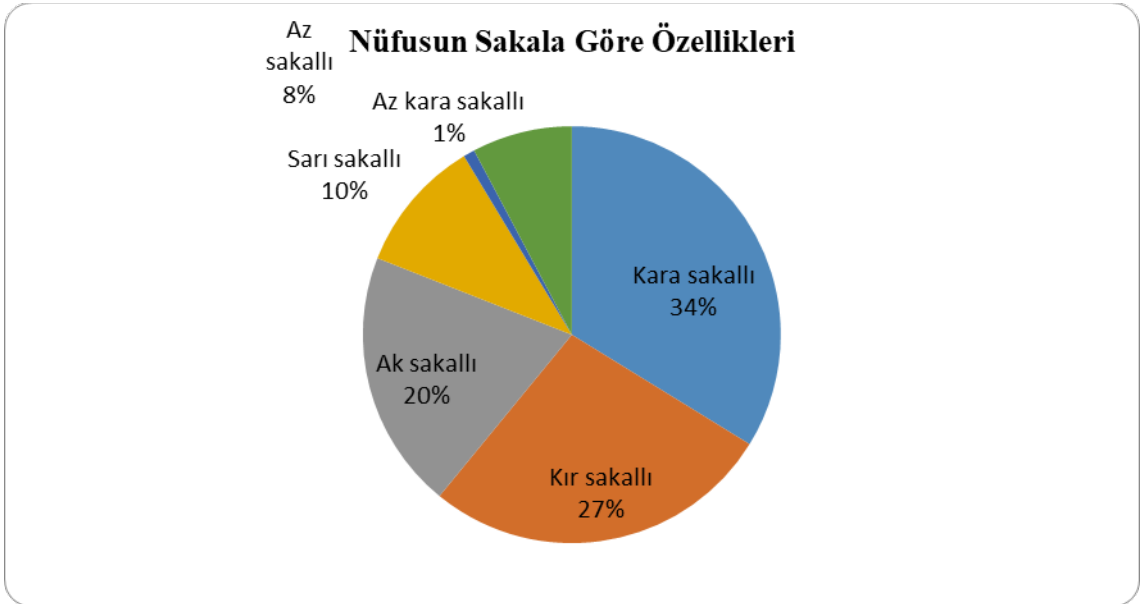

Grafik 4. Nüfusun bıyığa göre özellik oranları (%)

2.6.2. Nüfusun Sakala Göre Özellikleri

Defterimizde kayıtlı şahıslar genellikle sakalın rengi veya miktarı açısından tasvir edilmişlerdir. Sakal özelliği belirtilenler içerisinde en yüksek oran toplam nüfusun %10,74'üne karşılık gelen 192 kişi ile kara sakallı olanlardır. Sakal yönünden tarif edilenler içerisinde ise % 34'lük bir orana sahiptirler. Daha sonra 154 kişi ile kır sakallılar gelir ki; sakallarının bir kısmı ak olmuş olan orta yaş gurubunu işaret etmektedir. Sakal yönünden tarif edilenlerin içerisinde

% 27'lik orana sahiptir. 114 kişi ise aksakallı olarak nitelendirilmiştir. Bunlar artık yaşlanma dönemine gelmiş ve sakalları tamamen ağarmış kişileri işaret etmektedir. 59 kişi ile sarı sakalı ve 5 kişi ile de az kara sakallılar gelir. Toplan sakal nitelemesinin içerisinde sarı sakallıların oranı %10'a karşılık gelir. Bu durumda toplum genel olarak esmer bir yapıya sahiptir diyebiliriz. Az sakallı olanların sayısı 44 kişi olup toplam nüfusa oranı %2,46 ile oldukça azdır. Toplam sakal özelliği belirtilenlerin nüfusa oranı %31,79'dur. Bu oran da yaklaşık olarak toplam nüfusun üçte birine denk gelmektedir. Dolayısı ile toplumun genel olarak sakal bıraktığı rahatlıkla söylenebilir. İsimlendirmede tamamen dini isimlerin kullanılması, sünnet olan sakalı kullanmaları toplumun genel olarak dini duygularla hareket ettiğini göstermektedir.

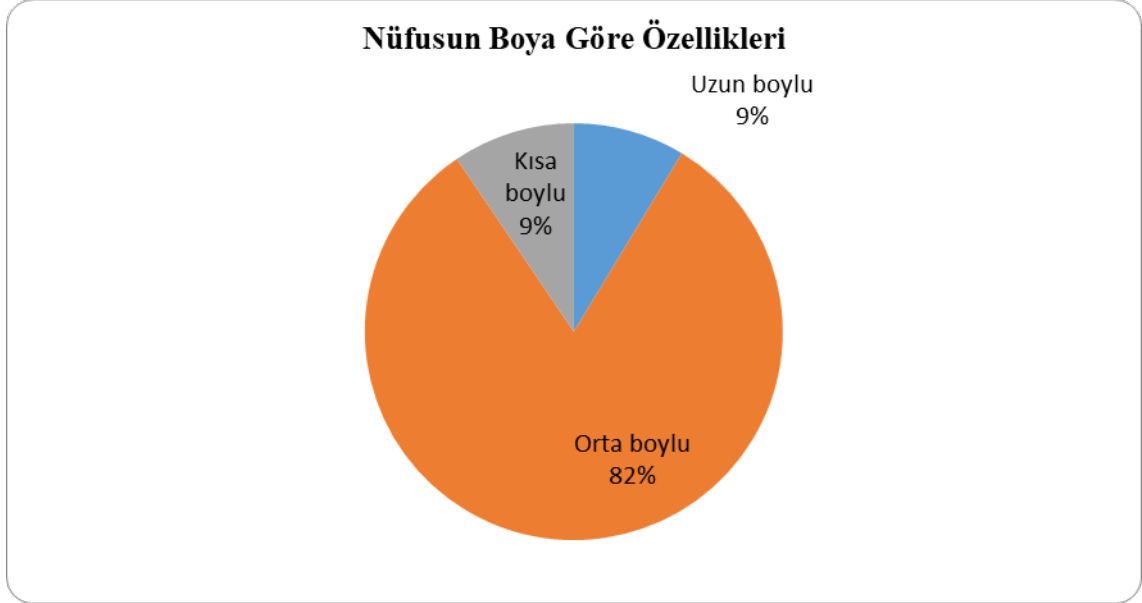

Grafik 5. Nüfusun sakala göre özellik oranları (%)

2.6.3. Nüfusun Boya Göre Özellikleri

Nüfus defterine kaydedilen kişilerin fiziksel olarak tarifi sırasında boy durumu uzun, orta ve kısa olarak tarif edilmiştir. Defterde boy durumu tarif edilenlerin toplam nüfusa oranı % 56,24'dür. Yani toplam nüfusun yarısından fazlası boy durumuna göre tarif edilmiştir. Çocuk olanlar ve yetişme evresinde olanların boy olarak tarif edilmediğini düşünürsek neredeyse nüfusun tamamı boy olarak tarif edilmiştir. Defterde sakal ve bıyığın yanında boy da en önemli nitelendirme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Boy nitelendirmelerinin içerisinde 823 kişi orta boylu olarak nitelenmiş olup, boy olarak nitelendirilenlerin içerisinde % 46,05 ile en yüksek orana sahiptir. 95 kişi ise kısa boylu nitelendirilmiş olup boy olarak nitelendirilenlerin içerisinde %

9'luk bir orana sahiptir. 87 kişi de uzun boylu olarak nitelenmiş olup boy olarak nitelendirilenlerin içerisinde % 9'luk bir orana sahiptir. Bu verilerden hareketle toplumun geneli orta boyludur diyebiliriz.

Grafik 6. Nüfusun boya göre özellik oranları (%)

3. Keçenos Kazasında Sosyal Hayat

Keçenos Nüfus Defterini incelediğimizde fiziki tasvir, aile ismi, kendi ismi, baba ismi ve yaşından hariç bazı kişilerin bilgilerinin üzerine ayrıca notlar düşülmüştür. Bu bölümde üzerine açıklama yazılanların tamamını inceledik ve çeşitli guruplara ayırdık.

3.1. Askerlik Görevinde Olanlar

Keçenos Nüfus Defterinde kişi bilgilerinin üzerinde yazan açıklamaların büyük çoğunluğu askerlikle ilgili olanlardır. Bu açıklamaların toplamı 216'dır. Bu rakamın toplam nüfusa oranı ise % 12,09'dur.

Bunlardan 97 kişi de Redif, 96 kişide de Mânsure yazmaktadır. Çok büyük çoğunluğa sahip iki gurup bunlardır. Bunlardan sonra 4 kişide Süvari, 1 kişide Tobcu, 1 kişide Asker-i zırhlı, 2 kişide DerMânsure, 3 kişide Redif Süvari, 2 kişide Asker-i Süvari, 1 kişide Min nefer, 6 kişide Asker-i bahriye, 1 kişide Redif- amedşod, 1 kişide Asakir zırhlı tekaud (emekli), 1 kişide de Mânsureden mahreç yazmaktadır.

Keçenos kazası içerisinde askerlik hizmetine en fazla katılım 20 kişi ile Helkeme karye/köyündedir. Burayı 13 kişi ile Çubuklu ve Bağdatlıoğlu karye/köyleri takip eder. Askerlik

hizmetine 12 kişi ile katkıda bulunan köyler ise Dibektaş, Ulu ve Asar Bağıdır. 11 kişi gönderen köyler ise Kiresin, Doğan, ve Diyve'dir. 10 kişi de Kalecik'ten askerlik hizmetine katılmıştır. Karye/ köyler içerisinde hiç askerlik hizmetine katılanın olmadığı bir yer yoktur.

Askerlik hizmetine en az katkı veren karye/köyler 1 kişi ile Bebükler, Sarı Hasan ve Cüce'dir. Tüm bu bilgilerden anlaşılıyor ki askerlik hizmeti Keçenos'un tüm köylerine dağılmış bir görevdir. Tüm karyeler az ya da çok katkı vermişlerdir. Nüfusuna oranla en fazla katkı veren karye % 28,57 ile İremit olmuştur. En az katkı veren ise % 3,57 ile Cüce olmuştur.

3.2. Engel Durumu Olanlar

Keçenos Nüfus Defterinde kişi bilgilerinin üzerinde yazan açıklamaların içerisinde toplam 35 kişide engel durumunu belirten açıklama yazılmıştır. Engellilerin toplam nüfusa oranı % 1,95'dir. Bunlar 8 farklı engel türüdür. E'rac (topal, aksak) 6 kişi, Yek-çeşm (bir gözü kör) 9 kişi, Mecnun (deli) 6 kişi, Çolak 2, Dilsüz 5 kişi, Amel-mânde (iş göremez,emekli) 1 kişi, Tavail (uzun, çok süre) 5 ve Amel-i mani Arac (dirseğinden dolayı iş göremez) olarak da 1 kişi kaydedilmiştir.

3.3. Meslekler

Keçenos Nüfus Defterinde kişi bilgilerinin üzerinde yazan açıklamaların içerisinde toplam 17 kişide meslek durumunu belirten açıklama yazılmıştır. Bunun da toplam nüfusa oranı 0,95 gibi oldukça düşük bir orandır. 17 kişide yazılı olan bu bilgiler 10 farklı guruba ayrılmıştır. Keçenos kazasında Demirci mesleği ile uğraşan 3 kişi vardır. Değirmencilik yapan 1 kişi, Tımarcı 1 kişi, Katırcı 1 kişi, Keserci 1 kişi, Der'aliyyede Kundakçı 1 kişi, Hizmetkâr 3 kişi ve Muktarı olarak da 2 kişi kaydedilmiştir.

Bunların yanında Talebe olarak kaydedilen 2 kişi ve Der saadette Talebe olarak kaydedilen 2 kişi ile birlikte toplam 4 kişi de talebelik yapmaktadır.

3.4. Kullanılan Dini Lakaplar

Keçenos Nüfus Defterinde kişi bilgilerinin üzerinde yazan açıklamaların içerisinde toplam 16 kişide Dini Lakap belirten açıklama yazılmıştır. Biz bunları 7 grupta inceledik. Toplam 16 kişi arasından 5 kişi Hacı, 4 kişi Molla, 1 kişi İmam, 3 kişi Hafız, 1 kişi Karye imamı ve 1 kişi de Baberat Müezzin olarak kaydedilmiştir.

3.5. Sosyal Statü Belirten Unvanlar

Keçenos Nüfus Defterinde kişi bilgilerinin üzerinde yazan açıklamaların içerisinde toplam 3 kişide sosyal statü belirten açıklama yazılmıştır. "Efendi" ifadesi 2 kişide kullanılırken, "Ağa" ifadesi de 1 kişide kullanılmıştır. "Ağa" ifadesi sadece Doğan köyünde kullanılmış olup, "Efendi" ibaresi ise Kavaklı ve Kalecik köylerinde kullanılmıştır.

3.6. Mevcut Durumu İzah Eden Diğer Açıklamalar

Keçenos Nüfus Defterinde kişi bilgilerinin üzerinde yazan açıklamaların içerisinde toplam 14 kişide mevcut durumu izah eden diğer açıklamalar yazılmıştır. “Bila emlak” yani evsiz olarak kaydedilenlerin sayısı 7 olup, bunlar; Döngeller, Kalın Otlu ve Kızıllar karye/köylerindedir. “Altı seneden berü firar” olarak kaydedilen 1 kişi Kiresin karye/köyündendir. “Firar” yani kaçmış olarak kaydedilen 2 kişi ise Çubuklu ve Kıyibük'te yaşamaktadır. “Der saadette” ve “Der'aliyyede” olarak kaydedilen toplam 4 kişi vardır.

Sonuç

1831 yılında başlayan nüfus sayımlarının bir sonucu olarak Bolu Eyaleti'ne bağlı bir idari birim olan Keçenos kazasına ait nüfus defterlerinin varlığı tespit edilmiştir. Makalemizin konusunu oluşturan nüfus defteri Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Müdürlüğüne Nfs.d 767 koduyla kayıtlı, Bolu Eyaleti, Viranşehir Sancağı, Keçenos Kazasına aittir. Araştırmamızda mevzuya bahis defterden elde edilen veriler değerlendirilerek kazanın sosyal yapısı hakkında bilgiler elde edilmiştir.

Zikredilen defterin üzerinde yer alan herhangi bir tarih bulunmamaktadır. Defterlerin tasnifi sırasında arşiv görevlisinin verdiği tarih 1258/1842-43 olarak yer almaktadır. Bu tarih de nüfus defterlerine ilişkin literatürde resmi sayım yapılan yıllar içerisinde bulunmamaktadır.

1842-1843 yılında Keçenos Kazasının 7 Divan merkezi ve bu divanlara bağlı 30 karye/köyden meydana geldiği görülmüştür. Toplam erkek nüfusun 573 hanede, 1787 kişi olduğu ve hane başına düşen erkek nüfus oranının ise 3,12 olduğu görülmüştür. Osmanlı klasik döneminde tutulan tapu tahrir defterlerine ilişkin literatürde her hanede 5 kişinin yaşadığı varsayılmaktadır. Buradan hareketle Keçenos kazasının genel nüfusunun 2865 kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hem defterlerin tutulma gayelerinin farklı olması hem de defterler arasındaki zaman aralığının uzunluğu bu sayıya ihtiyatla yaklaşmamızı gerektirmektedir.

Defterlerdeki bilgilerden yola çıkarak, yerleşim birimlerinin demografik yapısı incelendiğinde, nüfusun genç bir yapıya sahip olduğu görülmüştür. Genç bir nüfus yapısına sahip olan Keçenos kazasının, o dönemde asker ve vergi potansiyeli açısından değerlendirildiğinde Osmanlı Devleti için önemli bir insan kaynağı olduğu söylenebilir. Zira sayımın yapıldığı tarihte, askerde olanların sayısı 216 kişi olup, nüfusa oranı da % 12,09'dur.

Kaza genelinde kullanılan isimlere baktığımızda hem kendisi ve hem de baba adı bölümündeki toplam 3573 isim içerisinde 51 farklı isim tespit edilmiştir. Bunlar içerisinde Mehmed 424, Hasan 395, Ali 324, Ahmed 309 ve Mustafa 290 kayıtlı en fazla kullanılan isimlerdendir.

Defterlerde bazı kişilerle ilgili meslek kayıtlarının bulunması, bölgenin ekonomik yapısı konusunda bazı bilgilere ulaşmamıza yardımcı olmuştur. Kazada ne gibi meslek dallarının olduğu konusunda tespit yapmamıza olanak sağlamıştır. Kazada 10 farklı grupta 17 kişi için meslek belirtilmiştir. Bunlar demirci, değirmenci, tımarcı, katırcı, keserci ve kundakçıdır.

Defter, sayımyapılankişileritibariyle Müslümanerkeknüfushakkında kaçışinin engeli olduğu uve bu engelin mahiyeti ile ilgili bilgileri de içermektedir. Defterde kaydedilen engellilerin toplamı 35 kişidir. Bu da erkek nüfusun % 1,95 oranına tekabül etmektedir. En fazla kaydedilen engel, 9 kişi ile "yek-çeşm" (tek gözlü) olanlardır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynağı

BOA. NFS.d. 767 sayılı Nüfus Defteri

Basılmış Kaynaklar ile Araştırma İnceleme Eserler

Altan, Ebru. "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar". *Bellekten, LXV* (Ağustos 2001): 571-582.

Anonim. *Zonguldak 1973 İl Yıllığı*. Zonguldak: İl Özel İdaresi Yayını, 1997.

Avşin Güneş, Gülcan. "Tahrir Defterlerine Göre XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Eyaleti'nde Şehirli Gayrimüslim Nüfus Hakkında İstatistiksel Bir Değerlendirme". *Kadim* (2021): 53-89.

Aydın, Mahir. Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri. *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri 28-30 Haziran 1989*. 81-106. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1990.

Barkan, Ömer Lütfi. "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri". *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası (İÜİFM)*, C.2 (1940-1941): 24-59.

Behar, Cem. "Osmanlı Nüfus İstatistikleri ve 1831 Sonrası Modernleşmesi". *Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik*, I, Ankara: DİE Matbaası, 2000.

Çavdar, Tefvik. Osmanlı Döneminde Nüfus Bilgileri. *Osmanlı, C. IV*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Çetin, Emrah. "Kastamonu Vilayet Salnamelerinde Bartın (1869- 1903)". *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Belge ve Fotoğraflarla Bartın*. Ed. Mustafa Hizmetli. 49-62. Bartın: Bartın Üniversitesi Yayınları, 2014.

Çok, Eren. *Paflagonya'dan Ulus'a*, Ulus: Ulus ve Köylerine Hizmet Derneği Kültür Yayını, 2016.

Emecen, Feridun. "Safranbolu". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.35: 481-483. İstanbul, 2008.

Güneş, Mehmet. "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili". *GaziAkademik Bakış Dergisi* 8/15 (2015):221-240

Karal, Enver Ziya. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Ankara: Başbakanlık Devletİstatistik Enstitüsü Yayınları, 1997.

Karağuz, Güngör. *Yerel Tarih Bakış Açısı ile Osmanlı Döneminde Devrek ve Çevresi Tarihi (Zonguldak, Krd. Ereğli, Çaycuma, Safranbolu, Bartın)*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2011.

Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Sosyal ve Demografik Özellikleri*, çev. Bahar Tırnakçı. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Korkmaz, Zeynep. "Bartın ve Yöresi Ağzları Üzerine". *Türkoloji Dergisi* I/I (1964): 103-141

Küçük, Cevdet. "Cerîde Nezâreti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*.7: 409-410. İstanbul, 1993.

Sakin, Orhan. *Osmanlı'da Etnik Yapı*, İstanbul: Ekim Yayınları, 2008.

Sarıkoymuncu, Ali. *Milli Mücadelede Zonguldak ve Havalisi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Sevim, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara: TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayın No:21, 2006.

Taş, Kenan Ziya. *Tapu Tahrir Defterlerine Göre 16. yüzyılda Bolu Sancağı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.

Yakupoğlu, Cevdet. *Bartın Vakıfları*, Bartın: Bartın İl Özel İdaresi Yayını, 2010.

Yücel, Yaşar. *Anadolu Beylikleri hakkında Araştırmalar I*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Yücel, Yaşar. "Çobanoğulları". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.8:354-355.İstanbul, 1993.

Yücel, M. Yaşar. "Çoban Oğulları Beyliği". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 23/1-2 (1965) :61-73.

Yasa, Nihat. (2015, 14 Haziran). *Bartın- Amasra-Kurucaşile ve Ulus'un değiştirilen köy adları*. 05.05.2022 tarihinde <http://www.kurucasile.gen.tr/bartın-amasra-kurucasile-ve-ulusun-koylerinin-degistirilen-koy-adlari/> adresinden erişildi.

Ekler

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

TARİH : ...../...../2010

DEFTER BİLGİ FORMU (BDA-17-FR-10)

KOD : NFS.d	SIRA NU : 00767	ORİJİNAL NU :
----------------	--------------------	---------------

NÜFUS DEFTERİ

BAŞLANGIÇ TARİHİ :	BİTİŞ TARİHİ :
ŞEKLİ : Ciltli Ciltsiz Ebrulu Ebrusuz X X	EBADI : 19,5x54,5
NUMARALAMA USULÜ : Varak Sayfa X	TOPLAM SAYFA SAYISI : Numaralı : 60

Numaralı boş sayfalar : 60

Mükerrer sayfa numaraları :

Ekler :

Numarasız boş sayfalar (başta) :

Numarasız boş sayfalar (sonda) :

AÇIKLAMALAR :

Çekimin Yapıldığı Kamera: Sayısal A2-2 Operatör : O.Furkan KESKİN

**İSRAİL NAJARA İÇİN İLHAM KAYNAĞI OLARAK YABANCI (YAHUDİLERE AİT
OLMAYAN) ŞARKILAR***
Hanoch AVENARY / Çev. Prof. Dr. Ali Osman ÖZTÜRK **

İsrail Najara'nın ilk şiir koleksiyonu 1587'de Yukarı Celile'deki Safad'da basıldı. Bu nadir kitabın başlık sayfası, içerdiği şarkılar için bir tür 'doğum belgesi' olarak görülebilir: Başlık söz konusu şarkıların hepsinin 'Arapça veya Türk melodik türlere (ófney nigunim) veya başka melodilere dayandığını' iddia eder. Şiirlerin çoğunun önündeki başlıklarda, Yahudilere ait olmayan bir model şarkının giriş satırının hemen yanında "... melodisine göre" ifadesi yer alır. Bu nedenle, Najara'nın bu şiirlerin belirli, iyi bilinen popüler melodilere göre söylenmesini amaçladığı açıktır.

Yazar ön sözünde fikirlerinin altında yatan ilkeleri açıklar. Pek çok insanın manevi ve dini duygularını şarkılarla ifade etmeyi tercih ettiğini baştan belirtir, ancak bu güzel melodiler din dışı alandan, hem de sıklıkla yabancı uluslardan ödünç alınmıştır.

Najara'nın bahsettiği ezgilerin ruhani ilahlilere dönüştürülmesi, halk arasında eski ve köklü bir uygulamaydı ve özellikle Yahudi mistikleri tarafından kabul edilmekteydi. Yahudi mistikler her zaman şükran ve övgüyü teşvik ediyor ve adanmışlık yoluyla dünyevi ezgileri kutsallaştırmanın erdemine inanıyorlardı. Bu fikirler ve gelenekler, Yehuda HeHasid'in (ö. 1206)[¹] Dindarlar Kitabı'ndan, Elièzer Azikhri'nin (Najara'nın çağdaşı) Tanrıdan Korkanlar Kitabı'na ve Doğu Avrupa'daki Hasidik liderlerin inançlarına ve eylemlerine (18. yüzyıl ve sonrası) kadar izlenebilir.

Ön sözünün devamında Najara, yabancı melodilerin İbranice şarkılara uyarlanmasının genellikle beklentilerin gerisinde kaldığına dikkat çekiyor, çünkü "bunlar vurguların (t'nuòt) sayısında farklılık göstermekte ve birbirlerini etkisiz hâle getirmektedir. Bu nedenle Najara, şiirini Yahudilere ait olmayan modelin daha çok biçimsel örneğine dayandırmaya çabalar. Aslında, bu

* Bu makale, yazarın *Encounters of East and West in Music* (Published by the Dept. of Musicology. Tel Aviv University, 1979) künyeli kitabınının 186-190. sayfalarından çevrilmiştir.

** Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, ORCID:0000-0003-2759-2096, aozturk@erbakan.edu.tr.

¹ Wikipedia'nın İngilizce sürümü, Yehuda HeHasid diye bilinen kişinin gerçek adını Judah ben Samuel of Regensburg olarak, ölüm tarihini ise farklı (1150 – 22 February 1217) göstermektedir. Bkz. "Judah ben Samuel of Regensburg". Wikipedia, the free encyclopedia (https://en.wikipedia.org/wiki/Judah_ben_Samuel_of_Regensburg; Erişim Tarihi: 24.07.2022) (Ç.N.)

uygulamayı ilk kullanan o değildir. Selefleri, yaklaşık elli yıl önce İstanbul'da basılan anonim Baqashot'un ve ayrıca 1545 tarihli Shirim Z'mirot w'Tishbahot'un yazarlarıdır. Bu örneklerle dayanarak, Najara şiirlerine "Melodi: Partisteis amigo, Romance" - "Melodi: İstanbuldan çıktım,[2] Türkçe" - "Melodi: Seyyidi mewlāy, Arapça." gibi başlıklar vermiştir.

İbrani şairlerin aktardıkları yabancı dildeki şarkıları tasnif ederek ve sayarak, o dönemde Safad, Şam veya İstanbul Yahudileri arasındaki yabancı şarkıların yaygınlığı hakkında bir fikir elde edebiliriz. Bu şekilde, Najara'nın 30'u İspanyolca ve bazıları Yunanca olmak üzere yaklaşık 150 Türkçe şarkıya aşina olduğu açıktır. 17. yüzyıl şairlerinden Yosef Ganso, Türkçede yaklaşık 130, İspanyolcada 30, bazıları Yunanca ve sadece 2 Arapça şarkıdan oluşan popüler bir repertuardan yararlanabilmiştir. İstatistiksel izleme bize yalnızca her şarkının veya şarkı sınıfının frekansını değil, aynı zamanda o bölgede meydana gelen kronolojik ve coğrafi değişiklikleri de gösterecektir.

Müzikal açıdan bakıldığında bu yüzlerce eski şarkının edebiyat tarihi için de ilgi çekici olduğu ortaya çıkmaktadır. Bahsedilen İspanyol romansları[3] ve villancico'lar [4] ilk yayımlandığında, İspanyol edebiyatı ve folkloru uzmanlarını hemen alarma geçirmiştir. Çok sayıda Türkçe, Arapça ve diğer alıntılar üzerine ise benzer bir araştırma neredeyse hiç yapılmamıştır.

Yabancı modellerin izinde İbrani şiirini doğru değerlendirecek kişi, Yahudilere ait olmayan kalıpların kullanımının, bilerek görmezden gelinen yaratıcı zayıflığın bir işareti olduğuna dair geleneksel görüşün değişmesini istemektedir. Bu uygulamanın arkasındaki motivasyonu anlayarak İbranice metinleri yabancı modelleriyle karşılaştırdığımızda, genellikle yakın ilişkiler ortaya çıkacaktır. Birçok şair, modelin biçimini ve ruhunu benimsemiş olup bu özellik, onların sanatsal üretim biçimlerini değerlendirirken dikkate alınmalıdır. Bu sürecin içerik, şiirsel dil ve biçimsel özellikler açısından nasıl işlediği aşağıda İsrail Najara'nın çalışmasından örnekler kullanılarak gösterilecek ve sergilenecektir.

1. Yabancı bir şarkının hikâyesi ve onun duygusal ifadesi, İbrani şairin hayal gücünü harekete geçirebilir: Bazen tek tek motifleri, temel koşulları veya belirli bir atmosferi işleyebilir; diğer eserlerde temanın kendisi korunurken, işlevsel olarak çoğunlukla İsrail ile Tanrı veya insan ile

² "İstanbul'dan çıktım" olmalı. (Ç.N.)

³ "Romans, özellikle Orta çağ şövalyelik sistemini anlatışıyla karakterize olmuş bir edebiyat türü. 12. yüzyıl Fransa'sında ortaya çıkmıştır. (...) Eski Fransızcadaki romanz sözcüğü "halk ağzı" anlamına geliyordu. Fransızcaya Latince Romanice (Roma halkı ağzı) sözcüğünden geçmişti. Romanice ile yazılmış eserler, edebî Latince ile yazılmış eserlerden avam dili olmaları yönüyle farklıydı. Sözcük zamanla Fransızcada anlam kaymasına uğradı ve tür anlamında kullanılmaya başlandı.[3] Bu nedenle günümüzde dahi adında romanz sözcüğü geçen 1155 tarihli *Li Romanz de Brut* ve anonim *Li Romanz d'Enéas* gibi bazı eski eserlerde bu sözcüğün "Fransız versiyonu" mu yoksa sadece "hikâye" anlamında mı kullanıldığı tam olarak ayırt edilemez." <https://tr.wikipedia.org/wiki/Romans> (Erişim tarihi: 26.11.2022) (Ç.N.)

⁴ İspanyol yılbaşı şarkıları. (Ç.N.)

Yaratıcısı arasındaki ilişkinin bir sembolü haline getirilmiştir. Örneğin Najara, “*Y’me horpi áhavtani*” (Gençliğimde beni severdin) adlı şiirini, “Ben küçükken seni seviyordum” anlamına gelen “*Bu çocuktan sevdim seni*” [5] şarkısının ezgisine göre besteler; her iki şiirde de gençlik aşkı motifi ortaktır. Aynı zamanda, *seni* (Türkçe) ve *áhavteni* (İbranice) kafiyelerinin benzerliğine ve mısradaki sekizli hece sayısına da dikkat etmeliyiz. Najara, “Sabreyle gönül bu da geçer” adlı Türkçe şarkıyı örnek alarak *Libi qaveh àd yaàvo zaàm* (“Umutlu ol yüreğim, gazap geçene kadar”) adlı başka bir şiir daha yazmıştır. Türk şiirinden alınan diğer motifler ise seven gönlün hüznü, akşam ve gün batımı, gözyaşı ve ağlamaktır.

Örnek olarak alınan İspanyolca şarkılar, İspanya’dan Osmanlı İmparatorluğu topraklarına dağılmış olan Yahudi sürgünlerin sözlü geleneğine aittir. Bu repertuardan Najara, bir kızın, annesine sevgilisini anlattığı *Madre, un mancebico* gibi şarkıları ödünç almıştır. “Üzerine” ve “anne” motifleri İbranicede tekrar karşımıza çıkar, ama dinsel sembollere dönüşmüş olarak. Benzer bir gelişme, kocasını yıllarca bekleyen şövalye Amadí’nin karısının sadakati hakkındaki romansta – yani bir zamanlar ünlü bir hikâyeden uyarlanan ve aynı zamanda İbraniceye çevrilen bir şarkıda – gerçekleşmiştir; bu şarkı Kudüs Sefaradları tarafından hâlâ söylenmektedir. Najara, şarkının temelinde yatan durumu, Kurtarıcı’yı sadakatle bekleyen bir İsrail alegorisine dönüştürmüştür.

Hasret dolu atmosfer, eşini uzaktan çağıran ama sesini duyuramayan bir kuşla ilgili eski bir İspanyol nakaratında da vardır. Yalnız kuş, İbrani şair tarafından İsrail halkının bir sembolü olarak alınır, ancak bir nokta değişmiştir, kuşun sesi (artık) duyulmaktadır. İspanyol dizelerinin melankolik havası – ve muhtemelen ezgileri – Najara’yı, İbranice eşdeğer kelimelerin sesini yabancı sözcüklerin uygun bir tınısıyla vermeye yöneltmiştir. Elde ettiği dilsel uyum, iki versiyonun birebir karşılaştırmasında açıkça görülmektedir:

(İspanyolca) Gritos daba la pava/ por aquel monte /
(İbranice) Mah lakh, dawah bat nawah / àl dod ór òteh /

el pavon era nuevo / y no la responde /
bá l’moshav áwah / òzno lakh yateh /

Hatta kuş motifi bile, sürgündeki İsrail bir cennet kuşuyla karşılaştırılırken 6. mısradaki karşımıza çıkmaktadır.

⁵ “Ben çocuktan sevdim seni” olmalı. (Ç.N.)

2. Model ve yaratım arasında sessel bir uzlaşmaya varma çabası, Najara'nın çalışma sürecinin bir başka özelliğidir. Bu genellikle ölçü ve ritim sınırlamasıyla el ele gider ve İbranice şarkıların çoğu bu gereksinimleri karşılar. Onun çok dilli kaynaklarının her biri için bir örnek veriyoruz:

(İspanyolca) Pártome d'amor

(İbranice) Yaàlat hamor

(Türkçe) Yalan se ey felek /yalan sen yalan/. [6]

(İbranice) Yihroq shen zar doleq /holam lev holam/.

(Arapça) Ana • al-samrā / wa-sammūnī sumayra /.

(İbranice) Aná él shamrah /nafshi mil'vaim/.

Hatta Arapça-İbranice örneğinin ilk yarısı her iki dilde de aynı harflerle yazılmıştır!

3. Bu İbranice şiirler, zengin bir ritmik yapı çeşitliliği ile kendini gösterir. Najara'nın bu konuda örnek aldığı modelleri izlediği varsayılabilir; çünkü ön sözünde, İbranice bir metne yabancı bir melodinin başarılı bir şekilde uyarlanması için ilk koşul olarak aynı sayıda [hece] vurgu[su]nun varlığını öngörmektedir. İspanyol modellerine dayanan şarkıların incelenmesi, eserinin önemli bir ilkesini gösterir: Ne zaman bir İbrani şiiri, bir romans veya bir villancico ezgisiyle birlikte ortaya çıksa, İspanyol edebiyatında ortaya çıkan spesifik şiirsel forma göre esinlendiği görülür. Görünüşe göre, Yahudi kökenli olmayan ezgilerin seçimi, İbrani şiirinde yabancı yapıların kabulünü ve bunların nihai olarak benimsenmesini teşvik etmiştir.

Sevilen villancico ezgisi formu, anonim Baqashot kitabında (İstanbul? 1525 civarı) zaten ortaya çıkmıştı. Örneğin bir Şabat ilahisi (Mizimrat shir ush'vaha), iyi bilinen villancico "*Enemiga le soy, madre*"ye göre tasarımlanmıştır ve bu türün biçimsel modelini (kafiye şeması aaA/bcbcccA) sadık bir şekilde yeniden üretir. Najara aynı kalıbın daha kısa bir varyantını (Kafiye şeması aa/bbbba) tercih eder ve onun üzerine, örneğin, *Linda era y hermosa'nın* ezgisi ve formuna göre *Qumi, yonah y'qushah* ("Yüksel artık tutsak güvercin") eserini veya *Ashir öz él lev hoqer* ("Düşünen kalpteki gücü terennüm edeceğim") eserini, tamamen *Dulce sueño avedes*'le uyumlu olarak kurgular.

Esas olarak romans, lirik villancico'nun aksine, epik hikâye anlatım üslubunu benimser. Gezgin şövalyeler üzerine anlatılan eski efsaneler, 8+8 veya 8+7 heceli uzun satırlardan oluşan kıtalarla yeniden anlatılır; zengin kafiyeler, öylesine ses benzerliği arz eden kelimelerle karşılanabilir. Anonim Baqashot Kitabı (yaklaşık tarih 1525), 1522'de Türkler tarafından "Rodod'un işgali"ni anlatan Abraham de Leon'un gerçek bir romansını içerir. Najara, sadece İncil'de anılan Yusuf'un satılması hikâyesi üzerine bir romans yazmıştır; Ezgiyi [Frenk hükümdarı] Şarlman hakkındaki,

⁶ "Yalansın ey felek, yalansın yalan" olmalı. (Ç.N.)

En los campos d'Alventosa / matarón a don Bertrán adlı anlatıdan almıştır. Diğer romans modellerinin tümü İbranice lirik temaları kullanmış, fakat İspanyol ezgileri ve şiirsel kalıplar muhafaza edilmiştir. Karakteristik uzun mısralar (kıtanın son yarım dizesi tekrar edilse bile) örneğin şu şekilde görünür -

Yigaleh k'vod malkhutkha àl àm dal, àni w'helekh,
umlokh l'òlam, ásher malakh lifney mlokh melekh'e.

(“Yoksul, sefil ve zavallı bir kimse üzerindeki hükümdarlığının görkemi ortaya çıktı,
kral yapılmadan önce kral olan kaya.”)

Yazar, Yahudi Sefarad çevrelerinde hâlâ söylenen Paseábase Silvana romansının ezgisini kullanmaktadır.

Yahudi ilahileri için ödünç alınan melodiler konusunu araştırdığımızda, Arap kökenli Ortaçağ metrik ölçüleri terk edilirken, İspanyol, Türk ve diğer şiirsel biçimlerinin İbrani edebiyatına girdiğinin ve bunların tam olarak özümsemiğinin farkına vardık. Bu şiirsel biçimlerin hoş ezgilerle birleşmesi ve yumuşak akıcı ritimleri, onlara büyük bir popülerlik kazandırmış, böylelikle bugüne kadar kesintisiz bir performans sürekliliği yaşamışlardır. Örneğin, Bağdatlı çağdaş bir Yahudi, bugün Yahudi türküleri sorulduğunda, kendiliğinden İsrail Najara ve ekolünün şarkılarına atıfta bulunacaktır. Ayrıca İbranice eser ile yabancı modeli arasında duruma göre yakın bir ilişki keşfettik ve bunun yazarın yaratıcı anlayışına katkıda bulunmuş olması gerektiği sonucuna vardık. Bu özellik kesinlikle göz ardı edilmemeli, ancak Najara gibi yetenekli şairlerin ustalaştığı birçok sanat becerisinden sadece biri olarak görülmelidir. Böylece, müzik ve şiir bilgisi birlikte, İbrani şiiri ve müziğinin verimli bir dönemini daha kapsamlı biçimde değerlendirme ve daha derin olarak anlama yolunu açacaktır.

EK1: Türkçe Model Şarkı ve Türküler

Türkische Musterlieder

Autor: Israel Nadjara (1555-1628; Safed in Obergaliläa). Titel der bedeutendsten Liedersammlung: Z'miroth Yissrael. Venedig 1599 und 1600.

Nr. 194 (fol. 69a-b)

(a) Lachan [=Melodie]; (b) Yalan se e felek, yalan sen yalan [= Lüge, o Schicksal, du lügst]. (c) fehlt. (d) Nawa [Name des Makams].

Hebräische Nachdichtung:

Yaharoq shen [spricht: ssen] zar doleq	שִׁבְעֵן	6		2
holem lev holem;	Silben	5	Reim	B
Yom yom meay doleq		6		a
qalam zar qalam.		5		b
amOn waamaieq		6		a
eylam gam yaalam		5		b
yochluni kayeleq		5		c
yaradthi plalm.		5		c
Yochluni...	[Refrain]			

Nr. 148 (fol. 55a)

(a) Lachan [=Melodie]; (b) Dostlar salma beni [O Freund, verlasse mich nicht]; (c) Türkisch; (d) Ssigya, Irak [Namen der Makamat].

Hebräische Nachdichtung:

Yomi rad m'od w'natah	Silben	8	Reim	a
zlaley ad shimshi nehrav		8		b
Meay b'qirbi namasu		8		a
al ki dvir qodsini neherav.		8		b
Oyway ssassu yom li sharu		8		a
zeduney mizrah umaarav.		8		b
Ad an ami y'gorashu	mizyon qiryath melech rav.	8 + 8		a + b
	[Refrain]			

Yissraél Nadjara, Z'miroth Yissraél. Venezia, 1599/1600

Part I: Olath Thamid.

I n c i p i t o f T u r k i s h S o n g s
(Examples)

- Akşam oldu, gün dolundu (no. 91) *Açıldı gül (no. 164)*
Aşkta âlem ne cyler (no. 156)
[Alayım başuma (no. 47)]
- Aşman dağları (no. 61)
- Atinin âşiki (no. 126)
- Bir boi uzak yola gidin (no. 78)
- Bir güzele âşik oldum (no. 222) *Bir gonca (no. 153)*
- Bir melek (no. 80)
- Bu çucuktan sevdim seni (no. 185)
- Cihanda sin boy selvî (no. 38) *Cebrelî, öldürme beni (no. 167?)*
Şevrelî
- Dimdum ağladı sin (no. 127) *Dilberin kâpsındar (no. 163)*
- Dostlar, salma beni (no. 148)
- Estagfurullah, estagfurullah (no. 123)
- Ey ecel, geri can alırsan (no. 110)
- Ey lütfet gül seni (no. 143)
- Gel gönül sabreyle (no. 94)
- Gezerken negâre gördüm (no. 137)
- Gönlüm aldı elili (?) (no. 140)
- Gönlüme verdim yine bir (no. 139)
- Gönül bela dur (no. 102)
- Görmüş dağları (no. 60) *Güzelsiz kaldı mı âlem (no. 141)*
- Hanim gülündü olayım (no. 125)
- Istanbuldan çektim (no. 168) *Hay ağlar gider benim sevgimiz (no. 169)*
- Kapımdan ayırma (no. 81) *Kardeş cigim (no. 156)*
- Kardeş yar, yar, yar (no. 84)
- Köyün gidesin ol (no. 90) *Mâdet, öldürme beni (no. 162)*
- Milki dilde padişahım (no. 149)
- Neden cak böyle oncermek (?) (no. 86)
- Perişan halin (no. 107)
- Sabah oldu ne ya tersin (no. 188)

Sabah ül hayir, subah ül hayer (no. 180)
Sabreyle gönül bu da geçer (no. 106)
Salinir canım parsî ey güzel (no. 14)
Sen ne dersin, he güzel (no. 55)
Sevdiğim gine dilber (no. 200)
Uğradum hamam yolu (no. 134)
Varmi (çikinti?) bir dahi (no. 8)

EK 2: Hanoch Avenary'nin 3. Mektubu

Prof. Hanoch Avenary
Kibbutz Magen, Israel
D.N. Hanegev 85-465

7. 2. 92

Herrn
Dr. Otto Holzapfel
Deutsches Volksliedarchiv
Silberbachstr. 13
D-7800 Freiburg i.Br.

Herrn
Dr. Ali Osman Öztürk,
S. U. Fen Ed. Fak.
Alman Dilive Ed.
48049 Konya

Sehr geehrte Herren,

vor einigen Monaten erlaubte ich mir, Sie auf Melodieangaben in türkischer Sprache aufmerksam zu machen, die hebräischen religiösen ^{Hymnen} um 1600 vorangestellt sind. Auch sandte ich Ihnen einige Proben davon aus dem Rahmen meiner vorübergehenden Beschäftigung mit dem Stoff vor einigen Jahrzehnten, die Ihr Interesse erweckten.

Mittlerweile ist aber eine entscheidende Veränderung eingetreten: Diese türkischen Lied-Incipient werden bereits von Prof. Josef Yahalom (Jerusalem) und Prof. Andreas Titze (Wien) gemeinsam bearbeitet! Dieses entnehme ich einem Aufsatz im *TURKISH MUSICAL QUARTERLY*, Vol. 4, No. 3 (1991), S. 1-9, von Edwin Seroussi, "The Peşev as a Vocal Genre in Ottoman Hebrew Sources" (siehe dort Anm. 3). Die Anschrift Dr. Edwin Seroussi's ist: Department of Music, Bar-Ilan-University, Ramat-Gan 52100, Israel.

Nehmen Sie mir bitte meinen Übereifer nicht übel, durch den ich Ihnen unfruchtbare Arbeit machte. Dr. Seroussi wird Ihnen sicherlich gern etwaige weitere Auskünfte geben (Korrespondenz auf Englisch).

Mit verbindlichen Grüßen

Avenary

ÇEVİRMENİN AÇIKLAMASI

Tel Aviv Üniversitesi'nden müzikoloji Profesörü Hanoch Avenary, dönemin Alman Halk Türküsü Arşivi müdürü Prof. Dr. Otto Holzapfel'e, 08. 04. 1991 tarihinde yazdığı bir mektupta 1979'da yayımladığı bir kitaptan ayrı basım ileterek, kitabında eksik kalan bir hususa dikkat çekiyordu: Buna göre 16. yüzyıl ortalarından itibaren Celile diye bilinen Safed'de ve Yakın Doğu'da gelişen bir edebiyat ekolü, yayımladığı İbranice dini şarkılara, "... melodisine göre" yabancı (Türkçe veya İspanyolca, Arapça, Yunanca) şarkı/türkü başlıkları eklemiş ve bu şekilde yüzlerce şarkı/türkü başlığı günümüze intikal etmiştir. Ezici çoğunluğu Türkçe olan bu şarkı/türkülerin bir ilahinin söylenmesi için ön şart olarak belirtildiğine göre o dönemlerde çok popüler olması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Hanoch Avenary, İspanyol model şarkılara odaklanarak bir dizi makale yayımlamış, ancak Türkçe bilgisi olmadığından ve ilgilenecek birini de bulamadığından, sadece kısıtlı sayıda şarkı/türkü başlığını çözmüş, çevirmiş ve yukarıdaki çeviride görüleceği üzere) bunların genel eğilimi üzerine düşüncelerini yazmıştır. Bu materyalin hepsinin "Türk Halk Türküsü" olup olmadığına karar veremediğinden hareketle, verdiği malzeme ile ilgilenecek bir isim aradığını belirterek mektubunu bitirmiştir.

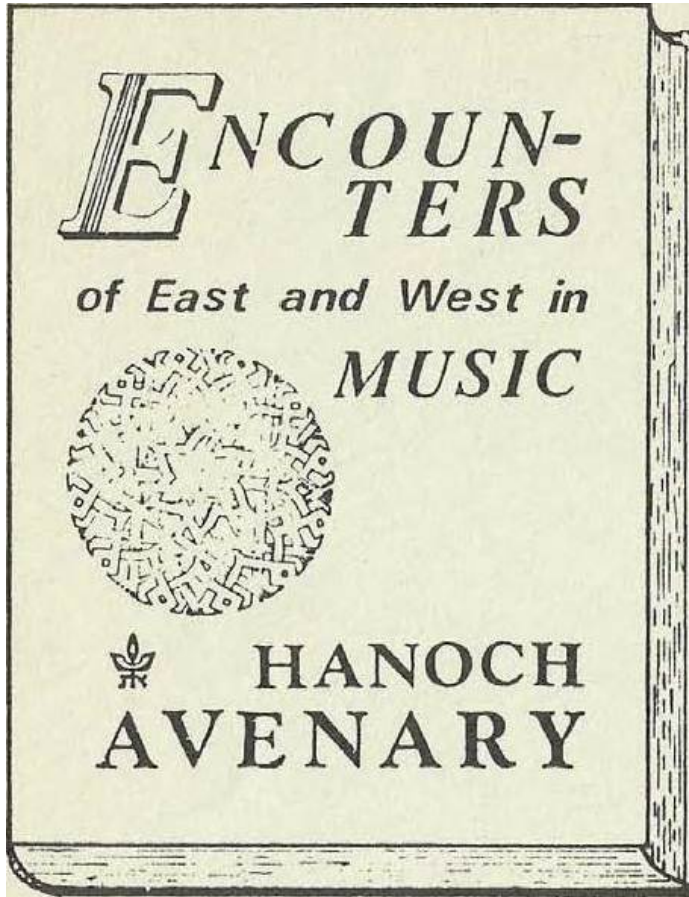
Hanoch Avenary, 14.07.1991 tarihli ikinci mektubunda, sözünü ettiği ayrı basımın, 1968 yılında 4. Dünya [Müzik] Kongresi'nde sunduğu bildirinin genişletilmiş sürümü olduğunu, İspanyol şarkı/türkü başlıklarıyla ilgili yoğun çalışmasını "Cantos espanoles antiguos en la literatura hebrea", *Anuario musical* Vol. 25, s. 67-79, Barcelona 1971" künyesiyle yayına dönüştüğünü ve bunların eski romanslar, villancicos (yılbaşı şarkıları) ve hâlâ söylenegelen halk ezgileri olduğunu belirtiyor, Türkçe şarkı/türkü başlıklarında da durumun benzer olduğu çıkarımını yapıyordu.

Türkçe şarkı/türkü başlıklarında aşağıdaki özellikler dikkati çekmektedir: (a) "Lachan" kelimesi = Ezgi; (b) İbranice harflerle yabancı şarkı/türkü başlığı; (c) "Turgeman" veya "Türkçe" kelimesi; (d) bazen makam ismi, örn. Rast, Neva veya benzeri. Asıl zorluk (b) maddesinde olup, burada bazen muhteva veya kafiye ilişkisine değinilmiş (örnekler çevirinin sonuna eklenmiştir). Hanoch Avenary, bu mektubunu da konuyla ilgilenecek bir isim aradığı dileğiyle tamamlıyor ve kendisinin çaresiz kaldığından bahsederek, 17. yüzyıldan kalma bu ezgilerin şarkı mı türkü mü olduğu hususunda yapılabilecek olası çalışmalara kapı aralamak istediğini yineliyordu. Prof. Holzapfel, o tarihlerde henüz adı geçen arşivde olduğundan konuyu (mektup ve ayrı basımla birlikte) tarafıma iletip fikrimi sormuştu. Türkçe şarkı/türkü başlıkları görüleceği gibi söz

konusu ezgilerin ilk dizeleriydi (incipits) ve “İstanbul’dan çıktım” veya “ Ben çocuktan sevdim seni” örneklerinde olduğu gibi türkü üslubunda olmakla birlikte, diğerleri daha çok şarkı izlenimi veriyordu.

Hanoch Avenary, daha sonra 07.02.1992 tarihinde (Holzapfel ve Öztürk adresli) üçüncü bir mektup daha yazdı (bkz. Ek 2). Burada bu kez, aradan geçen süre içinde, Edwin Seroussi’nin *Turkish Musical Quarterly*’de (Vol. 4, No. 3, s. 1-9) 1991’de yayımlanan “The Peşrev as a Vocal Genre in Ottoman Hebrew Sources” başlıklı makalesinin 9 nolu dipnotunda, bu şarkı/türkü başlıklarının Prof. Josef Yahalom (Kudüs) ve Prof. Andreas Tietze (Viyana) tarafından ortaklaşa ele alındığını tespit ettiğini, istenirse (adresini verdiği) Edwin Seroussi ile temasa geçebileceğimizi belirtiyordu.

Hanoch Avenary tarafından kaleme alınan ve aşağıdaki kitapta bölüm teşkil eden makalesinin çevirisini olası araştırmalar için esin kaynağı olabileceği düşüncesiyle burada ilgililerin dikkatine sunuyoruz.

Kaynakça

Avenary, Hanoch (1979): *Encounters of East and West in Music*. Published by the Dept. of Musicology. Tel Aviv University, s. 186-190.

Avenary, Hanoch (1971): "Cantos espanoles antiguos en la literatura hebrea", *Anuario musical*, Vol. 25, Barcelona, s. 67-79.

Edwin Seroussi (1991): "The Peşrev as a Vocal Genre in Ottoman Hebrew Sources". *Turkish Musical Quarterly*'de, Vol. 4, No. 3, s. 1-9.